

KOCATEPEİİBFD

Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi
Afyon Kocatepe University Journal of Economics and Administrative Sciences

Yılda İki Defa Yayınlanan Akademik, Uluslararası ve Hakemli Dergi
Biannually Published Academic, International, and Peer-Reviewed Journal

ISSN: 1302-1966 | eISSN: 2651-4117 | Cilt/Volume: 25 | Sayı/Issue: 1 | Yıl/Year: Haziran/June 2023

KOCATEPEİİBFD

AFYON KOCATEPE ÜNİVERSİTESİ
İKTİSADİ VE İDARİ BİLİMLER FAKÜLTESİ DERGİSİ

AFYON KOCATEPE UNIVERSITY
JOURNAL OF ECONOMICS AND ADMINISTRATIVE SCIENCES

Cilt: 25, Sayı: 1, Yıl: Haziran 2023
Volume: 25, Issue: 1, Year: June 2023

ISSN: 1302-1966
eISSN: 2651-4117

AFYON KOCATEPE ÜNİVERSİTESİ İKTİSADİ VE İDARİ BİLİMLER FAKÜLTESİ DERGİSİ - KOCATEPEİİBFD
Afyon Kocatepe University Journal of Economics and Administrative Sciences

ISSN: 1302-1966/ eISSN: 2651-4117
DERGİ KISA ADI/Short Title: KOCATEPEİİBFD

SAHİBİ/Owner

Prof.Dr. Tuğrul Kandemir, Afyon Kocatepe Üniversitesi İİBF Dekanı/ Dean
of Afyon Kocatepe University FEAS, kandemir@aku.edu.tr

EDİTÖR KURULU/Board of Editors

Dekan/Dean

Prof.Dr. Tuğrul Kandemir, Afyon Kocatepe Üniversitesi (TR),
kandemir@aku.edu.tr

Editörler/Managing Editors

Prof.Dr. Jülide Yıldırım Öcal, TED Üniversitesi (TR),
julide.yildirim@tedu.edu.tr

Prof.Dr. Selçuk Akçay, Afyon Kocatepe Üniversitesi (TR),
akcay@aku.edu.tr

Prof.Dr. Fatih Ecer, Afyon Kocatepe Üniversitesi (TR),
fecer@aku.edu.tr

Prof.Dr. Hüseyin Özgür, Anadolu Üniversitesi (TR),
huseyinozgur@anadolu.edu.tr

Prof.Dr. Tolga Naci Saruç, İstanbul Üniversitesi (TR),
naci.saruc@istanbul.edu.tr

Prof.Dr. Hatice Özutku, Afyon Kocatepe Üniversitesi (TR),
hozutku@aku.edu.tr

Doç.Dr. Ecenur Uğurlu Yıldırım, Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi (TR),
ecenur.yildirim@asbu.edu.tr

Editör Yardımcıları/Editorial Assitants

Arş.Gör. Aykut Güryel, Afyon Kocatepe Üniversitesi (TR),
aykutguryel@gmail.com

Arş.Gör. Emre Karabulutoglu, Afyon Kocatepe Üniversitesi (TR),
yekarabulutoglu@aku.edu.tr

Arş.Gör. Yunus Yıldırım, Afyon Kocatepe Üniversitesi (TR),
yunusyildirim@aku.edu.tr

Arş.Gör. Atahan Demirkol, Afyon Kocatepe Üniversitesi (TR),
ademirkol@aku.edu.tr

Alan Editörleri/Subject Editors

İktisat/Economics

Prof.Dr. Jülide Yıldırım Öcal, TED Üniversitesi (TR),
julide.yildirim@tedu.edu.tr

Prof.Dr. Selçuk Akçay, Afyon Kocatepe Üniversitesi (TR),
akcay@aku.edu.tr

İşletme/Business Administration

Prof.Dr. Fatih Ecer, Afyon Kocatepe Üniversitesi (TR),
fecer@aku.edu.tr

Doç.Dr. Osman Uslu, Afyon Kocatepe Üniversitesi (TR),
ouslu@aku.edu.tr

Dr.Öğr. Üyesi Hidayet Kışlalı, Afyon Kocatepe Üniversitesi (TR),
hkislalı@aku.edu.tr

Dr.Öğr. Üyesi Ali Avan, Afyon Kocatepe Üniversitesi (TR),
aliavan@aku.edu.tr

Maliye/Public Finance

Prof.Dr. Gülsüm Gürler Hazman, Afyon Kocatepe Üniversitesi (TR),
gulsumgurler@hotmail.com

**Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi, Uluslararası İlişkiler, Hukuk/ Political
Science and Public Administration, International Relations, Law**

Dr.Öğr. Üyesi Şahin Eray Kırdım, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
(TR), sahineraykirdim@aybu.edu.tr

Dr.Öğr. Üyesi İbrahim Yılmaz, Samsun Üniversitesi (TR),
ibrahim.yilmaz@samsun.edu.tr

Dil Editörü/Language Editor

Dr.Öğr. Üyesi Şahin Eray Kırdım, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
(TR), sahineraykirdim@aybu.edu.tr

Sekretarya/Sekretarial

Arş.Gör. Arzu Gözde Akgül, Afyon Kocatepe Üniversitesi (TR),
akgul@aku.edu.tr

YAYIN KURULU/Board of Publication

Prof.Dr. Bernur Açıkgöz, İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi (TR),
bernur.acikgoz@ike.edu.tr

Prof.Dr. Selçuk Akçay, Afyon Kocatepe Üniversitesi (TR),
akcay@aku.edu.tr

Prof.Dr. Tekin Akdemir, Yıldırım Beyazıt Üniversitesi (TR),
akdemir@ybu.edu.tr

Prof.Dr. Hassanuddeen Abd Aziz, International Islamic University Malaysia
(MY), ahassan@iiu.edu.my

Prof.Dr. Ali Çelikkaya, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi (TR),
acelikka@ogu.edu.tr

Prof.Dr. Fatih Ecer, Afyon Kocatepe Üniversitesi (TR),
fecer@aku.edu.tr

Prof.Dr. Mustafa Fişne, Afyon Kocatepe Üniversitesi (TR),
fisne@aku.edu.tr

Prof.Dr. Yusuf Karaca, Afyon Kocatepe Üniversitesi (TR),
karaca@aku.edu.tr

Prof.Dr. Tuğrul Kandemir, Afyon Kocatepe Üniversitesi (TR),
kandemir@aku.edu.tr

Prof.Dr. Veysel Kula, Afyon Kocatepe Üniversitesi (TR),
kula@aku.edu.tr

Prof.Dr. Jülide Yıldırım Öcal, TED Üniversitesi (TR),
julide.yildirim@tedu.edu.tr

Prof.Dr. İsa Sağbaş, Afyon Kocatepe Üniversitesi (TR),
isagbas@hotmail.com

Prof.Dr. Naci Tolga Saruç, İstanbul Üniversitesi (TR),
naci.saruc@istanbul.edu.tr

Prof.Dr. Hüseyin Özgür, Anadolu Üniversitesi (TR),
huseyinozgur@anadolu.edu.tr

Doç.Dr. Mohammad Nurunnabi, Prince Sultan University (SA),
mnurunnabi@psu.edu.sa

Doç.Dr. Dan Marius Voicilas, Romanian Academy (RO),
dmvoici@yahoo.com

Dr. Mariantonietta Fiore, University of Foggia (IT),
mariantonietta.fiore@unifg.it

Dr. Roberto Rana, University of Foggia (IT),
roberto.rana@unifg.it

Dr. Edgardo Sica, University of Foggia (IT),
edgardo.sica@unifg.it

DANIŞMA KURULU/Advisory Board

Prof.Dr. Ethem Kadri Pektaş, Afyon Kocatepe Üniversitesi (TR),
pektas@aku.edu.tr

Prof.Dr. Şuayıp Özdemir, Afyon Kocatepe Üniversitesi (TR),
sozdemir@aku.edu.tr

Doç.Dr. Mehmet Hilmi Özkaya, Uşak Üniversitesi (TR),
mehmethilmi.ozkaya@usak.edu.tr

Doç.Dr. Prasenjit Chatterjee, MCKV Institute of Engineering (IN),
prasenjit2007@gmail.com

Doç.Dr. Sarfaraz Hashemkhani Zolfani, Universidad Catolica del Norte (CL),
sa.hashemkhani@gmail.com

Dr.Öğr. Üyesi Hakan Uslu, Adıyaman Üniversitesi (TR),
huslu@adiyaman.edu.tr

HABERLEŐME VE KOORDİNASYON/Communication and Coordination

Afyon Kocatepe Üniversitesi. Ahmet Necdet Sezer Kampüsü. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi.
Gazlıgöl Yolu, 03200. Afyonkarahisar, Türkiye

Telefon/Office: +90 272 218 2000 | **Faks/Fax:** +90 272 218 2021 | **E-Posta/E-Mail:** akuiibf@aku.edu.tr

İnternet Sitesi/Web: www.dergipark.org.tr/akuiibfd

DERGİ HAKKINDA/About the Journal

Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi (KOCATEPEİİBFD) uluslararası hakemli akademik bir dergidir. Dergi 1999 yılından bu tarafa Haziran ve Aralık aylarında olmak üzere yılda iki kez yayınlanmakta olup, Aralık 2015 sayısından itibaren hem basılı, hem dijital ortamda yayınlanmaktadır. Dergi CiteFactor, ISC, Index Copernicus, DOAJ, Sobiad, Crossref, ESJI, DRJI ve EBSCOhost tarafından taranmaktadır. 2021 yılından itibaren ise ULAKBİM TR Dizin tarafından indekslenmektedir. Dergi sadece www.dergipark.org.tr/akuiibfd adresi üzerinden çalışma kabul etmekte ve bu adres üzerinden yayınlanmaktadır. Dergimizde yayınlanmak üzere gönderilen çalışmalar ön inceleme aşamasında intihal programı (iThenticate) aracılığıyla intihal ve benzerlik taramasına tabi tutulmaktadır. Dergi Türkçe ve İngilizce dilinde çalışmaları kabul etmektedir.

Afyon Kocatepe University Journal of Economics and Administrative Sciences (KOCATEPEİİBFD) is an international, academic peer-reviewed journal. Journal has been publishing biannually in June and December since 1999 and publishing both online and hardcopy since the issue of December 2015. Journal is indexed by CiteFactor, ISC, Index Copernicus, DOAJ, Sobiad, Crossref, ESJI, DRJI, and EBSCOhost. Since 2021, the Journal has been indexed by ULAKBİM TR Dizin. Journal only accepts articles submitted through www.dergipark.org.tr/akuiibfd and publishing issues on this website. Submitted articles have been checked via plagiarism software (iThenticate) upon plagiarism and similarity index at the pre-review stage. The Journal accepts Turkish and English manuscripts.

YAZIM KURALLARI ve MAKALE GÖNDERİMİ/Author Guide and Submission

Dergimizin yazım kuralları ve yazım şablonu www.dergipark.org.tr/akuiibfd adresinde bulunmakta olup, makale gönderimi de bu adres üzerindeki DergiPark sisteminde yapılmaktadır. Dergimize gönderilen çalışmalar en az üç hakem tarafından değerlendirilir ve değerlendirme süreci çift-körleme yöntemiyle yapılır.

Authors may find the author guidelines and Journal template on www.dergipark.org.tr/akuiibfd. Manuscript submission could be made via the DergiPark system on the aforementioned web page. At least three reviewers evaluate the manuscripts submitted to our Journal. During the evaluation process, the Journal uses a double-blind peer review system.

İÇİNDEKİLER/Contents

YAZARLAR Authors	ARAŞTIRMA MAKALELERİ Research Articles	SAYFALAR Pages
Ümit Feyzioğlu Kerim Çınar	Çevrecilik ve siyasal ekoloji üzerine ontolojik ve epistemolojik bir mukayese An ontological and epistemological comparison of environmentalism and political ecology	1-12
Hüseyin Koçak Murat Gencer Fatma Zehra Durna	İlçeye yönelik ekonomik ve sosyokültürel etkileri bakımından Çay Meslek Yüksekokulu Çay Vocational School in terms of its economic and sociocultural effects on the district	13-23
Mustafa Keskinlik Mustafa Kuk	Eğitimde dijital dönüşüm ve EBA farkındalık düzeyinin belirlenmesi Digital transformation in education and determining EBA awareness level	24-39
Ferit Belder	Kalkınma yardımları ve Türk dış politikası: Bir dönemselleştirme önerisi (2002-2022) Development aid and Turkish foreign policy: A proposal for periodization (2002-2022)	40-52
Dilek Murat Simla Güzel	SAARC ve OECD ülkelerinde sağlık göstergeleri yeterliliğinin ARAS ve WASPAS ile analizi Analysis of health indicators effectiveness in SAARC and OECD countries with ARAS and WASPAS	53-75
Erkan Nur Ferit Küçük	Akademisyenlerin koronavirüs kaygı düzeyinin akademisyenliğe yabancılaşmaya etkisi üzerine bir araştırma A study on the effect of academics' level of coronavirus anxiety on alienation from academic profession	76-91
Dilek Esen	Türkiye'deki sosyal girişimcilik faaliyetlerinin sosyal gelişme endeksi bağlamında içerik analizi ile incelenmesi Examination of social entrepreneurship activities with content analysis in the context of the Social Development Index in Türkiye	92-109
Özge Ünver Dirlik Pınar Savaş Yavuzçehre	Kentsel mekânda katılımın kentlilik bilincine etkisi: Denizli kenti örneği The effect of participation in urban space on urban consciousness: The case of Denizli city	110-126
Ayşe Balmumcu Hilal Yüceyılmaz	Genç kadınlarda siber zorbalık ve siber mağduriyet düzeyinin incelenmesi Investigation of cyberbullying and cyber victimization level of young women	127-140
Burhan Biçer Hava Tahtalıoğlu	Niğde ilinde kamu sektöründe görev yapan öğretmenlerin performans değerlendirme ölçütlerine ilişkin algıları The perceptions of teachers working in the public sector in Niğde on performance evaluation criteria	141-158

Çevrecilik ve siyasal ekoloji üzerine ontolojik ve epistemolojik bir mukayese

Sorumlu Yazar/
Corresponding Author:

Ümit FeYZioğlu
Arş. Gör.
Afyon Kocatepe Üniversitesi
umitfeYZioğlu@gmail.com
0000-0002-5729-7306

Kerim Çınar
Dr. Öğr. Üyesi
Afyon Kocatepe Üniversitesi
cinar@aku.edu.tr
0000-0002-9645-5987

Öz

Bu çalışmanın konusu; Türkiye’de sosyal bilimler genelinde siyaset bilimi ve siyaset felsefesi özelinde çevrecilik ve siyasal ekoloji üzerine yapılan akademik çalışmalarda çevrecilik ve siyasal ekoloji kavramlarının birbirlerine ilişik olarak aynılaştırılan veya özdeşleştirilen kullanımlarının eleştirel bir değerlendirmesini yapmaktır. Bu bağlamda çalışmanın amacı da çevrecilik ve siyasal ekoloji kavramlarının ontolojik, epistemolojik ve paradigmatik farklılıklarını çözümlemek; nedensellik, amaçsallık, söylem ve pratik itibarıyla ayırımı yapmak ve birbirlerinden farklı muhteviyata sahip olduklarını ortaya koymaktır. Kesişim kümesinde doğa kavramının yer aldığı çevrecilik ve siyasal ekoloji kavramlarının doğa anlayışı epistemolojik ve ontolojik olarak birbirlerinden farklıdır. Çevrecilik düşüncesi, antroposentrik ontolojinin ve Newton fiziğinin epistemolojisinin bir ürünüken; siyasal ekoloji düşüncesi, ekosentrik ontoloji ve kuantum fiziğinin epistemolojisinin bir ürünüdür. Bu doğrultuda çevrecilik, “çevre” olarak tanımladığı doğayı teknik ve yönetsel reformlarla çevre sorunlarının çözülebileceği sürdürülebilir endüstriyel bir kaynak olarak görürken; siyasal ekoloji, “ekosistem” olarak tanımladığı doğayı toplumsal yapının değişimiyle ekolojik sorunların çözülebileceği ve insanın bir parçası olduğu holistik bir bütün olarak görmektedir.

Anahtar Kelimeler:

Çevrecilik,
Siyasal Ekoloji,
İnsan ve Doğa
İlişkisi.

JEL Kodları:
Q56, Q57, Z13.

An ontological and epistemological comparison of environmentalism and political ecology

Abstract

This study’s subject is to critically evaluate the usages of environmentalism and political ecology, which are similarized or identified with each other, generally in social sciences and particularly in political science and political philosophy on environmentalism and political ecology in Turkey. In this context, the study aims to analyze the ontological, epistemological, and paradigmatic differences between environmentalism and political ecology concepts, to make a distinction in terms of causality, teleology, discourse, and praxis and prove that they have different contents from each other. The nature understanding of environmentalism and political ecology, whose intersection set is the concept of nature, are different from each other epistemologically and ontologically. While environmentalism is a product of the anthropocentric ontology and epistemology of Newtonian physics, political ecology is a product of ecocentric ontology and the epistemology of quantum physics. Accordingly, environmentalism sees nature, which it defines as “environment,” as a sustainable industrial resource where environmental problems can be solved with technical and managerial reforms; political ecology sees nature, which it defines as an “ecosystem,” as a holistic whole where ecological problems can be solved by changing the social structure, and human beings are a part of it.

Keywords:

Environmentalism,
Political Ecology,
Human and Nature
Relationship.

JEL Codes: Q56,
Q57, Z13.

Extended Summary

This study attempts to critically evaluate the academic usage of environmentalism and political ecology. Generally, in social sciences and particularly in political science and political philosophy on environmentalism and political ecology in Türkiye, these concepts have been used interchangeably, or they are identified with each other. In this context, this study aims to analyze the ontological, epistemological, and paradigmatic divergencies of the concepts of environmentalism and political ecology. To do so, this research emphasizes a distinction between these concepts in regard to causality, purposefulness, discourse, and practice. Furthermore, we attempt to reveal that they consist of different contents.

Environmentalism and political ecology thought has gained a significant place in social sciences since their emergence especially in the existing political science and political philosophy literature, the remarkable place of environmentalism and political ecology ideas in the literature is also reflected in the Turkish academic publications either in translations or original Turkish pieces.

Problematics related to nature and nature have been referred to with the concepts of environment or ecology in Turkish academia. They gain interchangeable usage associated with the paradigmatic conceptual preference of scientific categorization. The relationship between man and nature and the sociopolitical problem of this relationship in Turkish publications have been analyzed through different conceptualizations such as environmentalism, environmental protectionism, radical environmentalism, political environmentalism, political ecology, ecology, radical ecology, the green movement, and green politics. Therefore, we claim that this interchangeable usage of these concepts creates a vagueness where environment, ecology, environmentalism, and political ecology have been used in similar meanings referring to the same content.

As a result of this usage, political ecology narratives are included in environmentalist narratives, whereas environmentalism narratives are included in political ecology narratives. Yet, environmentalism and political ecology are different concepts and structures in terms of their ontological and epistemological origins, meanings, and contents. Because these two ideas have been used as they are the same or intertwined while ignoring their differences, theoretical content creates an oxymoron. Therefore, it is deemed to be necessary to make a theoretical distinction between these two ideas by emphasizing their conceptual, ontological, and epistemological differences.

The most significant distinction between environmentalism and political ecology lies in the way of making sense of human, nature-human-nature relationships. Whereas the ontology of environmentalism is based on anthropocentrism, and its epistemology is based on Newtonian physics, the ontology of political ecology is based on ecocentrism, and its epistemology is based on quantum physics. Nature, which is an externality for humans for environmentalism, is an industrial commodity consisting of objects that have no meaning and value on their own. Furthermore, it is a rational mechanical structure that can be changed, transformed, and manipulated by means of science and technique. The subject and value of environmental thought are human. Thus, the relationship between man and nature is established on the basis of utility.

In political ecology, nature is human. It is a holistic structure, which is the symbiosis of probabilistic processes of mutual interactions of creatures, consisting of cohesive ecosystemic relationships of creatures based on ecospheric equality and diversity. The subject and object of political ecology thought is nature, and an ecosystemic relationship is established between humans and nature.

While defining the problems arising from industrialism as environmental problems with an emphasis on pollution, which are an existential threat to the human species, environmentalism attempts to solve the environmental problems arising from industrialism with scientific and technical applications and administrative reforms. From this environmentalist perspective, industrial techniques are the reason and solution to the problems. Therefore, regardless of ideology and in addition to technical studies, environmentalism positions itself above politics and has an established discourse and application area in the structure and practice of the state, civil society, and political parties.

Political ecology, with an emphasis on domination, hierarchy, and domination, defines the nature problems arising from the social form of the human-nature relationship as systemic ecological problems, and these problems are existential threats to all species in nature. Political ecology seeks the solution to ecological problems in the structural transformation of the human-nature relationship. From a political ecology perspective, the reason and solution of the problems are social and philosophical. In this respect, political ecology positions itself within the political sphere as a critique and opposition to the existing social structure and relations, especially the state, civil society, and political parties. Thus, it attempts to open up a unique discourse and practice area in green parties, new generation activists, and social movements. Therefore, environmentalism and political ecology studies should consider the ontological and epistemological distinction between these ideas and the differences between their praxis.

Giriş

Endüstriyalizmin, canlı ve cansız bütün varlık türlerinin total anlamı olan doğa üzerindeki yıkıcı dönüştürücü etkisi; doğa bilimleri ve sosyal bilimlerin dikkatini doğaya ve doğanın varlıksal durumuna yöneltmiştir. Endüstriyel yıkımla birlikte doğa; yalnızca doğa bilimlerinin teknik mecrasında değil, insan ve doğa ilişkisi bağlamında sosyal bilimlerin toplumsal ve siyasal mecrasında da ele alınmaktadır. Türsel yok oluş tehdidi altında tekniğin felsefeye karşı zaferini ilan ettiği noktada insan, ironik bir şekilde felsefi düşüncenin başladığı noktaya, yani doğanın ve doğayla olan ilişkisinin ontolojik ve epistemolojik sorgulamasına geri dönmektedir. Bu sorgulamanın temelinde; uygarlığın ütopyik tarihini icat eden ve yazan insan türünün, distopik bir tarihle sona erme olasılığı yer almaktadır. İnsan türünün yüzleştiği çevresel ya da ekolojik sorunlar, insan ve doğa ilişkisinin biçimsel ve anlamsal ürünüdür. Bir başka deyişle çevresel ya da ekolojik sorunlar, insan ve doğa ilişkisinin ontolojik ve epistemolojik inşa sorunlarıdır. Bu bağlamda doğa; insan ve doğa ilişkisinin tüm boyutlarıyla mühendislik ve sosyal bilimler, felsefe ve teoloji gibi farklı literatürlerde yapılan çalışmaların konusu olarak önem kazanmaktadır.

Ortaya çıkışından günümüze çevrecilik ve siyasal ekoloji düşünceleri; sosyal bilimler genelinde, siyaset bilimi ve siyaset felsefesi özelinde kayda değer bir yer edinmiştir. Çevrecilik ve siyasal ekoloji düşüncelerinin dünya literatüründeki kayda değer yeri, çeviri ve özgün yazınlarla Türkiye’deki literatürde de kendisini göstermektedir. Literatürde yer alan doğa ve doğaya ilişkin problematikler, *çevre/environment* veya *ekoloji/ecology* kavramlarıyla ele alınmakta; bilimsel kategorizasyonun paradigmatik kavramsal tercihiyle (Baş, 2001, s. 211) değişken bir kullanım kazanmaktadır. Genellikle bu kavramsal tercih; doğa bilimleri, tıp ve endüstriyel bilimlerde ‘ekoloji’, sosyal bilimlerde ise ‘çevre’; doğa bilimleri ve sosyal bilimleri de kapsayan bir üst disiplin olarak da ‘çevrebilim’ kavramının yaygın kullanımına neden olmaktadır (Baş, 2001, s. 211). İnsan ve doğa ilişkisine, bu ilişkinin toplumsal ve siyasal problematiğine ilişkin siyaset bilimi ve siyaset felsefesi başta olmak üzere sosyal bilimler literatüründe yapılan çalışmaların karşılaştırmalı okumasında; çevrecilik, çevreselcilik, çevre korumacılık, radikal çevrecilik, siyasal çevrecilik, siyasal ekoloji, ekolojizm, radikal ekoloji, yeşil hareket ve yeşil politika gibi farklı kavramsal başlıklar altında aynı teorik anlatının yapıldığı bir yazın ortaya çıkmaktadır. Bu durum; çevre ve ekoloji kavramlarının, çevrecilik ve siyasal ekoloji düşüncelerinin aynı içerik ve niteliklere sahip özdeş ya da benzer kullanıldığı bir dizin yaratmaktadır. Böylece çevrecilik anlatılarında siyasal ekoloji, siyasal ekoloji anlatılarında çevrecilik anlatılarına yer verilmektedir. Bu tür anlatılarda özellikle siyasal ekoloji betimlemeleri; “çevrecilik” (Heywood, 2007, s. 88, Çoban, 2018, s. 455), “çevreci siyaset” (Heywood, 2018, s. 513), “çevrecilik (ekolojizm/ecologism)” (Heywood, 2020, s. 62), “çevrecilik ideolojisi” (Yürür, 2015, s. 184, Çoban, 2018, ss. 455-456; Çoban, 2012, ss. 64-71), “çevreciliğin ideolojik bir unsuru” (Çoban, 2012, ss. 61-94), “çevreciliğin ideolojikleştirilmesi” (Çoban, 2012, ss. 64-71; İmga ve Olgun, 2012, s. 8), “çevre felsefesi” (Heywood, 2010, s. 277), “çevre ahlakı” (Heywood, 2010, ss. 284-285), “çevresel adalet” (Des Jardins, 2006, ss. 435-466), “çevreci hareketlerin radikal bir parçası” (Kırışik ve Sezer, 2015, s. vii; Heywood, 2007, s. 88; Garrard, 2017; s. 41; Heywood, 2018, ss. 520-523) ya da “çevrecilikte siyasal yeni bir kimlik” (Kılıç ve Tok, 2013, ss. 223-250) gibi çevrecilik ölçekli farklı temalarla ifade edilmektedir.

Olgu ya da fenomenlerin tanımlanmasında kullanılan her kavramsal tercih, esas itibariyle olgu ya da fenomenlerin anlamsal farklılığının ya da aynılaştırılmasının ifadesidir. Bu doğrultuda siyaset bilimi ve siyaset felsefesi ekseninde ortaya çıkan soru ve sorun, çevrecilik ve siyasal ekoloji düşüncelerinin özdeş ya da benzer bir muhteviyata sahip olup olmadığıdır. Çevrecilik ve siyasal ekoloji; ontolojik ve epistemolojik kökenleri, anlam ve içerikleri itibariyle birbirinden farklı kavramlar ve düşünce yapılarıdır. Bu iki düşüncenin farklılığının göz ardı edilerek aynılaşan, iç içe geçen, birbirini tamamlayan ve ikame eden kavramsal kullanımı; kuramsal içerik itibariyle oksimoron bir durum yaratmaktadır. Bu durum, çevrecilik ve siyasal ekoloji düşünceleri arasındaki kavramsal, ontolojik ve epistemolojik farklılıkların vurgulanarak iki düşünce arasında kuramsal bir ayırım yapılmasını ve bu ayırımın ana hatlarının çizilmesini gerekli kılmaktadır. Bu çalışmada; çevrecilik ve siyasal ekoloji düşüncelerinin literatürdeki oksimoron durumuna açıklık getirmek amacıyla söz konusu düşünceler arasındaki ontolojik ve epistemolojik farklılık teorik olarak irdelenecek ve bu iki düşüncenin kuramsal muhteviyatları arasındaki ayırım, insan ve doğa ilişkisi bağlamında ana hatlarıyla vurgulanacaktır.

1. Çevreciliğin Ontolojisi ve Epistemolojisi: Doğanın Çevreleşmesi

Çevrecilik düşüncesinin anlamsal kökeni çevre kavramıdır. Çevre kavramı; bir merkezden bağımsız kendi başına var olamayan, çevrelediği merkeze göre anlam kazanarak tanımlanan (Önder, 2005, s. 592), öze ve esasa için olmama durumu (Önder, 2003, s. 4) olarak, sınırları ve içeriği merkeze göre belirlenen edilgen bir dışsallığa ifade etmektedir. Çevrenin edilgen niteliği; etken olan merkezin tanımlayıcı, şekillendirici ve koşullandırıcı iradesiyle var olan bir merkez ve çevre ilişkisini ortaya çıkartmaktadır. Bu doğrultuda insan faaliyetlerinin etkin olduğu doğal ve yapay unsurların tamamını kapsayan (Keleş ve Hamamcı, 2002, ss. 28-31, 35) çevre, insanın yaşamsal koşullarının ve ilişkilerinin dışsal mekânıdır (Tekeli, 2009, ss. 87-88). Doğal çevre, yapay çevre, fiziksel çevre ve toplumsal çevre (Keleş ve Hamamcı, 2002, ss. 28-31) gibi farklı dışsallıklarla farklı anlamlar kazanan çevre

betimlemelerinde, niteliği değişen çevrenin niteliği değişmeyen merkezi ve anlamsal kaynağı insandır. Bu merkez ve çevre ilişkisi; doğanın edilgen olarak çevre, insanın da etken olarak merkez olduğu antroposentrik bir insan ve doğa ilişkisini ortaya çıkarmaktadır. Merkez ve çevre ilişkisi çerçevesinde çevrecilik, antroposentrik bir ontolojiyle kurulan insan ve doğa ilişkisinin yansımasıdır. İnsan ve doğa ilişkisinin antroposentrik ontolojisi; Rönesans hümanizmine, Aydınlanma rasyonalitesine ve pozitivizme dayalı modernitenin felsefi zeminiyle birlikte bilimsel olarak Newton fiziğinin epistemolojisine dayanmaktadır. Bu epistemoloji; doğa bilimlerinin ve sosyal bilimlerin antroposentrik zihin dünyasını ve dilini belirleyen paradigmatik bir düşünme kalıbıdır.

Bu paradigmatik kalıpta Bacon'un analitik ampirizmi ve Descartes'in analitik matematiksel yöntemiyle (Özlem, Aktaran Erkan, 2012, s. 131) niceliksel ve geometrik rasyonel olgular ve olaylar bütünü olarak doğa; her parçasında ve ilişkilerinde matematiksel olarak formüle edilen (Erkan, 2012, s. 131) evrensel yasa ve kuralların olduğu, en küçük parçasından bütününe tüm fenomenlerin, olaylarının, ilişkilerin ve işleyişin tümevarımsal neden ve sonuç ilişkisiyle bilindiği ve öngörülebildiği deterministik bir yapıdır. Bütün parçalarında aynı yasa ve kuralların geçerli olduğu cansız homojen bir madde olan doğa (Arslan, 2012, s. 62), keşfedilmeyi bekleyen kuramlardan oluşan rasyonel bir düzendir. Maddeleşen doğanın işleyişi ve niteliği Newton fiziğinin birinci yasası olan eylemsizliğin "her cismin dışsal bir etki olmadıkça hareket halindeyse hareketini, hareket halinde değilse hareketsizliğini sürdürmesi" (Newton, 1997, s. 79) ilkesiyle ön plana çıkmaktadır. Eylemsizlik ilkesinin işleyişi; John Dalton'un maddeyi farklı nicelikteki atomik parçaların bütünü olduğuna, John Thomson'un farklı atomlarda ortak hareketli parçacıkların bulunduğu ve Ernest Rudherford'un merkez bir çekirdeğin etrafında dönen düzenli elektronlardan oluştuğuna dair atom modelleriyle rafine bir şekilde açıklanmakta (Arslan, 2012, s. 134); doğanın düzeni ve sistemsizliği somutlaştırılmaktadır. Buna göre cisim ve maddelerin toplamı olarak doğa, lineer bir düzendir ve bu düzen, maddenin atomik yapısından evrenin kozmolojik yapısına kadar her kuramda monopol bir modelleme olarak kendisini göstermekte; çekirdeğin merkez olduğu atomik yapıda, güneşin merkez olduğu kozmolojik yapıda ve hatta devletin merkez olduğu toplumsal yapıda tezahür etmektedir.

Böylece hareket ve devinim barındıran doğa, hareketin ve devinimin eylemsizlik ilkesiyle bir hareket ve devinim sahibi bir merkez etrafında şekillendiği merkez ve çevre, içkin ve dışsal ilişkilerinin düzeni olmaktadır. Eylemsiz cisimlerden oluşan doğanın hareket ve devinimini değiştirecek olan, dışsal bir iradedir. Hareketin ve devinimin nedeni olmayan bu irade; hareketin ve devinimin değişim nedenidir (Mahsereci, 2012, s. 146). Cismin dışsallığı olan bu irade, cismin hareket ve devinim değişiminin şekillendirici iradi nedeni olması itibarıyla aynı zamanda cismin betimleyici merkezidir. Eylemsizlik ilkesi gereği iradi olmayan cismin kendi başına bir hareket ve devinimi olmadığı gibi, kendi başına bir anlam ve değeri de yoktur. Yani esas itibarıyla cisim, kendi varlığının merkezi olarak bağlı olduğu iradenin eylemsiz dışsallığıdır. Böylece iradenin dışsallığı halini alan doğa, irade tarafından biçimlendirilebilir ve dönüştürülebilir bir mühendislik ürünü olarak ortaya çıkmaktadır. Newton öncesi felsefi ve teolojik olarak özsel irade ve erek sahibi şeylerin bütünü olan doğa; özsel iradeden bağımsız olan eylemsiz cisimlerden ve maddelerden oluşarak fiziksel kurallar, yasalar ve zorunluluklar neticesinde devinen sistemli ve rasyonel bir makine (Westfall, 1997, ss. 41, 38) olmakta ve bu mekanik düzen Aydınlanma düşüncesinin ünlü saat metaforunda simgeleşmektedir. Mekanizmle doğayı oluşturan varlık türleri, uymak zorunda oldukları yasalarla (Rossi, 2009, s. 126) doğa makinesinin aynı düzene sahip birbirinden bağımsız işlevsel parçaları olarak birbirlerinin dışsallığıdır. Dışsallık üzerine kurulu parça ve bütün ilişkisi, her parçaya makinenin işleyişine dair işlevsel bir değer yüklemekte; doğa makinesi de işlevsel dışsallıkların işleyiş mekanizması olmaktadır. Böylece kendiliğinden varlıksal özün ve iradenin yerini işlevsel nesneleşme, kendiliğinden varlıksal değer yerini de işlevsel fayda almaktadır.

Doğanın hareket ve deviniminin iradi nedeni ve deterministik yapısının rasyonalitesi insandır. Bu doğrultuda determine eden ve determine olan arasında bir özne ve nesne ilişkisi ortaya çıkmaktadır. Bilimsel bilginin de ifadesi olan özne ve nesne ilişkisi, insan ile doğa arasındaki ilişkinin de ifadesidir. İrade ve kendiliğinden değer sahibi olmayan bir dışsallık olan doğa, aklın etkinliğinin konusu olarak nesneleşirken; irade ve kendiliğinden değer sahibi bir merkez olan insan, aklın etkinliğinin kendisi olarak özneleşmektedir. Tarihsel ve kültürel donanım, birikim ve kimliğinden arınmış insan öznesi (Özlem, 2008, s. 200), doğa için rasyonel nesneliliğin mutlakıyetidir. Özne için bir dış dünya olan doğa (Erkan, 2012, s. 131); aklın otoritesi ve otonomisiyle (Cevizci, 2011, s. 569) kuramsal ve eylemsel olarak kendi yaşamını kurma ve kendini gerçekleştirme yaratıcılığına ve yetisine sahip (Ağaoğulları ve Köker, 2008, ss. 156-157) bir özne olan insan vasıtasıyla aklın özerk etkinliğinin yan ürünü olarak akıl tarafından kurulmaktadır (Collingwood, 1999, s. 16). Nesneleşen doğa; aklın ürünü ve insanın bir dışsallığı olarak çevreleşirken; insan da rasyonalitesiyle anlam kazandırdığı çevreye yani doğaya merkezleşmektedir. Böylece insan ile doğa arasında kurulan özne ve nesne ilişkisi, merkez ve çevre ilişkisi olarak şekillenmektedir.

Toplumsal yaşamın sıklıkla karşılaşılan "çevremizi temiz tutmak" veya "çevremizi korumak" önermesinin bilinçaltı, antroposentrisizmle yanıt bulmaktadır. Diğer varlık türlerinden bağımsız ve farklı bir tür olarak kendiliğinden değerli tek varlığın insan olduğu (Fırat, 2003, s. 127), her şeyin ölçüsü olarak evrenin odağına insanın yerleştiği (Çoban, 2002, ss. 19-20) antroposentrisizmde; dışsallık olarak doğa, insani amaçlara hizmet

eden araçsal bir madde ve kaynaktır (Çoban, 2002, ss. 19-20). Doğanın bilgisi, doğanın insan için araçsallaşmasını ve işlevselleşmesini sağlayan bir güçtür (Westfall, 1997, s. 140). Mekanizmlerle birlikte bu araçsallık; insanın doğayı her türlü değiştirme ve dönüştürme, doğaya müdahale etme hakkını ortaya çıkarmakta ve bu hakkı meşru kılmaktadır (Önder, 2005, s. 593). İnsanın bir özne ve merkez olması, türsel bir varlık hiyerarşisini ortaya çıkartırken insan da değiştirici ve dönüştürücü, aynı zamanda koruyucu ve kollayıcı bir erke ve hakka sahip olarak bu hiyerarşinin tepe noktasında yer almaktadır. Zira insanın değer, fayda, çıkar, amaç ve kaygılarından bağımsız olarak korunması gereken, kendiliğinden değeri ve anlamı olan bir doğa yoktur (Çoban, 2002, s. 20). Toplumsal, kültürel ve etik değerlerden soyutlanan doğanın irrasyonel yabancılığı; toplumsal, kültürel ve etik değerlerden soyutlanan medeni bir rasyonaliteye dönüşmektedir. Bu doğrultuda doğa ile insan arasında vahşi ve medeni ya da yabani ve uygar anlamları ve değerleri üzerinden düalist çatışmacı bir ilişki ortaya çıkmaktadır. Dışsallığın keşfi, fethi ve egemenliği üzerine kurulu olan bu çatışmacı ilişkide, doğa kavramının yerini çevre kavramı almaktadır. Böylece ortaya çıkan çevre sorunları, dışsallığa ait çevrenin sorunlarıken (Önder, 2005, s. 593) bu sorunların çözümünde değer, fayda ve kaygıları gözetenilmesi gereken (Çoban, 2002, s. 20) rasyonel merkez, insandır.

Çevrecilik düşüncesi; yaşam koşullarını etkileyen çevre kirliliği hasebiyle endüstriyalizmin yan etkilerine karşı entelektüel bir romantizm, bilinç, duyarlılık, korumacılık ve tepki olarak ortaya çıkmış (Dalton, 1993, s. 42-43); insan için pratik fayda düzeyinde doğal kaynak olarak tanımlanan çevrenin bilimsel ve teknik olarak korunması fikriyle (Dobson, 1993, ss. 216-217) şekillenmiştir. Endüstriyalizmin çıktısı olarak çevre sorunları, iktisadi kaynak olan doğanın optimal kullanılmamasından ötürü ortaya çıkan iktisadi sorunlardır (Baxter, 1974, ss. 8, 5, 17). Bu bağlamda endüstriyalizmin meta sorunu olan çevre sorunları; insanın, sahip olduğu teknik bilgi ve araçlarla (Keleş, 2010, ss. 593) çevreyi rasyonel bir şekilde kullanması doğrultusunda (Keleş ve Hamamcı, 2002, ss. 215) çözülecek olan teknik sorunlardır. Fizik, mühendislik, kimya, tıp, ekonomi ve ekoloji gibi farklı bilim dallarını kapsayarak disiplinlerarası bir alan olan çevre bilimi (Kışlalıoğlu ve Berkes, 1999, ss. 16-17); çevre sorunlarının bilimsel çözümüne dair teknik ve yönetsel çevre politikaları üreten disiplinlerarası bir alan olarak ortaya çıkmaktadır. Bu bakımdan endüstriyalizmin müsebbibi olduğu çevre sorunlarının çözümü yine endüstriyalizmin içerisinde yer almaktadır.

Endüstriyalizmin popüler çevreci kavramı ise sürdürülebilirliktir. İktisadi kalkınma kavramıyla birlikte vurgulanan sürdürülebilirlik, çevre değerlerinin ve kaynakların günümüz ve gelecek kuşaklar için akılcı yöntemler kullanılmasıyla ekonomik gelişmenin sürekliliğini sağlamayı amaçlayan çevreci dünya görüşüdür (Keleş, 1998, s. 112). 1992 yılı Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Konferansında kabul edilen Rio Bildirgesi'nin birinci maddesine göre; insanoğlu, sürdürülebilir ve dengeli kalkınmanın merkezindedir ve doğa ile uyumlu ve sağlıklı bir yaşam hakkına sahiptir. Sağlıklı bir yaşamın koşulu olan sağlıklı bir çevre, çevre hakkı olarak insan haklarının bir parçasıdır (Tekeli, 2009, s. 85). Bu doğrultuda üretilecek olan teknik ve yönetsel çevre politikaları, bütün değerlerin kaynağı olarak insana yönelik olmalıdır (Des Jardins, 2006, s. 124). Çevre bilimi birlikte vurgulanan çevre etiği ve çevre hukuku, insanın çevre hakkından mütevellit çevreyi koruma amacını taşımaktadır. Sürdürülebilirlik kavramı, endüstriyel üretim ve tüketim ilişkilerinde bir meta olan çevrenin mevcut endüstriyel yapının sürekliliği adına verimli kullanılmasına ve buna yönelik çevre dostu endüstriyel teknoloji ve yöntemlerin geliştirilmesine; çevre etiği kavramı, insan türüne faydası çerçevesinde çevreye toplumsal ahlaki değer atfedilmesine; çevre hukuku kavramı da insanın türsel yaşam hakkı bağlamında endüstriyel toplumu belirleyen kural ve yasalara işaret etmektedir.

İnsanın türsel varlığına dair bir endişenin ürünü olarak çevrecilik (Heywood, 2007, s. 88; Tekeli, 2009, s. 81); kalkınma çerçevesinde iktisadi büyüme ve teknolojik gelişmenin esas alındığı (Çoban, 2002, s. 11), endüstriyel yıkıcılığı söylem ve pratikte (Castells, 2013, s. 221) endüstriyel olarak onarmayı amaçlayan, çevre sorunlarını sorunlara özgü teknik ve reformist çözümler geliştirerek (İmga, 2012, s. 136) insana daha iyi bir yaşam sağlama amacı ve işlevi doğrultusunda çevreye duyulan ilgilidir (Keleş ve Hamamcı, 2002, ss. 213, 214). Çevre sorunlarını, kirlenme boyutuyla nedenlerden ziyade sonuçlara odaklanarak teknik ve yönetsel çözümlerle ele alan çevrecilik; bu sorunların mevcut endüstriyel toplum yapısı içerisinde yapılacak olan kısmi değişikliklerle çözülebileceğini öne süren bir yaklaşım içermektedir (Önder, 2005, ss. 594-595). Çevre kirliliğine karşı çevreci teknolojik yatırımlar; bireysel ve toplumsal duyarlılık yaratisında ulusal ve uluslararası çevreci sivil toplum örgütlenmeleri, kurum ve kuruluşlar; bakanlık, yasa, yönetmelik ve denetleme gibi çevreci devlet düzenlemeleri ve uluslararası çevre antlaşmaları gibi çözümler çevreci bir endüstriyalizmin oluşturulması amacıyla ön plana çıkmaktadır.

Modernitenin endüstriyel bir unsuru olarak çevrecilik; mekânsal ve toplumsal niteliğini kentten, siyasal pratiğini devletten, çevre politikalarını da endüstriyalizmden almaktadır. Doğanın değeri, insan faydası ve endüstriyel üretimdeki kaynak ölçeğindeki çevredir. Çevre sorunlarını, insan başta olmak üzere endüstriyel sistem üzerindeki etkileriyle değerlendiren çevrecilik; doğa ile iktisadi yapı arasında *Homo Economicus*'a dayalı fayda ve zarar denklemi ve meta ilişkisi kurarak sistemin devamlılığını sağlamaya çalışmaktadır. Çevre sorunları; endüstriyel toplumun ve bu toplumun doğa ile ilişki biçiminin yapısal bir problemi olarak değil, teknik bir problemi olarak kabul edilmektedir. Bu doğrultuda bir çeşit doğa mühendisliği olan çevrecilik (Önder, 2005, s. 595), felsefe ve

siyaset üstü olarak konumlanmaktadır (Baş, 2001, s. 210). Böylece doğaya ve topluma dair her türlü bilimsel ve teknik alan, doğaya dair bireysel ve kitlesel duyarlılık, doğayla ilgili felsefi düşünce ve siyasal hareketler gibi geniş bir yelpazeyi kapsayan farklı alanlar (Cerit Mazlum, 2014, ss. 208-209), ontolojik ve epistemolojik ayrımlarına varılmaksızın çevrecilik genelmesi altında farklı şekillerde kategorize edilmektedir. Bu durumun başat örneği olarak siyasal ekoloji kavramı, çevrecilikten farklı bir nitelik, ontoloji ve epistemolojiye sahip olmasına rağmen çevreciliğin radikal ya da uç siyasal unsuru olarak çevrecilik kavramı içerisinde ele alınmaktadır.

2. Siyasal Ekolojinin Ontolojisi ve Epistemolojisi: Doğanın Ekosistemleşmesi

Siyasal ekoloji düşüncesinin anlamsal kökeni ekoloji kavramıdır. Ekoloji kavramı; organizmaların birbirleriyle ve çevreleriyle karşılıklı ilişkilerinin ve yaşam formlarının birbirlerine olan bağımlılığının bir sistem olarak incelenmesini (Porrit, 1989, s. 18) ifade etmektedir. 19. yüzyılda biyolojinin bir alt dalı olarak ortaya çıkan ekoloji (Baş, 2001, s. 210); 20. yüzyıldan itibaren doğa tarihi, çevrebilim, fizyoloji ve topluluk bilimi gibi farklı bilimsel alanlarda yapı ve işleyişi inceleyen bir dal olarak da yer almaktadır (Görür, 2011, s. 2). Etimolojik olarak Grekçe *oikos* (yer/mekân/ev) ve *logos* (bilgi/bilim) sözcüklerinden türeyen (Keleş ve Hamamcı, 2002, s. 34), doğanın ve dünyanın anlaşılmasına aracılık eden anlamını taşıyan (Porrit, 1989, s. 19) *ekoloji*; canlıların ve insanın bir parçası olduğu ve varlık kazandığı yer/mekân/ev olan doğa ile olan ilişkisi (Cangızbay, Aktaran Önder, 2003, s. 4) anlamına gelmektedir.

Ekoloji kavramı, felsefi ve siyasal anlamından önce bilimsel ve teknik bir terim ve yaklaşımdır. Ekoloji; evrimsel olarak kendisini dönüştürme yetisine sahip olan doğanın, organik ve inorganik varlıkların içsel ve dışsal etkileşim içerisinde birbirine bağlanarak oluşturduğu ekosistemler bütünü olarak ele alınmasıdır. Ekolojinin yapısal temeli olan ekosistem; organik ve inorganik varlık türlerinin sürekli ilişki ve etkileşim içerisinde olduğu sistemsel bütündür. Ekosistemde yer alan bütün unsurlar karşılıklı ilişki ve etkileşim biçimleriyle birbirlerine bağlıdır ve bu bağ yekpare bir sistem ortaya çıkartmaktadır (Kışlalıoğlu ve Berkes, 1999, ss. 20-27, 36-38, 47, 53). İlişki ve etkileşim sistemi içerisinde yer alan her bir öge, birbirinden bağımsız kendi başına bir anlam ve değer taşırken ekosistem, kendisini oluşturan öğelerin toplamından farklı bir anlam ve değer taşımaktadır. Bu anlam ve değerler, varlıksal bir ayrıştırma ve hiyerarşiye mahal verecek yapısal bir belirleyiciliğe sahip değildir. Ekosistemin belirleyici temeli; ekosistemdeki varlıkları dönüştüren sistem yapısı, etkileşim süreçleri, akışları ve karşılıklı bağımlılık ilişkisidir. Bu doğrultuda ekosistem, birbirinden farklı ve ayrı, fakat birbirine bağımlı unsurlardan oluşan merkezsiz bir bütündür (Kovel, 2005, ss. 123-124, 144-145). Bir ekosistemin yapısını oluşturan karşılıklı bağımlılık ilişkisi, farklı ekosistemler arasındaki ilişkide de bulunmaktadır. Farklı ekosistemlerden ve ekosistemler arasındaki karşılıklı bağımlılık, süreç ve ilişkilerden oluşan bütüncül yapı; biyosfer ya da ekosfer olan doğadır. Anlam ve değerlerden ziyade süreçlerin önem arz ettiği karşılıklı bağımlılık ilişkisi; insanın biyosferde/ekosferde hem etken bir içkinlik hem de edilgen bir dışsallık, hem merkez hem de çevre olduğu *ekosentrik* bir insan ve doğa ilişkisi ortaya çıkarmaktadır. Ekolojik ilişki çerçevesinde şekillenen (Ball, 2013, s. 555) siyasal ekoloji; merkezi ve çevresi olmayan doğanın bütün türler için ortak yaşam olduğu ekosentrik bir ontolojinin ve zihin dünyasının diliyle kurulan insan ve doğa ilişkisinin yansımasıdır. İnsan ve doğa ilişkisinin ekosentrik ontolojisi; Rönesans hümanizminin, Aydınlanma rasyonalitesinin ve pozitivistizmin eleştirisine yönelen postmodernitenin felsefi zeminiyle birlikte bilimsel olarak kuantum fiziğinin epistemolojisine dayanmaktadır. Bu epistemoloji; Newton fiziğine karşın doğa bilimlerinin ve sosyal bilimlerin ekosentrik zihin dünyasını ve dilini belirleyen bir diğer paradigmatik düşünme kalıbıdır.

Bu paradigmatik kalıpta atomaltı parçacıklarının yapısal yöntemiyle olgular ve olayların karşılıklı etkileşimlerinin karmaşık ilişki biçimleri (Erkan, 2012, s. 134) olan doğa; her parçasında, bütününde ve ilişkilerinde karşılıklı bağlanmışlığın olduğu (Heywood, 2014, s. 111), en küçük parçasından bütününe tüm fenomenlerin, olayların, ilişkilerin ve işleyişin neden ve sonuç ilişkisinden bağımsız görelilik olarak ölçülebildiği, bu nedenle mutlak olarak bilinmeyen ve öngörülemeyen indeterministik bir yapıdır. Bütün parçalarında karşılıklı bağlanmışlığın geçerli olduğu canlı organik ilişkilerden oluşan doğa (Lewin ve Regite, akt. Ertürk, 2012, s. 859), keşfedilen değil icat edilen kuramlardan (Öktem, 2010, s. 26) oluşmaktadır. Organikleşen doğanın işleyişi ve niteliği, kuantum fiziğinin kararsız ve düzensiz atomik yapısındaki bağlaşımla, bağlaşımla ve belirsizlik ilkeleriyle ön plana çıkmaktadır. Bu doğrultuda birbiriyle ilişkisiz görünen atomaltı parçacıkları arasında bağlaşımla görülebilmekte ve bu durum da bağlaşımlı bir parçacık hareketi oluşabilmektedir (Gür, 1989, s. 5). Bağlaşımlı parçacık hareketi; parçacığın aynı anda farklı durum ve konumda bulunabileceği, bu nedenle de parçacığın nitelik ve niceliğinin mutlak olarak belirlenemeyeceği (Turgut ve İpekoğlu, 2000, ss. 46, 47) olasılıklardan oluşan bir kuantum durumu ortaya çıkarmaktadır. Kuantum durumunda atomik yapı, mutlak nitelik ve niceliği önceden kestirilemeyen nesnel olasılıkların belirsizliğidir. Zira yapıyı oluşturan parçalar birbirini etkilemenin yanı sıra hem yapıyı etkilemekte hem de yapı tarafından etkilenmektedir (Gür, 1989, s. 5). Bu nedenle maddeye dair ölçülebilen ve bilinebilen şey, içinde bulunduğu koşullar altındaki mutlak nicelik ve nitelik durumu değil; herhangi bir durumda bulunma olasılıklarından bir tanesidir (Akyüz, 2000, s. 37). Buna göre belirsizlikler toplamı olarak doğa, mutlak düzensizliğin olasılıklı düzenidir. Bu olasılıklı düzen, maddenin atomik yapısından evrenin kozmolojik yapısına kadar her kuramda polipol bir modelleme olarak kendisini göstermekte; merkez olarak çekirdeğin önemini

yitirdiği atomik yapı, merkez olarak güneşin önemini yitirdiği kozmolojik yapı ve hatta merkez olarak devletin önemini yitirdiği toplumsal yapı olarak tezahür etmektedir.

Böylece hareket ve devinim barındıran doğa, bağlantı, bağlantı ve belirsizlik ilkeleriyle her varlığın hareket ve deviniminin hem nedeni hem de neticesi olduğu ilişkilerin kaotik düzeni olmaktadır. Bu kaotik düzen, sistemde ortaya çıkan bir etkiye karşı oluşabilecek tepkinin mutlak ya da yeterli düzeyde bilinmemesinden kaynaklı sistemsel bir tahmin edilemezliktir (Ertürk, 2012, ss. 852, 853). İrادی cisimlerden oluşan doğanın hareket ve devinimini değiştirecek olan, içkin iradeyle birlikte cisimlerin bağlantıya dayalı tahmin edilemez hareket ve devinim ilişkileridir. İçkin bir irade olan cisimler arasında karşılıklı bir bağ olması ve bu bağın öngörülemez ilişkiler ve sonuçlar olasılığı, söz konusu tahmin edilemezliğin nedenidir. İçkin bir irade ve karşılıklı etkileşimle hem kendi başına hem de diğer cisimlerle hareket ve devinimi olan cisim, hem kendi başına hem de diğer cisimlerle birlikte anlam ve değer taşımaktadır. Yani esas itibarıyla cismin varlığı, kendi ve diğer cisimlerin varlıklarının tamamıdır. Böylece etkileşimli süreçlerin toplamı halini alan doğa; olduğu bütün unsurların birbirini etkilediği, olduğu bütün unsurlar tarafından etkilenen ve olduğu bütün unsurları etkileyen organik bir bütün olarak ortaya çıkmaktadır. Newton fiziğinde rasyonel bir makine olan doğa; kuantum fiziğinde karşılıklı bağlantı olduğu iradi ve canlı varlıklardan oluşan, olası ve belirsiz ilişki ve etkileşim süreçleriyle devinen, rasyonel bir düzensizliğin irrasyonel düzenidir ve bu düzen, kaos teorisinin ünlü kelebek etkisi metaforunda simgeleşmektedir. Doğayı oluşturan varlık türleri; buldukları farklı ekosistemlerin farklı ilişki ve etkileşimlerin bir parçası olarak birbirinin dışallığıyken, aynı zamanda ekosistemler arası ilişki ve etkileşimlerin bir parçası olarak birbirinin içkin merkezidir. Bir ekosistemin herhangi bir parçasında gerçekleşebilecek olan değişim, ilişkisiz görünen bir başka ekosistemi de farklı ölçeklerde doğrusal olmayan bir şekilde değiştirebilmekte; bu değişim, ekosistemleri kapsayan bir ekosistem olan doğanın bütünü üzerinde öngörülemeyen etkiler yaratabilmektedir. O yüzden ki doğanın anlaşılabilirliği, anlaşılabilir olmasıdır (Einstein, akt. Akyüz, 2000, s. 37). Böylece Newton fiziğinde doğanın tek doğru yapı, kuantum fiziğinde çok doğru bir yapı olarak (Ertürk, 2012, s. 851) yeniden inşa edilirken işlevsel nesneleşmenin yerini varlıksal öz ve irade, işlevsel faydanın yerini varlıksal değer, mutlak düzenin yerini de muğlak süreç almaktadır.

Doğanın indeterministik yapısının bir parçası da, insandır. Etkileşimlerin olası durumlarından oluşan doğada, her bir varlık türü arasında çok yönlü özne ve özne ya da nesne ve nesne ilişkisi ortaya çıkmaktadır. Bu çok yönlü ilişki, insan ile doğa arasındaki ilişkinin de ifadesidir. Bilimsel bilginin klasik ifadesiyle çatışan bu yaklaşımda insan; benliği ve iradesi doğrultusunda kendi değer ve düşünceleriyle sürekli etkileşim içerisinde olan, bu nedenle de davranış ve düşünüşü öngörülemeyen (Planck, 1996, ss. 49, 97) öznel bir rasyonalitedir. Bu etkileşim nedeniyle insan, ilişki kurduğu nesnenin ya da olayın bir parçasıdır (Dereli, 1994, s. 20). İnsanın bir fenomeni nesne olarak düşünmeye başlaması ve düşünme süreci sonucunda nesneyi anlamlandırması; anlamlandırmada kullanılan düşünme ve karar alma yöntemlerinin öznel insana ait olması nedeniyle, bu yöntemlerin insanın ve fenomenin özünü veya yapısını değiştirebilecek potansiyel barındırması ve fenomeni anlamlandırma sürecinde insanın fenomenle olan olası değişken ilişkisi itibarıyla sübjektif bir etkinliktir. Bu nedenle tarihsel ve kültürel donanım, birikim ve kimliğiyle var olan insan, doğa için rasyonel nesneliliğin muğlaklığıdır. Bu bakımdan akıl, doğanın bilgisi olarak determinasyon, doğanın sübjektif bir parçası olarak indeterminedir (Planck, 1996, ss. 49, 97-98, 183). İnsanın rasyonel olması, doğanın da rasyonel olduğu anlamını taşımamaktadır. Zira Doğanın rasyonalitesi, insanın doğayı kendi rasyonalitesine uygun olarak tasarlayıp rasyonelleştirmesidir (Ural, 2008, ss. 107, 108). Buna karşın insan ile doğa arasında kurulan ilişki, doğanın bir parçası olarak insanın doğanın barındırdığı ilişkileri etkilediği ve bu ilişkilerden etkilendiği ekolojik bir ilişkidir.

Bilimsel yaşamın sıklıkla karşılaşılan “ekolojik dengeli bozmamak” veya “ekolojik dengeli korumak” önermesinin bilinçaltı da, ekosentrisizmle yanıt bulmaktadır. Türsel bir varoluşun bütün türsel varoluşlarla birlikte mümkün olduğu ekosentrisizmde doğa, türsel farklılıkların biraradılığından oluşan holistik bir yapıdır. Her parçanın diğer parçalarla birlikte anlam kazanarak bütünle birlikte anlaşılabilirliği holistik doğa; insan da dâhil bütün türlerin doğanın ayrılmaz parçaları olduğu etkileşimli sistemler ağı ya da ağlar bütünüdür (Heywood, 2010, ss. 278, 275, 279). Buna göre her varlık türü; kendiliğinden bir değer ve anlam barındırması bakımından özne, doğanın bir parçası olması bakımından da nesnedir. Böylece hiyerarşik bir varlık dizgesi barındırmayan doğa, türsel çeşitlilik ve eşdeğerlilik bağlamında her tür için ortak yaşam alanı ve yaşam hakkıdır. Bu bakımdan doğa ile insan arasında toplumsal, kültürel ve etik değerlerle iç içe geçmiş bütüncül bir ilişki ortaya çıkmaktadır. Ortak yaşam ve paydaşlık üzerine kurulu bu ilişkide doğa, ekosistemler manzumesi olarak ekolojikleşmektedir. Böylece ortaya çıkan ekolojik sorunlar, türsel farklılık gözetmeksizin tüm paydaşları etkileyen ve ilgilendiren doğanın bütününe ait sorunlardır.

Siyasal ekoloji düşüncesi; insan ve doğa ilişkisinin ontolojik ve epistemolojik eleştirisi olarak ortaya çıkmış, ekolojik sorunların nedeni toplumsal, siyasal, kültürel ve iktisadi bağlamlarda yapısal sorunlar olarak ele alınarak geniş ölçekli bir zeminde şekillenmiştir. Ekolojik sorunların kaynağı, antroposentrik mekanizmin üzerine kurulan insan ile doğa ilişkisi ve insan ile insan ilişkisidir. İnsan ile doğa ilişkisi ve insan ile insan ilişkisi ekolojik bir bütündür. Zira kozmolojik olanla toplumsal olan arasında ontolojik ve epistemolojik yapısal bir bağ vardır. Bu

bağlamda insan ve doğa ilişkisi toplumsallaşırken (Önder, 2005, s. 594) ekolojik sorunların kökeninde bilimsel, teknik ve yönetsel pratik iyileştirmelerle çözülebilecek kadar yüzeysel olmayan toplumsal sorunlar yer almakta ve her bir ekolojik sorun aynı zamanda toplumsal bir soruna işaret etmektedir (Bookchin, 2013, ss. 9-10). Ekolojik sorunların çözümü, insan ve doğa ilişkisi ekseninde toplumsalın yapısal dönüşümüyle mümkündür. Bu nedenle doğa, toplumsal dönüşümü sağlayacak nitelikte ele alınmalıdır (Naess, 1973, s. 95). Bu noktada ekoloji, bilimsel ve teknik bir terim olmasının ötesine geçerek siyasal bir hüviyet kazanmakta; bu hüviyetiyle siyasal ekoloji, toplumsal yapının müsebbibi olduğu ekolojik sorunları toplumsalın yapısal dönüşümüyle çözmeye çalışmaktadır.

Siyasal ekolojiye göre antroposentrik mekanizmin rasyonalitesi, araçsal bir nesne olarak doğa ile insanı ayrıştırarak insan ile doğa arasında iktidar, tahakküm, hiyerarşi, sömürüyle egemenliğe dayalı bir efendi ve köle ilişkisi kurmaktadır. Bu ilişki biçimi kaynağını insan ile insan arasında kurulan ilişkiden almakta, doğayı köleleştirerek egemenlik altına alan rasyonalite; toplumsal yapıda insanın benliğini, kendini gerçekleştirmesini ve özgürlüğünü göz ardı edip (Tannenbaum ve Schultz, 2010, ss. 374, 380) insan doğasını köleleştirerek insanın insan üzerindeki egemenliği için egemenliği içselleştirmektedir (Horkheimer, 2005, s. 120). İnsanı doğadan ayrıştırarak yabancılaştıran antroposentrik mekanizm, insanı da insandan ayrıştırarak kendi varlığına yabancılaştırmakta (Naess, 1973, s. 95); bu yabancılaştırma insanın doğa ve insanın insan üzerindeki tahakküm ve sömürüsüyle (Bookchin, 1996, ss. 45, 47) üretilmektedir. Doğanın tahakküm altına alınması, aynı ilişki biçimleriyle insanın da tahakküm altına alınmasının bir yansımasıdır (Benhabib, 2010, s. 87). Toplumsallaşmanın antropolojik tarihine dayanan hiyerarşi, iktidar, sınıf, mülkiyet biçimi ve devlet gibi ilişki ve kurumsal yapılar; doğanın ve insanın tahakküm ve sömürüsünün üretici mekanizmalarıdır (Bookchin, 1996, ss. 45, 47; 2013, s. 25). Tahakküm ve sömürüye karşı doğanın ve insanın özgürleşmesinin yolu, söz konusu mekanizmaların ortadan kaldırılmasıdır. İnsan ile doğa arasındaki ekosferik bağ ve ekolojik diyalektiğe vurgu yapan, insanla ve toplumla doğayı birleştirerek (Simonet, 1993, ss. 119-120) bütünleştiren siyasal bir düşünce olarak siyasal ekoloji; antroposentrik mekanizme, modernitenin endüstriyel üretim ve tüketim ilişkilerine, yerleşik ideolojilerin düşünce sistematiğine ve söylemlerine, mevcut toplumsal yapının anlam ve değerlerine ontolojik ve epistemolojik bir karşı çıkışla toplumu ekolojikleştirme iddiasındadır.

Ekolojik toplum; doğadaki ve toplumdaki çeşitlilik ve farklılığın varlıksal anlam, değer ve ahlak olarak kabul edilip gözetilerek çatışma, tahakküm ve sömürü mekanizmalarının ortadan kalktığı (Naess, 1979, ss. 95-97); niteliksel ve özsel değerlerin önem kazanarak türsel, ırksal, dilsel, dinsel ve etnik ayrımcılığın olmadığı (Çoban, 2002, s. 23); ekolojik döngülere uygun işleyiş ve ölçekte (Çoban, 2002, s. 23) kendi kendine yeten ihtiyaç ekonomisine dayalı (Heywood, 2010, s. 283) otonom toplum tasavvurudur. Doğadaki bütün yaşam formları için eşitlikçi bir etik, ekonomik zenginliğin bütün insanlar arasında paylaşılması, ekonomik büyümeye karşı alternatif toplumsal refah, piyasa ekonomisine yönelik endüstriyalizmin reddi, doğa üzerinde gelecek kuşaklara hak tanınması, toplumun her aşamasında katılımcı demokrasi, kendine yeten ve merkezi olmayan otonom topluluklara önem verilmesi (Porrirt, 1989, s. 25) gibi savlar siyasal ekolojinin genel muhteviyatını oluşturmaktadır. Doğrudan katılımlı taban demokrasisi, yerleşme ve adem-i merkezîyetçilik, kimliksel çeşitlilik ve farklılıkların yaşam hakkı, silahsızlanma, piyasa ilişkilerine dayalı iktisadi üretim biçiminin eleştirisi, tahakküm ve hiyerarşi üzerine kurulu siyasal ve toplumsal yapı ve pratiklerinin reddi ve nükleer karşıtlığı (Önder, 2005, ss. 622-624) gibi söylemler de siyasal ekolojinin söylem ve pratiklerini oluşturmaktadır. Siyasal ekoloji düşüncesi, yeşil partilerle siyasal bir pratiğe, örgütlü ve kurumsal bir harekete dönüşmektedir. Bununla birlikte ekosfere benzer bir şekilde tek boyutlu bir düşünce düzlemine sahip olmayan siyasal ekoloji; derin ekoloji ve toplumsal ekoloji gibi bireysel kimlik hareketinden komünalizme uzanan çok boyutlu ve farklı düşünce ve eylem ekosistemlerini barındırmakta, iktidara karşı iktidar (Kelly, Aktaran Castells, 2013, s. 232) ve ideoloji olmayan ideoloji (Şahin, 2012, s. 11) niteliğiyle eklektik bir siyasal düşünce etkisi göstererek geleneksel yerleşik ideolojileri eko-marksizm ya da eko-anarşizm gibi eko-laştırmaktadır. Siyasal ekoloji perspektifinden çevrecilik; doğa ve topluma yönelik yapısal bir analiz barındırmayan, geniş ölçekte dönüştürücü bir misyona sahip olmayan, sınırlı çabalarıyla dikkatleri iktidar kurumundaki değişim ihtiyacından uzaklaştırma eğiliminde olan (Roussopoulos, 2017, ss. 121, 62), tahakküm, hiyerarşi ve sömürü ilişkilerine dayalı toplumsal yapıyı, endüstriyel üretim ve tüketim mekanizmasını reforme ederek mevcut olanı sürdürülebilir kılmaya çalışan sığ bir yaklaşım ve çabadır.

Sonuç

Çevrecilik ve siyasal ekoloji; doğa kavramının kesişim kümesinde yer alması dışında ontolojik, epistemolojik, etimolojik ve muhteviyat itibarıyla birbirlerine tezat kavramlardır. Buna rağmen Türkiye'deki sosyal bilimler literatüründe çevrecilik ve siyasal ekoloji kavramlarının ortak ya da ilişki kullanımlarının iki temel nedeni vardır, s. Birincisi, ekoloji kavramının teknik bir terim olarak çevrebilim anlamına gelmesi; ikincisi ise yapılan çalışmanın, kavramsal dilinin ontolojik ve epistemolojik bir ayrım yapamayacak kadar bilimsel paradigmanın işgalci dilsel bilinçaltına bağlı olmasıdır.

Türk Dil Kurumu çevrimiçi sözlüğünde çevrebilim kelimesinin karşılığı ekoloji, ekoloji kelimesinin karşılığı da çevrebilimdir. Bu nedenle ekolojiye ilişkin kavramlar, çevreciliğin teknik bileşeni olan çevrebilimin anlamsal bağı

vesilesiyle çevrecilikle özdeşleştirilerek çevrecilik ana başlığı altında farklı varyasyonlar olarak ele alınmaktadır. Bu doğrultuda siyasal ekoloji düşüncesi; çevreciliğin uç noktası, çevreciliğin radikal kanadı ve çevreciliğin koyu yeşil tonu gibi çevrecilik ana temalı anlatılara konu olmaktadır. Dolayısıyla teknik niteliği olan ekoloji ile siyasal niteliği olan ekoloji ayırdını netleştirmek için radikal ekoloji ya da ekolojizm gibi kavramsallaştırmalar yerine “siyasal ekoloji” kavramını vurgulamak, çevrecilik ile siyasal ekoloji arasına siyasal ve toplumsal muhteviyatın kavramsal çizgisini çekmek gerekmektedir.

Tablo 1. Çevrecilik ve Siyasal Ekoloji Arasındaki Ayrım

	Çevrecilik	Siyasal Ekoloji
Ontoloji	Antroposentrisizm	Ekosentrisizm
Epistemoloji	Newton fiziği	Kuantum fiziği
İnsan ve Doğa İlişkisi	Antroposentrik mekanizm	Ekosentrik holizm
Nedensellik	Kirlilik kaynaklı insanın türsel yaşamının tehlikede olması	Tahakküm, hiyerarşi ve egemenlik biçimiyle kurulan insan ve doğa ilişkisi ve toplumsal yapı
Amaçsallık	*Kirliliğin önlenmesi *Sürdürülebilir kalkınma *Çevreci endüstriyalizm *Çevreci devlet	*Tahakküm, hiyerarşi ve egemenliğin ortadan kaldırılması *Doğrudan demokrasi *Otonom-özerk topluluklar *Komünalizm
Söylem	*Çevremizi temiz tutalım *Çevremizi koruyalım	*Yaşa ve yaşat *Ne sağ ne sol, yalnızca ileri
Pratik	*Çevre bilimiyle bilimsel ve teknik iyileştirmeler *Çevre politikalarıyla idari ve yasal reformist düzenlemeler *Düzenleyici ve denetleyici devlet mekanizmaları *Sivil toplum örgütleri *Uluslararası örgütler ve antlaşmalar	*Yeşil partiler *Aktivist sosyal hareketler *Komünal ekolojik topluluk ve yaşam deneyimleri

Kaynak: Yazarlar.

Her bilimsel çalışma; dil, yöntem ve kuram olarak esas itibariyle bilimsel bir paradigmanın nesnellik iddiasındaki öznel ürünüdür. Kuhncu bakış açısıyla bir dikta olan her paradigma; dilsel, yöntemsel ve kuramsal olarak kendinden öncekini yıkmaya, kendinden sonrakini de dışlama refleksine sahiptir. Paradigmanın oluşturduğu kavramsal dil; öncekinden ayrışma, sonrakini kapsama çabasıdır. Çevrecilik ve siyasal ekoloji kavramlarının birbirlerine ilişik kullanılması, Newton fiziği-Newton paradigması ile kuantum fiziği-kuantum paradigması arasındaki kavramsal dil çatışmasının yansımasıdır. Newton fiziğinin çıktısı olan çevrecilik kavramı siyasal ekolojiyi kapsama, kuantum fiziğinin çıktısı olan siyasal ekoloji kavramı da çevrecilikten ayrışma eğilimindedir. Bu nedenle literatürde çevrecilik ve siyasal ekoloji kavramlarının kullanım eğilimi, basit bir dilsel tercih değil paradigmatik kavramsal dilin mücadelesi ve bilinçaltıdır.

Çevrecilik ve siyasal ekoloji arasındaki temel ayrım; insanın, doğanın, insan ve doğa ilişkisinin anlamlandırılma biçimindedir. Çevreciliğin ontolojisi antroposentrisizme, epistemolojisi de Newton fiziğine dayanırken; siyasal ekolojinin ontolojisi ekosentrisizme, epistemolojisi de kuantum fiziğine dayanmaktadır. Çevrecilikte insan için bir dışsallık olan doğa; kendi başına anlam ve değeri olmayan nesnelere oluşan endüstriyel bir meta, bilim ve teknik vasıtasıyla değiştirilebilir, dönüştürülebilir ve üzerinde oynama yapılabilir rasyonel mekanik bir yapıdır. Çevreci düşüncenin öznesi ve değeri insandır; bu doğrultuda insan ile doğa arasında fayda üzerine bir ilişki kurulmaktadır. Siyasal ekolojide ise insanın içkin olduğu doğa; ekosferik eşitlik ve çeşitliliğe dayalı varlıkların bağlaşımlı ekosistemsel ilişkilerinden oluşan, varlıkların karşılıklı etkileşimlerinin olasılıklı süreçlerinin ortak yaşamı olan holistik bir yapıdır. Siyasal ekoloji düşüncesinin öznesi de nesnesi de doğanın kendisidir; bu doğrultuda insan ile bir parçası olduğu doğa arasında etkileşim ve sürecin hâkim olduğu ekosistemsel bir ilişki kurulmaktadır.

Çevrecilik düşüncesi; kirlilik vurgusuyla endüstriyalizmden kaynaklı doğa sorunlarını insan türü için varlıksal tehdit olan çevre sorunları olarak tanımlarken, endüstriyalizmden kaynaklı çevre sorunlarının çözümünü bilimsel ve teknik uygulamalar ve yönetsel reformlarla çözmeye çalışmaktadır. Zira çevrecilik, “neden” yerine “nasıl”la ilgilenerek çevre sorunlarını teknik bir çerçevede ele almaktadır. Çevrecilik için sorunların nedeni ve çözümü endüstriyel tekniktir. Bu bakımdan kendisini siyaset üstü konumlandıran çevrecilik; teknik çalışmaların yanı sıra devletin, sivil toplumun ve ideoloji farklılığı gözetmeksizin siyasal partilerin yapı ve pratiğinde yerleşik bir

söylem ve uygulama alanına sahiptir. Siyasal ekoloji düşüncesi; tahakküm, hiyerarşi ve egemenlik vurgusuyla insan ve doğa ilişkisinin toplumsal biçiminden kaynaklı doğa sorunlarını doğadaki bütün türler için varlıksal tehdit olan sistemsel ekolojik sorunlar olarak tanımlarken, ekolojik sorunların çözümünü insan ve doğa ilişkisinin ve toplumsalın yapısal dönüşümünde aramaktadır. Zira siyasal ekoloji “nasıl”ı “neden” ile önceleyerek ekolojik sorunları felsefi bir çerçevede ele almaktadır. Siyasal ekoloji için sorunların nedeni ve çözümü toplumsal ve felsefidir. Bu bakımdan kendisini siyasalın içerisinde konumlandıran siyasal ekoloji; devlet, sivil toplum ve siyasal partiler başta olmak üzere mevcut toplumsal yapı ve ilişkilerin eleştirisi ve karşıtlığı olarak yeşil partilerde, yeni nesil aktivist ve toplumsal hareketlerde kendisine özgü söylem ve uygulama alanı açmaya çalışmaktadır. Siyasal ekoloji düşüncesi; ekolaşmış marksizim ve anarşizim gibi ideolojiler bir yana, temel olarak Arne Naess’in derin ekoloji ve Murray Bookchin’in toplumsal ekoloji düşünceleriyle ortaya çıkmıştır. Bu iki düşünce arasında yöntemsel farklılıklar bulunmaktadır. Ancak bu farklılıklar, siyasal ekoloji kavramına genel bir ontolojik ve epistemolojik sınır çizilmesine, siyasal ekolojinin siyasal amaç ve söylem muhteviyatın belirlenmesine engel değildir.

Bu çalışmada yer alan mukayese ışığında; literatürdeki çevrecilik ve siyasal ekolojinin kavramsal kullanımında ontolojik ve epistemolojik farklılığı vurgulamak, akademik literatürün bir ihtiyacı olarak varlığını devam ettirmektedir.

Araştırmacıların Katkı Oranı Beyanı:	Yazarlar, araştırmaya katkı oranlarını aşağıdaki şekilde beyan etmişlerdir: Ümit Feyzioğlu, %70; Kerim Çınar, %30.
Destek ve Teşekkür Beyanı:	Yazarlar, herhangi bir destek ve teşekkür beyanında bulunmamışlardır.
Çatışma Beyanı:	Yazarlar, kendileri ve üçüncü taraflar açısından herhangi bir çıkar çatışmasının olmadığını beyan etmişlerdir.
Etik Kurul Raporu Gerekliliği Beyanı:	Yazarlar, çalışma için Etik Kurul Raporu gerekmediğini beyan etmişlerdir.
Sorumlu Editörler:	Prof. Dr. Hüseyin Özgür, Anadolu Üniversitesi Dr. Öğr. Üyesi İbrahim Yılmaz, Samsun Üniversitesi Arş. Gör. Atahan Demirkol, Afyon Kocatepe Üniversitesi

Kaynakça/References

- Ağaoğulları, M. A. ve Köker, L. (2008). *Tanrı devletinden kral-devlete* (5. Baskı). Ankara, İmge Kitabevi.
- Akyüz, R. Ö. (2000). Kuantum kuramı ve belirlenimcilik. *TÜBİTAK Bilim ve Teknik Dergisi*, 395, 36-38.
- Arslan, İ. (2012). *Çağdaş doğa düşüncesi*. Küre Yayınları.
- Ball, T. (2013). Yeşil politik teori. T. Ball ve R. Bellamy (Ed.), *20. yüzyıl siyasal düşünceler tarihi* içinde (ss. 554-569). Babil Yayınları.
- Baş, İ. M. (2001). Sosyal bilimler ve ekoloji, T. Bora, S. Sökmen ve K. Şahin (Ed.), *Sosyal bilimleri yeniden düşünmek* (2. Baskı) içinde (ss. 209-220). Metis Yayınları.
- Baxter, W. F. (1974). *People or penguins: the case for optimal pollution*. Columbia University Press.
- Benhabib, S. (2010). Modernlik ve eleştirel kuramın çıkmazları. (S. Akkanat Çev.), H. E. Bağce (Ed.). *Frankfurt okulu* (3. Baskı) içinde, (ss. 83-110). Doğu Batı Yayınları.
- Bookchin, M. (1996). *Ekolojik bir topluma doğru*, (A. Yılmaz Çev.). Ayrıntı Yayınları.
- Bookchin, M. (2013). *Toplumsal ekoloji ve komünalizm*, (F. D. Elhüseyni Çev.). Sümer Yayıncılık.
- Castells, M. (2013). *Enformasyon çağı: ekonomi, toplum ve kültür cilt 2, Kimliğin gücü* (2. Baskı), (E. Kılıç Çev.). İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Cerit Mazlum, S. (2014). Çevrecilik ve çevre hareketleri. B. Kartal ve B. Kümbetoğlu (Ed.), *Yeni toplumsal hareketler* (3. Baskı) içinde (ss. 207-239). Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayınları
- Cevizci, A. (2011). *Felsefe tarihi* (3. Baskı). Say Yayınları.
- Collingwood, R. G. (1999). *Doğa tasarımı*, (K. Dinçer Çev.). İmge Kitabevi Yayınları.
- Çoban, A. (2002). Çevreciliğin ideolojik unsurlarının eklenmesi. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 57(3), 3-30.
- Çoban, A. (2012). Çevreciliğin ideolojik unsurlarının eklenmesi, O. İmge ve H. Olgun (Ed.), *Yeşil ve siyaset* içinde (ss. 61-94). Lotus Yayınevi.
- Çoban, A. (2018). Çevrecilik. G. Atılgan ve E. A. Aytekin (Ed.), *Siyaset bilimi, s. kavramlar, ideolojiler, disiplinler arası ilişkiler* (7. Baskı) içinde (ss. 455-473). Yordam Kitap.
- Dalton, R. J. (1993). The environmental movement in Western Europe. In *Environmental politics in the international arena, s. movements, parties, organizations, and policy*, Sheldon Kamieniecki (Ed.) (pp. 41-68). State University of New York Press.
- Des Jardins, J. R. (2006). *Çevre etiği, çevre felsefesine giriş*. (R. Keleş Çev), İmge Kitabevi.
- Dereli, T. (1994). Kuantum kozmolojileri. *TÜBİTAK Bilim ve Teknik Dergisi*, 325, 20-21.
- Dobson, A. (1993). Ecologism. In *Contemporary political ideologies*, Roger Eatwell and Anthony Wright (Ed.) (pp. 216-238). Printer Publishers.
- Erkan, H. (2012). Temel teknolojik paradigmat kaymalardan sosyal bilimlere yansımalar, *Sosyoloji Konferansları Dergisi*, 45, 125-148.
- Ertürk, A. (2012). Kaos kuramı: yönetim ve eğitimdeki yansımaları. *Kastamonu Eğitim Dergisi*. 20(3), 849-868.
- Fırat, A. S. (2003). Çevre etiği kavramı üzerine yeniden düşünmek. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 58(3), 105-144.
- Garrard, G. (2017) *Ekoeleşitiri, ekoloji ve çevre üzerine kültürel tartışmalar* (2. Baskı). (E. Genç Çev.). Kolektif Kitap.
- Görür, G. (2011). Temel ekolojik kavramlar. S. Dökmen (Ed.), *Genel ekoloji* (2. Baskı) içinde (ss. 1-20). Nobel Akademik Yayıncılık.
- Gür, H. (1989). Kuantum fiziği çağı. *TÜBİTAK Bilim ve Teknik Dergisi*, 256, 4-8.
- Heywood, A. (2007). *Siyaset*, (B. B. Özipek Çev.). Adres Yayınları.
- Heywood, A. (2010). *Siyasi ideolojiler* (2. Baskı), (Ş. Akın vd. Çev.). Adres Yayınları.
- Heywood, A. (2014). *Küresel siyaset* (3. Baskı), (N. Uslu ve H. Özdemir Çev.). Adres Yayınları.

- Heywood, A. (2018). *Küresel siyaset* (5. Baskı), N. Uslu ve H. Özdemir Çev.). BB101 Yayınları.
- Heywood, A. (2020). *Siyasetin ve uluslararası ilişkilerin temel kavramları* (5. Baskı), (F. Bakırcı Çev.). Felix Kitap.
- Horkheimer, M. (2005). *Akl tutulması* (6. Baskı), (O. Koçak Çev.). Metis Yayınları.
- İmga, O. (2012). Murray Bookchin ve sosyal ekoloji. O. İmga ve H. Olgun (Ed.), *Yeşil ve siyaset* içinde (ss. 136-151). Lotus Yayınevi.
- İmga, O ve Olgun, H. (2012). Sunuş, O. İmga ve H. Olgun (Ed.), *Yeşil ve siyaset* içinde (ss. 7-9). Lotus Yayınevi.
- Keleş, R. (1998). *Kentbilim terimleri sözlüğü* (2. Baskı). İmge Kitabevi Yayınları.
- Keleş, R. (2010). *Kentleşme politikası* (11. Baskı). İmge Kitabevi Yayınları.
- Keleş, R. ve Hamamcı, C. (2002). *Çevrebilim* (4. Baskı). İmge Kitabevi Yayınları.
- Kılıç, S. ve Tok, N. (2013). Çevrecilikte yeni bir kimlik: ekolojizm. *Akademik İncelemeler Dergisi*, 8(2), 223-250.
- Kırıışık, F. ve Sezer, Ö. (2015). Sunuş. F. Kırıışık ve Ö. Sezer (Ed.), *Siyasal ekoloji* içinde (ss. v-xiii). Detay Yayıncılık.
- Kışlalıoğlu, M. ve Berkes, F. (1999). *Çevre ve ekoloji* (7. Baskı). Remzi Kitabevi.
- Kovel, J. (2005). *Doğanın düşmanı: kapitalizmin sonu mu, dünyanın sonu mu?*, (G. Koca Çev.). Metis Yayınları.
- Mahsereci, N. (2012). Modern bilimin başlangıcı: Galilei'nin diyalog ve konuşmaları. E. Helvacıoğlu (Ed.). *Bilimsel devrimin başyapıtları* içinde (ss. 145-159). Yedi Renk Basım Yayım.
- Naess, A. (1973). The shallow and the deep, long-range ecology movement: A summary. *Inquiry: An Interdisciplinary Journal of Philosophy*, 16(1), 95-100.
- Newton, I. (1997). *Doğal felsefenin matematiksel ilkeleri (seçmeler)*, (A. Yardımlı Çev.). İdea Yayınevi.
- Öktem, Ü. (2010). Olgu, kuram, Darwin öncesi evrim kuramları ve Darwin'in evrim kuramı. *Antropoloji Dergisi*, 23, 21-39.
- Önder, T. (2003). *Ekoloji, toplum ve siyaset*. Odak Yayınevi.
- Önder, T. (2005). Yeşil siyaset. M. Türköne (Ed.), *Siyaset* (2. Baskı) içinde (ss. 591-628). Lotus Yayınları.
- Özlem, D. (2008). *Felsefe ve doğa bilimleri* (4. Baskı). Doğu Batı Yayınları.
- Planck, M. (1996). *Modern doğa anlayışı ve kuantum teorisine giriş* (2. Baskı), (Y. Öner Çev.). Spartaküs Yayınları.
- Porritt, J. (1989). *Yeşil politika* (2. Baskı), (A. Türker Çev.). Ayrıntı Yayınevi.
- Rossi, P. (2009). *Modern bilimin doğuşu*, (N. Domaniç Çev.). Literatür Yayıncılık.
- Roussopoulos, D. (2017). *Politik ekoloji*, (F. D. Elhüseyni Çev.). Sümer Yayıncılık.
- Simonnnet, D. (1993). *Çevrecilik* (2. Baskı), (M. S. Şakiroğlu Çev.). İletişim Yayınları.
- Şahin, Ü. (2012). Yeşil düşünce. O. İmga ve H. Olgun (Ed.), *Yeşil ve siyaset* içinde (ss. 11-80). Lotus Yayınevi.
- Tannenbaum, D. G. ve Schultz, D. (2010). *Siyasi düşünce tarihi, filozoflar ve fikirleri* (5. Baskı), (F. Demirci Çev.). Adres Yayınları.
- Tekeli, İ. (2009). *Kültür politikaları ve insan hakları bağlamında doğal ve tarihi çevreyi korumak*. Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Turgut, S. ve İpekoğlu, Y. (2000). Kuantum fiziğinin garip söylemleri. *TÜBİTAK Bilim ve Teknik Dergisi*, 395, 46-49.
- Ural, Ş. (2008). Kaos: Yeni bir paradigma mı?. *FLSF Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*, 5, 101-111.
- Westfall, R. S. (1997). *Modern bilimin oluşumu* (7. Baskı), (İ. H. Duru Çev.). TÜBİTAK Yayınları.
- Yürür, P. (2015). Küresel boyutlarıyla çevre sorunları ve çevresel adalet, F. Kırıışık ve Ö. Sezer (Ed.), *Siyasal ekoloji* içinde (ss. 183-206). Detay Yayıncılık.

İlçeye yönelik ekonomik ve sosyokültürel etkileri bakımından Çay Meslek Yüksekokulu*

Sorumlu Yazar/
Corresponding Author:

Hüseyin Koçak
Prof. Dr.
Afyon Kocatepe Üniversitesi
kocak@aku.edu.tr
 0000-0003-2648-4384

Murat Gencer
Doktorant
Afyon Kocatepe Üniversitesi
muratgencer.mgm@gmail.com
 0000-0001-6417-2272

Fatma Zehra Durna
Doktorant
Afyon Kocatepe Üniversitesi
f.zehra_durna@gmail.com
 0000-0001-8857-6714

Öz

Yükseköğretim kurumları kuruldukları bölgeyi sosyal, kültürel ve ekonomik yönden etkilemektedir. Çalışmada, Meslek Yüksekokullarının (MYO) buldukları bölgeye yönelik olumlu/olumsuz etkileri açısından Afyonkarahisar İlinin Çay İlçesindeki Çay MYO'ya odaklanılmaktadır. Çay'da yaşayan halk ile bu MYO arasında etkileşim olduğu, Çay halkının bu kurumu desteklediği, bu kurumun da ilçenin ekonomik ve sosyokültürel yapısını olumlu etkilediği düşünülmektedir. Etkilerin boyutunu ortaya koyabilmek adına esnaf dâhil yerel halktan on kişilik bir örneklem grubuyla, yarı yapılandırılmış mülakat tekniği kullanılarak bizzat yazarlar tarafından görüşmeler yapılarak veri toplanmıştır. Elde edilen bulgular neticesinde Çay MYO'nun yöreye/ilçeye sosyal, kültürel ve ekonomik katkıları ortaya konmuştur. MYO'ların buldukları bölgeye etkileri noktasında Çay MYO'nun değerlendirilmesi çalışmanın özgün yönünü oluşturmaktadır. Çalışmada, konunun bazı paydaşlarıyla yapılan görüşmeler doğrultusunda, bu paydaşların ilçenin ekonomik, sosyal ve kültürel yönden gelişimine etkisi üzerinde durulmaktadır.

Anahtar Kelimeler:

Meslek Yüksekokulu, Kentsel Gelişme, Yükseköğretim, Çay İlçesi.

JEL Kodları:
A13, I, O, Z1.

Çay Vocational School in terms of its economic and sociocultural effects on the district

Abstract

Higher education institutions socially, culturally, and economically affect the region where they have been established. This study focuses on the Çay Vocational School in Çay, Afyonkarahisar, in terms of the local positive or negative effects of the vocational schools on the region. We have hypothesized that there is a link between Çay's local population and the vocational school as locals contribute to the Çay Vocational School's institutional development. In return, the school positively affects the economic and sociocultural structure of the city. To reveal the extent of these effects, we conducted semi-structured interviews. The sample of this field study consists of ten local people, including merchants. This research's findings have pointed out the school's social, cultural, and economic contributions to the region and city. The originality of this study derives from the evaluation of Çay Vocational School regarding the effects of vocational schools on their respective region where they are located in. The study concludes the contribution of these stakeholders to the development of the district through the interviews.

Keywords:

Vocational School, Urban Development, Higher Education, Çay District.

JEL Codes:
A13, I, O, Z1.

* Bu çalışma, 3. Uluslararası Bölgesel Kalkınma ve Üniversitelerin Rolü Sempozyumu'nda sunulan "Çay Meslek Yüksekokulu'nun Çay İlçesine Ekonomik ve Sosyal Açıdan Katkıları" başlıklı bildirinin saha çalışması yapılarak güncellenmiş halidir.

Extended Summary

Universities are partly autonomous institutions that are affiliated with a governmental board, which can be managed under the provision of legislation. Moreover, as a result of their universal concept, they have a responsibility to contribute to the community. To do so, both higher education institutions in the city centers and vocational schools in remote areas may have independent and unique scientific processes. With this scientific process, institutions are striving to raise knowledgeable people shaped by science.

Universities should consciously fulfill the duties and responsibilities of the society they belong to. Societal transformations should be interpreted correctly after an evaluation of production and relations depending on the progress and other transformations in political, economic, cultural, and social processes. These processes create an environment in those universities, vocational schools, and society interact and affect each other. For this instance, there are various views to the contribution of higher education institutions to the district development in which they are established. One of the approaches supports that higher education institutions should take place only in metropolitan areas that are adequate in terms of infrastructure and academic staff. The point behind this argument is that establishing higher education institutions in large non-urban settlements with different sociocultural structures and inadequate infrastructure is considered a mistake and a waste of resources. This approach may be classified as an elitist approach, although there are some justifications for its essence. The other approach argues that higher education institutions locally contribute to district development. Accordingly, the necessity of establishing higher education institutions in such locations is emphasized to contribute to developing the relatively underdeveloped regions of Türkiye. In this study, we attempt to reveal which of these two competing approaches may have more explanatory power in terms of regions realities. At this point, both of the approaches need a detailed examination.

There is a Vocational School in Çay, Afyonkarahisar. We have hypothesized that there is a link between Çay's local population and the vocational school as locals contribute to the Çay Vocational School's institutional development. In return, the school positively affects the economic and sociocultural structure of the city. In order to reveal the extent of these effects, we have conducted semi-structured interviews. The sample of this field study consists of ten local people, including tradesmen. This research's findings have pointed out the school's social, cultural, and economic contributions to the region and city. The originality of this study derives from the evaluation of Çay Vocational School regarding the effects of vocational schools on their respective region where they are located in. The study concludes the contribution of these stakeholders to the development of the district through the interviews.

Consequently, we have revealed that the Vocational School has social, cultural, and economic contributions to the region. In addition, it has been observed that the local people have a positive attitude towards the Vocational School and its students. The interviews indicate that the number of departments and individuals in the Vocational School should be augmented. In conclusion of this improvement, the locality will be developed in many dimensions, especially in economic and social areas.

The originality of the study has derived from the evaluation of Çay Vocational School in terms of the effects of vocational schools' local effects on regions. We have also enriched the research through interviews as well as theoretical discussions. The study aims to be a guide for future studies. In the scope of this study, the social, cultural, and economic aspects of Vocational Schools are evaluated by considering interviews. In future studies, the other specific aspects of Vocational Schools, such as education, policy, and employment, should be examined.

Giriş

Eğitim, toplumların gelişmelerini ve ilerlemelerini sağlayan aynı zamanda dünya üzerinde gelişmişlik düzeylerini belirleyen en önemli parametrelerden birisidir. Ülkelerin kalkınması ile o ülkede yaşayan insanların eğitim süreçlerini takip etmesi ve yararlanması arasında çok yakın bir ilişki söz konusudur. Bilginin her geçen gün önem ve değer kazandığı bugünlerde, nitelikli insan gücünün yetiştirilmesinin, kentin ve kentsel sürecin büyüme ve gelişmesine hızlı bir ivme kazandırdığı bir gerçektir. Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde, *nitelikli ara eleman* eksikliği sanayi ve hizmet sektöründeki en büyük eksikliklerden biri olarak görülmekte ve değerlendirilmektedir.

Tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'nin de ihtiyacı olan nitelikli ara elemanların büyük bir kısmı, Meslek Yüksekokulları'ndan (MYO) karşılanmaktadır. Kimi ülkelerde bu ihtiyacı karşılamak için süreç bütüncül biçimde ve birbirini tamamlayacak şekilde ilköğretimden yükseköğretime kadar yürütülürken, kimi ülkelerde bazı sıkıntılar yaşanmaktadır. Türkiye'de hali hazırda eğitim öğretime devam eden MYO'ların yükseköğretim programları arasında karşılaştığı çeşitli problemler nedeniyle yeterince verim ve kalite sağlanamamaktadır. Bir bütün olarak süreci kapsayan tüm bu konularda yeni oluşumlara ve yönetim modellerine ihtiyaç hissedilmektedir.

Başka bir yönden üniversiteler, inşa edildikleri yerleşim alanları içerisinde gerçekleştirdiği harcamalar ve

kurumsal olarak sağladıkları personel istihdamıyla birlikte yörelerinin/bölgelerinin en önemli kurumlarından birisi haline gelmektedirler. Yükseköğretim kurumları, öğretim elemanları ve öğrencilerin her türlü kişisel ve toplumsal hizmetlerinin giderilmesi noktasında yaptıkları mal ve hizmet talepleri ile bölgenin ve kentin gelir ve istihdam durumunu pozitif yönde etkilemektedir. Dolaylı olarak üniversiteler, içerisinde yer aldıkları şehirlerin iktisadi ve sosyal yapısını değiştirmektedir.

Bu çalışma Çay MYO'nun ilçeye sunduğu kentsel, sosyal ve ekonomik gelişmelerin nitelik ve niceliğini belirleyecek tespitlere imkân tanımaktadır. Genel olarak eğitimin ve özel olarak da yüksek eğitim ve öğretimin genel problemleri bu çalışma sınırları içerisinde yer almaktadır. Çünkü çalışma MYO'lar özelinde Çay MYO'ya ait sorun, tespit ve önerileri barındırmaktadır.

1. Kavramsal Çerçeve ve Tarihsel Süreç

Çalışmanın daha rahat ve kolay şekilde anlaşılması ve açıklanması için metnin içerisinde yer alan bazı kavramların ve konuların açıklanmasında fayda vardır. Bu hususta öncelikle kent, kentsel mekân, kentsel gelişme, üniversite ve eğitim gibi çalışma açısından değer barındıran kavramlar üzerinde durulması önem gerektirmektedir.

Latince'deki *universitas* kavramı etimolojik olarak, halkın bilgisi dâhilinde olmayan ve spekülasyonların hakkında bilgi sahibi olmak ve aktarmak için bir araya gelen öğretmen ve öğrencilerin meydana getirdiği kurumlara verilen ismi karşılık gelmektedir. Bu kavrama tarihsel olarak ilk kez, eski Yunan ve Hindistan uygarlıklarında karşılaşılsa da günümüz anlamına rastgelen ilk örneklerinin 12. yüzyılın başlarında Bologna ve Paris'te görüldüğü kabul edilmektedir (Uzunçarşılı, 1988, s. 1). Üniversite kavramı anlam bakımından revize olmuş ve olmaya devam eden bir kelime olup bunun nedeni ise değişmelere ve gelişmelere açık bir süreci bünyesinde barındırıyor olmasından kaynaklanmaktadır.

Eğitim kurumları ülkelerin bilim başta olmak üzere, ekonomik, kültürel ve toplumsal gelişmelerinde önemli role sahiptir. Bu kurumlar toplumun çeşitli yönlerden gelişmesini sağlamakla birlikte, mekansal anlamda da birtakım değişimleri beraberinde getirmektedir. Toplumsal değişimde ve kalkınmada işlev gören eğitim kurumları içerisinde üniversitelerin önemli bir yeri bulunmaktadır. Nitelikli bireylerin yetişmesi, teknolojinin gelişmesi, liderlik vasfının oluşması, girişimci bireylerin ortaya çıkması ve milli birlikteliğin sağlanması gibi birçok noktada üniversitelerin faydalarını görmek mümkündür (Akengin ve Kayı, 2013, s. 503).

Üniversiteler, iki temel fonksiyonu yerine getirmek amacıyla ortaya çıkmışlardır. Birincil ve öncelikli görevleri sistematik biçimde öğrenmek, araştırmak, üretmek ve bu elde edilen bilimsel bilgilere ulaşacak bilim insanı kadroları yetiştirmektir. Bir diğer işlevi ise, elde edilen bilimsel bilgilerin çoğaltılması ve yaygın hale getirilmesidir (San, 1993, ss. 1-2). Saylan (1990, ss. 31-36) üniversite ve toplumun birbirinden ayıramayacağı belirtmektedir. Bu iki oluşum birbirleri için vardır ve birinin yokluğu diğerinin gelişimini de etkilemektedir. Üniversiteler, toplumla bütünleşebildikleri oranda gelişimlerini sürdürür. Üniversitelerin kurumsal olarak üstlendikleri bu fonksiyonlar, toplumdaki bireyleri bilim ve bilgi çerçevesinde ileriye taşımayı amaçlayarak daha eğitilmiş, donanımlı ve nitelikli bireyler haline getirmektedir.

Birçok düşünürün göre, kentler, medeniyet ve halkın egemenliğine dayanan yönetimin doğduğu yerlerdir. *Kent havasının insanları özgür kıldığına* dair Almanlara ait atasözü de bu düşünceye dikkat çekmektedir. Kent ve medeniyet ile politika aralarındaki yakın ilişki çok farklı dillere yayılmıştır. Kent (civitas) kavramı, Latin dil gruplarında uygarlık (civilization) ile benzer anlam taşıdığı farz edilmektedir. Arapça'da *medina* kentin; *medeniyet* ise uygarlığın doğrudan doğruya ifadesi olarak varsayılmaktadır (Keleş, 2009, s. 112). Kentin; düşünürler, diller ve toplumlar tarafından aynı, benzer ya da yakın anlamlarda tasnif ve tarif ediliyor olması, bir süreci ifade etmesindedir. Politika, medeniyet, uygarlık gibi bu süreçler insanların bir arada yaşamasının sonucu olarak ortaya çıkan genel ve evrensel yapılarıdır.

Kentler, yaşamlarına bir arada devam eden insanların, topluluk halinde yaşamlarının sonucunda oluşan ve bu yaşam şekilleri yoluyla biçim kazanan mekânlardır. Mekânsal olarak kentler, sadece biçimsel olarak değil, ekonomik, siyasi, kültürel ve toplumsal nitelikleri de bünyelerinde barınmasına imkân tanırlar. Kent demek, medeniyet demekle aynı anlamda kullanılmaktadır. İnsanoğlu medeniyetten uzak kalmayı istemez (Kaya, 2007, ss. 5-6). İnsanların birlikteliğinin sonucu oluşturulan kentler aynı zamanda canlı olma özelliği ile toplumsal olayların ve olguların gerçekleştiği mekânlar haline de dönüşmektedir. Gerçekleşen bu toplumsal olayların ve değişen mekânların uzağında kalmak kişilerin ve toplumların isteyeceği ve tercih edeceği bir hal değildir; çünkü tüm bu süreçler, yaşayan canlı bir toplumu anlamlandıran dönüşümlerdir.

Bir ülkenin kalkınmasında başlıca etkili olan unsurların; doğal kaynaklar, sermaye ve insan gücü olduğu var sayılarak bu unsurların doğru ve yararlı olacak şekilde kullanılması beklenmektedir. Bu sebeple, kalifiye insan gücü yetiştirme sorumluluğunu üstlenen üniversiteler kurumsal olarak bilgi, yetenek, güzel ve doğru alışkanlıklar kazanılmasını sağlama gayreti içerisinde olmalıdırlar (Deniz ve Sümer, 2010, ss. 115-127). Üniversitelerin ana işlevlerinden birisi, eğitim ve öğretim etkinlikleri neticesinde, kalifiye bireyler yetiştirmektir. Yıllar içerisinde

eğitim işlevinin üniversiteler ve bağlı birimlerince eksiksiz biçimde karşılanmadığı sonucuna varılmıştır. Bilimsel bilgiler üniversiteler tarafından üretilerek topluma yayılmakta ve bu fonksiyonel yapısıyla da gelişme ve ilerlemenin en önemli ayağını oluşturmaktadır. Yirmi birinci yüzyılda toplumlarda meydana gelen hızlı değişimler, kamu kurum ve kuruluşlarından beklentilerde ve ihtiyaçlarda farklılıkların yaşanmasına yol açmaktadır. Bu değişim ve dönüşümlere katkı sağlayacak kurumlardan birisi de üniversitelerdir. Artık üniversiteler piyasanın ve toplumun beklentilerine, yerel, bölgesel ve ulusal düzeylerde ilerlemeye, ekonomik ve toplumsal yaşama, üretilen enformasyon ve teknoloji ile, sunduğu kültürel, sanatsal, sportif ve sosyal imkanlarıyla katkı sağlamaya çalışmakla yetinmeyip bu değişimin devam edebilir olmasına da öncülük etmektedirler.

Üniversitelerin buldukları yörelerin ve bölgelerin ekonomisine katkısı üç şekilde olmaktadır; Doğrudan, dolaylı ve toplam. Doğrudan katkılar, direkt gelir ve direkt istihdam katkıları olarak iki şekilde incelenmektedir. Direkt gelir katkısı, üniversite personeline ödenen maaşları ifade ederken; direkt istihdam katkısı üniversitelerde hizmet veren tüm çalışanların katkısını belirtmektedir. Dolaylı katkılar, bölgede yaşayan bireylerin üniversite kurumuna, çalışanlarına ve öğrencilerine yaptıkları satışlar doğrultusunda oluşan geliri ve istihdamı açıklamaktadır. Toplam katkısı ise, diğer katkı türlerine bağlı olma şartıyla belirlenmekte ve gelirle birlikte istihdam hususlarındaki artışa karşılık gelmektedir (Erkekoğlu, 2000, s. 214; Erilli, 2018, s. 84; Atik, 1999, s. 99). Tüm bu ekonomik katkılar, aslında üniversitelerin devlet ve halk arasında bir köprü görevi sağladığını ispatlar niteliktedir. Bu ekonomik akış yükseköğretim kurumlarının ilçelere kurduğu MYO'lar sayesinde daha çok fark edilebilir hale gelmektedir; çünkü mekânsal olarak il merkezlerine göre daha küçük yerleşmeler olan ilçeler için ayrıca bir gelir ve geçim kaynağı oluşturmaktadır.

Türkiye'de her il merkezinde ve bazı büyük ilçelerde bulunan üniversiteler ve bu üniversitelerin kendi birimlerine gerçekleştirdikleri yatırımlar, orada çalışan her türlü kişilerin maaşları, özeld kent ekonomisine ve genelde ise ülkenin ekonomisine katkı yapmaktadır. Ayrıca üniversite çalışanlarının ve öğrencilerin hayatlarını idame edebilmeleri için gerçekleştirdiği her türlü finansal süreçler, oradaki kurumların gelir-gider ve harcamaları olarak düşünülmelidir. Bu şekilde değerlendirildiğinde de elde edilen kazanç kentin ekonomik olarak gelişmesine ve kalkınmasına ciddi destek sunmaktadır.

Yükseköğretim kurumlarının, kuruldukları bölgeye sağladığı katkılar fikri ve konusu sürekli tartışılmakta ve araştırılmakta olup bu doğrultuda iki farklı yaklaşımdan söz etmek mümkündür. Birinci yaklaşım bu kurumların, sadece belli koşulları kendi bünyesinde barındıran büyük şehirlerde kurulmasını doğru bulurken, diğer yaklaşım ilçelerde yer alan yükseköğretim kurumlarının veya onları MYO gibi birimlerinin, oraya önemli katkılar sağladığı iddiasıdır. Bu makale, özünde, yükseköğretim kurumlarının ülke geneline dağılmasının önemi üzerinde durulmasının yanı sıra, yaşanan farklı problemleri de dile getirmeyi hedeflemektedir. Üniversitelerin ekonomik, sosyal ve kültürel etkileri bağlamında katkılarının olduğu, buldukları yerin halkı tarafından açık şekilde ifade edilirken, eğitim kalitesinde bazı eksiklerden de söz edilmektedir.

Afyonkarahisar ili Çay ilçesinde yer alan Çay MYO'nun, ilçe halkı tarafından kabullenildiği ve değerinin kavranıldığı düşünülmektedir. Bununla beraber bu kurum belirli sayıda bölüme, programa, öğrenciye, öğretim elemana ve diğer çalışanlara sahiptir. Kurum eğitim ve öğretimin yanı sıra birçok sosyokültürel faaliyetler gerçekleştirilmektedir. Çay halkı, ilçede bulunan MYO'nun, bölgeye birçok açıdan katkıda bulunduğunu düşünmektedirler. Çay MYO'nun sosyokültürel alanlar başta olmak üzere, ilçenin ekonomisine ve başka alanlarda önemli derecede katkı sağladığı ve canlılık getirdiği belirtilmektedir. Farklı il ve ilçelerden Çay MYO öğrencisi olarak gelen kişilerin ilçeyi olumlu yönde değiştirdiği, bunun da ilçeye kültürel anlamda bir zenginlik ve çeşitlilik kattığı varsayılmaktadır.

2. Taşrada Yükseköğretim Kurumu Açılmasına İlişkin Tartışmalar

Üniversitelerin büyük ve en büyük kentlerde yoğun şekilde açılması, kısa dönemde bazı kolaylıklar sağlamanın yanında, uzun dönemde bu kentlerin altyapılarının ihtiyaçları karşılayamaz hale gelmesine, yoğun göçler sonucu çarpık ve düzensiz kentleşmeye ve diğer bölgeler ile aralarındaki gelişmişlik düzeyinin artmasına sebep olabilmektedir.

İnsan yaşamında bilim önemli bir yere sahip olup yaşamımızı sürdürmeye devam ettiğimiz dünyada ait olduğumuz kültürün ve yabancı olduğumuz diğer kültürlerin öğrenilmesi, değerlendirilmesi ve tartışılması, bilimin işlevlerinin kavranmasını gerektirmektedir (İnam, 1999, s. 26). Bu görevleri yerine getirmek üzere il merkezlerine kurulan üniversiteler ve il merkezindeki fakülteler, enstitüler, yüksekokulları ve MYO'lar ile ilçelere kurdukları bazen fakülteler daha ziyade MYO'lar, kültürlerin kaynaşması, uyuşması ve birleşmesi için önemli roller üstlenmektedir.

Literatüre bakıldığında, özellikle yakın dönem çalışmalarında, üniversitelerin buldukları kentle olan ilişkisinin sıklıkla işlendiği görülmektedir. Hem dünya genelindeki hem de ülkemizdeki üniversiteler, sosyal ve ekonomik eşitsizlikleri ortadan kaldıran, kentin kalkınmasını ve gelişmesini sağlayan önemli bir aktör olarak değerlendirilmektedir. Bu noktada, geri kaldığı düşünülen kentlere üniversite açılması neticesinde bölgenin

canlanacağı düşünülmektedir. Kentlerde üniversitelerin açılması ile o kentin ivme kazanmasına ve canlanmasına sebep olmaktadır (Ergün, 2014, s. 216).

Çünkü kentler, ekonomik, kültürel, sosyal ve çevresel özellikler başta olmak üzere, birçok bakımdan kalkınma ve gelişme yarışına aynı noktadan başlamamakta olup bu yarışa geriden başlayan kimi kentler ve ilçeler bulunmaktadır. Böylelikle fakülteler ve MYO'lar kuruldukları yere beraberinde getirdikleri ve kazandırdıkları özellikler ile kalkınma, gelişme ve ilerleme süreçlerini hızlandırmaktadırlar.

Üniversiteler; eğitim-öğretim faaliyetleri yoluyla donanımlı bireyler yetiştirmenin yanı sıra farklı bazı işlevler de üstlenmektedirler. İş sahası oluşturma ve harcamalarla üniversitelerin ait oldukları yerlere yaptıkları ekonomik katkılar değerlidir. Üniversiteler ve çeşitli birimleri kuruldukları yörelerin ekonomisinde canlılık oluştururken, para akışında da hareketlilik sağlamakta; böylelikle istihdam alanları için yeni ve farklı imkânlar oluşturmaktadırlar (Erilli, 2018, s. 81). Bu nedenle halk, genellikle yükseköğretim kurumlarının mümkünse fakülte ve MYO değilse hiç olmazsa MYO ve diğer akademik birimlerin açmasını istemekte ve desteklemektedir.

Türkiye'de büyük kentlerin dışına üniversitelerin kurulması, daha az gelişmiş şehirlere ilim, irfan ve kültür taşıma perspektifinden inceleme konusu olsa da zamanla üniversiteler eğitim-öğretimin içeriği, amaçları ve kalitesi bakımından da tartışılır hale gelmişlerdir. 1970'li yıllarda Karadeniz Teknik Üniversitesi ve Atatürk Üniversitesi'nin fonksiyonlarını gereği gibi yapamamalarına ilişkin Keleş'in (1972, ss. 31-32) saptamalarını anımsamak gerekmektedir. Üniversitelerin desteklenmesinden ziyade bu kurumlara karşı çıkılması ve bu durum neticesinde ise halkın üniversiteye yabancılaşması bazı sorunlara neden olabilmektedir. Bu sorunların başında üniversitelerin bilgi, beceri, fikir, değer ve kültür aktarma işlevinin sekteye uğraması gelmektedir.

Bazı kentler ve ilçelerde, kent/ilçenin nüfusu içerisinde önemli bir orana denk gelebilen üniversiteli genç nüfus, oradaki tüketim kalıplarını dönüştürmekte ve şekillendirmektedir. Böylelikle kentin sahip olduğu ekonomik iş kollarının gelişmesine ve yeni iş kollarının da oluşmasına katkı vermektedir. Kentlerin zaman içerisinde hızlı biçimde alansal olarak büyümesi, artan nüfusun ve yoğun konut taleplerinin bir sonucudur. Böylelikle, üniversite inşa edilen kentlerde, bilhassa küçük ve orta büyüklükteki kentlerde, büyüme hızının artışından söz etmek mümkündür. Bu zamana kadar çoğu il ve ilçede üniversite ve/veya MYO gibi akademik birimleri kurulması talebinin altında yatan ana sebep de budur (Işık, 2008, s. 162). Türkiye'de yükseköğretim kurumlarının il merkezlerinde kurulan fakülte, enstitü, yüksekokul ve diğer akademik birimleri ilçe merkezlerinde kurulan MYO'ların ve bazen fakültelerin bıraktığı izler, kentsel mekânın büyüklüğüne göre farklılıklar gösterebilmektedir. Bunun nedeni ise, ölçek bakımından küçük yerlerde meydana gelen sosyal, kültürel, ekonomik ve diğer değişimlerin daha hızlı ve büyük olmasıdır. Dolayısıyla sosyolojik olarak taşra kabul edilebilecek il ve ilçelerde fakülteler, yüksekokullar ve MYO'lar açılması talebindeki ve desteklenmesi altında yatan nedenler bu akademik birimleri o yöreyi geliştirecek, ilerletecek ve kalkındıracak sebepleri bünyesinde barındırıyor olmasıdır.

Daha büyük kentlerdeki yaşam tarzlarının cazip olması nedeniyle, çoğunlukla büyük kentlerdeki üniversitelerin öğretim elemanı ve öğrencisi olmak için bir yarış bulunmaktadır. Bu yarış ise öğretim elemanının ve öğrencinin kalitesini artırarak; yükseköğretim kurumlarının bilgi aktarma ve araştırma kalitesini yükseltebilmektedir. İl merkezlerinde yer alan üniversite akademik birimlerinin kendileriyle ilgili karar ve kontrol mekanizmalarına ulaşılabilirlikleri daha yüksektir. Üniversitelerin çevreyle uyumu arttıkça çevreye yönelik araştırmalarda artacaktır. Bu durum, Türkiye'de yer alan üniversitelerin araştırma işlevlerinin gelişmediğinden dolayı buna yönelik kurumsal bir değişim getirilmediği takdirde kısıtlı kalacaktır (Tekeli, 1972, s. 36). Üniversitelerin özgür olma ve özerklik ruhu yönetsel anlamda Türkiye'de zaman zaman bazı baskılara, engellere ve engellemelere takılmaktadır. Üniversitelere gereken özerklik ve sorumluluklar tanınarak; kaliteli öğretim elemanı ve öğrenci kapasitesi desteğiyle nitelikli bilgi üretme ve bilgiyi aktarma konusunda sergiledikleri performans daha yüksek olabilecek ve yörelerine sosyoekonomik ve kültürel katkıları da artabilecektir. Yukarıdaki değerlendirmelerin, o yılların kendi dinamiği içerisinde düşünüldüğünde haklılık payı olabilir. Ancak, yaşanan ekonomik ve teknolojik gelişmeler ışığında yeni analiz ve değerlendirmelere ihtiyaç duyulmaktadır.

Üniversiteler, sosyal, kültürel ve ekonomik yapıların değişim süreçlerinde önemli bir yere sahiptir. Toplumların karşılaştığı sorunların çözümünde yeni bilgi ve teknolojilerin kullanımı ile gelecek için stratejik ve prestijli bir öneme sahiptirler. Üniversiteler daima değişim ve dönüşümün ana merkezi kurumlar arasında yer almaktadır. Üniversiteler ve akademik birimleri kendilerine verilecek çeşitli destekler ve alt yapı hizmetleriyle orantılı olarak kendilerine verilen görevlerde daha başarılı olacaktırlar (Ergün, 2003, s. 68). Dünyada söz hakkına sahip gelişmiş veyahut önde gelen ülkelere bakıldığında ilk olarak fark edilebilecek özelliklerinden birisi üniversiteler dahil her düzeyde eğitime yaptıkları yatırım ve desteklerdir. Çünkü bu ülkeler gelişmenin, ilerlemenin ve önde olmanın gereklilikleri arasında eğitime verilen değeri önemli görmektedirler. İletişim ve ulaşım alanında son yıllarda çok önemli gelişmeler olmakta ve üniversiteler de bu gelişmelerden payına düşeni almaktadır. Bu kapsamda, küçük bir il sayılabilecek Afyonkarahisar ili Çay ilçesi ve orada bulunan Çay MYO hakkında genel bilgilere değinmek gerekmektedir.

3. Çay İlçesi Hakkında Genel Bilgiler

Şehirler daima gelişen, yenilenen, yıkılan ve yeniden kurularak yaşamayı sürdüren dinamik organizmalardır. Şehirler zamanla yıpranır, yaşayanları örseler, istilaya uğrar ve sonunda da yıkılır veya geriler. Bütün bu yıkım ve gerileme karşısında mücadele eden ve gerilemeye boyun eğmeyerek yaralarını saran şehirler zamana meydan okumayı başarırlar. Bu şehirlerden birisi de on bin yıllık tarihi ile Çay'dır (Bayar, 2011, s. 9). Afyonkarahisar iline bağlı olan Çay ilçesi; konum olarak, çeşitli illerin birbirine bağlandığı önemli karayollarının kesişim noktasında bulunmakta olup demiryolu ulaşımının da olması birçok avantaj sağlamaktadır.

Çay ilçesinin nüfusu 2021 yılı verilerine göre 31 bin 777'dir. İlçenin merkez nüfusu 14 bin 599; belde ve köylerin nüfusu ise 16.178'dir. İlçeye bağlı 20 adet köy bulunurken, 26 adet mahalle yer almaktadır (tuik.gov.tr, 2021). Çay halkının tarım ve hayvancılığın yanı sıra hizmet sektöründe çalışarak geçimini sağlamaktadır. Konum olarak ise; Çay ilçesi, Afyonkarahisar- Konya karayolunun 48. kilometresinde, Sultan Dağlarına yaslanan, Karamık ve Eber Göllerinin arasında yer alan, yeşilliklerle bezeli bir ilçedir. İç Ege Bölgesinde yer alan Çay ilçesi, Ege, Akdeniz ve İç Anadolu Bölgelerinin buluştuğu güzergâh üzerindedir.

Çay MYO, 1994-1995 yılı itibariyle, İnşaat ve Makine Resim Konstrüksiyon bölümü aracılığıyla eğitim ve öğretim hayatına başlamıştır. Devam eden yıllarda Elektrik ve Otomotiv bölümü eklenmiştir. 2023 yılında MYO'da bulunan bölümler ise Elektrik, Otomotiv Teknolojisi, Muhasebe ve Vergi Uygulamaları, Kimya Teknolojisi, İşletme Yönetimi ve Çocuk Gelişimi'dir. MYO bünyesinde 642 öğrenci, 12 akademisyen ve 13 idari personel yer almaktadır (caymyo.aku.edu.tr, 2022). Öğrencilerin çoğu çevre illerden ve ilçelerden gelmektedir.

4. Araştırma Yöntemi

Araştırmada nitel araştırma yöntemine bağlı kalınarak yarı yapılandırılmış görüşme tekniğiyle veri toplanmıştır. Bu yöntemin seçilmesindeki amaç; nitel araştırmaların bireylerin veya grupların, toplumsal ya da bireysel sorunlara atfettikleri anlama değinmesi ve bu sorunların incelenmesini sağlayan yorumlayıcı çerçevelerin kullanımını içermesidir. Bireysel ve toplumsal sorunlara eğilen nitel araştırmacılar; araştırmalarında, bireye veya mekâna duyarlı olan veri koleksiyonlarını ve tümevarım ile tümdengelim barındıran örüntü ve temaları kuran veri analizlerini içeren nitel yaklaşımı kullanmaktadırlar (Creswell, 2020, s. 45). Farklı bir ifadeyle nitel araştırmaların amacı, toplumsal eylemi anlamak, yorumlanmak ve soyut olarak açıklamaktır. Nitel araştırmalar yorumlayıcı yaklaşım doğrultusunda hareket etmektedir. Bu çalışmalar, toplumsal olguları içinde buldukları bağlam çerçevesinde değerlendirmeye çalışan çalışmalardır (Gönc Şavran, 2015, s. 22). Nitel araştırmanın amacı; bireylerin yaşamlarını nasıl anlamlandırdıklarına dair anlayış geliştirme, anlamlandırma sürecinin hatlarını belirlemek ve insanların yaşamları boyunca deneyimledikleri şeyleri nasıl yorumladıklarını ortaya koymaktır (Merriam, 2018, s. 14) Bu çalışmada veri toplamada yarı yapılandırılmış görüşme ve gözlem tekniğinden yararlanılmıştır. Yarı yapılandırılmış görüşme tekniği, görüşme sırasında konunun gidişatına göre farklı sorular sorma imkânı sunduğu için tercih edilmiş olup bu sayede derinlemesine bilgi elde edilebildiği düşünülmektedir. Çalışmada önceden hazırlanan sorulara ek olarak, gerekli görülen durumlarda farklı sorular da katılımcılara sorulmuştur.

Bilimsel çalışmalarda araştırmanın evreni, problemin cevaplanmasında rol oynayan bütün bireylerin meydana getirdiği grubu veya araştırmacı tarafından belirlenen koşullara uygun olan grubun tamamını ifade etmektedir (Gönc Şavran, 2012, s. 145). 2022 yılında gerçekleştirilen bu araştırmanın evreni Afyonkarahisar İlinin Çay İlçesinde yaşayan bireylerdir. Yapılan görüşmelerde amaçsal örneklem seçim tekniği kullanılmıştır. Bu doğrultuda evren içerisinde örneklem olarak seçilen beş erkek ve beş kadın olmak üzere toplam on katılımcıyla görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Elde edilen bulgular değerlendirilip yorumlandıktan sonra katılımcı sayısı üzerinde fikir birliğine varılmış, tekrara düşmemek için katılımcı sayısının yeterli olduğu kanaatine ulaşılmıştır. Katılımcılar seçilirken; ilçede ikamet etmelerine, farklı yaş gruplarından olmalarına ve değişik meslekleri icra etmelerine özen gösterilmiştir. Örneklem, ilçe merkezinde yaşayan bireylerden seçilmiştir. Bunun nedeni ilçeye bağlı olan köylerde ve kasabalarda yaşayan bireylerin Çay MYO'yu ve etkilerini gözlemleme şanslarının az olmasıdır. Görüşmeler öncesinde tüm katılımcılara söylemlerinin kaydedileceği ifade edilerek onayları ve çalışmada gönüllü olarak bulduklarına dair onamları alınmıştır. Değerlendirme yapılırken katılımcıların ifadelerinin doğrudan aktarılması hususuna da önemle dikkat edilmiştir.

5. Bulgular

MYO'lar buldukları bölgelerin sosyokültürel yapısını etkileyen kurumlardır. Eğitim, öğrenim, ekonomi, sosyal yaşam ve iletişim gibi birçok hususta bu kurumların etkileri görülebilmektedir. Sadece eğitim ve öğrenim fonksiyonu olduğu düşünülen MYO'lar bölgenin ekonomisine, sosyal dokusuna, kültürüne ve eğitimine sunduğu katkı sayesinde sosyokültürel yünden gelişime de zemin hazırlamaktadır.

Yani meslek yüksekokulu Çay'ın gelişimi için önemli bir değer. Hem sosyal olsun, hem kültürel olsun. Gençlerimiz buraya gelip sosyalleşme imkânı buluyor. Hem buradaki vatandaş farklı insanlar tanıyor (E2).

Yapılan görüşmeler Çay MYO'nun bölgeye sosyokültürel olarak olumlu etkilerini ortaya koymaktadır. Özellikle eğitim için gelen öğrencilerin farklı kültürlerden olması ilçe için bir değer olarak görülmektedir.

Ben de üniversiteyi dışarıda okudum. Farklı yerlerden insanların bir araya gelmesi güzel. Hatta Çay gibi küçük bir ilçe için daha iyi. Keşke imkân olsa da daha büyük üniversite açılrsa buraya. Üniversite demek gelişim demek. Farklı bir kültür. Hem buradaki gençler okumaya teşvik olur, hem gelen öğrenci memnun olur. Üniversite güzel ama buradaki çok büyük değil (K4).

MYO'nun elbette faydası vardır. Farklı yerden birçok insan geliyor, kaynaşiyor. Burada yaşamını sürdürüyor. Yani farklılık iyidir (E4).

Bakıldığında farklı kültürlerden insanların bir araya gelmesi güzel. Öğrenciler farklı yerlerden gelip burada yaşıyorlar. Kendi yaşam biçimleri ile buraya farklılık katıyorlar. Halk için de bu böyle. Çay halkının bu durumdan şikâyetçi olduğunu düşünmüyorum (K1).

Yukarıdaki ifadelerde de görüldüğü üzere, farklı kültürlerden insanların gelmesi bölge halkı tarafından olumlu karşılanmaktadır. Bu durumun sosyokültürel açıdan gelişmeye sebep olacağı düşünülmektedir.

Öğrenci sayısı az olduğu için sosyokültürel olarak büyük etkilerden bahsetmek doğru olmayabilir. Ancak farklı insanların bir araya gelmesi elbette güzel bir şey. Belki Okulun bölümleri, öğrenci sayısı arttırılrsa bu etki daha net görülebilir (K2).

Farklı bir düşüncede ise öğrenci sayısının az olması nedeniyle geniş çaplı bir sosyokültürel etkiden söz edilemeyeceği aktarılmaktadır. Nicelik olarak az olanın etkisinin de az olacağı düşüncesi bulunmaktadır. Bu duruma çözüm olarak Çay MYO bölümlerinin ve öğrenci sayısının arttırılması fikri sunulmaktadır.

MYO'ların etkilerine bakıldığında bir başka önemli unsur olarak ekonomi karşımıza çıkmaktadır. MYO'lar buldukları bölgenin ekonomisini çeşitli yönlerden etkilemektedir. Çay MYO için de bu durum geçerli olup Çay MYO öğretim elemanları, diğer çalışanları ve öğrenciler yöre/ilçe ekonomisine katkı sağlamaktadır. Ayrıca mevcut programlarda kalifiye eleman yetişmesi hem bölge hem de ülke ekonomisi için önemlidir.

Çok büyük bir gelir kaynağı. Bugün 500 kişi dediğimizde, her kişinin bin lira harcadığını düşünürsek 500 bin lira gibi bir para her ay Çay'a girecek. Fakat bu pandemi döneminde değil, pandemiden önce faydası vardı. İnşallah pandemiden sonra da faydası olacak. (Öğrenci) Sosyal yönden halkı olumlu etkiler. Öğrenci gittiği yere değişim getirir. Çay'da 10'un üzerinde kafemiz vardır. Belediyemizin ve konumunuzun gereği lokantalarımız vardır. Bu kafeler öğrencilere göre açıldı. Hatta Afyonkarahisar ilinde en güzel kafeler bizde. Öğrencilerin hem ekonomik yönden hem de sosyal yönden çok faydaları var (E1).

Ekonomik olarak elbette olumlu etkiliyordur. Öğrenci burada kalıyor. Yurt olsun, ev olsun. Burada alışveriş yapıyor. Karnını doyuruyor. Bunlar esnaf için iyi şeyler. Keza okul çalışanları da öyle. Bunlar Çay'ın gelişmesi için önemli. Ekonomik olsun, kültürel olsun... (K1).

Çay MYO'nun yöreye ekonomik olarak katkıları olduğu düşünülmektedir. Ancak COVID-19 pandemisinin olumsuz etkilerinden söz etmek mümkündür. Pandemi sürecinde Çay MYO'da eğitimin uzaktan yapılması ekonomik faaliyetleri kısıtlı hale getirmiştir. Bu durum Çay MYO'nun ekonomik katkısını bir dönem sekteye uğratmıştır.

Benim Çay'da 5. yılım. Buradaki esnaf, öğrencinin çok faydasını görmüştür. Yani M. Abi (esnaf) daha iyi söyler ama bence öyle. Pandemiye kadar; buraya gençler geliyor, gezip tozuyor, ev kir alıyor, alışveriş yapıyor, kafeye gidiyordu. Yani bir şeyler tüketiyor illa ki. Son iki yıldır öğrenci yok. Bu da esnaf ve yerli halk için önemli... (E2).

Ben yıllardır burada esnaflık yapıyorum. Allah'a şükür halimiz keyfimiz yerinde. Ama öğrenci buradayken işler 2-3 kat artıyor. Ben gerekirse okula da sipariş götürüyorum. Öğrencinin hoşuna gidiyor. Öğle aralarında, akşamları geliyorlar. M. Abi derler bana arkadaş gibiyiz. Gelirler, otururlar, yemeklerini yerler, sohbet ederiz. İki yıldır ama tadı pek yok (pandemi nedeniyle) (E3).

MYO ekonomiyi olumlu etkiler. Sonuçta o kadar insan geliyor buraya. Ye, iç, gez hepsi parayla sonuçta. Herkes için iyi bir şey. Tabi son yıllarda okul kapalı (pandemi). Baya etkilemiştir ekonomiyi. Şuradan bir markete sorsak, bir lokantaya sorsak kötü oldu derler. Çünkü öğrenci bir hareket getiriyor (E4).

Sosyokültürel ve ekonomik boyutları ele aldıktan sonra bölge halkının Çay MYO'ya ve öğrencilerine bakış açısına da değinmek gereklidir. Bu noktada MYO'lara yönelik iki farklı görüş olduğunu söylemek mümkündür. Bu görüşler basit şekilde; MYO'ların gereksiz olduğunu düşünenler ve MYO'ların faydalı olduğunu düşünenler olarak ifade edilebilmektedir. Yapılan görüşmeler göz önüne alındığında bölge halkının MYO'yu faydalı gördüğü sonucuna ulaşılmıştır.

Meslek yüksekokulunu sevmemek abesle iştigaldir. Bu çocuklar kalifiye eleman yani. Bugün yüksekokulda bir mühendis iş bulamazken bu çocuklar başarılı olursa rahatça bir iş bulabiliyorlar. Türkiye'nin ihtiyacı da bu ara bölümlerdir. Kalifiye eleman olması, daha çok staj yapmaları, halkla iç içe olmaları, hayatı daha iyi tanımaları

bu öğrencilerin faydasına. Bir mühendise ihtiyaç varsa 10 tane meslek yüksekokulu öğrencisine ihtiyaç var (E1).

MYO'lara yönelik olumlu bakış, öğrencilere yönelik bakış açısında da ortaya konmaktadır. Çay halkı öğrenciye yönelik olumsuz yargı taşımamaktadır. Öğrencilerin kimseye bir zararının olmadığı, öğrencilerin sevildiği, onlara sıcak davranıldığı ve yardımcı olunduğu aktarılmaktadır.

Ben de, Çay Belediye Başkanı, Emniyet Müdürü yani herkes her yönden talebelerin rahat etmesi için beraberlik oluşturuyor. (Halk) Çok iyi bakıyor. Her buluşmamızda öğrencilere soruyoruz, bir ihtiyacınız var mı? Sizi rahatsız eden bir konu var mı? Dileklerini, temennilerini, şikâyetlerini her zaman alıyoruz (E1).

Onlar da (öğrenciler) bizim evlatlarımız. Benim bir oğlum bir kızım neyse onlar da öyle. Vatanına milletine faydalı olsunlar yeter (K3).

Biz halk olarak öğrenciyi severiz. Bize bir zararları yoktur. Gelirler yurtlarında kalırlar, akşam olunca kafeye giderler. Takılırlar. Ne bizim onlara zararımız olur ne onların bize. Ha bazı yerde sevilmez doğru. Öğrenci geldi bizim oğlumuz kızımız var. Biz bozuluyoruz falan. Mesela B.'de böyledir, ama bizde değil. Bizim ilçemiz öğrenci için cennet (E3).

Bence olumsuz bir bakış yoktur. Çünkü öğrencinin kimseye bir zararı yok. Halkla çok fazla etkileşime girilmediği için halkın rahatsız olacağını düşünmüyorum. Ha yaşı büyük olan amcalar, teyzeler yadırgıyor olabilir onu bilmiyorum. Ama genel anlamda sıkıntı olduğunu düşünmüyorum (K1).

Okul iyidir. Çocukların okuması büyük adam olması önemli. Bizde de üniversite olması faydalı elbette. Çocuklarımız okusunlar. Biz okuyamadık, ben 18 yaşında evlendim. Keşke okusaydım ama yaş geçti artık (K5).

Çocuklar buraya okula geliyorlar okumaya. Bizim için güzel bir şey. Okusunlar, devlete millete yararlı insan olsunlar. İnsan olmak önemli. Bizlere bir zararları yoktur. Kendi hallerinde gelirler otururlar giderler (E5).

İfadelerden görüldüğü üzere, halk tarafından Çay MYO öğrencilerine yönelik olumlu tutum sergilenmektedir.

Çay MYO'nun bölgeye sosyal, kültürel ve ekonomik katkılarını net biçimde ortaya koyabilmek adına katılımcılara MYO kurulmadan önceki ve kurulduktan sonraki süreç hakkında bir soru yöneltilmiştir. Cevaplarda ise Okulun kurulmasıyla birlikte bölgede bariz olumlu yönde değişiklikler meydana geldiği belirtilmiştir.

Gözle görülür bir gelişme var. Öğrenci olduğu zaman gelişme oluyor. Esnaf mesela onları bekliyor. Hatta kendini öğrenciye göre hazırlıyor. Büyük faydası var. 500 kişi deyip geçmeyin bir fabrika gibi. Yani bu 500 kişilik bir fabrika (E1).

...SEKA fabrikasının iş için önemli olduğunu söylediler. Sonra kapanmış. Okulun açılması burayı etkilemiştir. Tarım ve hayvancılıkla uğraş var, öğrenci de farklı gelir imkânı sunar illa. Yer, içer, gezer. Bana göre Covidi (pandemi sürecini) saymazsak okul Çay için lazım. Hem eğitim olarak, hem ekonomi olarak (E2).

Konuyla ilgili bir diğer husus ise MYO'ların bölümleri üzerinedir. Görüşmelerde halkın, Çay MYO'da yer alan bölümlere dair kısıtlı bilgiye sahip olduğu görülmüştür; ancak katılımcılar bölgeye katkı sağlayacak bölümlerin (tarım-hayvancılık üzerine) açılması gerektiğini ifade etmiştir. Ayrıca öğrenci sayısının az olduğu ve artırılması gerektiği de belirtilmiştir.

Eğitim nasıl oluyor bilmiyorum ama daha artırılabilir bence (bölüm). Çay okulu da halkı da bunu kaldırır. Bölüm artırılması daha çok öğrenci demek. Çay'ın gelişmesi için yapılmalı. B. (farklı bir meslek yüksekokulu) bakıyoruz binlerce öğrenci var. Çay bunu yapamaz mı? Yerleşim olarak, yaşam olarak daha iyi (E2).

Okulda çocuk gelişimi üzerine bir bölüm olduğunu biliyorum. Zaten son zamanlarda rağbette olan bir bölüm. Diğer bölümleri bilmiyorum ama duruma göre bölümler açılabilir veya genişletilebilir. Daha fazla öğrenci olması eğitim için, ekonomi için, kültür için önemli... (K1).

Okulda çocuk gelişimi, motor (bölümleri) falan var. Bunlar da güzel. Tarım, hayvancılık, veterinerlik gibi bölümler açılabilir. Buranın geçim kaynağı odur. Ben daha fazla bölüm açılması taraftarıyım. Çayımız öğrenci şehri. Havası güzeldir, yeşildir. İmkân, olanak var. Okulumuzun etrafı boş. Yeni binalar yapılabilir. Farklı bölümler açılabilir (E3).

Çocuk gelişimi diye bir bölüm biliyorum. Yani bakıldığında kontenjan yetersiz bana göre. Öğrenci sayısı az. Hem bölüm artırılmalı hem kontenjan artırılmalı (K4).

Görüşmelerde de ortaya konulduğu üzere, Çay MYO'nun bölgeye eğitime ilaveten sosyal, kültürel ve ekonomik olarak katkı sağladığı söylenebilmektedir. Ancak COVID-19 pandemisi sürecinde bu katkının azaldığına dair ortak bir görüş bulunmaktadır. Eğitimin salgın nedeniyle online ortama taşınması Çay İlçesini etkilemiştir. Genel anlamda ise Çay halkının, okula ve öğrencilerine yönelik olumlu bir tutum sergilediğini söylemek mümkündür.

Sonuç

Eğitim, kalkınmakta olan ülkeler tarafından sihirli bir güç olarak görülür. Nitelikli eğitim gerçekleşebilmesi ve yaygınlaşabilmesi ise büyük emeklere ve harcamalara bağlıdır. Bununla birlikte, gelişmelerin ve teknolojinin toplum tarafından içselleştirilmesi, iyi yetişmiş ara eleman gücüyle oldukça bağlantılıdır. Bu noktada MYO'ların ülkelerin ekonomisinde ve kentlerin gelişimde önemli rolleri vardır. Türkiye'de bu anlamda doğru adımlar atıldığı düşünülmektedir; ancak atılan bu adımlar henüz yeterli seviyede değildir.

Çay MYO'nun, bölgeye ekonomik ve sosyokültürel katkılarının araştırıldığı bu çalışmada, yapılan görüşmeler doğrultusunda bazı değerlendirmeler yapılabilmektedir. Bölge halkı, bu kurumun kendileri için önemli olduğunu bilincindedir. Halk yeni bölümler açılması ve öğrenci sayısının artırılması taraftarıdır. Tarım, hayvancılık ve ticaret gibi bölgeye katkı sunacak yeni bölümler açılırken aynı zamanda MYO'nun geliştirilmesi, büyütülmesi ve daha çok öğrenciye hitap etmesi gerektiği de düşünülmektedir. Öğrenciye ise salt maddi odaklı olarak bakılmadığı; öğrencinin kentin gelişmesinde ve sosyokültürel kazanımda da etkili olduğu aktarılmaktadır. Araştırma verileri Çay MYO ve Çay halkı arasındaki ilişkinin güçlü olduğunu göstermektedir.

Bulgular neticesinde, MYO'ların bölgeye sunduğu katkılar göz önünde bulundurulduğunda, bu tarz kurumların gerekli olduğu sonucuna ulaşılmaktadır; ancak kurumların nitelikli bir altyapıya ve eğitime sahip olması için gerekli tedbirler alınmalıdır. Ayrıca MYO'ların bölüm sayısı ve öğrenci kapasitesi de genişletilmelidir. Literatüre bakıldığında ise MYO'ların kalifiye eleman yetiştirme, teknolojik gelişim, istihdam ve hizmet sektörü gibi birçok alanda etkileri üzerine çalışmaların artırılması gerekli görülmektedir. Gelişmenin, kalkınmanın ve ilerlemenin gerçekleşebilmesi için, ilk olarak eğitim kurumları ve çalışanları olmak üzere, herkese belirli görev ve sorumluluklar düşmektedir.

Araştırmacıların Katkı Oranı Beyanı:	Yazarlar, araştırmaya katkı oranlarının eşit olduğunu beyan etmişlerdir.
Destek ve Teşekkür Beyanı:	Yazarlar, herhangi bir destek ve teşekkür beyanında bulunmamışlardır.
Çatışma Beyanı:	Yazarlar, kendileri ve üçüncü taraflar açısından herhangi bir çıkar çatışmasının olmadığını beyan etmişlerdir.
Etik Kurul Raporu Gerekliliği Beyanı:	Yazarlar, çalışma için Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal ve Beşerî Bilimleri Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu'nun 30.09.2022 ve 2022/289 sayılı kararıyla Etik Kurul Raporu alındığını beyan etmişlerdir.
Sorumlu Editörler:	Prof. Dr. Hüseyin Özgür, Anadolu Üniversitesi

Kaynakça/References

- Akengin, H. ve Kaykı, A. (2013). Şehirleşme Üniversite İlişikisine Bir Örnek: Gazi Magusa, *Marmara Coğrafya Dergisi*, (28), 501-525.
- Atık, H. (1999). Üniversitelerin Yerel Ekonomiye Katkıları: Teori ve Erciyes Üniversitesi Üzerine Bir Uygulama. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, (15), 99-109.
- Bayar, M. (2011). *Yeşilin Tarih Yazdığı Şehir: Çay*. Funda Matbaacılık.
- Creswell, J. W. (2020). *Nitel Araştırma Yöntemleri*. (S. B. Demir ve M. Bütün Çev.). Siyasal Kitabevi.
- Deniz, M. E. ve Sümer, A. S. (2010). Farklı Özanlayış Düzeylerine Sahip Üniversite Öğrencilerinde Depresyon, Anksiyete ve Stresin Değerlendirilmesi, *Eğitim ve Bilim Dergisi*, 35(158), 115-127.
- Ergün, C. (2014). Üniversite ve Kent İlişkisi Üzerine Görüşler: Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Örneği, *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*. (31), 21-237.
- Erilli, N. A. (2018). Üniversite Öğrencilerinin Buldukları İl Ekonomisine Katkıları: Cumhuriyet Üniversitesi Örneği. *Uluslararası Ekonomi, İşletme ve Politika Dergisi*. 2(1), 79-96.
- Erkekoğlu, H. (2000). Bölge Üniversitelerinin Yerel Ekonomiye Katkıları: Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Örneği. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. 16, 211-229.
- Gönç Şavran, T. (2012). *Sosyolojide Araştırma Yöntem ve Teknikleri*. *Sosyolojide Araştırma Yöntem ve Teknikleri*. N. Suğur (Ed.). Anadolu Üniversitesi.
- Gönç Şavran, T. (2015). *Toplum, Bilim ve Yöntem*. *Sosyolojiye Giriş*. N. Suğur (Ed.). Anadolu Üniversitesiç <https://caymyo.aku.edu.tr> (Erişim Tarihi: 27.11.2022). <https://www.tuik.gov.tr> (Erişim Tarihi: 15.12.2022)
- Işık, Ş. (2008). Türkiye’de Üniversitelerin Kentleşme Üzerine Etkileri, *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10(3), 159-181.
- İnam, A. (1999). *Bilimin Binbir Yüzü*. Vadi Yayınları.
- Kaya, E. (2007). *Kentleşme ve Kentlileşme*. (2. Bs). Okutan Yayınları.
- Keleş, R. (1972). Yerleşme Kararları Açısından Büyükşehir Dışı Üniversiteler Sorunu, *Mimarlık* Sayı 12, 25-35.
- Keleş, R. (2009). *Yerinden Yönetim ve Siyaset*. Cem Yayınevi.
- Merriam, S. B. (2018). *Nitel Araştırma*. (S. Turan Çev.). Nobel Akademik Yayıncılık.
- San, C. (1993). Bir Toplumsal Kurum Olan Üniversite’de Özerklik ve Bilim Özgürlüğü, *AÜ SBF Dergisi*, 48(4), 149-153.
- Saylan, T. (1990). *Bir Sağlık Bilimci Gözüyle Üniversite ve Toplum, Yükseköğretimde Sorunlar ve Çözümler*. Cem Yayınevi.
- Tekeli, İ. (1972). Büyük Kent Dışı Üniversitelerin Kuruluş Yeri Sorunları Üzerine, *Mimarlık*, (12), 36-40.
- Uzunçarşılı, İ. H. (1988). *Osmanlı Devleti'nin İlmiye Teşkilatı*. Türk Tarih Kurumu.

Ekler/Appendices

Ek-1: Görüşme Soruları

1. Kendinizden bahseder misiniz? (Yaş, Eğitim Durumu, Memleket)
2. Sizce Çay halkının, Çay Meslek Yüksekokulu hakkındaki düşünceleri nelerdir?
3. Çay halkının, Çay Meslek Yüksekokulu öğrencilerine yönelik tutumu nasıldır?
4. Çay Meslek Yüksekokulu programlarının, bölgenin ihtiyaçlarına uygunluğu hakkındaki düşünceleriniz nelerdir?
5. Sizce Çay Meslek Yüksekokulu'nun, ilçenin sosyokültürel yapısına etkisi var mıdır? Varsa nelerdir?
6. Sizce Çay Meslek Yüksekokulu'nda öğrenim gören öğrencilerin, ilçenin ekonomik yapısına katkısı olduğunu düşünüyor musunuz? Düşüncelerinizi paylaşır mısınız?
7. İlçeye, Meslek Yüksekokulu kurulmadan önce ve kurulduktan sonra ekonomik durum hakkında fikirlerinizi paylaşır mısınız?
8. Konu hakkında eklemek istediğiniz farklı düşünce ve önerileriniz varsa paylaşır mısınız?

Ek-2: Katılımcıların Demografik Bilgileri¹

- E1: Erkek, Kurum Başkanı, 63, Afyonkarahisar
E2: Erkek, Öğretmen, 36, Konya
E3: Erkek, Esnaf, 41, Afyonkarahisar
E4: Erkek, İşçi, 25, Afyonkarahisar
E5: Erkek, Emekli, 67, Afyonkarahisar
K1: Kadın, Doktora Öğrencisi, 29, Afyonkarahisar
K2: Kadın, Öğretmen, 27, Afyonkarahisar
K3: Kadın, Ev Hanımı, 47, Afyonkarahisar
K4: Kadın, Eczacı, 39, Afyonkarahisar
K5: Kadın, Ev Hanımı, 33, Afyonkarahisar

¹ Katılımcılar metin içinde ve Ek-2'de erkek (E), kadın (K) şeklinde ve yanında sıra numarası olacak biçimde kodlanmıştır. Demografik özellikler; cinsiyet, mesleki durum, yaş ve memleket olarak sıralanmıştır.

Eğitimde dijital dönüşüm ve EBA farkındalık düzeyinin belirlenmesi¹

Sorumlu Yazar/
Corresponding Author:

Mustafa Keskinkılıç
Dr. Öğr. Üyesi
Atatürk Üniversitesi
muskes@atauni.edu.tr
0000-0002-3394-5575

Mustafa Kuk
Bilim Uzmanı
Atatürk Üniversitesi
mustafa.kuk15@ogr.atauni.edu.tr
0000-0001-5063-0535

Öz

Dijital dönüşüm faaliyetleri Türkiye’de ilk ve orta düzeydeki okullardaki FATİH projesi ile başlayıp Eğitim Bilişim Ağı (EBA) ile devam etmektedir. Dijital dönüşümün eğitime etkilerini ölçmek için bu çalışmada EBA’nın kullanımının farkındalık düzeyinin ölçülmesi amaçlanmıştır. Bunun için öncelikle eğitimde dijital dönüşüm kavramı ele alınmıştır. Bu çalışma pandemi döneminde yapılmış ve aynı zamanda o dönemde eğitimin devamını sağlamak amacıyla gerçekleştirilen uzaktan eğitim faaliyetlerine de değinmektedir. Dijital dönüşümün eğitim alanındaki etkileri, öğretmenlerin EBA farkındalığı üzerinden incelenmiştir. Çalışmada Erzurum ilinde görev yapan öğretmenler evren olarak alınmış ve belirlenen bir örneklem üzerinden veriler toplanmıştır. Veri toplama işlemi nicel veri toplama yöntemlerinden anket yöntemi ile gerçekleştirilmiş ve Aztekin (2020) tarafından geliştirilen “Öğretmenlerin Eğitim Bilişim Ağı (EBA) Farkındalık Düzeylerini Belirleme Ölçeği” kullanılmıştır. Ölçek analizlerinde tanımlayıcı istatistikler ve araştırma soruları bölümünde frekans analizi; hipotezlerin testi için *t*-testi ve tek-yönlü ANOVA testleri yapılmıştır. Çalışmayla elde edilen bulgulardan Erzurum ilinde görev yapan öğretmenlerin EBA farkındalık düzeylerinin iyi düzeyde olduğu sonucuna varılmıştır. Ayrıca elde edilen diğer sonuçlar bağlamında önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler:

Yönetim Bilişim Sistemleri, Dijital Dönüşüm, Eğitim Teknolojileri, EBA.

JEL Kodları:
L86, D83, O33.

Digital transformation in education and determining EBA awareness level

Abstract

Digital transformation activities in primary and secondary schools started with the FATİH project and have continued with the Education Information Network (EBA) in Türkiye. This research aims to measure the awareness level for using EBA to evaluate the impacts of digital transformation in the education system. To do so, firstly, we have elaborated on the digital transformation concept in education. Secondly, we have also scrutinized the impact of digital transformation in education for distance learning activities as the study was conducted during the COVID-19 pandemic. We have analyzed the teachers working in Erzurum city, Türkiye and their EBA awareness to assess the effects of digital transformation in education. For the analysis, we have collected the data through a survey and the scale developed by Aztekin (2020) is used. We performed frequency analysis for descriptive statistics and research questions, then we employed *t*- and one-way ANOVA tests to validate the hypotheses. Our findings reveal that the teachers working in Erzurum have reached sufficient EBA awareness. Finally, based on the results, we have provided some policy implications.

Keywords:

Management Information Systems, Digital Transformation, Educational Technologies, EBA.

JEL Codes:
L86, D83, O33.

¹ Bu çalışma, Mustafa Kuk tarafından Mustafa Keskinkılıç’ın danışmanlığında 2022 yılında Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü’nde tamamlanan “Eğitimde Dijital Dönüşüm ve EBA Kullanımının Farkındalık Düzeyine Ait Bir Uygulama” başlıklı yüksek lisans tezinden türetilmiştir.

Extended Summary

During the COVID-19 pandemic, education in primary and secondary schools in Türkiye was carried out through the Educational Information Network (EBA), and the period remarked on the necessity for distance learning through this system. Hence, analyzing the digital transformation process in education has gained importance. Accordingly, our study aims to measure teachers' EBA awareness to evaluate the impact of EBA on education. The rationale underlying this study is that measuring awareness would provide insights into the effects of EBA on education.

The study's universe constitutes teachers working in Erzurum, Türkiye. The Aztekin (2020) scale has been used for data collection, and 389 teachers have completed the survey online. For scale analyses, we used descriptive statistics and conducted frequency analysis for the research questions. The *t*-test and one-way ANOVA tests have been carried out for hypothesis testing. The analyses have been performed via the IBM SPSS Statistics 28.0.0.0 Trial Version. Due to the COVID-19 pandemic, we have conducted the survey online.

According to the findings of the research questions, teachers' EBA awareness levels are overall adequate. The results for each research question are as follows: Firstly, we have determined that the teachers have a high level of understanding of the purpose of EBA. Secondly, we have found that the teachers are well acquainted with the modules that contain the materials constituting the EBA content. Thirdly, our results have concluded that the teachers have a high command of the interactive tools of EBA. Fourthly, we have documented that the opinions formed by the teachers about EBA are at a reasonable level. Finally, we have reported that teachers find the content materials of EBA moderately sufficient.

When all the sub-dimensions of the scale were examined, we also found that the interaction recognition sub-dimension has a high level of awareness. In contrast, the perception of content power, which has the lowest level, indicates that the EBA contents are insufficient. Findings related to the research hypotheses are elaborated as follows: First, we have revealed that the gender variable has shown a significant difference in women in the sub-dimensions of goal comprehension, interaction recognition, and forming opinions. No significant differences are reported in module recognition and content power perception sub-dimensions. Secondly, our findings have suggested that the teachers in the age groups of 30-39 and 40-49 significantly differ from those in the 20-29. Yet we have found no significant differences in the sub-dimensions of goal comprehension, module recognition, forming opinion, and content power perception. Thirdly, we have documented a substantial difference between the teachers working in secondary schools in the sub-dimension of goal comprehension. However, we could not find significant differences in the sub-dimensions of module recognition, interaction recognition, forming opinion, and content power perception. Fourth, based on the awareness levels of the teachers by education levels, we have found no significant differences in the sub-dimensions. The results have revealed that the awareness levels of the teachers are similar based on their educational levels. Finally, the tenure variable in the profession has shown a significant difference in the interaction recognition sub-dimension. The results also showed that the awareness levels of teachers with 16-20 years of experience are higher than teachers with 1-5 years of experience. There are no significant differences in the sub-dimensions of goal comprehension, module recognition, forming opinion, and content power perception; the awareness levels are similar.

After thoroughly analyzing the results, we have offered the following recommendations: (i) a moderate level of awareness in the sub-dimension of content power perception indicates that the levels of EBA contents are insufficient. Accordingly, EBA contents should be modified in terms of usefulness, richness in subject content, and different learning styles, (ii) as the awareness levels of female teachers are higher than male teachers in the sub-dimensions, activities to increase awareness should be organized for male teachers, (iii) EBA awareness activities should be organized for new teachers as their awareness levels are lower than those of other age groups, (iv) considering that elementary school teachers' levels of understanding of the purpose of EBA are lower in comparison to other teachers, activities to increase their awareness should be implemented.

Giriş

Endüstri 4.0 ve küreselleşme ile birlikte sürekli değişen ve gelişen bilişim teknolojilerinin yaşadığımız dijital çağın hemen her alanını etkilediği ve dijital olarak dönüştürdüğü görülmektedir. Dijital dönüşüm, kurum ve kuruluşların dijital çağa ayak uydurmak için dijital, sosyal, mobil ve yeni teknolojiler kullanarak yeni iş yapma ve yeni bir düşünme biçimine geçiş süreci olarak ifade edilmektedir (Dijital Dönüşüm, 2021). Özcan'a göre dijital dönüşümde, yeni ve farklı müşteri deneyimleri oluşturmak için yeni iş biçimleri geliştirilirken bilgi ve şirket kaynaklarıyla da dijital teknoloji kaynaştırılarak yeni ürünler ve hizmetler oluşturulmaktadır (Özcan, 2020). Dijital dönüşümden önce eğitim, sağlık ve turizm alanları gibi birçok alanda işlemler kağıt, kalem ve dosyalar yardımıyla insanlar tarafından yürütülürken, dijital dönüşümle birlikte işlemlerin çoğu çevrimiçi olarak gerçekleştirilmektedir. Dünyadaki bu hızlı değişim ve dönüşüm eğitim alanını da etkilemektedir. Dijital dönüşüm, eğitimi yapı ve öğrenme ortamındaki çeşitlilikler bakımından farklı bir noktaya getirmektedir. Teknolojinin eğitim ortamlarında artan kullanımını ile birlikte eğitim paydaşları artık dijital bir dünyada eğitim süreçlerini gerçekleştirmektedirler.

Eğitim, toplum tarafından kabul edilen normlar çerçevesinde bireysel davranışı yönlendirme, iyileştirme ve geliştirme süreci şeklinde tanımlanırken; eğitim teknolojisi de insanın öğrenmesiyle ilgili her bir faktörü analiz eden ve bu faktörlerle ilgili tüm unsurları kullanarak oluşturulan ve sistematik olarak planlanan tüm süreç ve araçları ifade eder şeklinde tanımlanmaktadır (Yalın, 2017). Ayrıca teknolojinin sistematik olduğu ve insanların teknolojiyi hayatlarını kolaylaştırmak için kendi bilgilerine göre tasarlayıp geliştirdikleri ve önerip ve kullandıkları da bir gerçektir. Bu açıdan bakıldığında yani eğitim ve teknoloji kavramları birlikte ele alındığında eğitim teknolojilerinin amacının, eğitim ve öğretim sürecinde etkinliği artırmak, hedeflenen faydalara daha kolay ulaşmak, kalıcı öğrenmeyi sağlamak, sistematik planlama ve tasarımı sağlamak olduğu söylenebilir (Aztekin, 2020).

Uzaktan eğitimin yaygınlaşmaya başlaması, eğitim platformlarının kurulmasına dayanmaktadır. Uzaktan eğitim için özel olarak geliştirilen web tabanlı birer yazılım olan ve kamera, mikrofon gibi donanım birlikteliğinden oluşan eğitim platformları; ders içerikleri, ölçme-değerlendirme, ödev gibi eğitim için gerekli olan araçları sağlayan birer eğitim ortamlarıdır (Yavuz, 2017). İnternet tabanlı eğitim (uzaktan eğitim) sayesinde dünyanın her yerinden insanlar, internete bağlanma özelliğine sahip herhangi bir teknolojik araçla istediği bir saatte çevrimiçi veya çevrimdışı bir öğrenim programına katılabilmektedirler. İnternetin eğitime kazandırdığı eşzaman (senkron) ve eş zamansız (asenkron) eğitim seçenekleri öğrenme sürecine verimliliği yüksek iletişim ortamları sağlar (Altıparmak vd., 2011).

Uzaktan eğitim, teknoloji ile sıkı sıkıya bağlı bir eğitim türüdür. Bu eğitim türünde teknoloji ve eğitim kavramlarının birlikte ortaya çıkardığı dijital dönüşümün bir yansıması olarak çevrimiçi öğrenme, senkron/asenkron ders veya sınav gibi birçok yeni kavramla karşılaşmakta; akıllı sınıf, eğitim gören kişilerin performans analizleri, kişiselleştirilmiş öğrenme deneyimi gibi önceden var olan kavramlar da bu sürecin içinde harmanlanmaktadır. Bu eğitim türünden tam yararlanabilmek ve eğitim hayatına kolaylıklar getirmek için teknolojinin en verimli biçimde nasıl kullanılacağını da çok iyi öğrenmek gerekmektedir.

1. Dijital Dönüşüm ve Dijitalleşme

Dijital dönüşüm, dördüncü sanayi devrimiyle birlikte anılan hatta onun yerine kullanılan bir kavramdır. Çünkü dördüncü sanayi devrimi dijital dönüşüm devrimidir. Dördüncü sanayi devrimi *Endüstri 4.0* olarak da ifade edilmektedir. Dijital dönüşümü tanımlayabilmek için geçmişte yaşanan diğer sanayi devrimlerine de kısaca bakmak gerekir. Birinci sanayi devrimi 18. yüzyılda İngiltere'de ortaya çıkan ve kömürlü kazanlarla buhar makinelerinin sanayide ve ulaşım araçlarında kullanılmasıyla başlamıştır. Böylece birinci sanayi devrimi, yeni enerji kaynaklarının üretim yöntemleri üzerinde kullanılması ile ortaya çıkmıştır (Jensen, 1993). İkinci sanayi devrimi 20. yüzyılın başlarında üretimde elektrik gibi fen bilimlerindeki yeni bir keşfin kullanılması ve ayrıca elektriğin tekniğe uygulanmasıyla birinci sanayi devrimine göre daha ileri ve karmaşık teknolojilerin ortaya çıkmasını sağlamıştır (Berktaş ve Oraklıbel 2021). Üçüncü sanayi devrimi ise ikinci sanayi devriminin devamı niteliğinde ortaya çıkan yeni ve daha ileri teknolojiler ile başlamıştır. Elektriğin seri üretimde kullanılması ve üretim hatlarının geliştirilmesiyle birlikte mekanik ve elektrik tabanlı teknolojilerin yerini zamanla elektronik tabanlı dijital teknolojilere bırakması, üçüncü sanayi devrimi içinde olmuştur (Davutoğlu, 2020). Dördüncü sanayi devrimi, günümüzde halen tam olarak gerçekleşmemiştir. Fakat başladığı kabul edilen bu devrim iki tür bilim başlığı altında sınıflandırılabilir: Bilimlere dayanmaktadır. Birinci tür temel bilimde bilişim bilimi, bilgisayar bilimleri, yazılım mühendisliği, yapay zekâ, veri bilimi, siber güvenlik, sibernetik, robotik, mekatronik gibi bilimler yer almaktadır. İkinci tür bilimler başlığı altında ise işletme bilimi, yönetim, karar verme, değişim, dönüşüm, iş süreçleri, iş analitikleri, strateji gibi bilimler yer almaktadır. Dijital dönüşüm, iki tür bilim grubunu harmanlayıp; bilgisayar, internet ve organizasyonları bilindik anlamlarının ötesine çıkarıp, yaşamın birçok alanında yeni teknoloji ve sanayi ürünleriyle donanacak bir dönüşüme işaret etmektedir.

Genel bir ifade ile dördüncü sanayi devrimi teknolojinin en yoğun kullanıldığı ve iç içe geçmiş sistemlerin (siber-fiziksel sistemler) birlikte çalıştığı bir dönem olarak ifade edilmektedir (Yılmaz, 2014). Dijital dönüşüm sağlık, eğitim, tarım, sanayi ve ekonominin tüm alanlarını etkilemektedir. Dördüncü sanayi devriminin başlangıcında kurumsal kaynak planlama, nesnelere interneti, büyük veri, yapay zekâ, sayısallaştırma, makine öğrenimi, bulut bilişim, gerçek zamanlı veri işleme ve siber-fiziksel sistemler gibi teknoloji kavramlarının gelişmesi yer almaktadır (Dijital Türkiye, 2021).

Dijital dönüşüm sürecinde *Dijitalleşme* kavramı da dikkate alınmalıdır. Dijitalleşme işletmeler açısından rekabet avantajı elde etme ve müşterilere daha kolay ve sık ulaşma gibi imkanlardan dolayı çağımızın en büyük avantajlarından biri olarak görülmektedir (Deligöz, 2023). Diğer yandan dijital dönüşüm organizasyonlar için stratejik bir süreci ifade eder ve gerçekleşmesi zor bir dönüşümdür. Dijital dönüşümde anahtar kelime tam veri entegrasyonu ve bunu sağlayacak sistemlerdir. Günümüzde henüz dijital dönüşümünü tamamlamış bir şirketin olmadığı düşünülmektedir. Dijitalleşme; organizasyonun karar süreçlerini desteklemek amacıyla bilişim teknolojilerinden yararlanarak geliştirilen bilgi sistemlerinin organizasyonel veriyi toplayıp, işleyip elde edilen enformasyonu raporlar haline dönüştürüp ilgili yöneticiye iletilmesi faaliyetinin teknik adıdır. Yani dijitalleşme bir bilişim faaliyetidir. Teknolojiyi kullanarak karar vermeyi sağlayacak bir tekniktir. Günümüzde genel adıyla yönetim bilişim sistemleri veya işletmelerdeki adıyla kurumsal sistemler bunu yapmaktadır. Özel adıyla Kurumsal Kaynak Planlama sistemleri veri entegrasyonu konusunda çok mesafe almıştır ve dijital dönüşümde işletmelere en çok destek olan sistemlerdir. Bu bağlamda Dijitalleşme sosyo-teknik yapıları yani ürün, hizmet, kullanıcı deneyimi, süreçleri değiştirmek ve karar desteği için teknolojiye dayanarak yararlanmakla ilgilidir denilebilir. Dijitalleşme sürecinde kuruluşların maddi ve sosyal yapıları değişmektedir. Bu durum dijitalleşmeyi teknik açıdan analog bilgileri dijital bir formatta kodlamanın çok ötesinde bir kavram haline getirmektedir. Gartner IT (Information Technology / BT: Bilişim teknolojileri) sözlüğüne göre dijitalleşme, bir iş modeli geliştirme ve yeni gelir ve değer üretme fırsatlarını yakalamak için dijital teknolojiyi kullanma ve dijital bir işletmeye dönüşme süreci olarak tanımlanmaktadır.

Dijital yenilik (inovasyon) ise ortaya çıkan bir şeyin yeni olması ve yeni olarak algılanması, aynı zamanda dijital teknolojiye dayanmasını ifade etmektedir. Dijital yenilik, dijital teknolojiyi kullanarak yeni değerler yaratılmasıyla sona eren bir süreci işaret etmektedir. Bu kavramlar genel olarak dijital dönüşümün yerine kullanılan kavramlardır.

Ancak dijital dönüşüm, bir kuruluşun bir dönüşümüne yol açan iş operasyonlarında büyük değişiklikler yapılması için zaman içinde dijital yeniliği ve dijitalleşmeyi uygulaması olarak tanımlanmaktadır (Osmundsen, 2018). Teknolojideki hızlı gelişim ve değişimlerle birlikte toplumsal ve sektörel ihtiyaçları karşılamak için bilişim teknolojileri ile çözümler üretilmekte ve döngüsel bir yapıda dijital dönüşüm süreci yaşanmaktadır. Dijital dönüşüm kavramı altında tanımlanan bu teknolojik değişim süreci karşısında sektörler ve alanlar buna adapte olmak ve birçok yönden değişip dönüşmek zorunda kalmaktadırlar.

Dijital dönüşüm, yeni ve farklı müşteri deneyimleri oluşturmak için yeni iş biçimleri geliştirilirken bilgi ve şirket kaynakları ile dijital teknolojiyi kaynaştırarak yeni ürünler ve hizmetler oluşturmaktır (Özcan, 2020). Bilişim alanındaki birçok uzmana ve mevcut istatistiksel bilgilere göre dijital dönüşüm, küçük işletmelerden binlerce çalışanı olan çok uluslu şirketlere kadar her büyüklükteki şirket için zorunlu hale gelmektedir (Westerman, 2011). Eğitim kurumları da işletmeler gibi birer organizasyon olarak ele alındığında yukarıda açıklanan dijital dönüşümle ilgili süreç, araç ve yöntemlerinin eğitim içinde geçerli olduğunu söylemek mümkündür.

2. Eğitimde Dijital Dönüşüm, FATİH Projesi ve EBA

Eğitimde dijital dönüşüm ve buna bağlı FATİH (Fırsatları Artırma ve Teknolojiyi İyileştirme Hareketi) projesi ve EBA (Eğitim Bilişim Ağı) birer eğitim teknolojileridir. Konunun daha iyi anlaşılması için eğitim, teknoloji ve eğitim teknolojilerinin tanımlarına bakmakta yarar vardır.

Eğitim teknolojisi, öğrenme ve öğretme kavramlarının tasarlanması, uygulanması, değerlendirilmesi ve geliştirilmesini ifade eder ve eğitim teknolojisi, eğitimde teknoloji kullanımına odaklanır (Okur, 2020). Yalın (2017)'a göre eğitim teknolojisi, insanın öğrenmesiyle ilgili her bir faktörü analiz eden ve bu faktörlerle ilgili tüm unsurlar kullanılarak oluşturulan ve sistematik olarak planlanan tüm süreç ve araçları ifade eder.

Dijital dünya, teknolojinin gelişmesi ve dördüncü sanayi devriminin başlaması ile birlikte gelişmeye ve değişmeye devam etmektedir. Birçok sektörü etkileyen dijital dönüşüm, eğitim sektörünü de etkilemektedir. Eğitim sektörü ihtiyaçlar ortaya çıktıkça ve ortam daha rekabetçi bir hale geldikçe, yeni dijital dünya eğitimcilerin dijital teknolojileri, metodolojileri ve zihniyetleri uyarlamasını ve benimsemesini gerektirdiğinden, dijital dönüşüm artık çok gerekli bir araç haline gelmektedir. Dünya çapında birçok ülkede okulların kapanmasına sebep olan COVID-19 Pandemisi'nden sonra eğitim-öğretimin devam etmesine yardımcı olmak için birçok okul ve öğretmen dijital teknolojilere yönelmiştir (Debetaz, 2021). COVID-19 Pandemisi ardından insanlar, eğitim odaklı teknolojinin geniş kapsamlı gücünü fark etmeye başlamıştır. Dijital dünya, eğitimcilerin teknolojiyi öğretim uygulamalarına

entegre etmesi için yeni yollar bulmasını gerektirmektedir. Eğitimde dijital dönüşüm çabaları pandemiyle birlikte yeni ama hızlı bir şekilde farklı bir süreç başlatmıştır. Bu süreci iyi şekilde yöneten okullar doğal olarak diğerlerinden öne çıkmaktadır (Berguerand, 2021). Bu süreci iyi anlamayan okullar, eğitim teknolojilerinin eğitimin çehresini sonsuza dek nasıl değiştirebileceğini hala tam olarak fark edememektedirler (Viewsonic, 2021).

Aydın'a göre eğitimin tartışılması gereken temel konuları şunlardır:

- Eğitim salt teknolojik aygıtlarla sürdürülemez.
- İçerik, özellikle dijital içerik önceliklidir.
- Eğitim teknolojilerinde oyunlaştırma yöntemi önemlidir.
- Öğrenci kadar öğretmenin de dijital teknolojiyle barışık olması öğrenmeyi kolaylaştırır.
- Öğretmen ve öğrenci tanımları yenilenmeli, öğrenci aktif, öğretmen yönlendirici roller üstlenmelidir.
- Eğitimde yerel yaklaşımların önemi giderek azalmakta ve global gereksinimlere yanıt veremeyen bir eğitim modeli yetersiz olmaktadır (Aydın, 2020, s.45).

Dijital dönüşüm, dijital çözümleri günlük hayatımıza entegre etmek için önemli bir süreçtir. Eğitim günlük hayatımızın büyük bir bölümünü kapsayan ve daha yeni dijitalleşmeye başlayan bir sektördür. Eğitimde dijital çözümler donanım ve yazılım nitelikli kaynaklar olarak ikiye ayrılmaktadır. Donanım tabanlı çözümler, öğrenme sürecini geliştirmek için dizüstü veya masaüstü bilgisayarlar, tabletler, akıllı telefonlar, akıllı TV'ler ve etkileşimli akıllı tahtaları ifade ederken, yazılım tabanlı çözümler, öğrenciler ve öğretmenleri belli platformlarda buluşturan öğrenme sürecini başkalaştıran öğrenim/öğretim yönetim sistemlerini ifade etmektedir (Bogdany vd., 2020).

FATİH projesi, eğitimde fırsat eşitliği temelinde kurulan bilişim teknolojileri ile eğitimi desteklemek amacıyla 2010 yılında MEB (Millî Eğitim Bakanlığı) tarafından başlatılan, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Ulaştırma Bakanlığı ile desteklenen eğitim hareketidir. Bu proje her öğrencinin en iyi eğitimi almasını, en kaliteli eğitim içeriğine ulaşmasını ve eğitim fırsatlarına eşit erişim sağlamayı amaçlamaktadır (FATİH Projesi, 2021).

EBA e-içerik yönetim sistemi olarak FATİH Projesi kapsamında Millî Eğitim Bakanlığı'na bağlı Yenilik ve Eğitim Teknolojileri Genel Müdürlüğü tarafından geliştirilmiş bir web uygulamasıdır. EBA, hibrit çağın dinamik sistemleri (arama motorları, sosyal ağlar, elektronik ansiklopediler vb.) aracılığıyla bilgi yaymayı amaçlayan ve aynı zamanda MEB'in sahip olduğu tüm eğitim bilgi sistemlerini içinde barındırabilecek genişletilebilir bir eğitim projesidir. EBA çeşitlendirilmiş e-içerikleri sağlamak, içeriklerle ilgili gereksinimlere cevap vermek, sosyal ağ yapıları ile bilgi alışverişinde bulunmak, zengin ve büyüyen arşiv kütüphanesi ile müfredata katkıda bulunmak, bilgiyi yeniden yapılandırmak ve öğrenirken sosyal işlevleri sürdürebilmek amaçları üzerine inşa edilmiştir (Sayın, 2018). EBA, zaman ve mekân kısıtlaması olmadan eğitim ihtiyaçlarını karşılayabilmektedir. Bu platform, BT aracılığıyla ders materyallerinin verimli kullanılmasını bu sayede teknoloji ile eğitim kavramlarının bütünleşmesini sağlamaktadır. EBA, eğitim ve teknoloji ile iç içe olduğundan bu alanlardaki gelişmeler ile direkt olarak etkilenecek ve gelişecektir (Cuya ve Kayış, 2018).

3. Metodoloji

3.1. Problemin Tanımı

Bu çalışma, genelde dijital dönüşümün eğitim alanına etkileri; özde ise eğitimde FATİH projesinden sonra dijital dönüşümün devamı olan EBA'ya ait farkındalık düzeyinin ne olduğunun araştırılması problemiyle ilgilidir. Bu kapsamda alt problemlere ve hipotezlere, elde edilen veriler üzerinde nicel analizler yapılarak cevaplar aranmış ve elde edilen cevaplar bulgular bölümünde yazılmıştır. Çalışmada kullanılan anket içerisinde yer alan sorular beş alt boyuta ayrılarak düzenlenmiştir. Bu alt boyutlardan ortaya çıkan alt problemler şu şekildedir:

- Amaç kavrama alt boyutuna göre EBA farkındalık düzeyi nasıldır?
- Modül tanıma alt boyutuna göre EBA farkındalık düzeyi nasıldır?
- Etkileşim Tanıma alt boyutuna göre EBA farkındalık düzeyi nasıldır?
- Geliştirilen görüş alt boyutuna göre EBA farkındalık düzeyi nasıldır?
- İçerik gücü algısı alt boyutuna göre EBA farkındalık düzeyi nasıldır?

3.2. Materyal ve Yöntem

Anket tekniği, bir popülasyonun bir örneğini inceleyerek o popülasyondaki eğilimlerin, tutumların veya fikirlerin niceliksel veya sayısal bir tanımını sağlar ve bir örneklemden bir popülasyona genelleme yapmak amacıyla, veri toplamak için anketler veya yapılandırılmış görüşmeler kullanan kesitsel ve boylamsal çalışmaları içerir (Jensen, 1993).

Bu çalışmada nicel araştırma yönteminin kesitsel tarama modeli kullanılmış ve anket tekniği ile veriler toplanmıştır. Çalışmanın kavramsal çerçevesi literatürden derlenerek yazılmıştır. Anket soruları Aztekin (2020) tarafından geliştirilen "EBA Farkındalık Düzeyi Belirleme Ölçeği"nden faydalanılarak hazırlanmıştır.

Anketin birinci bölümünde demografik özelliklere cevap aranırken ikinci bölümünde EBA ile ilgili sorulara yer verilmiştir. EBA ile ilgili soruların yer aldığı kısımda 5’li likert ölçeği kullanılmış ve “Kesinlikle Katılmıyorum” seçeneği 1, “Katılmıyorum” seçeneği 2, “Kararsızım” seçeneği 3, “Katılıyorum” seçeneği 4, “Kesinlikle Katılıyorum” seçeneği ise 5 puan olarak belirlenmiştir. Puanlar yorumlanırken kullanılacak aralık ise Tablo 1’de ifade edilmiştir.

Tablo 1: Puan Aralıkları ve Anlamları

Aralık	Anlamı
1,00 – 1,80	Farkındalık Düzeyi Düşük
1,81 – 2,60	Farkındalık Düzeyi Zayıf
2,61 – 3,40	Farkındalık Düzeyi Orta
3,41 – 4,20	Farkındalık Düzeyi İyi
4,21 – 5,00	Farkındalık Düzeyi Yüksek

Bu çalışmanın analizleri IBM SPSS Statistics 28.0.0.0 aracılığıyla yapılmıştır. Tanımlayıcı istatistikleri oluşturan cinsiyet, yaş, görev yapılan kurum, eğitim durumu, meslekte görev süresi, branş ve EBA erişiminde kullanılan teknolojik araç değişkenleriyle ilgili frekans analizi yapılmıştır. Normallik analizi için alt boyutlar dâhil olmak üzere tüm ölçeğin çarpıklık ve basıklık değerleri incelenmiştir. Güvenirlilik analizi için Cronbach's Alpha ve geçerlilik analizi için ise Açıklayıcı Faktör Analizi (AFA) yapılmıştır. Çalışmanın hipotezlerine dair yapılan analizlerde cinsiyet değişkeni için bağımsız örneklem *t*-testi, yaş, görev yapılan kurum, öğrenim durumu ve görev süresi değişkenleri için ise tek-yönlü ANOVA testi yapılmıştır. Tek-yönlü ANOVA testi yapılan değişkenlerde anlamlı bir farklılık ortaya çıktığında ise bu farklılığın hangi gruptan kaynaklandığının tespiti için POSTHOC analizi yapılmıştır.

3.3. Evren ve Örneklem

Bu çalışma Erzurum ilinde bulunan ilkököl, ortaokul ve liselerde görev yapan ve EBA kullanmış olan öğretmenleri kapsamaktadır. Erzurum İl Millî Eğitim Müdürlüğü resmi sayfasından alınan bilgilere göre Erzurum ilinde 11357 öğretmen bulunmaktadır. Kolay örnekleme yöntemi kullanılmış ve Tablo 2’de verilen değerlere göre %95 güven düzeyi ve %5 hata payı ile 371 örneklem sayısı hesaplanmıştır.

Tablo 2: Puan Aralıkları ve Anlamları

İfade	Değer
N	11357
t	1,96
p	0,50
q	0,50
d	0,05

Bu çalışmada uygulanan anket çalışmasına 389 öğretmen katılmıştır. Bu sayı, hesaplanan örneklem sayısından daha fazla öğretmene ulaşıldığını göstermektedir.

3.4. Bulgular

3.4.1. Tanımlayıcı İstatistiklere Dair Bulgular

Tanımlayıcı istatistikler, örneklem ve verilerin ölçüleri hakkında kısa özetler vererek belirli bir veri kümesinin özelliklerini tanımlamaya ve anlayama yardımcı olan istatistiklerdir. Çalışmada bu istatistikleri ifade eden değişkenler cinsiyet, yaş, görev yaptığınız kurum, eğitim durumu, meslekte görev süresi, branş ve EBA erişiminde kullanılan teknolojik araç olarak belirlenmiştir. Çalışmanın bu bölümünde anket verilerinden elde edilen tanımlayıcı istatistik bulgulara yer verilmiştir.

Tablo 3: Cinsiyet Değişkenine Göre Dağılımlar

	Frekans (f)	Yüzde (%)	Geçerli Yüzde	Toplam Yüzde
Kadın	263	67,6	67,6	67,6
Erkek	126	32,4	32,4	100,0
Toplam	389	100,0	100,0	

Tablo 3’de belirtildiği üzere, çalışmaya katılan 389 öğretmenin %67,6’sı kadın, %32,4’ü ise erkek katılımcılardan oluşmaktadır. Kadın katılımcı sayısı erkek katılımcı sayısına göre oldukça fazla olduğu görülmektedir.

Tablo 4: Yaş Değişkenine Göre Dağılımlar

	Frekans (f)	Yüzde (%)	Geçerli Yüzde	Toplam Yüzde
20-29	80	20,6	20,6	20,6
30-39	129	33,2	33,2	53,7
40-49	128	32,9	32,9	86,6
50-59	50	12,9	12,9	99,5

Tablo 4: Devam

60 ve Üzeri	2	0,05	0,05	100,0
Toplam	389	100,0	100,0	100,0

Tablo 4’de görüldüğü üzere; çalışmaya katılan öğretmenlerin %20,6’sı 20-29 yaş aralığında, %33,2’si 30-39 yaş aralığında, %32,9’u 40-49 yaş aralığında, %12,9’u 50-59 yaş aralığında, %0,05’lik kısmı ise 60 ve üzeri yaş aralıklarında yer almaktadır. Buradan yola çıkarak katılımcıların orta yaş grubunda nitelenen öğretmenlerden oluştuğu sonucuna ulaşılmaktadır.

Tablo 5: Görev Yapılan Kuruma Göre Dağılımlar

	Frekans (f)	Yüzde (%)	Geçerli Yüzde	Toplam Yüzde
İlkokul	121	31,1	31,1	31,1
Ortaokul	124	31,9	31,9	63,0
Lise	144	37,0	37,0	100,0
Toplam	389	100,0	100,0	

Tablo 5’te görüldüğü üzere, çalışmaya katılan öğretmenlerin %31,1’i ilkokul, %31,9’u ortaokul ve % 37,0’i lise de görev yapmaktadır. Katılımcılar görev yaptıkları kuruma göre yaklaşık eşit olarak dağılmıştır.

Tablo 6: Eğitim Durumuna Göre Dağılımlar

	Frekans (f)	Yüzde (%)	Geçerli Yüzde	Toplam (%)
Lisans	311	79,9	79,9	79,9
Yüksek Lisans	70	18,0	18,0	97,9
Doktora	8	2,1	2,1	100,0
Toplam	389	100,0	100,0	

Tablo 6’da görüldüğü üzere, çalışmaya katılan öğretmenlerin %79,9’u lisans, %18,0’ı yüksek lisans ve %2,1’lik kısmı da doktora mezunlarından oluşmaktadır. Katılımcıların büyük çoğunluğunun lisans mezunu olduğu görülmektedir.

Tablo 7: Meslekte Görev Süresi Değişkenine Göre Dağılımlar

	Frekans (f)	Yüzde (%)	Geçerli Yüzde	Toplam Yüzde
1-5	80	20,6	20,6	20,6
6-10	87	22,4	22,4	42,9
11-15	58	14,9	14,9	57,8
16-20	50	12,9	12,9	70,7
21 ve Üzeri	114	29,3	29,3	100,0
Toplam	389	100,0	100,0	

Tablo 7’de görüldüğü üzere, çalışmaya katılan öğretmenlerin %20,6’sı 1-5 yıl görev süresine, %22,4’ü 6-10 yıl görev süresine, %14,9’u 11-15 yıl görev süresine, %12,9’u 16-20 yıl görev süresine ve %29,3’ü 21 yıl ve üzeri görev süresine sahiptir. Katılımcılardan 21 yıl ve üzeri meslek süresine sahip olanların daha fazla olduğu, ancak genel olarak dengeliye yakın bir dağılım sergilendiği görülmektedir.

Tablo 8: Branş Değişkenine Göre Dağılımlar

	Frekans (f)	Yüzde (%)	Geçerli Yüzde	Toplam
Sınıf Öğretmenliği	112	28,8	28,8	28,8
Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi	17	4,4	4,4	33,2
Matematik	41	10,5	10,5	43,7
Türk Dili ve Edebiyatı	24	6,2	6,2	54,8
İngilizce	31	8,0	8,0	62,7
Fen Bilimleri	18	4,6	4,6	67,4
Fizik	5	1,3	1,3	68,6
Coğrafya	7	1,8	1,8	70,4
Beden Eğitimi	10	2,6	2,6	73,0
Kimya	7	1,8	1,8	74,8
Müzik	7	1,8	1,8	76,6
Görsel Sanatlar	5	1,3	1,3	77,9
Biyoloji	7	1,8	1,8	79,7
Bilişim Teknolojileri	6	1,5	1,5	81,2
Türkçe	20	5,1	5,1	86,4
Sosyal Bilgiler	19	4,9	4,9	91,3
Felsefe	5	1,3	1,3	92,5
Rehberlik	9	2,3	2,3	94,9
Sağlık Hizmetleri	6	1,5	1,5	96,4
Makine ve Tasarım Teknolojileri	3	0,8	0,8	97,2
Yiyecek ve İçecek Hizmetleri	1	0,3	0,3	97,4
El Sanatları Teknolojileri	2	0,5	0,5	97,9

Tablo 8: Devam.

Elektronik	1	0,3	0,3	98,2
Teknoloji ve Tasarım	2	0,5	0,5	98,7
Turizm Konaklama ve Seyahat	2	0,5	0,5	99,2
Almanca Öğretmenliği	1	0,3	0,3	99,5
Fransızca Öğretmenliği	1	0,3	0,3	99,7
Arapça Öğretmenliği	1	0,3	0,3	100,0
Toplam	389	100,0	100,0	

Tablo 8’de çalışmaya katılan öğretmenlerin çoğunluğunu %28,8 ile sınıf öğretmenlerinin oluşturmaktadır. Sonrasında %10,5 ile matematik ve %8,0 ile İngilizce öğretmenleri gelmektedir.

Tablo 9: EBA’ya Erişim Aracı Değişkenine Göre Dağılımlar

	Sayı	Yüzde (%)	Vaka Yüzdesi
Bilgisayar	274	44,6	73,7
Telefon	204	33,1	54,8
Tablet	55	8,9	14,8
Laptop (Dizüstü)	52	8,5	14,0
Akıllı Tahta	31	5,0	8,3
Toplam	616	100,0	165,6

Tablo 9’da görüldüğü üzere katılımcıların %44,6’sı bilgisayar, %33,1’i telefon, %8,9’u tablet, %8,5’i laptop (dizüstü), %5,0’ı akıllı tahta aracılığıyla EBA platformuna erişim sağlamaktadır. Bu değişken açık uçlu bırakıldığı için en çok verilen cevaplar incelemeye dahil edilmiştir.

Tablo 10: EBA’ya Erişim Aracı Değişkeni Yanıt Analizi

	Valid		Boş Yanıtlar		Toplam	
	Sayı	Yüzde (%)	Sayı	Yüzde (%)	Sayı	Yüzde (%)
Yanıtlar	372	95,6	17	4,4	389	100,0

Bu cevaplar dışında verilen cevaplar değişken ile alakalı olmayan cevaplardır. Tablo 20’ de görüldüğü üzere katılımcılardan 17 öğretmen bu soruya yukarıda belirtilen cevaplar dışından yanıtlar vermiştir.

3.4.2. Araştırma Sorularına Dair Bulgular

Çalışmanın bu bölümünde anket ölçeği içerisinde yer alan araştırma soruları ve bu soruların oluşturduğu beş faktör çerçevesinde elde edilen bulgular verilmiştir. Bulgular ifade edilirken frekans analizi yapılmış olup ortalamalar, standart sapmalar, minimum ve maksimum değerler incelenmiştir.

Eğitimde Bilişim Ağı (EBA) farkındalık düzeyi puan ortalaması kaçtır?

Tablo 11: Tüm Ölçek Frekans Analizi

Tüm Ölçek	
Valid	389
Ortalama	3,78
Standart Sapma	0,76
Minimum Değer	1
Maksimum Değer	5

Tablo 11’de tüm ankettten elde edilmiş frekans sonuçları görülmektedir. Katılım sağlayan 389 öğretmenden alınan yanıtlar ile elde edilen ortalama değer 3,78’dir. Ortalama değer, öğretmenlerin farkındalık düzeylerinin iyi düzeyde olduğu anlamına gelmektedir. Standart sapma 0,76 minimum değer 1 ve maksimum değer ise 5’tir.

Amaç kavrama alt boyutuna göre EBA farkındalık düzeyi puan ortalaması kaçtır?

Tablo 12: Amaç Kavrama Alt Boyutu Frekans Analizi

Amaç Kavrama Alt Boyutu	
Valid	389
Ortalama	3,95
Standart Sapma	0,73
Minimum Değer	1
Maksimum Değer	5

Tablo 12 incelendiğinde amaç kavrama alt boyutuna verilen yanıtlar ortalama olarak 3,95 değerini ortaya çıkarmıştır. Ölçeğin bu alt boyutu EBA’nın hangi amaç ile kullanıldığını ifade etmekte olup elde edilen ortalama ile farkındalığın iyi düzeyde olduğu sonucuna varılmıştır. Standart sapma 0,73 minimum değer 1 ve maksimum değer 5’tir.

Modül tanıma alt boyutuna göre EBA farkındalık düzeyi puan ortalaması kaçtır?

Tablo 13: Modül Tanıma Alt Boyutu Frekans Analizi

Modül Tanıma Alt Boyutu	
Valid	389
Ortalama	3,74
Standart Sapma	0,88
Minimum Değer	1
Maksimum Değer	5

Tablo 13'te öğretmenlerin modül tanıma alt boyutuna dair istatistiki bulguları yer almaktadır. Modül tanıma alt boyutuna verilen yanıtlar ortalama olarak 3,74 değerini ortaya çıkarmıştır. Bu değer neticesinde modül tanıma alt boyutunun farkındalık düzeyinin *iyi* düzeyde olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Modül tanıma alt boyutu EBA içerisinde yer alan modüllerin tanınmasını ifade etmektedir. Diğer istatistiki değerler ise; standart sapma 0,88 minimum değer 1, maksimum değer 5'tir.

Etkileşim tanıma alt boyutuna göre EBA farkındalık düzeyi puan ortalaması kaçtır?

Tablo 14: Etkileşim Tanıma Alt Boyutu Frekans Analizi

Etkileşim Tanıma Alt Boyutu	
Valid	389
Ortalama	4,21
Standart Sapma	0,82
Minimum Değer	1
Maksimum Değer	5

Tablo 14 incelendiğinde, öğretmenlerin EBA'nın etkileşim kurma ile ilgili olan özelliklerine yani etkileşim tanıma alt boyutuna verdikleri yanıtların istatistiksel karşılığı görülmektedir. Ortalama değeri 4,21 ile farkındalık düzeyi *yüksek* düzeyde çıkmıştır. Standart sapma 0,82 minimum değer 1 ve maksimum değer 5'tir.

Geliştirilen görüş alt boyutuna göre EBA farkındalık düzeyi puan ortalaması kaçtır?

Tablo 15: Geliştirilen Görüş Alt Boyutu Frekans Analizi

Geliştirilen Görüş Alt Boyutu	
Valid	389
Ortalama	3,59
Standart Sapma	0,95
Minimum Değer	1
Maksimum Değer	5

Tablo 15'te geliştirilen görüş alt boyutuna verilen yanıtların istatistiki bilgileri yer almaktadır. Geliştirilen görüş alt boyutu öğretmenlerin EBA'ya karşı geliştirdikleri görüşleri ifade etmektedir. Öğretmenlerin verdiği yanıtlar doğrultusunda bu alt boyutun ortalaması 3,59 olarak ortaya çıkmıştır ve farkındalık düzeyinin *iyi* düzeyde olduğu sonucuna varılmıştır. Standart sapması 0,95 minimum değeri 1 ve maksimum değeri 5'tir.

İçerik gücü algısı alt boyutuna göre EBA farkındalık düzeyi puan ortalaması kaçtır?

Tablo 16: İçerik Gücü Algısı Alt Boyutu Frekans Analizi

İçerik Gücü Algısı Alt Boyutu	
Valid	389
Ortalama	3,21
Standart Sapma	1,03
Minimum Değer	1
Maksimum Değer	5

Tablo 16'da içerik gücü algısı alt boyutu ortalama olarak 3,21'dir. İçerik gücü algısı alt boyutu EBA'nın içerik olarak yeterliliğini ifade etmektedir. 3,21 ortalama değeri, farkındalık düzeyinin *orta* düzeyde olduğunu göstermektedir. Standart sapması 1,03 minimum değeri 1 ve maksimum değeri 5'tir.

Bu bölümde öğretmenlerin verdikleri yanıtlara göre ortaya çıkan farkındalık düzeyi ortalama puanları, standart sapmaları ve minimum-maksimum değerleri incelenmiştir. İncelenen alt boyutlar arasında en yüksek farkındalık düzeyine 4,21 ortalama puanı ile etkileşim tanıma alt boyutu, en düşük puana ise 3,21 ortalama puanı ile içerik gücü algısının sahip olduğu belirlenmiştir. Ölçeğin tamamı incelendiğinde ise 3,78 ortalama puana sahip olduğu görülmektedir. Tüm ölçeğe verilen yanıtlar incelendiğinde EBA farkındalık düzeyinin *iyi* düzeyde olduğu sonucuna ulaşılmaktadır.

3.4.3. Araştırma Hipotezlerine Dair Bulgular

Öğretmenlerin Cinsiyetleri ve EBA Farkındalık Düzeyleri Arasındaki İlişki

Tablo 17: Cinsiyet Değişkeni Farkındalık Düzeyi *t*-testi

Boyut	Cinsiyet	Sayı	Ortalama	Standart Sapma	t-değeri	Serbestlik Derecesi	p-değeri
Amaç Kavrama	Kadın	126	4,06	0,83	2,75	196,90	0,00
	Erkek	263	3,74	1,09			
Modül Tanıma	Kadın	126	3,80	0,80	1,82	203,41	0,06
	Erkek	263	3,61	1,01			
Etkileşim Tanıma	Kadın	126	4,31	0,71	3,27	189,07	0,00
	Erkek	263	3,99	0,99			
Geliştirilen Görüş	Kadın	126	3,69	0,89	2,88	218,16	0,00
	Erkek	263	3,39	1,03			
İçerik Gücü Algısı	Kadın	126	3,23	0,97	0,55	213,03	0,57
	Erkek	263	3,17	1,15			

Tablo 17’de cinsiyetler değişkeni ile EBA’nın farkındalık düzeyine dair *t*-testi sonuçları yer almaktadır. Tablo incelendiğinde amaç kavrama, etkileşim tanıma ve geliştirilen görüş alt boyutlarında farkındalık düzeyinin anlamlı bir farklılık gösterdiği tespit edilmiştir.

Amaç kavrama alt boyutunda ($p < 0,05$) kadınların farkındalık düzeyi ortalaması 4,06 erkeklerin ise 3,74 olduğu görülmekte ve kadınların EBA’nın ortaya çıkış amacını, daha iyi kavradığı söylenebilir.

Etkileşim tanıma alt boyutunda ($p < 0,05$) kadınların farkındalık düzeyi ortalaması 4,31 erkeklerin 3,99 olarak ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda kadınların EBA’nın etkileşim kurma özelliklerini daha iyi anladığı anlaşılmaktadır.

Geliştirilen görüş alt boyutunda ($p < 0,05$) kadınların farkındalık düzeyi puan ortalaması 3,69 erkeklerin 3,39 olarak görülmektedir ve kadınların EBA’ya karşı daha fazla görüş geliştirdikleri ortalamalar ile anlaşılmaktadır.

Modül tanıma ve içerik gücü algısı alt boyutlarında anlamlı bir farklılık ($p > 0,05$) görülmemektedir.

Öğretmenlerin Yaşları ve EBA Farkındalık Düzeyleri Arasındaki İlişki

Tablo 18: Yaş Değişkeni Farkındalık Düzeyi ANOVA Testi

Boyut	Yaş	Sayı	Ortalama	Standart Sapma	p-değeri	Fark
Amaç Kavrama	20-29(a)	80	3,83	0,90	0,26	
	30-39(b)	129	4,05	0,94		
	40-49(c)	128	3,99	0,97		
	50-59(d)	50	3,78	0,85		
	60 +(e)	2	3,50	0,70		
Modül Tanıma	20-29(a)	80	3,61	0,87	0,61	
	30-39(b)	129	3,79	0,91		
	40-49(c)	128	3,79	0,90		
	50-59(d)	50	3,71	0,73		
	60 +(e)	2	3,42	0,80		
Etkileşim Tanıma	20-29(a)	80	3,96	0,87	0,02	b-a
	30-39(b)	129	4,31	0,82		
	40-49(c)	128	4,29	0,80		
	50-59(d)	50	4,14	0,73		
	60 +(e)	2	3,70	0,42		
Geliştirilen Görüş	20-29(a)	80	3,52	0,86	0,87	
	30-39(b)	129	3,63	0,98		
	40-49(c)	128	3,61	1,03		
	50-59(d)	50	3,57	0,77		
	60 +(e)	2	4,07	1,31		
İçerik Gücü Algısı	20-29(a)	80	3,20	1,06	0,76	
	30-39(b)	129	3,12	1,05		
	40-49(c)	128	3,29	1,00		
	50-59(d)	50	3,26	1,00		
	60 +(e)	2	3,50	2,12		

Tablo 18 incelendiğinde yaş gruplarının EBA’nın farkındalık düzeyi üzerindeki ANOVA testi sonuçları görülmektedir. ANOVA testi sonuçlarına göre etkileşim tanıma alt boyutunun yaş gruplarına göre anlamlı farklılık ($p < 0,05$) gösterdiği anlaşılmaktadır. Etkileşim tanıma alt boyutunun hangi yaş gruplarında anlamlı farklılık gösterdiğinin belirlenmesi için POSTHOC analizi yapılmıştır.

Etkileşim tanıma alt boyutunda 30-39 yaş grubunda bulunan öğretmenlerin puan ortalaması 4,31'dir. 20-29 yaş grubunda bulunan öğretmenlerin puan ortalaması 3,96'dır. 30-39 yaş grubunda bulunan öğretmenler lehine anlamlı bir farklılık olduğu tespit edilmektedir. Aynı şekilde 40-49 yaş grubunda bulunan öğretmenler de 20-29 yaş grubunda bulunan öğretmenlere göre anlamlı bir farklılık göstermektedir.

Özetle 20-29 yaş grubunda bulunan öğretmenlerin etkileşim tanıma alt boyutunda 30-39 ve 40-49 gruplarına göre farkındalıklarının daha düşük olduğu görülmektedir. Amaç kavrama, modül tanıma, geliştirilen görüş ve içerik gücü algısı alt boyutlarında ($p>0,05$)'de anlamlı bir farklılık ortaya çıkmamıştır.

Öğretmenlerin Görev Yaptıkları Kurum ve EBA Farkındalık Düzeyleri Arasındaki İlişki

Tablo 19: Görev Yapılan Kurum Değişkeni Farkındalık Düzeyi ANOVA Testi

Boyut	Kurum	Sayı	Ortalama	Standart Sapma	p-değeri	Fark
Amaç Kavrama	İlkokul	121	3,76	1,05	0,01	b-a
	Ortaokul	124	4,10	0,92		
	Lise	144	3,97	0,81		
Modül Tanıma	İlkokul	121	3,74	0,96	0,39	
	Ortaokul	124	3,82	0,88		
	Lise	144	3,67	0,79		
Etkileşim Tanıma	İlkokul	121	4,12	0,89	0,18	
	Ortaokul	124	4,31	0,81		
	Lise	144	4,19	0,76		
Geliştirilen Görüş	İlkokul	121	3,48	1,02	0,13	
	Ortaokul	124	3,72	0,99		
	Lise	144	3,58	0,83		
İçerik Gücü Algısı	İlkokul	121	3,09	1,06	0,15	
	Ortaokul	124	3,34	0,98		
	Lise	144	3,20	1,04		

Tablo 19' da öğretmenlerin görev yaptıkları kurumlar değişkenine göre EBA farkındalık düzeyi ANOVA testi sonuçları görülmektedir. Ortaya çıkan test sonuçlarına göre amaç kavrama alt boyutunda ($p<0,05$)'te anlamlı farklılık görülmekte olup hangi grupta farklılık olduğunun tespiti için POSTHOC analizi sonuçları incelenmiştir.

Amaç kavrama alt boyutunda ortaokulda görev yapan öğretmenlerin farkındalık düzeyi puan ortalaması 4,10 ve ilkokulda görev yapan öğretmenlerin puan ortalaması 3,76 olarak ortaya çıkmıştır. Buna göre ortaokulda görev yapan öğretmenler, ilkokulda görev yapan öğretmenlere göre anlamlı bir farklılık göstermektedir. Ortaokulda görev yapan öğretmenler EBA'nın amacını daha iyi kavradığı anlaşılmaktadır.

Modül tanıma, etkileşim tanıma, geliştirilen görüş ve içerik gücü algısı alt boyutlarında ($p>0,05$)'te anlamlı bir farklılığa rastlanmamıştır.

Öğretmenlerin Öğrenim Durumu ve EBA Farkındalık Düzeyleri Arasındaki İlişki

Tablo 20: Öğrenim Durumu Değişkeni Farkındalık Düzeyi ANOVA Testi

Boyut	Öğrenim Durumu	Sayı	Ortalama	Standart Sapma	p-değeri
Amaç Kavrama	Lisans	311	3,91	0,95	0,34
	Yüksek L.	70	4,09	0,88	
	Doktora	8	4,08	0,81	
Modül Tanıma	Lisans	311	3,73	0,89	0,76
	Yüksek L.	70	3,78	0,83	
	Doktora	8	3,92	0,74	
Etkileşim Tanıma	Lisans	311	4,18	0,83	0,27
	Yüksek L.	70	4,27	0,82	
	Doktora	8	4,62	0,49	
Geliştirilen Görüş	Lisans	311	3,60	0,92	0,97
	Yüksek L.	70	3,59	1,05	
	Doktora	8	3,50	1,01	
İçerik Gücü Algısı	Lisans	311	3,24	1,01	0,13
	Yüksek L.	70	3,03	1,11	
	Doktora	8	3,75	0,79	

Tablo 20 incelendiğinde öğretmenlerin öğrenim durumlarının alt boyutlar üzerinde ($p>0,05$)’te herhangi bir anlamlı farklılık göstermediği görülmektedir. Bu bağlamda öğretmenlerin öğrenim durumlarının farkındalık düzeyleri birbirleri ile benzerlik gösterdiği ortaya çıkmaktadır.

Öğretmenlerin Meslekteki Görev Süresi ve EBA Farkındalık Düzeyleri Arasındaki İlişki

Tablo 21: Meslekteki Görev Süresi Değişkeni Farkındalık Düzeyi ANOVA Testi

Boyut	Görev Süresi	Sayı	Ortalama	Standart Sapma	p-değeri	Fark
Amaç Kavrama	1-5(a)	80	3,87	0,99	0,94	
	6-10(b)	87	3,97	0,82		
	11-15(c)	58	3,96	1,08		
	16-20(d)	50	4,01	0,89		
	21 +(e)	114	3,95	0,93		
Modül Tanıma	1-5(a)	80	3,63	0,94	0,60	
	6-10(b)	87	3,69	0,86		
	11-15(c)	58	3,85	1,00		
	16-20(d)	50	3,79	0,78		
	21 +(e)	114	3,78	0,81		
Etkileşim Tanıma	1-5(a)	80	3,97	0,94	0,12	d-a
	6-10(b)	87	4,16	0,83		
	11-15(c)	58	4,34	0,85		
	16-20(d)	50	4,44	0,63		
	21 +(e)	114	4,24	0,75		
Geliştirilen Görüş	1-5(a)	80	3,55	0,96	0,81	
	6-10(b)	87	3,53	0,89		
	11-15(c)	58	3,63	1,06		
	16-20(d)	50	3,56	0,99		
	21 +(e)	114	3,67	0,90		
İçerik Gücü Algısı	1-5(a)	80	3,11	1,08	0,60	
	6-10(b)	87	3,14	0,95		
	11-15(c)	58	3,18	1,19		
	16-20(d)	50	3,25	1,00		
	21 +(e)	114	3,33	0,98		

Tablo 21’de öğretmenlerin görev sürelerinin EBA farkındalık düzeyi ANOVA testi sonuçları yer almaktadır. Bu sonuçlara göre etkileşim tanıma alt boyutunda ($p<0,05$)’te anlamlı bir farklılık görülmektedir. Etkileşim tanıma alt boyutunun meslekteki görev süresi gruplarının hangisinde anlamlı farklılık gösterdiğinin anlaşılabilmesi için POSTHOC analizi yapılmıştır.

Etkileşim tanıma alt boyutunda 16-20 yıl görev yapan öğretmenler ile 1-5 yıl görev yapan öğretmenler arasında 16-20 yıl görev yapan öğretmenler lehine anlamlı bir farklılık görülmektedir. 16-20 yıl görev yapan öğretmenlerin farkındalık düzeyi puan ortalaması 4,34 iken 1-5 yıl görev yapan öğretmenlerin puanı 3,97 olarak ortaya çıkmıştır. 16-20 yıl görev yapan öğretmenler 1-5 yıl görev yapan öğretmenlere göre EBA’nın etkileşim araçlarını daha iyi anladıkları anlaşılmaktadır.

Etkileşim tanıma dışındaki alt boyutlarda ise ($p>0,05$)’te herhangi bir farklılık görülmemektedir.

Bu bölümde EBA Farkındalık Düzeyi’ne ait ölçek ile ilgili normallik, güvenilirlik, geçerlilik analizleri yapılmıştır ve tanımlayıcı istatistik bulgular, araştırma sorularına dair bulgular ve hipotezlere dair bulgular incelenmiştir. Ortaya çıkan bulgular, sonuç ve öneriler bölümlerinde değerlendirilmiştir.

Sonuç ve Öneriler

Eğitimde dijital dönüşüm kavramı, eğitim sektörünün paydaşları için öğretme, öğrenme ve yönetme süreçlerinin gelişmesi ve dijital olarak dönüşmesini ifade etmektedir. Bu çalışmada ülkemizin eğitimde dijitalleşme hamlesi olan Eğitim Bilişim Ağı (EBA) kullanımının farkındalık düzeyine dair bir anket çalışması ile veri toplanıp, istatistik analizler yapılmış ve belli sonuçlara ulaşılmıştır.

Araştırma sorularına dair elde edilen sonuçlar şöyledir.

1. Çalışmanın ana problemi olan *öğretmenlerin EBA farkındalık düzeyi* bulgulara bakılarak incelendiğinde öğretmenlerin farkındalık düzeylerinin *iyi* olduğu sonucuna varılmıştır. Bu çalışmada kullanılan anket, Aztekin

(2020) tarafından yüksek lisans çalışmasında oluşturmuş olduğu “Öğretmenlerin Eğitim Bilişim Ağı (EBA) Farkındalık Düzeylerini Belirleme Ölçeği”dir. Aztekin de bu çalışmasında öğretmenlerin farkındalık düzeylerinin *iyi* düzeyde olduğu sonucuna ulaşmıştır. Tutar, 2015’te yaptığı bir çalışmada, EBA’nın kullanışlı, etkili ve verimli bir yapıya sahip olduğu sonuçlarına ulaşmıştır.

2. Öğretmenlerin amaç kavrama alt boyutunu oluşturan araştırma sorularına verdikleri yanıtların bulguları incelendiğinde öğretmenlerin EBA’nın amacını *iyi* düzeyde kavradıkları sonucuna ulaşılmaktadır. Kalemkuş, 2016’daki çalışmasında, öğretmenlerin EBA’yı ders araç-gereci olarak gördüklerini ifade etmiştir. Aksoy, 2015 teki çalışmasında, öğretmenlerin yüksek oranda EBA hakkında bilgi sahibi oldukları sonucuna ulaşmıştır.

3. Öğretmenlerin modül tanıma alt boyutunu oluşturan araştırma sorularına verdikleri yanıtların bulguları incelendiğinde öğretmenlerin EBA’nın içeriğini oluşturan materyallerin yer aldığı modülleri *iyi* düzeyde tanıdığı sonucuna ulaşılmıştır. Sayın 2015’teki çalışmasında EBA ders modülünün tanıtımının arttığında kullanım düzeyinin de arttığı sonucuna ulaşmıştır.

4. Öğretmenlerin etkileşim tanıma alt boyutunu oluşturan araştırma sorularına verdikleri yanıtların bulguları incelendiğinde öğretmenlerin EBA’nın etkileşim araçlarına *yüksek* düzeyde hakim oldukları sonucuna ulaşmıştır. Cuya ve Kayış 2018’deki çalışmalarında EBA’nın teknolojik açıdan donanımsal yeterliliğe sahip olmadığı sonucuna varmışlardır. Tutar 2015’teki çalışmasında öğretmenlerin EBA’nın etkileşim araçlarını kullanarak birbirleri ile iletişime geçip konular hakkında tartışmalara katıldıkları sonucuna ulaşmıştır.

5. Öğretmenlerin geliştirilen görüş alt boyutunu oluşturan araştırma sorularına verdikleri yanıtların bulguları incelendiğinde öğretmenlerin EBA’ya karşı geliştirdikleri düşüncelerin *iyi* düzeyde olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Saklan 2017’de fen bilimleri öğretmenleri üzerinde yaptığı çalışmada teknolojinin eğitime faydalı olduğunu ifade etmiş ve özellikle deney yapılacak ortamlarda teknolojinin gerekli ve önemli olduğunu ifade etmiştir.

6. Öğretmenlerin içerik gücü algısı alt boyutunu oluşturan araştırma sorularına verdikleri yanıtların bulguları incelendiğinde, öğretmenlerin EBA’nın içeriğini oluşturan materyallerin yeterliliğini *orta* düzeyde bulmuştur. Erensayın 2018’deki çalışmasında çevrimiçi ders materyallerinin, içerik açısından %52 oranda yeterli olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Ölçeği oluşturan alt boyutların tamamı incelendiğinde yüksek farkındalık düzeyi sonucuna ulaşılan etkileşim tanıma alt boyutu ön plana çıkmaktadır. En düşük düzeye sahip içerik gücü algısı için ise EBA’nın içeriklerinin yeterli düzeyde olmadığını göstermektedir.

Araştırma hipotezlerine dair elde edilen sonuçlar şöyledir.

1. Öğretmenlerin anket sorularına verdikleri yanıtlar üzerinden cinsiyet değişkeninin anlamlı farklılık gösterip göstermediği analiz edilmiştir. Cinsiyet değişkeninin amaç kavrama, etkileşim tanıma ve geliştirilen görüş alt boyutlarında kadınlar lehine anlamlı farklılık gösterdiği ortaya çıkmıştır. Modül tanıma ve içerik gücü algısı alt boyutlarında herhangi bir anlamlı farklılığa rastlanmamıştır.

2. Yaş değişkenine göre öğretmenlerin verdiği yanıtlar, etkileşim tanıma alt boyutunda anlamlı farklılık göstermiştir. 30-39 ve 40-49 yaş arasında bulunan öğretmenlerin 20-29 yaş aralığındaki öğretmenlere göre anlamlı farklılık gösterdiği tespit edilmiştir. Amaç kavrama, modül tanıma, geliştirilen görüş ve içerik gücü algısı alt boyutlarında anlamlı bir farklılık olmadığı görülmüştür.

3. Öğretmenlerin farkındalık düzeyleri, görev yaptıkları kurumlar açısından ölçülmüştür. Amaç kavrama alt boyutunda ortaokulda görev yapan öğretmenler lehine anlamlı farklılık olduğu görülmektedir. Modül tanıma, etkileşim tanıma, geliştirilen görüş ve içerik gücü algısı alt boyutlarında anlamlı bir farklılığa rastlanmamıştır.

4. Öğretmenlerin öğrenim düzeylerine göre farkındalık düzeyleri incelendiğinde alt boyutlarda anlamlı bir farklılık ile karşılaşılmanmıştır. Ortaya çıkan sonuçta öğretmenlerin öğrenim düzeylerine göre farkındalık düzeylerinin benzerlik gösterdiği görülmektedir.

5. Öğretmenlerin verdikleri yanıtlar incelendiğinde, meslekteki görev süresi değişkeni etkileşim tanıma alt boyutunda anlamlı farklılık göstermiştir. 16-20 yıl deneyime sahip öğretmenlerin 1-5 yıl deneyime sahip öğretmenlere göre farkındalık düzeylerinin yüksek olduğu anlaşılmıştır. Amaç kavrama, modül tanıma, geliştirilen görüş ve içerik gücü algısı alt boyutlarında anlamlı farklılığa rastlanmamış olup farkındalık düzeyleri benzerlik göstermektedir. Çalışma sonuçları doğrultusunda öneriler şöyledir:

1. Araştırmanın pandemi dönemine denk gelmesi nedeniyle EBA kullanımı oldukça yüksek düzeydedir. Öğretmenlerin farkındalık düzeylerinin *iyi* olarak ortaya çıkmasının nedeni EBA ile daha çok etkileşim içinde olmaları şeklinde yorumlanabilir. Ancak pandemi sonrası yüz yüze eğitime geçildiğinde öğretmenlerin farkındalık düzeylerini yüksek tutmak amacıyla EBA’yı kullanmaya yönlendirecek çalışmalar yapılabilir.

2. İçerik gücü algısı alt boyutunda farkındalık düzeyinin *orta* düzeyde çıkması EBA içeriklerinin yeterli düzeyde olmadığı sonucunu göstermektedir. EBA içeriklerinde kullanılabilirlik, konu içeriklerinde zenginlik ve farklı öğrenme stilleri açısından düzenleme yapılabilir.
3. Alt boyutlarda kadın öğretmenlerin, erkek öğretmenlere göre farkındalık düzeylerinin daha yüksek ortalamaya sahip oldukları görülmektedir. Erkek öğretmenlere yönelik farkındalık çalışmaları düzenlenebilir.
4. 1-5 yıl deneyime sahip öğretmenlerin, farkındalık düzeyi ortalamalarının etkileşim tanıtma alt boyutu dışında diğer yaş gruplarına oranla daha düşük düzeyde olduğu analiz sonuçlarında belirlenmiştir. Bunun giderilmesi için öğretmenlik kariyerine yeni başlayanlar için EBA farkındalık etkinlikleri düzenlenebilir.
5. İlkokullarda görev yapan öğretmenlerin, EBA'nın amacını kavrama noktasında ortaokul ve lise de görev yapan öğretmenlerden daha düşük düzeyde olduğu analiz sonuçlarında belirlenmiştir. İlkokul öğretmenlerine yönelik farkındalık düzeyini artırıcı çalışmalar yapılabilir.
6. Teknolojiyle değişen dünyanın önemli bir gerekliliğinin de dijital dönüşüm sürecinin olduğunu ve bu sürecin öneminin vurgulanması ve bu konuda farkındalığın artırılması için EBA içerisine kavramsal bir yapı veya modül eklenmesi gerekmektedir. Bunun için EBA'ya bir modül tasarlanıp yerleştirilmesi yönünde öğretmenlerden görüşler alınabilir.
7. EBA sadece öğretmenleri değil diğer paydaşları (öğrenci, veli, yönetici) da içerisinde barındıran bir uygulamadır. Öğrenciler, veliler, yöneticiler gibi paydaşlarında EBA'ya yönelik farkındalıkları yükseltilmelidir. Bu sayede öğretmenlerinde farkındalık düzeylerinin yükseleceği tahmin edilmektedir.

Araştırmacıların Katkı Oranı Beyanı:	Yazarlar, araştırmaya katkı oranlarının eşit olduğunu beyan etmişlerdir.
Destek ve Teşekkür Beyanı:	Yazarlar, herhangi bir destek ve teşekkür beyanında bulunmamışlardır.
Çatışma Beyanı:	Yazarlar, kendileri ve üçüncü taraflar açısından herhangi bir çıkar çatışmasının olmadığını beyan etmişlerdir.
Etik Kurul Raporu Gerekliliği Beyanı:	Yazarlar, çalışma için Etik Kurul Raporu'nun Atatürk Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kurul Başkanlığı'nın 29/11/2021 tarih ve 226 sayılı kararı (E.88656144-000.2100326188) ile verildiğini beyan etmişlerdir.
Sorumlu Editörler:	Prof. Dr. Fatih Ecer, Afyon Kocatepe Üniversitesi Dr. Öğr. Üyesi Hidayet Kışlalı, Afyon Kocatepe Üniversitesi Arş. Gör. Yunus Yıldırım, Afyon Kocatepe Üniversitesi

Kaynakça/References

- Aksoy, N. (2017). *EBA (Eğitim Bilişim Ağı)'nın Kullanım Amacı, Karşılaşılan Sorunlar ve Çözüm Önerileri*. Yüksek Lisans Tezi. Kahramanmaraş: Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Altıparmak, M., Kurt, İ. D., & Kapıdere, M. (2011). *E-Öğrenme ve Uzaktan Eğitimde Açık Kaynak Kodlu Öğrenme Yönetim Sistemleri*. Çanakkale: Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi.
- Aydın, M. (2020). *Eğitimde Dijital Dönüşüm: Dijital Dönüşümün İş Süreçlerine Etkileri*. MÜSİAD
- Aztekin, B. (2020). *Öğretmenlerin Eğitim Bilişim Ağı (EBA)'na Yönelik Farkındalık Düzeyleri ve Tutumları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi. Zonguldak: Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Berguerand, J.-B. *Top 8 Digital Transformation Trends in Education*. EHL Insights: <https://hospitalityinsights.ehl.edu/digital-transformation-trends> Erişim Tarihi: 23.05.2021.
- Berkeş, S., & Oraklıbel, R. D. (2021). Sanayi Devrimi ile Gelen Değişim: İş Bölümü ve Yabancılaşma. *Atlas Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(6), 112-121.
- Bogdandy, B., Tamas, J., & Toth, Z. (2020). Digital Transformation in Education During COVID-19: a Case Study. *11th IEEE International Conference on Cognitive Infocommunications*.
- Cuya, B., & Kayış, E. (2018). *Öğrencilere Göre EBA Portalı'nın Kullanım Düzeyi*. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yenilik Ve Eğitim Teknolojileri Genel Müdürlüğü.
- Davutoğlu, N. A. (2020). Üçüncü ve Dördüncü Sanayi Devrimleri Arasındaki Temel ve Sistemik Farklılıkların Determinist Bir Yaklaşımla Analizi. *Management and Political Sciences Review*, 2(1), 176-194.
- Debetaz, E. *How to Transform Your Educational Institution?* EHL Insights: <https://hospitalityinsights.ehl.edu/digital-education-transformation> Erişim Tarihi: 22.05.2021.
- Deligöz, K. (2023). *Virtual Communities and Lifestyle*. Cambridge Scholars Publishing.
- Dijital Türkiye (2021). *Türkiye'nin Sanayi Devrimi Dijital Türkiye Yol Haritası*. T.C. Bilimi Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı.
- Diğer, M. (2003). Eğitimin Toplumsal Değişme Sürecindeki Gücü. *Ege Eğitim Dergisi*, 3(1), 102-112.
- Erensayın, E. (2018). *Çevrimiçi Ders Materyallerinin Değerlendirilmesi: EBA Ders Örneği*. Yüksek Lisans Tezi. Van: Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- FATİH Projesi*. <http://fatihprojesi.meb.gov.tr/about.html> Erişim Tarihi: 10.03.2021.
- Jensen, M. C. (1993). The modern industrial revolution, exit, and the failure of internal control systems. *The Journal of Finance*, 48(3), 831-880.
- Kalemkuş, F. (2016). *Ortaöğretimdeki Öğretmen ve Öğrencilerin Eğitim Bilişim Ağı (EBA)'ya İlişkin Görüşleri*. Yüksek Lisans Tezi. Afyon: Afyon Kocatepe Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Okur, S. (2020). *Sınıf Öğretmenlerinin Eğitim Teknolojisi Standartlarına İlişkin Deneyimleri: Durum Çalışması*. Yüksek Lisans Tezi. Mersin : Mersin Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Osmundsen, K., Iden, J., & Bygstad, B. (2018). Digital Transformation: Drivers, Success Factors, and Implications. *The 12th Mediterranean Conference on Information Systems (MCIS)*. Corfu, Greece.
- Özcan, A. (2020). *Dijital Dönüşüm ve Toplum: Türkiye ve Avrupa*. İstanbul: TÜSİAD.
- Saklan, H. (2017). *Bazı Fen Bilimleri Öğretmenlerinin Eğitim Bilişim Ağı (EBA) Hakkındaki Görüşleri*. Yüksek Lisans Tezi. Tokat: Gaziosmanpaşa Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Sayın, M. (2018). *Eba Ders İçeriklerinin Tür, Özellik ve Sayı Bakımından Kullanımının İncelenmesi*. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yenilik ve Eğitim Teknolojileri Genel Müdürlüğü.
- Tutar, M. (2015). *Eğitim Bilişim Ağı (EBA) Sitesine Yönelik Olarak Öğretmenlerin Görüşlerinin Değerlendirilmesi*. Yüksek Lisans Tezi. Trabzon: Karadeniz Teknik Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

Viewsonic. *Digital Transformation in the Education Sector – A Guide To Education Technology*. Viewsonic Library. <https://www.viewsonic.com/library/education/digital-transformation-education-sector-edtech/> Erişim Tarihi: 24.05.2021.

Westerman, G., Calmėjane, C., Bonnet, D., Ferraris, P., & McAfee, A. (2011). *Digital Transformation: A Road-Map for Billion-Dollar Organizations*. MIT Center for Digital Business and Capgemini Consulting.

Yalın, H. İ. (2017). *Öğretim Teknolojileri ve Materyal Geliştirme*. Ankara: Nobel Yayınları 29. Baskı.

Yavuz, B. (2017). *Uzaktan Eğitimde Bilgi Merkezi Hizmetlerine Yönelik Durum Analizi ve Uygulama Önerisi*. Yüksek Lisans Tezi. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Yılmaz, A. (2014). Almanya ve Endüstri 4.0: <https://www.moment-expo.com/tr/dergiler/70/makale/almanya-ve-endustri-40> Erişim Tarihi: 22.05.2021.

Kalkınma yardımları ve Türk dış politikası: Bir dönemselleştirme önerisi (2002-2022)*

Sorumlu Yazar/
Corresponding Author:

Ferit Belder
Dr. Öğr. Üyesi
Marmara Üniversitesi
ferit.belder@marmara.edu.tr
0000-0002-0724-0563

Öz

Kalkınma yardımları özellikle yükselen güçler açısından uluslararası politikada bir etkinlik göstergisi ve statü arayışı bağlamında tartışılmaktadır. Türkiye de 1990'lı yıllardan itibaren kalkınma yardımlarını dış politik öncelik ve tercihler bağlamında organize etmeye başlamıştır. Bu çalışma ise Türk dış politikasında 2000'li yıllardaki süreklilik ve değişim unsurlarını kalkınma yardımlarının miktar, coğrafi ve sektörel dağılım unsurları bağlamında evrimi ile ilişkilendirmekte ve dış politika dönemselleştirmesi önermektedir. İlk olarak dış politika- dış yardım ilişkisini yükselen güçler literatürüne referansla özetlemekte ve dış politika çalışmalarındaki dönemselleştirme konusunu ele almaktadır. Sonrasında ise farklı dış yardım pratikleri ile dış politika gündemindeki değişiklikler arasındaki paralellikleri tespit etmek amacıyla farklı dış yardım pratikleri tarihsel bir bağlam içerisinde ele almaktadır. Çalışma Türk dış yardımlarının değişik zamanlarda farklılaşan coğrafi, ekonomik, siyasi ve insani önceliklerinin Türk Dış Politikasının dönüşümü üzerine aydınlatıcı bir anlatı sunduğunu iddia etmektedir.

Anahtar Kelimeler:

Kalkınma Yardımı, İş birliği, Dış Yardım, Türk Dış Politikası.

JEL Kodları:

F35, N40.

Development aid and Turkish foreign policy: A proposal for periodization (2002-2022)

Abstract

Development aid has been discussed in the context of international politics as a demonstration of effectiveness and a quest for status, especially for emerging powers. Since the 1990s, Turkey has started to organize development aid within the framework of foreign policy priorities and preferences. This study relates the continuity and change elements of Turkish foreign policy in the 2000s to the evolution of development aid in terms of quantity, geographical, and sectoral distribution, and proposes periodization of foreign policy. Firstly, it summarizes the foreign aid-foreign policy relationship in reference to the literature on emerging powers and addresses the issue of periodization in foreign policy studies. Secondly, it examines different foreign aid practices in a historical context to identify the parallels between changes in foreign policy agenda and foreign aid practices. The study claims that the varying geographical, economic, political, and humanitarian priorities of Turkish development aid at different times provide an illuminating narrative on the transformation of Turkish foreign policy.

Keywords:

Development Aid, Cooperation, Foreign Aid, Turkish Foreign Policy.

JEL Codes:

F35, N40.

* Bu çalışmanın ön bulguları 19-20 Ocak 2023'te Bingöl Üniversitesi 2. Uluslararası İktisadi ve İdari Bilimler Kongresi'nde sözlü olarak sunulmuştur.

Extended Summary

The main aim of this research is to identify the parallels between the foreign policy changes and the aid priorities of Turkey. This study examines the historical overview of Turkish development aid activities to see the intersections between the foreign policy ruptures and the types and directions of foreign aid activities.

This research uses quantitative data to see the continuities and changes in Turkish development aid trends. In order to compare different types of aid practices, data were collected from the OECD Databank about the amount and geographical and sectoral distribution of Turkish foreign aid since the 1990s. As Turkey voluntarily reports its aid allocation to the Development Assistance Committee since 1992, there is no difference between the data in the OECD databank and the annual reports of TİKA. In this way, it became possible to see the shifting interests and necessities in Turkish foreign aid activities and link them with foreign policy developments in general.

As foreign aid is an integral part of the foreign policy strategies for emerging countries, this study has concluded that continuities and changes in foreign policy orientations and foreign aid distributions are closely related. Domestic, regional, and global developments not only affect the amount of the aid but also the sectoral and geographical distributions. In this context, this study identifies four different periods in the history of Turkey's development assistance. While Turkey initiated its foreign aid program in the 1990s, it was mainly limited to the newly independent Turkish states and the Balkan countries with which Turkey has historical and cultural ties. Because of certain limitations derived from domestic political and economic situations and regional challenges, Turkey's first attempt did not give the expected results. By 2004, Turkey's aid policy changed. The aid amount increased rapidly, and the targeted geographies diversified like Sub-Saharan Africa. 2011 represents a turning point in terms of Turkish foreign aid as regional upheavals in the Middle East created new areas of opportunities and challenges. To support revolutionary actors, Turkey released a significant amount of concessional loans to Egypt and Tunisia. In the same period, Turkey undertook a state-building mission in Somalia. Despite these activities that were designed as a foreign policy strategy, the direction of Turkey's foreign aid took the form of humanitarian aid and turned to Syrian refugees in Turkey because of the humanitarian crisis that took place in Turkey's neighbor Syria.

Even though there is already a flourished literature on Turkey's development aid activities in terms of both geographical and sectoral dimensions, its potential role in using foreign policy periodization of the near history has not been discussed satisfactorily. This paper claims that Turkey's aid priorities are in line with its foreign policy strategies and help scrutinize continuities and changes in foreign policy orientations in particular periods. Moreover, it also helps categorize different types of foreign aid, their objectives, and expectations of the foreign policymakers, identify the opportunities and challenges that Turkey has faced in these different types, and finally compare these efforts with other emerging powers worldwide.

The main contribution of this study is to interpret foreign policy periodization through the lens of development aid strategies in the case of Turkish foreign policy in the 2000s. As it was not an underlying reason determining the foreign policy, but instead a likely outcome of the foreign policy strategy itself, this study argues that the trends in Turkish development aid reflect changes and continuities in Turkish foreign policy. In a broader context, it shows that the opportunities and challenges that emerging powers face also affect their aid initiatives, not only the amount of aid but also sectoral and geographical allocation.

Giriş

Soğuk Savaşın sona ermesinin ardından, Türkiye başta Balkanlar ve Türki Cumhuriyetler olmak üzere tarihi ve kültürel bağları bulunan coğrafyalarda dış yardımlarını yoğunlaştırmıştır. Bu artış ise siyasi, ekonomik ve kültürel nüfuz arayışından bağımsız olmamış, bilakis Türkiye'yi uluslararası kalkınma işbirliği bağlamında önemli bir donör olarak ortaya çıkarmıştır. Her ne kadar kendisi de kalkınma yardımı alan bir ülke olsa ve bu yönüyle geleneksel donörlerden ayrışsa da¹ Türkiye'nin hem coğrafi hem de sektörel düzlemlerde çeşitlendirdiği yardımlar; dış politika stratejileri ve sonuçlarından hiç de bağımsız olmamıştır. Bu noktada dış yardımların sürekliliğinin ve yöneldiği noktaların dış politika tartışmalarına katkı ve özellikle dönemselleştirme çabalarına ne ölçüde ışık tutabileceği bu çalışmanın temel sorusu olarak ortaya çıkmıştır. Dış yardımların kendisi her ne kadar uluslararası sistemik değişimler ya da iç siyasi dönüşümler gibi dönemselleştirme için belirleyen bir referans olmasa da dış politikada görülen süreklilik ve değişim unsurlarının izini sürmeye ve bu doğrultuda gerçekleştirilen çalışmalara bir sağlama işlevi görmeye uygundur.

1990'larda yoğunlaştırılan dış yardımların niteliği ve hedeflerinin AK Parti iktidarları döneminde hangi bağlamda değişimler geçirdiği ve dahası analizimizin zaman aralığı olarak 2002-2022 yılları arasındaki dönemselleştirme çabalarına katkısının izinin sürüldüğü bu çalışma yardımların odağındaki ülke ve coğrafyaların zamansal seyrine ve belirli zaman aralığında ortaya çıkan istisnailiklere yoğunlaşmaktadır. Bu minvalde, bu çalışma üç ana bölüme ayrılmıştır. İlk bölümde, dış yardımların bir dış politika unsuru olarak kullanılması yükselen güçler ve dış yardımlar bağlamında kısaca özetlenmektedir. İkinci bölümde, dış politika dönemselleştirmeleri ve Türk Dış Politikası literatüründe dönemselleştirme örnekleri temel argümanlar bağlamında tartışılmaktadır. Buradaki temel amaç dış yardımların bir belirleyen değil bir sonuç olduğunu ortaya koyarak, dış politika- dış yardım bağlamını ayrıntılandırmaktır. Üçüncü bölümde ise dış yardım pratikleri ile dış politika gündemindeki süreklilik ve değişimler, Türk yardım performansının, dış politika bağlamında karşılaştığı fırsatlar ve kısıtlar ekseninde analiz edilmekte ve üçlü bir dönemselleştirme önerilmektedir: 2003-2011, 2012-2015, 2016-2022. Sözü edilen dönemselleştirmeyi tarihsel bir bağlama oturtmak için TİKA'nın (Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı) kurulmasından 2002 yılına kadarki dönem bir referans dönemi olarak ele alınmıştır. Çalışmamızda, 1992-2002 dönemi Balkan ve Türki Cumhuriyetlere yoğunlaşan ve genellikle bu coğrafyalara bağlı bir 'sınırlı angajman' dönemi olarak tanımlanmaktadır. 2003-2010 arası proaktif dış politika arayışı içerisinde ve uzun erimli bir stratejik anlayış içerisinde gelişen bir 'yeni bölgeler ve artan angajman' dönemi olarak adlandırılmaktadır. 2011-2015 yılları başta Arap Baharının getirdiği dönemsel fırsat ve meydan okumalara (Arap Baharı ile sınırlı olmayan) verilen tepkiler bağlamında bir tür 'odak ülkeler' dönemi olarak tartışılmaktadır. Bu noktada Afrika'da Mısır, Tunus ve Somali örnekleri ele alınmaktadır. 2016-2022 yıllarında ise içe dönük bir kalkınma yardım modeli olarak 'insani yardım' döneminin öne çıktığı iddia edilmektedir. Elbette bu dönemselleştirme birbirini dışlayan veriler ile oluşturulmuş değildir. Örneğin 2015 yılında Türkiye'nin kalkınma yardımlarının yarısından fazlası insani yardımlara ve özeld Suriye'ye (daha doğru bir ifadeyle Türkiye'deki Suriyelilere) yönelmiş olmasına rağmen, asıl kırılma hattı olarak kalkınma yardımlarının %90'ının Suriye ve insani yardım olarak tanımlandığı 2016 yılı alınmıştır. Ya da benzer şekilde Balkan ve Türki Cumhuriyetlerin dış yardımlara ulaşma noktasında uzun süreli bir istikrarı bulunmakla beraber, 1990'lı yılların başlıca yönelim doğrultusu olması dolayısıyla bu dönemle ilişkilendirilmesi daha uygun görülmüştür.

1. Yükselen Güçler, Yeni Donörler ve Türkiye

2000'li yıllarla beraber yükselen güçler literatürü ve dış yardımlar arasında bağlantı kuran literatür hem kavramsal anlamında hem de farklı bölgelerde etkinlik arayışı ve yarışı anlamında oldukça zenginleşmiştir (Brautigam, 2011; Dreher & Fuchs, 2012; Fuchs & Vadlamannati, 2013; Huang, 2015; McCormick, 2008; Michalowski, 2010; Naim, 2007; Regilme & Hodzi, 2021). Geleneksel aktörler dışındaki dış yardımların bölgesel ve küresel siyasetteki etkisi, var olan yardım mimarisine bir meydan okuma mı yarattığı ya da alternatif kanallar mı açtığı sorusu bir yandan kalkınma işbirliği konusunda Batı'nın performansını tartışmaya açmış bir taraftan da yükselen güçlerin uluslararası sisteme genel etkisi bağlamında anlam kazanmıştır. Çünkü her ülke kendi kalkınma modelini ön plana çıkararak, kalkınma işbirliğini uluslararası siyasette statü arayışının önemli bir parçası haline getirmiş, bu anlamda sadece siyasi ve ekonomik öncelikler ekseninde değil aynı zamanda söylemsel bir zeminde de ilerlemiştir. Özellikle Çin'in çeşitli bölgelere açılımı ve kendine özgü bir model öngörüyor olması tartışmaları temel olarak beslemiştir. Batı tipi kalkınma yardımlarından farklı olarak Çin modeli, yardımların yoğunlaştığı ülkelerde iç siyaset ve kurumlar açısından siyasi bir ön koşulluluk içermemiş, bilakis diplomasi, kalkınma ve ekonomik araçları bir araya getirerek çok yönlü bir stratejiyi hayata geçirmiştir (Brautigam, 2011, s.135). Çin dışında kendileri de kalkınma yardımları alan Türkiye ve Güney Afrika gibi ülkelerin de bu aktivizme katılması ve belirli bölgelere yoğunlaşmaları ya da nüfusunun büyük bir kısmı da kronik yoksulluk çeken Hindistan gibi ülkelerin artan görünürlükleri bu açıdan dikkat çekici bir zenginleşmeyi beslemiştir.

¹ 2002-2021 yılları arasında Türkiye'nin aldığı toplam kalkınma yardımı yaklaşık 31 milyar dolardır. Metin içerisinde Türkiye'nin kalkınma yardımı miktarı, coğrafi ve sektörel dağılımları gösteren tüm veriler OECD'den alınmıştır.

Yükselen güçler bağlamında küresel işbirliği ve dayanışma sürecine bir katkı sağlansa da, dış yardımların ulusal öncelikler dahilinde organize edildiği görülmektedir. Kalkınma işbirliği politikaları bu noktada geleneksel donörlerden farklı bir takım motivasyona, önceliklere ve organizasyon yapısı olarak farklılıklara sahiptir. Türkiye geleneksel bir donör olmamasına rağmen OECD'nin (Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü) belirlediği standartlara bağlı kalarak ve uluslararası kalkınma yardımlarını organize eden OECD'ye bağlı DAC'a (Kalkınma Yardımı Komitesi / Development Aid Committee) yardımların sektör, coğrafya ve miktar bazlı bilgilerini gönüllü rapor sunarak var olan işbirliği yapısına bir meydan okuma gerçekleştirilmemektedir. Türkiye, bu komiteye üye olmamakla beraber gözlemci statüsündedir ve pek çok gündem toplantısına katılmaktadır. Bu bağlamda, Türkiye'nin de dış yardımlar noktasında geleneksel olmayan diğer ülkelerle mukayesesi (Belder & Dipama, 2018; Mehmetcik, 2018; Mesquita & Chien, 2021; Ozkan, 2013; Parlar Dal & Dipama, 2021) ya da geleneksel donörler ile ilişkisi (Cihangir-Tetik & Müftüler-Baç, 2021) dış politika öncelikleri bağlamında karşılaştırmalı analizi mümkün kılmıştır. Bu çalışmalarda Türkiye'nin 2000'lerde artan dış yardım faaliyetleri ve kalkınma işbirliği projelerinin etkileri iç politika, bölgesel ve uluslararası düzeyde tartışılmaktadır.

Türkiye'nin dış yardımlarının uluslararası politikaya etkisi ve diğer yükselen donörlerle mukayesesi ise bir dönemselleştirme sorunsalı ile karşılaşmaktadır. Belirli önceliklerin 1990'lardan itibaren kalkınma yardımlarına entegre şekilde varlıklarını sürdürdükleri görülsede diğer bazı dönemlerde bölgesel ya da ülke odaklı ya da sektörel farklılaşmalar görülmekte, bu farklılıklar ise hem dış politikadaki değişimler hem de küresel yardım bağlamı içerisindeki konumuna etki etmektedir. 2002-2022 dönemi açısından bu politikaların tamamını uzun erimli bir stratejinin parçası olarak almak yerine evrim geçiren ve belirli bölgesel krizlere verilen yanıtlar ekseninde dönüşen ve bu açıdan hem süreklilik hem de değişim noktalarını içeren bir süreç olarak görmek gerekmektedir. Bu gereklilik ise dış politika dönemselleştirmesi açısından dış yardımların ele alınma biçimini tartışmayı anlamlı kılmaktadır.

2. Dış Politika Dönemselleştirme Referansları: Türk Dış Politikası

Devletlerin dış politika dönemselleştirme referansları olarak uluslararası sistemik değişimler ve iç siyasal değişimler başta gelmektedir. Buna göre büyük güçler arası ilişkilerde yaşanan kırılma anları özellikle uluslararası ilişkiler metinlerinde hem uluslararası politika hem de devletlerin dış politika anlatılarının merkezinde yer alan bir unsur olmuştur. Bu doğrultuda örneğin 'soğuk savaş sonrası' ifadesi Türk Dış Politikası ya da Türkiye Siyaseti çalışmalarında da kendisine güçlü bir yer edinmiştir (örn., Müftüler-Baç, 1996; Öniş, 1995; Sayari, 2000). Bununla beraber uluslararası siyasi krizler de dış politika açısından önemli bir dönemselleştirme referansıdır. Bu krizler bir devletin iç siyasal gerilimlerinin uluslararasılaşması (ya da bölgeselleşmesi) yoluyla da olabilir (Yugoslavya Krizi), devletlerarası savaş ve çatışma yolu (Ukrayna Krizi) ya da bölgesel bir alt üst oluş ile de (Arap Ayaklanmaları) meydana gelebilir. Her halükârda başta komşular olmak üzere devletlerin bölgesel düzeyde etkinlikleri açısından önemli bir dönemselleştirme referansı sağlamaktadır. "Arap Baharı öncesi-sonrası" ifadeleri bu anlamda Türk Dış Politikası literatüründe de açıklayıcı bir referans olarak görülmektedir (Örn, Keyman, 2016). Uluslararası siyasi krizlere ek olarak ekonomik ve sosyal krizler de başlıca dönemselleştirme referanslarını oluşturmaktadır. 2008 Dünya Finans Krizi veya Covid-19 salgını (örn., İkiz, 2022; Sheng, 2021) gibi olaylar hem dünya politikası hem de devletlerin dış politikaları açısından bazı dönüşümlerin yaşandığı ya da yaşanmasının öngörüldüğü anahtar tarihler olarak kullanılmaktadır.

Devletlerin iç siyasal gelişmeleri de dış politika dönemselleştirmelerine etki etmektedir. Bu çerçevede en temel belirleyen kuşkusuz iç siyasetteki güç devirleridir. Bu durum hem küresel güçlerin uluslararası politikaya ya da spesifik bir devlete yönelik dış politika tercihlerindeki farklılıkları anlatmak için (örn, (Albarasneh & Khatib, 2019) hem de bölgesel güçlerin dış politik dönüşümlerini (örn., Ehteshami & Zweiri, 2012)) tanımlamak amacıyla değişim ya da sürekliliği açığa çıkarmak için kullanılmaktadır. Siyasal sistemin öngördüğü mekanizma içerisinde ve sürecinde meydana gelen güç devirlerine ek olarak çeşitli siyasal krizlerin dış politik karar ve tercihlere etki ettiği, değişime yol açtığı örneklerle de karşılaşılmaktadır. Türk dış politikası çalışmalarında özellikle askeri müdahalelerin yarattığı kırılmalar da dış politika dönemselleştirmelerine kısa ve uzun süreli etkileri bağlamında ele alınmaktadır. Uluslararası sistemin belirleyici rolüne odaklanan yeni gerçekçi yaklaşıma (neorealizm) iç siyasal unsurları (liderler, elitler ve dünya görüşleri vs.) da ekleyerek bir dış politika analizi sunan yeni-klasik gerçekçi (neoklasik realizm) uluslararası ilişkiler teorisi (Rose, 1998) de bu bağlamda iç siyasal gelişmelere odaklanmaktadır. Yeni klasik gerçekçilik de hem Türk dış politikasının belirli evrelerini analiz etmede kullanılan (McLean, 2015; Yesilyurt, 2017; Yılmaz, 2021) hem de genel olarak dış politik dönüşümleri açıklayan (Mehmetcik & Dal, 2019; Şahin, 2020) bir yaklaşım olarak literatürde yerini almıştır.

Cumhuriyet dönemi dış politika dönemselleştirmelerine bakıldığında hem sistemik hem de iç politik gelişmelerin ve bu iki etki setinin birbirleriyle ilişkilerinin baz alındığı görülmektedir. William Hale bu bağlamda Birinci Dünya Savaşı'nın bitiminden İkinci Dünya Savaşı'nın başlamasına kadarki dönemi direniş, yeniden yapılanma ve diplomasi bağlamında ele alırken, İkinci Dünya Savaşı süreci ile Soğuk Savaş 1945-1963 dönemini Türkiye için angajman evresi, 1964-1990 dönemini ise küresel kaymalar ve bölgesel çatışmalar olarak ele almış (1964-

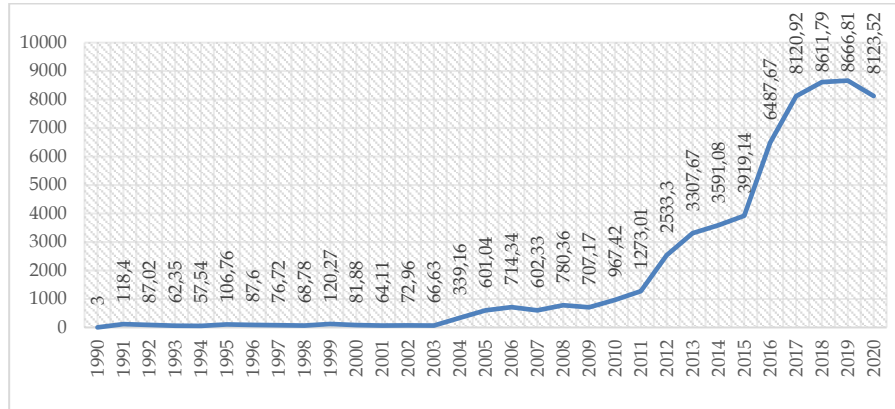

1980 kısmi kopuş, 1980-1989 yeniden angajman ve Soğuk Savaş'ın dekonstrüksiyonu), Soğuk Savaş sonrası dönemi ise stratejik olanaklar ile dahili ve ekonomik çevre bağlamında değerlendirmiştir (Hale, 2012). Baskın Oran'ın (2001) editörlüğünü yaptığı Türk Dış Politikası (1919-2001) ciltlerinde ise dönemselleştirme benzer referansları taşımaktadır. 1919-1923 dönemi kurtuluş yılları, 1923-1939 görelî özerklik -1, 1939-1945 İkinci Dünya Savaşı dönemi, 1945-1960 Batı Bloku eksenî -1, 1960-1980 görelî özerklik -2, 1980-1990 Batı Bloğu Eksenî -2, 1990-2001 küreselleşme eksenî olarak ele alınmıştır (Oran, 2001). Aynı zamanda dış politika kararlarının alım sürecinde etkili olan aktörler de dönemselleştirmeyi mümkün kılmaktadır. Buna göre Türk dış politikası; lider belirleyici (1919-1950); Dışişleri Bakanlığının etkisinin arttığı (1950-1960); kamuoyu, muhalefet partileri ve aydınların etkili olduğu; askeri yönetim odaklı (1980-1983); iş dünyasının etkili olduğu (1983-1991) ve ordunun ağırlığındaki (1991-2001) dönemler olarak ayırt edilmektedir (Oran, 2001).

2002 yılında Adalet ve Kalkınma Partisi'nin (AK Parti) iktidara gelmesi ve yirmi yılı aşkın iktidar süreci, siyasi iktidar devri bağlamında yapılan dönemselleştirme çabasını geçerli kılmamaktadır. Her ne kadar dış politika alanında getirilen kavramsal ve yöntemsel değişiklikler AK Parti dönemini, daha önceki dönemlerde kategorik olarak ayırt etmeye imkân tanıyan birtakım referanslar verse de (Balcı & Miş, 2008; Kalin, 2012; Kirişçi, 2009; Müftüler-Baç, 2011; Oğuzlu, 2007; Öniş, 2011; Sözen, 2010); 2002-2022 dönemini bir bütün olarak ele almanın açıklayıcılığı sınırlı olmaktadır. Bu noktada Mehmetcik ve Parlar Dal 2019 yılındaki çalışmalarında 2011 tarihini dönemselleştirme açısından (hem bölgesel etkiler bağlamında hem de iç politikadaki gelişmeler bağlamında) seçmişlerdir (Mehmetcik & Dal, 2019). Yine yeni klasik gerçekçi teorik perspektif ile Şahin ise çalışmasında bu tarihi hem iç hem de dış değişkenleri merkeze alarak 2009 olarak vermekte ve 2002-2009 arası Türkiye'nin dış politikasının kendisinden önceki dönemlerle karşılaştırıldığında bir devamlılık arz ettiğini ileri sürmektedir. (Şahin, 2020). Özellikle Arap Baharının 2013 yılıyla beraber askerileşmesi ve sonrasında ortaya çıkan güvenlik öncelikli endişeler Türk dış politikasının da askerileşmesinin önünü açmıştır (Aras, 2019; Kösebalaban, 2020; Yavuz, 2022).

Hem iç politikada hem de uluslararası politikada yaşanan ve Türk dış politikasını doğrudan etkileyen bu unsurların yanında bu çalışmada ele alınan 'dış yardımlar' konusu ise dönemselleştirme konusunda bir belirleyen değil bir yansıma ya da sonuç olarak dahil edilebilmekte ve dış yardımların niceliksel ve niteliksel özelliklerinin ele alınan yıllar içerisinde takip edilmesi süreklilik ve değişim noktalarını tespit etmekte yardımcı olmaktadır. Dış yardımların miktar, sektörel ve coğrafi dağılımı itibarıyla bakıldığında bahsi geçen dönemselleştirme hatları ile uyumlu bir tablo karşımıza çıkmaktadır. (Bkz. Şekil 1). Bu sebeple bir sonraki bölümde dış yardımların dönemselleştirilmesi bu hat üzerinden gerçekleştirilmektedir.

Şekil 1. Türkiye'nin Kalkınma Yardımları Miktar Dağılımı (Milyon Dolar)

(Kaynak: OECD, QWIDS, Uluslararası Kalkınma İstatistikleri, <https://stats.oecd.org/qwids/> (Erişim Tarihi: 31.10.2022))

3. Kalkınma Yardımları Bağlamında Türk Dış Politikasını Dönemselleştirmek

Kalkınma yardımları dış politikada Türkiye'nin statü arayışı bağlamında tanımlanan öz imgenin aktif bir bileşeni olmuştur (Mehmetcik & Belder, 2021). Bu bağlamda 1990'lı yıllardan 2003 yılına kadar süreklilik gözlenirken, 2004 yılıyla beraber istikrarlı artış gözlemlenmekte, 2011 yılından itibaren ise bu artış çarpıcılık kazanmaktadır. 2011 yılından sonraki en ciddi artış ise 2016 yılında meydana gelmektedir. Her ne kadar Şekil 1 sadece miktar anlamında bir dağılımı gösterse de bu artışın coğrafi yoğunlaşma ve sektörel dağılım noktasında da bir karşılığı bulunmaktadır. Çalışmanın amacı 2002 sonrası Türk dış politikasını kalkınma yardımları üzerinden dönemselleştirmek olsa da, özellikle ilk yıllardaki süreklilik ve dönüşümü göstermek açısından ise 1990'lı yıllar ilk dönem olarak ele alınmaktadır.

3.1. 1992-2002 Sınırlı Angajman Dönemi: Balkanlar ve Türki Cumhuriyetler

Dış yardımların organize edilmesi, hedeflerin belirlenmesi ve çeşitli kurumlar arasındaki koordinasyonun sağlanması için 1992 yılında kurulan TİKA'nın ilk dönem stratejisi bağımsızlıklarını yeni kazanan Türki Cumhuriyetler ile Türkiye'nin kültürel ve tarihi bağları bulunan coğrafyalarla güçlü bir işbirliğinin kurulması arayışındaydı (TİKA, t.y.) TİKA ilk kurulduğunda teknik bir yardım organizasyonu ve Dışişleri Bakanlığı'na bağlı iken 1999 yılında Başbakanlık Ofisi'ne bağlanmış, sonraki yıllarda da hem kurumsal yapısı hem de dünyadaki ofislerine verilen görece otonomi ile küresel bir yardım ajansına dönüşmüştür (Çevik vd., 2018, s.178). 1990'lar döneminde TİKA kurumsal inşaya ve tarım ve hizmet sektörlerinin kapasite artırımına yönelik teknik eğitim destekleri (bankacılık, vergi, özel sektörün güçlendirilmesi, turizm, gümrük, diplomasi, kamu yönetimi, sigorta, istatistik, tarım, küçük ve orta ölçekli yatırımların geliştirilmesi) sağlamaktaydı (Apaydin, 2012, s.267).

Bu çerçevede 1992-2003 yıllarında Türk kalkınma yardımlarında Orta Asya ve Balkanlar'ın üstünlüğü görülmektedir. On yıllık verilere bakıldığında,² sadece 1995 yılında Irak ve Suriye'nin Türkiye'nin kalkınma yardımlarından en fazla payı aldıkları, onun dışında yıllık düzeyde en çok yardım alan ülkeler sıralamasının başında Bosna-Hersek (1993, 1994, 1999, 2002), Azerbaycan (1998, 2000, 2001), Arnavutluk (1992) ve Moğolistan (2003) geldiği görülmektedir. Bu dönemde dış yardımların bir yumuşak güç unsuru olarak Türkiye'nin dış politikasına angaje olmaya başladığı söylenebilir. Çünkü bu ülkeler en az gelişmiş ülkeler ya da en düşük gelirli ülkeler kategorisinde değillerdi (Cihangir-Tetik & Müftüler-Baç, 2018, s.950). 1995'ten itibaren TİKA Türki Cumhuriyetlere yönelik etkinliğini arttırmıştır. Eğitim ve kültürel işbirliği çerçevesinde bu ülkelerde okul ve kültür merkezleri açılmış ve Türki Cumhuriyetlerden gelen öğrencilere Türkiye'de burs olanakları sağlanmıştır (Denizhan, 2010, s.21). Ancak, 1990'larda ekonomik ve siyasi iç gerilimler TİKA'nın yurtdışında, özellikle Türki Cumhuriyetler ile ilişkiler noktasında etkinliğini zayıflatmış, Rusya'nın bu bölgelere dönüşü ise TİKA'nın zayıf bir dış politika aracı olarak kalması sonucunu beraberinde getirmiştir (Özkan & Demirtepe, 2012, s.654). Bu ilk angajman dönemi yöneldiği coğrafya ve gerçekçi hedeflerin gerçekleştirilmesi açısından kısıtlı ve sınırlı kalmış olsa da bir sonraki dönemde görülecek dış açılmanın ilk nüvelerini atmış oluyordu. 2000'lerde görülen coğrafi açılmalara rağmen bu iki bölgenin kalkınma yardımlarına ulaşma noktasında bir taşıdığı istikrar kimliğinin kalkınma yardımları üzerinden bir yumuşak güç aracı olarak işlevinin sürdürüldüğünü göstermektedir.

3.2. 2003-2010 Yeni Bölgeler ve Artan Angajman Dönemi

2000'lerde Türkiye'nin dış politikasında bir dönüşüm yaşadığı literatürde sıklıkla altı çizilen bir husustur. Her ne kadar 1990'lardaki bölgesel çatışma konuları on yıl sonunda Yunanistan ve Suriye örneklerinde olduğu gibi yeniden uzlaşma sürecine girmiş olsa da 2002 sonrası hem dış politika gündemi hem de etkinlik coğrafyaları açısından bir genişleme yaşanmıştır. Bu dönüşüm hem faaliyet gösterdiği bölgelerin çeşitlenmesi (Afrika açılımı) hem de özellikle 1990'lı yıllarda belirli öncelik alanlarıyla sınırlı kalan dış politika hedeflerinin çeşitlenmesiyle mümkün olmuştur. Örneğin Ortadoğu'da güvenlik odaklı dış politikanın 2000'li yılların ilk on yılında dönüşüm gösterdiği görülmektedir (Altunışık & Martin, 2011, s.570). Bu dönemde Türk dış politikasını şekillendiren sistemik birer unsur olarak demokrasilerin yayılması amacı ile Türkiye'nin iç siyaset düzeyinde gösterdiği performans ile önemli bir rol model olarak bölgesinde evrilmesi ve Avrupa Birliği üyelik müzakerelerinin 2005 yılında başlaması ve bunun getirdiği fikrinsel, ekonomik ve politik pozitif ayrışmadan bahsedilebilir (Mehmetcik & Dal, 2019). Yakın bölgesindeki istikrarsızlıkların etkisini azaltmak, ülkenin büyüyen ekonomik ihtiyaçları bağlamında bölgesel yatırımcıları çekmek ve Türk ürünlerinin pazara girişinin güvene alınması için atılan adımlar Türkiye'yi ekonomik bir aktör olarak da ortaya çıkarmıştır (Oğuzlu, 2012, s. 4). Bu dönemin dış politika araç ve hedefleri noktasında pek çok çalışma Türkiye'nin yumuşak güç unsurunu ön plana çıkarması ve bunun etkileri üzerine yoğunlaşmıştır (Altunışık, 2008; Benhaïm & Öktem, 2015; Ekşi & Erol, 2018; Oğuzlu, 2007). Bu dönemde kalkınma yardımlarının hem miktarı hem de farklı bölgelere ulaştırılmasının merkezinde ekonomik büyüme yer almıştır. (Özkan, 2013, s.141).

Bu bağlamda, 2004 yılı Türkiye'nin kalkınma yardımları miktarı konusunda atılım gerçekleştirdiği bir yıl olmuştur. 2003 yılında 66,63 milyon dolar olan kalkınma yardımı miktarı 2004 yılında 339,16 milyon dolara çıkmıştır. 2004 yılından Arap Baharının Türkiye'nin de içinde bulunduğu bölgede köklü ve sürekli değişimler yaratmaya ve konumuz açısından da Türkiye kalkınma yardımlarında günümüze kadar sürecek olan 'insani yardım' sektörünün ağırlıkta olmasına yol açacak 2011 yılına kadar istikrarlı bir artış gözlenmiştir. Bu yıllarda ikili kalkınma yardımlarında en yüksek miktarı alan ülkeler Afganistan (2007, 2008, 2009), Pakistan (2005, 2010, 2011) ve Kırgızistan (2004, 2006) olmuştur. Hem Irak hem de Afganistan'a ayrılan yardımlar Türkiye'nin güvenlik ve istikrar endişelerinin yansıması olarak kendini göstermektedir (Cihangir-Tetik & Müftüler-Baç, 2018, s.950). Bu dönemde Orta ve Güney Asya, Türk kalkınma yardımlarında en fazla pay alan bölgeler olmuşlardır. 2010 yılına kadar bu bölgelerin aldığı yardım miktarı toplam yardımlarının yarısından fazlasını oluşturmuştur.

² 1996-97 verisi bulunmamaktadır.

Bu dönemi anlamlandırırken diğer bölgesel açılımlara ve bu bölgesel açılımların Türk Dış Politikası içerisinde ne anlama geldiğine bakmak gerekmektedir. Her ne kadar bu dönemde Orta Asya ülkeleri Türkiye'nin kalkınma yardımlarından en fazla payı almış olsa da 2005 yılının 'Afrika Yılı' ilan edilmesinin ardından Türkiye'nin kıtaya yönelik ekonomik ve siyasi ilgisi bir yumuşak güç aracı olarak dış yardımların miktarında da istikrarlı bir yükselmeye yol açmıştır. (Şekil 2.) Siyasal, ideolojik ve ekonomik motivasyonlar sadece Türkiye'yi değil, uluslararası alanda etki alanı ve statüsünü yükseltmek isteyen yükselen güçleri de Afrika'da yükselen donörler olarak ortaya çıkarmıştır (Belder & Dipama, 2018; Mehmetcik, 2018).

Şekil 2. Türkiye'nin Sahra-Altı Afrika'ya Yönelik Kalkınma Yardımlarının Miktar Olarak Dağılımı (milyon dolar) (1992-2021)

(Kaynak: OECD, QWIDS, Uluslararası Kalkınma İstatistikleri, <https://stats.oecd.org/qwids/> (Erişim Tarihi: 31.10.2022))

Her ne kadar Şekil 2'de asıl sıçramanın 2011 yılında gerçekleştiği ve 2015 yılında Sahra-Altı Afrika'ya yapılan yardımların zirveye ulaştığı görülse de bu yoğunluğun Somali özelinde gerçekleşmesi, Somali örneğini bir sonraki bölüm olan 'odak ülke' bağlamında tartışmayı daha uygun kılmaktadır. Şekil 2'de görüldüğü üzere Sahra-Altı Afrika için ilk atılım 2004 yılında gerçekleşerek yardım miktarı 80 bin dolardan 3,39 milyon dolara çıkarılmış, 2005 ile beraber ise 21,53 milyon dolara yükselerek 2011 yılına kadar istikrarlı bir çizgide devam etmiştir. Her ne kadar Sudan, Etiyopya, Senegal ve Nijerya gibi ülkelere düşük de olsa yardımların tarihi 2004 öncesine gitmekte olsa da bu dönemi yeni bölgeler ve artan angajman olarak nitelendirmemize de uygun olarak bölgenin büyük çoğunluğunun kalkınma yardımlarından değişen miktarda yararlanmış olduğunu ifade etmek gerekir. Bu dönem içerisinde Doğu Afrika en fazla yardım alan alt bölge olarak karşımıza çıkmaktadır. 2005 yılında görece düşük kalkınma yardımlarından en fazla payı Etiyopya (%73) alırken, 2006-2010 döneminde Sudan' hem Sahra-Altı Afrika bölgesinde hem de Doğu Afrika alt bölgesinde en fazla yardım alan ülke olmuştur. Türkiye'nin Afrika açılımının bir parçası olarak TİKA'nın program koordinasyon ofislerinden iki tanesi (Sudan ve Etiyopya) Doğu Afrika'da açılmıştır (Apaydın, 2012, s.269). Bu dönemde Türkiye Sudan hükümeti ve el-Beşir yönetimine yönelik Batılı ülkelerin karşıt tutumlarına da katılmamıştır (Ozkan, 2010, s.100). 2011 yılıyla beraber Sahra-Altı Afrika'da Somali odak ülke haline gelmiştir. Bu nokta, tarihsel olarak kalkınma yardımlarında da odak ülke analizlerinin mümkün olacağı bir döneme girildiğini göstermektedir.

2003-2010 dönemi dış yardımların kademeli olarak artış göstermesi, kalkınma yardımların uzun erimli bir dış politika stratejisi olarak geliştiğini göstermektedir. Kalkınma yardımlarında görülen artış ve coğrafi açılım hem ekonomik hem de siyasi öncelikler ve fırsatlar ile uyum göstermiştir. Bu dönemde gerçekleşen Afrika açılımı ile kıtadaki diplomatik misyon sayılarının artırılması ve yoğun girişimler 2008 yılında Türkiye'nin BM Güvenlik Konseyi geçici üyeliği konusunda Afrika ülkelerinin desteğini beraberinde getirmiştir (Aral, 2009). Yine benzer şekilde 2000 yılında 3 milyar dolar olan Afrika kıtası ile ticaret hacminin 2012 yılında 23 milyar dolara ulaşması (Ozkan & Orakci, 2015, s.345) da bu bağlamda dış politika öncelikleri ile kalkınma yardımları konusundaki paralelliği göstermektedir.

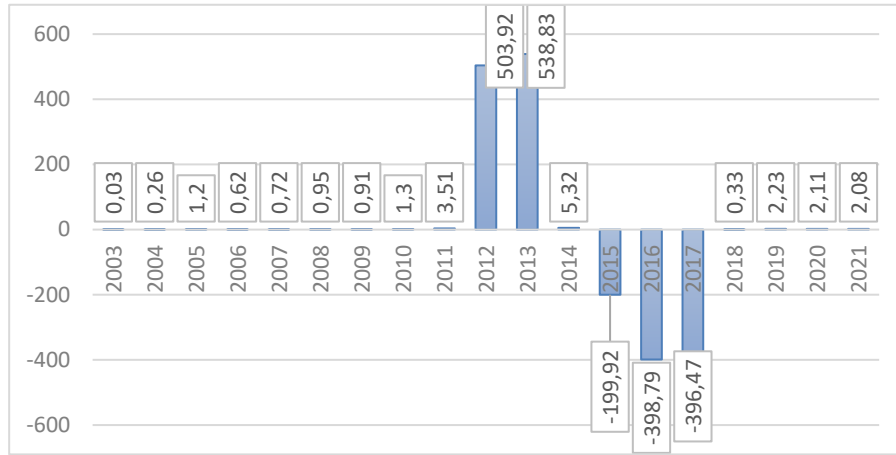
3.3. 2011- 2015 Odak Ülkeler Dönemi

2011 yılında TİKA'nın organizasyon yapısında meydana gelen değişiklikler ile kurum yeniden yapılandırılmış, karar alma süreçleri esnek ve hızlı hale getirilmiştir (TİKA, t.y.). Bu durum da Türkiye'nin dış yardımları aktif dış politika stratejisi içerisinde konumlandırmasıyla doğrudan ilgilidir. İnsani önceliklere ek olarak dış yardımlar ve TİKA'nın faaliyetleri Türkiye'nin uluslararası görünürlüğü, prestiji (Tüylüoğlu, 2021) ve yeni bölgelere açılması (İpek, 2015, s.183) noktasında da oldukça işlevsel bir rol oynamıştır. 'İnsani diplomasi' kavramsallaştırmasının önemli unsurlarından bir tanesi de TİKA ve diğer devlet kurumlarının (TOKİ, Türk Kızılayı, AFAD) çok çeşitli coğrafyalardaki faaliyetleri olmuştur (Davutoğlu, 2013). Aslında bir bütün olarak 2000'li yıllar uluslararası kalkınma işbirliğinin Türkiye için sadece bir yumuşak güç unsuru olarak hizmet etmesine değil aynı zamanda niş bir diplomasi alanı olarak evrilmesine tanıklık etmiştir (Dal, 2019, s.593).

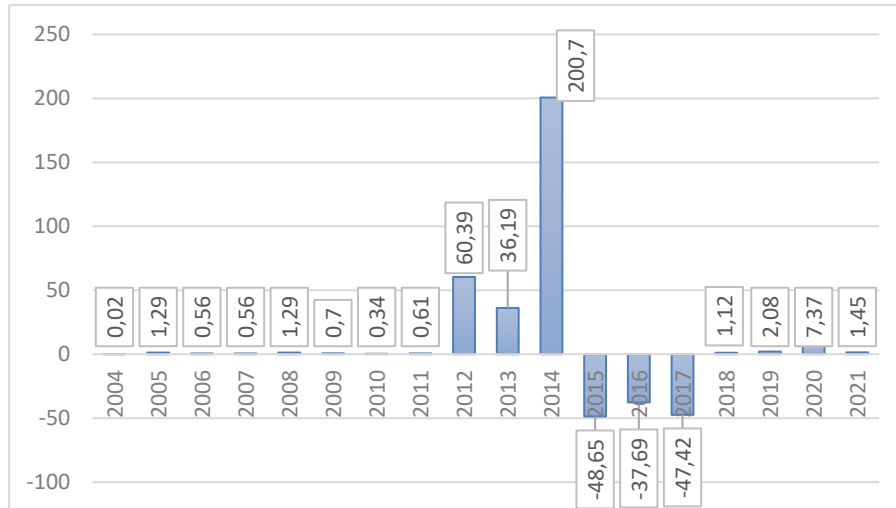
2011 yılının yukarıda bahsettiğimiz dönemselleştirme denemelerinde merkezi yer alma sebeplerinden bir tanesi de Arap Baharının bölgesel düzlemde yarattığı meydan okumalara Türkiye'nin çeşitli biçimlerde karşılık vermesi ve bunun sonucunda atılan bir dizi adımların dış politikaya etkisidir. Arap Baharı Ortadoğu bölgesinde güç dağılımını etkilemiş ve bölgenin uluslararası aktörlerle ilişkilerinde kaymalar yaratmıştır. Bu gelişmelere Türkiye oldukça hazırlıksız yakalanmıştır (Aras, 2014, s.408). Bu dönemde özellikle 'komşularla sıfır sorun' politikasının çok ciddi meydan okumalarla karşı karşıya kaldığı görülmüştür (Oğuzlu, 2012, s.3). Hem Mısır'da Müslüman Kardeşler'in iktidara gelmesi sonrasında gerçekleşen askeri müdahale hem de Suriye'de olayların bir iç savaşa dönüşmesi, Arap Baharının askerileşmesine yol açmış, bu ise hem devrimci gruplara destek vererek pozisyonunu değişimden yana kullanan Türkiye'nin bölge politikasının zora girmesine hem de sınırlarında güvenlik odaklı birtakım farklı önceliklerinin oluşmasına sebep olmuştur. Aslında uzun yıllar süren diktatöryel rejimlerin yıkılması sürecinde Türkiye kendisini demokrasi ve İslam anlayışını bağdaştırabilen bir rol model olarak öne çıkarmayı başarmıştır (Özdamar vd., 2014). Bu bağlamda dış yardımların yönelimi konusunda devrimci grupların iktidara başarı ile geldiği Mısır ve Tunus gibi ülkeler öne çıkmıştır (Bkz Şekil 3, 4).

Şekil 3. 2003-2021 Yılları Arasında Türkiye'nin Mısır'a Yönelik Kalkınma Yardımları

(Kaynak: OECD, QWIDS, Uluslararası Kalkınma İstatistikleri, <https://stats.oecd.org/qwids/> (Erişim Tarihi: 31.10.2022))

Şekil 4. 2003-2021 Yılları Arasında Türkiye'nin Tunus'a Yönelik Kalkınma Yardımları

(Kaynak: OECD, QWIDS, Uluslararası Kalkınma İstatistikleri, <https://stats.oecd.org/qwids/> (Erişim Tarihi: 31.10.2022))

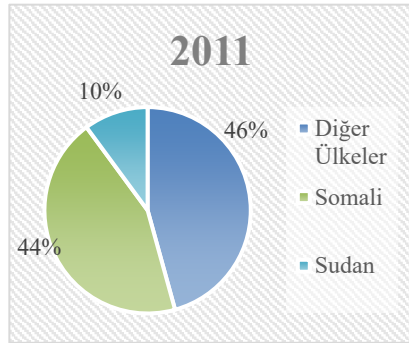
2013 yılında Türkiye'nin kalkınma yardımlarının yüzde 56'sı Orta Doğu'ya, yüzde 19'u Kuzey Afrika'ya, yüzde 15'i Orta ve Güney Asya'ya, yüzde 6'sı Sahra-Altı Afrika'ya, yüzde 3'ü Avrupa'ya, yüzde 1'den az bir kısmı ise Amerika ve Okyanusya'ya gönderilmiştir. (Hausmann & Lundsgaarde, 2015, s. 3). Türkiye 2012-2013 yıllarında Mısır'a toplam bir milyar dolarlık imtiyazlı kredi yoluyla kalkınma yardımında bulunmuştur. Benzer şekilde Tunus'a da 2012-2014 döneminde yaklaşık 300 milyon dolar kredi sağlanmıştır. Bu kredilerin sonraki yıllarda geri dönüşü sağlanmış olmasına rağmen Türkiye'nin kalkınma yardımı önceliklerinde Arap Baharının etkisini göstermesi açısından önem taşımaktadır. Her ne kadar Suriye'ye 2012 yılında toplam kalkınma yardımlarının

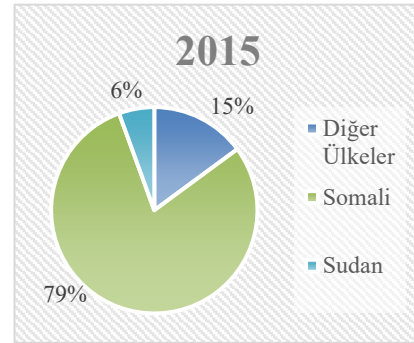
%40'ından fazlasının ayrılması da Arap Baharı etkisinde değerlendirilse de, rejim değişikliği ile beraber stratejik bir dış politika kararı ekseninde yardım edilen Mısır kalan miktarın %33'ünü almasıyla diğer ülkelerden önemli ölçüde ayrılmıştır. Benzer şekilde 2014 yılında da Tunus, Suriye'nin toplam kalkınma yardımları payı çıkarıldığında kalan miktarın %15'ine sahip olmuştur.

Arap Baharı kapsamı dışında Türkiye'nin ikili kalkınma yardımı ilişkisinde öne çıkan bir diğer ülke ise Somali'dir. Dönemin Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan'ın kuraklık ve kıtlığın yıkıcı etkisiyle boğuşan Somali'ye 2011 yılında gerçekleştirdiği ziyaret ile Türkiye'nin başta insani yardımlar olmak üzere Somali'ye yönelik desteği artmıştır. 2010 yılında 5,81 milyon dolar olan yardım miktarı 2011 yılında 93,39 milyon dolara yükselmiştir. Türkiye'nin Somali açılımı sadece ikili yardım düzeyinde kalmamış, 2011 yılında İstanbul'da acil toplanan İslam İşbirliği Teşkilatı'nın 40 üyesi toplam 350 milyon dolar yardım taahhüdünde bulunmuşlardır (Ozkan & Orakci, 2015, s. 347). 2011 sonrasında da Türkiye'nin Somali'ye kalkınma yardımları devam etmiş 2015 yılında ise zirve noktasına ulaşmıştır. Hem 2011 yılında hem de 2015 yılında Somali'nin hem genel kalkınma yardımları içerisindeki payı artmış hem de Sahra-Altı Afrika bölgesel dağılımında odak ülke haline gelmiştir. (Bkz. Şekil 5, 6).

Şekil 5. 2011 yılında Sahra-Altı Afrika'ya Yönelik Kalkınma Yardımları İçerisinde Somali'nin Payı

Şekil 6. 2015 yılında Sahra-Altı Afrika'ya Yönelik Kalkınma Yardımları İçerisinde Somali'nin Payı

(Kaynak: OECD, QWIDS, Uluslararası Kalkınma İstatistikleri, <https://stats.oecd.org/qwids/> (Erişim Tarihi: 31.10.2022))

Somali'ye yönelik başta insani yardımlar üzerinden gelişen yardım sektörünün de çeşitlendiği söylenebilir. Somali, Türkiye'nin çok fazla bir siyasi tecrübeye sahip olmadığı bir kıtadaki ilk devlet inşa stratejisini kurduğu bir ülke olmuştur (Özkan, 2014, s.11–12). Aynı zamanda iç çatışmalardan uzun yıllardır etkilenen Somali'de Türkiye'nin barış inşası çabaları da bu sürece eşanlı gitmiştir. Bu kapsamda Türkiye altyapıdan eğitime, inşaatın tıbbi yardıma, dini yardımdan güvenliğe çeşitli sektörlerde çaba göstermiştir (Akpınar, 2013, s.743). Buna ek olarak güvenlik de Somali'de Türkiye'nin daha geniş insani ve kalkınma yardım politikalarının bileşenlerinden birini oluşturmuştur (Siradag, 2014, s. 401). 2015 sonrasında da Somali'ye yönelik yardımlar düşüş göstermesine rağmen istikrarlı şekilde devamlılığını sürdürmektedir.

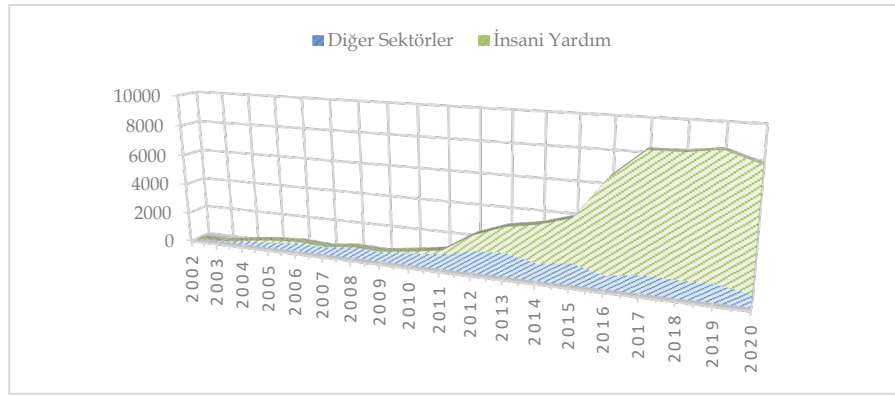
Odak ülkeler dönemi hem dış politikada bir önceki dönemlerdeki aktivizmin belirli bölge ve ülkeler ekseninde derinleşerek sürmesi açısından yeni açılımlar ve fırsatlar (Somali ve Tunus) hem de Arap Baharı'ndaki devrimci sürecin tersine dönerek askerileşmesinin getirdiği yeni riskler (Mısır ve Suriye) ve kısıtları bir arada yansıtmaktadır. Özellikle Suriye'deki iç savaşın hem Türkiye dış politikasının merkezine gelmesi hem ev sahipliği yaptığı sığınmacıların durumu ve geleceği bağlamında iç siyasetin ana gündeminden birini oluşturmaya başladığı, hem de kalkınma yardımı miktarında insani yardım payının ve Suriye'nin de merkeze yerleştiği yeni bir dönemin başladığını göstermektedir.

3.4. 2016-2022 İnsani Yardımlar Dönemi

2011 sonrasında Türkiye'nin kalkınma yardımları 'insani yardım' merkezinde ilerlemeye başlamış ve 2012-2022 yılları arasında en yüksek yardım alan ülke de bu bağlamda Suriye olmuştur. Bu noktada bu miktarın Suriye'de ayaklanmaların iç savaşa dönüşmesiyle birlikte ülkelerinden kaçarak Türkiye'de yaşamlarını sürdüren Suriyeliler için harcandığını ve bu kapsamda yapılan insani yardımların da Türkiye tarafından dış yardım olarak rapor edildiğini belirtmekte fayda var. Ancak daha evvel de vurgulandığı üzere her ne kadar Suriye ve insani yardım sektörünün toplam yardımlar içerisinde payı 2012 ile beraber %40'a çıkarak bu alanı domine etmeye çok daha önce başlasa da 2016 yılıyla beraber hem dış politikanın güvenlik ekseninde şekillenmesi hem de miktar olarak Suriye'nin toplam kalkınma yardımlarında %90 civarına ulaşması 2016 yılını tam olarak bir 'insani yardımlar' dönemi olarak tanımlamamızı gerekli kılmaktadır. (Bkz Şekil 7, 8).

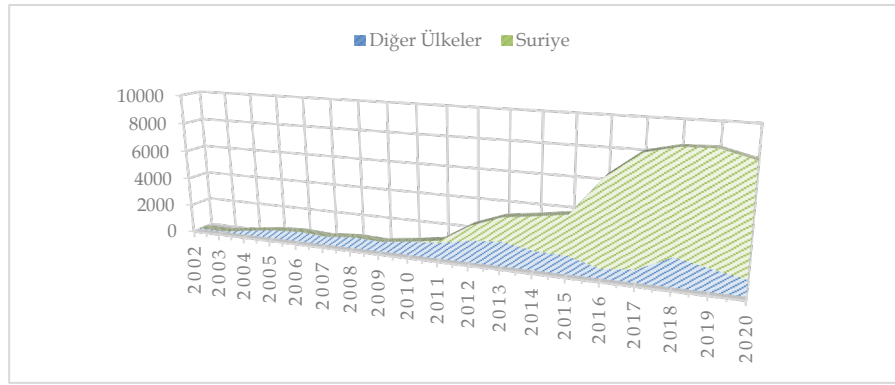

Şekil 7. İnsani Yardımın Toplam Yardımlar İçerisindeki Payı (2002-2020)

(Kaynak: OECD, QWIDS, Uluslararası Kalkınma İstatistikleri, <https://stats.oecd.org/qwids/> (Erişim Tarihi: 31.10.2022))

Şekil 8. Suriye'ye Yönelik İnsani Yardımın Toplam Yardımlar İçerisindeki Payı (2002-2020)

(Kaynak: OECD, QWIDS, Uluslararası Kalkınma İstatistikleri, <https://stats.oecd.org/qwids/> (Erişim Tarihi: 31.10.2022))

Bu gerekliliğe ek olarak hem devlet düzeyinde hem de sivil toplum düzeyinde gerçekleştirilen insani yardımlar Türkiye'nin bölgesel ve insani bir güç olarak öz imgesine katkı sağlamayı sürdürmektedir (Mehmetcik, 2019, s.270). Her ne kadar ülke içindeki Suriyeliler için ayrılan payın insani yardım olarak gösterilmesi Türkiye'yi diğer donörlerden ayıran bir özellik olsa da (Cihangir-Tetik & Müftüler-Baç, 2021, s.451), Türkiye Küresel İnsani Yardım Raporlarında en cömert ülkeler arasında yer almaktadır. 'Türkiye'nin Dost Eli' olarak tanımlanan bu imge (Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı, 2022) yumuşak güç ve ulus markalama ile beraber ele alınmaktadır (Akilli & Çelenk, 2019, s.143; Çevik, 2019). Ancak yumuşak güç özellikleri bağlamında Türkiye'nin son yıllarda sert güç unsurlarını da dış politika çıktılarına entegre etmesi bu dönemi daha önceki dönemlerden ayırt etmektedir.

Suriye elbette bu dönemin tek odak ülkesi olmamıştır. Suriye'ye ek olarak bu dönemde daha önce başlatılan ve uzun erimli dış politika stratejisi içerisinde geliştirilen yardım politikaları da devam etmiştir. Örneğin 2021 yılında Suriye'ye yönelik yardımlar dışında kalan %14'lük miktar içerisinde Afganistan (30,84 milyon dolar), Azerbaycan (44,24 milyon dolar), Irak (32,95 milyon dolar), Kazakistan (21,14 milyon dolar), Kırgızistan (19,29 milyon dolar), Libya (11,69 milyon dolar), Somali (51,8 milyon dolar), Filistin (33,94 milyon dolar) yardım almıştır. Dolayısıyla yardımlar üzerinden dönemselleştirme yaparken, bir sonraki dönemin bir önceki dönemden tamamen bir kopuş yaşandığı iddia edilmemekte, bilakis kopuş, dönüşüm olduğu kadar süreklilik noktalarının da tespit edilmesi mümkün olmaktadır. 2016 sonrası kalkınma yardımlarında görülen mecburi istikamet bir yanı sıra dış politik söylemlerde insani bir güç olarak Türkiye imgesini desteklemekte diğer yanı sıra da kalkınma yardımlarının coğrafi ve sektörel dağılımı noktasında ortaya çıkabilecek yeni fırsatların önüne geçen bir kısıt olarak ortaya çıkmaktadır. Bu ise Türkiye'nin dış politikasında Suriye'deki iç savaşın getirdiği risk ve tehditlerin sürekliliği ile eş anlamlı giden bir kısıt olarak okunabilir.

Sonuç

1990'lı yıllarda Soğuk Savaş'ın sona ermesinden sonra dış yardımların, Türk dış politika stratejilerine dahil edilmesi ile beraber önemli bir değişken olarak ortaya çıktığı görülmektedir. Bu durum, dış yardımlar aracılığıyla dış politikadaki süreklilik ve değişkenlerin izinin sürülmesine olanak sağlamaktadır. Bu çalışmada da dış yardımların niceliksel ve niteliksel değişiminin dış politik kırılma ve değişim hatları üzerinden açıklanabileceği

argümanı üzerinden 2002 sonrası Türk Dış Politikası için bir dönemselleştirme önerisi sunulmuştur. Bunu yaparken dış yardımların dış politik kararları etkileyen değil bilakis proaktif dış politik kararlar doğrultusunda veya uluslararası ve bölgesel süreçlere verilen reaktif tepkilerin yansımalarıyla paralellik arz eden bir şekilde tezahür ettiği öne sürülmüştür. Her iki durumda da dış yardımlar, 1990'lar sonrasında Türk dış politikasının entegre bir unsuru olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu sürecin Türkiye'nin kültürel ve tarihsel bağların olduğu Balkan ve Türki Cumhuriyetler ile başladığı ve bu denemenin 2000'li yıllara önemli bir yumuşak güç tecrübesi olarak aktarıldığı görülmektedir.

Dış yardımların tarihsel evrimi ile miktar, coğrafya ve sektör düzleminde çeşitlenmesi ise 2002 sonrası dönemi kategorik olarak ayırt etmeyi ve süreklilik ile kopuş noktalarını izlemeyi mümkün kılmaktadır. Bu çalışmada 2002 sonrası üç temel dönem farklılaşan referanslarla açıklanmıştır. 2002-2010 dönemi Türk kalkınma yardımlarını yeni bölgelere ulaştırmış, bu ise proaktif dış politika anlayışı içerisinde konumlandırılmıştır. Bu dönemde dış yardımlarda görülen niceliksel artışa bölgesel çeşitlenmeler de eşlik etmiştir. 2011-2015 yılları bölgesel dönüşümler karşısında Türk dış politikasının esnek karşılıklar vermesi gereken bir dönem olmuş ve dış politika öncelikleri bağlamında odak ülkelerin (Mısır ve Tunus) öne geçtiği bir dönem olmuştur. Bölgesel gelişmelere ek olarak bir önceki dönemde gerçekleşen bölgesel etkinlik çabaları da odak ülkeler (Somali) üzerinde yeni girişimlere sahne olmuştur. 2016 yılından itibaren ise insani yardım Türkiye'nin yardımlarının ekseri merkezini oluşturmuş; ancak bu durum uzun erimli dış politika amaçları dahilinde geliştirilen bir insani güç öz imgesini destekleyerek kullanılsa da (ve bunun bir karşılığı da olsa) bu yardımların yurtiçinde kullanılması bu durumu dış politika öncelikleri konusunda atılan esnek bir adım olmaktan ziyade zorunlu bir yönelim haline getirmiştir.

Bahsi geçen dönemler arasında görülen süreklilik unsurları ise baskın dış politik tercihler noktasında arka planda kalmasına rağmen istikrar arz eden konuların varlığını göstermektedir. Türki Cumhuriyetler ve Balkan ülkeleri bu bağlamda 1990'lı yıllardan itibaren bu sürekliliğin görüldüğü başlıca coğrafyalardır. Bu yönüyle de dış yardımlar üzerinden geliştirilen bu dönemselleştirme önerisi dönemler arası bağlantıları göz ardı etmemektedir. Buna ek olarak, bu çalışmada sunulan dönemselleştirmenin geliştirilebileceği, alt dönemlerin ya da dönemler arası geçişlerin daha detaylı analiz edildiği yeni önerilerin de ortaya çıkarılabileceğini vurgulamak sonraki çalışmalar için önem taşımaktadır. Dış yardımların dönemselleştirme için bir belirleyen değil bir yansıma olması bu noktada önemli bir referans değeri olarak karşımızda durmaktadır. Bu anlamda Türk dış politikası açısından sadece genel düzeyde bir dönemselleştirme unsuru olmanın yanında bölgesel düzlemde ya da ülke bazlı yapılacak dönemselleştirmeler için de önemli bir imkân sağlamaktadır. Dış yardımlar üzerinden yapılan bu dönemselleştirme önerisi genel olarak Türk dış politikasını dönemselleştirme amacı güden çalışmalara katkı sağlama potansiyeline sahiptir. Dış yardımların uluslararası politikada statü arayan yükselen güçlerin de önem verdiği ve bu noktada eylemliliklerini artırdıkları bir alan olması da Türkiye'nin dış politika aktivizmini uluslararası düzeyde konumlandırmayı mümkün kılmakta, bu yönüyle de uluslararası karşılaştırmalara olanak sağlamaktadır.

Araştırmacıların Katkı Oranı Beyanı:	Yazar, araştırmayı tek başına hazırladığını beyan etmiştir.
Destek ve Teşekkür Beyanı:	Yazar, teşekkür beyanında bulunmamıştır.
Çatışma Beyanı:	Yazar, kendisi ve üçüncü taraflar açısından herhangi bir çıkar çatışmasının olmadığını beyan etmiştir.
Etik Kurul Raporu Gerekliliği Beyanı:	Yazarlar, çalışma için Etik Kurul Raporu gerekliliği olmadığını beyan etmiştir.
Sorumlu Editörler:	Prof. Dr. Hüseyin Özgür, Anadolu Üniversitesi Dr. Öğr. Üyesi Şahin Eray Kırdım, Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Arş. Gör. Atahan Demirkol, Afyon Kocatepe Üniversitesi

Kaynakça / References

- Akilli, E., & Çelenk, B. (2019). TİKA's Soft Power: Nation Branding in Turkish Foreign Policy. *Insight Turkey*, 21(3), 135–152.
- Akpınar, P. (2013). Turkey's Peacebuilding in Somalia: The Limits of Humanitarian Diplomacy. *Turkish Studies*, 14(4), 735–757. <https://doi.org/10.1080/14683849.2013.863448>
- Altunışık, M. B., & Martin, L. G. (2011). Making Sense of Turkish Foreign Policy in the Middle East under AKP. *Turkish Studies*, 12(4), 569–587. <https://doi.org/10.1080/14683849.2011.622513>
- Altunışık, M. B. (2008). The Possibilities and Limits of Turkey's Soft Power in the Middle East. *Insight Turkey*. <https://www.insightturkey.com/articles/the-possibilities-and-limits-of-turkeys-soft-power-in-the-middle-east>
- Apaydin, F. (2012). Overseas Development Aid Across the Global South: Lessons from the Turkish Experience in Sub-Saharan Africa and Central Asia. *The European Journal of Development Research*, 24(2), 261–282. <https://doi.org/10.1057/ejdr.2012.5>
- Aral, B. (2009). Turkey in the UN Security Council: Its Election and Performance. *Insight Turkey*, 11(4), 151–168.
- Aras, B. (2014). Davutoğlu Era in Turkish Foreign Policy Revisited. *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, 16(4), 404–418. <https://doi.org/10.1080/19448953.2014.938451>
- Belder, F., & Dipama, S. (2018). A Comparative Analysis of China and Turkey's Development Aid Activities in Sub-Saharan Africa. In E. Parlar Dal (Ed.), *Middle Powers in Global Governance: The Rise of Turkey* (pp. 231–253). Springer International Publishing. https://doi.org/10.1007/978-3-319-72365-5_11
- Benhaïm, Y., & Öktem, K. (2015). The rise and fall of Turkey's soft power discourse. Discourse in foreign policy under Davutoğlu and Erdoğan. *European Journal of Turkish Studies. Social Sciences on Contemporary Turkey*, 21, Article 21. <https://doi.org/10.4000/ejts.5275>
- Çevik, S. B. (2019). Reassessing Turkey's Soft Power: The Rules of Attraction. *Alternatives*, 44(1), 50–71. <https://doi.org/10.1177/0304375419853751>
- Cihangir-Tetik, D., & Müftüler-Baç, M. (2018). Turkey's compliance with the European Union's development policy: A pattern of external differentiated integration? *Journal of European Integration*, 40(7), 939–959. <https://doi.org/10.1080/07036337.2018.1482291>
- Cihangir-Tetik, D., & Müftüler-Baç, M. (2021). A comparison of development assistance policies: Turkey and the European Union in sectoral and humanitarian aid. *Journal of European Integration*, 43(4), 439–457. <https://doi.org/10.1080/07036337.2020.1734587>
- Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı. (2022). *Türkiye'nin Dost Eli: İnsani Diplomasi*. Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı Yayınları.
- Dal, E. P. (2019). Status-seeking policies of middle powers in status clubs: The case of Turkey in the G20. *Contemporary Politics*, 25(5), 586–602. <https://doi.org/10.1080/13569775.2019.1627766>
- Davutoğlu, A. (2013). Turkey's humanitarian diplomacy: Objectives, challenges and prospects. *Nationalities Papers*, 41(6), 865–870. <https://doi.org/10.1080/00905992.2013.857299>
- Ekşi, M., & Erol, M. S. (2018). The Rise and Fall of Turkish Soft Power and Public. *Gazi Akademik Bakış*, 11(23), 15–45.
- Hausmann, J., & Lundsgaarde, E. (2015). Turkey's Role in Development Cooperation. *United Nations University Centre for Policy Research*.
- Ipek, P. (2015). Ideas and Change in Foreign Policy Instruments: Soft Power and the Case of the Turkish International Cooperation and Development Agency. *Foreign Policy Analysis*, 11(2), 173–193.
- Mehmetcik, H. (2018). Turkey and India in the Context of Foreign Aid to Africa. In E. Parlar Dal (Ed.), *Middle Powers in Global Governance: The Rise of Turkey* (pp. 255–275). Springer International Publishing. https://doi.org/10.1007/978-3-319-72365-5_12
- Mehmetcik, H. (2019). Humanitarian NGOs: Motivations, Challenges and Contributions to Turkish Foreign Policy. *PERCEPTIONS: Journal of International Affairs*, 24(2), Article 2.

- Mehmetcik, H., & Dal, E. P. (2019). 2000'li Yıllar sonrası Türkiye'nin Yükselişini Neoklasik Gerçekçilik Çerçevesinden Anlamak. In T. Oğuzlu & Y. Ongun (Eds.), *Türk Dış Politikasında Güncel Sorunlar ve Teorik Uygulamalar* (pp. 27–45). Nobel Yayınları.
- Oğuzlu, T. (2007). Soft power in Turkish foreign policy. *Australian Journal of International Affairs*, 61(1), 81–97. <https://doi.org/10.1080/10357710601142518>
- Oğuzlu, T. (2012). The 'Arab Spring' and the Rise of the 2.0 Version of Turkey's 'zero problems with neighbors' Policy. *SAM Papers*, 1. http://sam.gov.tr/pdf/sam-papers/SAM_Papers-No.-01.pdf
- Özdamar, Ö., HaliStoprak, B. T., & Sula, İ. E. (2014). From Good 'Neighbor to Model': Turkey's Changing Roles in the Middle East in the Aftermath of die Arab Spring. *Uluslararası İlişkiler / International Relations*, 11(42), 93–113.
- Ozkan, M. (2010). *Turkey's Rising Role in Africa* (SSRN Scholarly Paper No. 1855989). <https://papers.ssrn.com/abstract=1855989>
- Ozkan, M. (2013). Does "rising power" mean "rising donor"? Turkey's development aid in Africa. *Africa Review*, 5(2), 139–147. <https://doi.org/10.1080/09744053.2013.855358>
- Özkan, M. (2014). *Turkey's Involvement in Somalia: Assessment of a State-Building in Progress*. SETA.
- Ozkan, M., & Orakci, S. (2015). Viewpoint: Turkey as a "political" actor in Africa – an assessment of Turkish involvement in Somalia. *Journal of Eastern African Studies*, 9(2), 343–352. <https://doi.org/10.1080/17531055.2015.1042629>
- Özkan, G., & Demirtepe, M. T. (2012). Transformation of a Development Aid Agency: TİKA in a Changing Domestic and International Setting. *Turkish Studies*, 13(4), 647–664. <https://doi.org/10.1080/14683849.2012.746442>
- Siradag, A. (2014). African Regional and Sub-Regional Organisations' Security Policies: Challenges and Prospects. *Akademik İncelemeler Dergisi*, 7(2), Article 2.
- TİKA. (t.y.). *Tarihçe*. Retrieved 26 January 2023, from <https://www.tika.gov.tr/tr/sayfa/tarihce-222>
- Tüylüoğlu, Y. (2021). Turkish Development Assistance as a Foreign Policy Tool and Its Discordant Locations. *Centre for Applied Turkey Studies Working Papers*, 2. https://www.swp-berlin.org/publications/products/arbeitspapiere/CATS_Working_Paper_Nr_2_2021_Turkish_Development_Assistance_as_a_Foreign_Policy_Tool.pdf

SAARC ve OECD ülkelerinde sağlık göstergeleri yeterliliğinin ARAS ve WASPAS ile analizi*

Sorumlu Yazar/
Corresponding Author:

Dilek Murat

Doç. Dr.
Uludağ Üniversitesi
dilekm@uludag.edu.tr
 0000-0002-5667-8094

Simla Güzel

Doç. Dr.
Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi
simlaguzel@nku.edu.tr
 0000-0001-5249-8873

Öz

Sağlığa yönelik yatırımların ağırlığı ülkeden ülkeye değişmekle birlikte, bu yatırımların finansmanı kamu ve özel kesim tarafından sağlanır ve bu durum da toplumların refah seviyesi üzerinde etkili olur. Sağlık yatırımlarının nicelik olarak artırılmasının yanında niteliğinin de artırılması gerekmektedir ve sağlık göstergeleri performans analizlerinin yapılması faydalı olmaktadır. Bu bağlamda çalışmada Güney Asya Bölgesel İşbirliği Örgütü (SAARC) ülkeleri ile Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü (OECD) ülkeleri içinde toplam sağlık harcamaları en yüksek olan ülkelerin sağlık göstergeleri performansı ölçülmeye çalışılmıştır. Sağlık performansını etkileyen kriterler olarak toplam, kamu ve özel sağlık harcamaları, bebek ölüm oranı, kişi başına düşen GSYİH, doğuştan beklenen yaşam süresi ve ölüm oranı değişkenleri dikkate alınmıştır. ARAS ve WASPAS'ın uygulandığı araştırmada ulaşılan en güncel yıl olan 2019 verileri kullanılmıştır. Sonuçta ARAS ve WASPAS'ın benzer sonuçlar ürettiği gözlenmiştir. Elde edilen bulgulara göre sağlık performansı en yüksek olan ülkeler Norveç, İsviçre, İsveç ve İrlanda iken en düşük olanlar ise Butan, Pakistan, Hindistan, Nepal ve Bangladeş'tir.

Anahtar Kelimeler:

Sağlık Göstergeleri, SAARC Ülkeleri, OECD Ülkeleri, ARAS, WASPAS.

JEL Kodları:

I13, O57, C44.

Analysis of health indicators effectiveness in SAARC and OECD countries with ARAS and WASPAS

Abstract

Investments in the health sector vary from country to country. However, financing of investments is provided by the public and private sectors; thus, it has an impact on the welfare of countries. Hence, increasing both the quality and quantity of health expenditures is essential. In this line, the research on performance analysis of health indicators is useful. This study analyzes the performance of health indicators of the countries in the South Asian Regional Cooperation Organization (SAARC) and the Organization for Economic Co-operation and Development (OECD), which have the highest level of health expenditures. To do so, we have utilized total, public, and private health expenditures, infant mortality rate, GDP per capita, life expectancy at birth, and mortality rate as the variables affecting health performance. Employing ARAS and WASPAS methods, we have used the most recent data, 2019. Our results yield similar findings of ARAS and WASPAS. Furthermore, we have documented that the countries with the highest health performance are Norway, Switzerland, Sweden, and Ireland. In contrast, Bhutan, Pakistan, India, Nepal, and Bangladesh are the countries with the lowest performance.

Keywords:

Health Indicators, SAARC Countries, OECD Countries, ARAS, WASPAS.

JEL Codes:

I13, O57, C44.

* Bu çalışma yazarların 23-24 Aralık 2022 tarihinde düzenlenen III. International Conference on Different Aspects of Health: Health Tourism Past, Present and Future (ICDAH 2022) de sunulmuş olan "Sağlık Göstergeleri Performans Araştırması: SAARC Ülkeleri ve Gelişmiş Ülkeler Açısından Bir Değerlendirme" başlıklı özet bildirinin geliştirilmiş halidir.

Extended Summary

Health, a semi-public good, indirectly contributes to the economy because of the externalities it spreads. Healthy individuals are more productive at work and earn higher incomes. Typically, these individuals retire later. Healthy individuals care about their education to increase their productivity and improve themselves. In addition, because their average life expectancy is higher, their savings and investment tendencies are also higher. These features show that health is both a private and a public good. Therefore, the health sector is expected to play an important role in public policies. Today, health services are covered mainly by the state in some countries and by private financing in others. This situation is related to the economic systems adopted by the countries, and the weight of private financing is more evident in capitalist countries.

With the recent globalization movements in the world after 1980, the weight of health financing shifted towards the private sector. However, this situation has resulted in the inadequacy of health investments in some countries. It should also be taken into account that the fact that the share of the state in the financing of the health field decreases will lead to inequality of opportunity. For this reason, interest and health awareness have increased, especially in developing countries. In addition, the developments in the economic and social areas, the increase in health problems due to the change in dietary habits, and the reflection of technological developments in the health sector have revealed the need for an increase in the use of resources in all the sectors related to health. This situation increases the importance of using the resources more effectively. It is crucial for health policies to increase health expenditures not only quantitatively but also qualitatively in both private and public sectors. In this aspect, the need for performance analysis of healthcare arises to a considerable extent.

In this study, we have used ARAS and WASPAS from Multi-Criteria Decision Making (MCDM) methods to determine the performance of health indicators in SAARC countries (Afghanistan, Bangladesh, Bhutan, India, Maldives, Nepal, Pakistan, Sri Lanka) in top 10 countries with the highest health expenditure in OECD (United States (USA), Germany, Switzerland, Norway, Austria, Denmark, Sweden, Netherlands, Canada, Ireland) and also in Turkey. The aim of the SAARC, which was established in 1985, is to provide economic growth and social development in the countries of South Asia, to provide all individuals with a dignified life and the opportunity to realize their potential, and to increase the level of welfare and life quality by achieving these results. The SAARC also aims to increase cooperation with international and regional organizations pursuing similar goals with developing countries. It is possible to say that the countries in this group are generally in a vulnerable situation regarding health indicators. The ten countries with the highest health expenditures among OECD countries, as well as Turkey, are included in our sample.

The study aims to present suggestions by comparing health performance analysis and health indicators, especially by considering these two country groups together and contributing to the literature with this unique aspect. Accordingly, total public and private health expenditures, per capita GDP, infant mortality rate, life expectancy at birth, and mortality rate are used as effective indicators of health performance.

We find that the performance rankings made according to the ARAS and WASPAS methods are consistent and in line with the expectation. According to the results obtained, health expenditures positively affect the performance of health indicators. OECD countries with higher health expenditures perform better in our findings. It has been observed that SAARC countries such as Bhutan, Nepal, and Pakistan are at the bottom of the list. Notably, Switzerland and Norway, which are in a good position in the performance ranking, are also the countries with the highest public health expenditures. The SAARC countries, which are struggling with poverty and terror problems and are inadequate in the field of health, are also in last place, as expected. In this sense, we have found that it is necessary to intensify the cooperation in the region in the health sector, make strong legal regulations and improvements, eliminate financial restrictions, use resources efficiently in the sector, and increase efficiency by prioritizing public health expenditures in health policies. The findings we provided are limited to the indicators, time period, and country groups. In future studies, performance evaluations can be made using different country groups and statistical methods.

Giriş

Maliyeti yüksek, içinde belirsizlik ve dışsallıklar barındıran sağlık hizmetleri konusu insanların en duygusal olduğu alanlardan biridir (Bhattacharya vd., 2021, ss. 3-4). Bu nedenle de sağlık alanındaki politikalar sıkça tartışılmaktadır. Sağlığa olan yatırım, insana yapılan yatırım olduğundan ekonomik kalkınmanın önemli bir parçası olarak görülmektedir. Sağlık refahı belirleyen en önemli faktörlerden biri olarak kabul edilmektedir. Bu nedenle de "Sağlık servettir" denilir. Sağlığın korunması ve bu alanda gelişmelerin sağlanması en temel insan haklarından biri olarak kabul edilmektedir (Hassan vd., 2014, s. 1423).

Sağlık harcamaları ekonomik büyümeye ve kalkınmaya hem doğrudan hem de dolaylı bir şekilde katkıda bulunur. Sağlık, emeğin verimliliğini ve bireylerin çalışma hayatı süresini de artıran bir faktördür (Gedikli vd., 2019, s. 28). Sağlık ekonomik büyümeye (Barro, 1996; Sala-i-Martin, 1997; Akinwale, 2021; Esen & Keçili, 2022) ve yoksulluğu azaltarak ekonomik gelişmeye (Squire, 1993; Ravallion & Chen, 1997; Schultz, 1999; Bloom & Canning, 2010) katkı sağlamaktadır. Bloom vd. (2004) ve Bloom & Canning (2010)'a göre sağlıklı bireyler dört mekanizma ile ekonomiye katkı sağlamaktadır: (i) sağlıklı bireyler iş yerinde daha üretken olup buna bağlı olarak gelir düzeylerini yükseltmektedirler, (ii) emeklilik yaşları daha yüksektir ve hastalığa bağlı izin alma durumları daha azdır. Genel olarak sağlıklı olmaları nedeniyle daha uzun süre çalışabilirler, (iii) üretkenliklerini artırmak ve kendilerini geliştirmek adına eğitimlerini önemsemektedirler, (iv) ortalama yaşam beklentileri yüksek olduğu için tasarruf ve yatırım eğilimleri de daha yüksektir. Anand & Sen (2000)'e göre sağlık harcamaları beşeri sermayeye yapılan bir yatırım olarak görülür. Beşeri sermaye birikimi de verimlilik üzerinde etkili olarak Gayri Sahi Yurtiçi Hasıla (GSYİH)'yı artırmaktadır. Ke vd. (2011)'e göre de sağlık harcamalarındaki artış yıllık sağlık taramaları gibi uygulamaların artmasını sağlayarak yine emek ve verimlilik üzerinde olumlu etki yaratır; bu da GSYİH'nin yükselmesinde rol oynar.

Bu nedenlerle sağlık, devletin öncelikli politika alanları arasında yer almaktadır. Yarı kamusal, yani bireye doğrudan fayda sağlaması sebebiyle özel; topluma yaydığı dışsallıklar nedeniyle kamusal mal özelliği taşıyan sağlık hizmetleri günümüzde bazı ülkelerde devlet ağırlıklı bazı ülkelerde ise özel finansman ağırlıklı karşılanmaktadır. Bu ülkelerin benimsediği ekonomik sistemle ilişkili olup kapitalist ülkelerde daha çok özel finansman ağırlığı kendini göstermektedir. Bireysel olarak yapılan sağlık harcamalarının öneminin yanında kamu sağlık harcamaları, hastalıkların bulaşıcılık niteliği de taşınması sebebiyle toplum açısından yarattığı fayda ile ortaya çıkmaktadır. Bazı bireylerin hasta olduğunun farkında olmaması, kişinin tedaviye ihtiyacı olması halinde bazen bunu açıklayacak durumda olmaması, hastaların bilgisiz olması, gelir yetersizliği, tedavi sonuçlarındaki belirsizlik gibi nedenler tedavi hizmetlerinin tamamen piyasaya bırakılması durumunda bu hizmetin yetersiz kalmasına yol açmaktadır. Bireylerin yaşama özgürlüğü ise asgari bir sağlık hizmeti güvencesi olmaksızın bir anlam ifade etmemektedir (Bulutoglu, 2008, s. 274). Bu nedenlerle de tüm ülkeler özel sektörün sağlık yatırımlarının yanında; kamu bütçesinde de sağlığa ayrılan payın artırılmasına yönelik politikaları önemsemektedir. Ancak hem özel sektör hem de kamu sektörünün sağlık harcamalarının yalnızca niceliksel olarak artırılması değil niteliksel olarak da geliştirilmesi sağlık politikalarının temel hedef noktası olmalıdır (Gedikli vd., 2019, s. 28).

Bununla birlikte küreselleşme sağlık üzerinde pek çok karmaşık etkiye sahip olmuştur. Bu etkiler; gelir artışı ve dağılımı, ekonominin büyüklüğü, ekonomik istikrarsızlıklar, beşeri sermaye ve altyapı, sağlık ve diğer sosyal hizmetlerin önceki durumu, ulusal politikaların kalitesine göre değişim göstermektedir (Cornia, 2001, s. 834). Örneğin Dünya Bankası'nın "Afrika İçin Daha İyi Sağlık" yayınında toplumlar için iyi bir sağlık ortamının yaratılmasının önemini altı çizilmektedir. Ancak bazı ülkelerde devletlerin sağlık yatırımlarının yetersizliği ve sağlık hizmetlerinin yönetiminde karşılaşılan sorunlar olduğu belirtilmektedir. Yoksul ülkelerde destekleyici bir liderlik, iyi bir devlet yönetişiminin olmamasının sağlık alanında değişen ihtiyaçlara cevap verilememesine ayrıca sağlık sektörü reformları ve sağlık finansmanının sağlanmasında zorluklar yaşanmasına da neden olabilmektedir (Macfarlane vd., 2000, s. 844). Oysa sağlığın gelişimdeki katkısına bağlı olarak, özellikle gelişmekte olan ülkelere artan önemi gittikçe artarak farkına varılmaya başlanmıştır. Gelişmekte olan ülkelere sağlık alanına daha çok dikkat çekilmesi de iki nedenden kaynaklanmaktadır. Gelişmekte olan ülkelere daha çok yaygın olan hastalıklar; enfeksiyon hastalıkları, beslenme bozuklukları kaynaklı hastalıklar, sorunlu gebelikler vb. kaynaklıdır. Gelişmiş ülkelere ise hastalıklar daha çok kronik rahatsızlıklara bağlıdır. Bu bağlamda hastalık nedenlerinin yarattığı ekonomik maliyetler açısından değerlendirme yapılabilir. Gelişmiş ülkelere kronik rahatsızlıklar daha çok yaşlanan nüfustan kaynaklanmaktadır. Yaşlı kesim ise daha çok emekli kesim olup çalışma hayatı içerisinde yer almadığından ekonomik verimlilik üzerinde çok etkili olmamaktadır. Ayrıca şeker, tansiyon gibi kronik hastalıkların önlenmesi ve tedavi edilmesi için sektörler arası iş birliği, disiplinli yönetim stratejileri gerekmektedir ki; bunların maliyetini ölçmek çok kolay olmamaktadır. Az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkelere ise istihdam daha çok emek yoğun olduğundan fiziksel sağlık çok daha önemlidir. Örneğin gelişmiş ülkelere fiziksel engeli bulunan bireylerin istihdamda yer alabilme imkanları çok daha fazladır. Bu nedenlerle sağlık gelişmekte olan ülkeler için çok daha kritik bir öneme sahiptir (Suhrecke vd., 2006, s. 995).

Ekonomik ve sosyal alanlarda gerçekleşen gelişmeler, beslenme alışkanlıklarının değişmesine bağlı olarak sağlık sorunlarının artması, teknolojik gelişmelerin sağlık alanına yansması gibi nedenler sağlık alanında tüm sektörlerin kaynak kullanımının artması ihtiyacını ortaya çıkarmıştır. Bu durum ise kaynakların daha etkin bir şekilde kullanılmasının önemini artırmaktadır. Bu doğrultuda sağlık hizmetlerinin performans analizinin yapılması önem kazanmıştır (Pekkaya & Dökmen, 2019, s. 924). Herhangi bir performans ölçüm aracının amaçlarının hesap verebilirliği teşvik etmek ve sağlık sisteminin performansını iyileştirmek olduğu söylenebilir. Sağlık da sigortacılar, hizmet sağlayan kuruluşlar, sağlık çalışanları, merkezi ve yerel yönetimlerden oluşan son derece karmaşık bir sistemdir. Sağlık faaliyetlerinin ve çıktılarının toplum tarafından iyi bir şekilde anlaşılması için performans ölçümünün yapılması önemlidir. Bu doğrultuda hesap verebilirlik, şeffaflık ve sağlık sistemi hakkında bilinçli tartışmalar da artacaktır. Ayrıca sağlık alanına yönelik kaynakların etkin bir şekilde kullanıldığına dair güvence sağlanarak, devletin ve vatandaşların sağlık sistemine ek kaynaklar yatırması da söz konusu olabilir (Smith vd., 2010, s. 675).

Bu çalışmada SAARC ülkeleri (Afganistan, Bangladeş, Butan, Hindistan, Maldivler, Nepal, Pakistan, Sri-Lanka) ve OECD içerisinde en yüksek sağlık harcamasına sahip olan ilk 10 ülke (Amerika Birleşik Devletleri (ABD), Almanya, İsviçre, Norveç, Avusturya, Danimarka, İsveç, Hollanda, Kanada, İrlanda) ile Türkiye'nin sağlık göstergeleri performansını belirlemek amacıyla ARAS ve WASPAS yöntemleri kullanılmıştır. Analizde yer alan SAARC ülkeleri yoksulluk sorunu ile mücadele etmekte olup, sağlık göstergeleri açısından genel olarak zayıf bir konumdadır. OECD Ülkeleri arasından ise sağlık harcamaları en yüksek 10 ülke ve Türkiye analize dahil edilmiştir. Bu şekilde sağlık göstergeleri açısından karşılaştırmalar yapılarak öneriler sunulması amaçlanmıştır.

Bu çalışma üç temel bölümden oluşmuştur. Girişin ardından gelen literatür bölümünde ilk olarak sağlık göstergeleri ve ekonomik büyümeye ilişkin yapılmış çalışmalar, ardından ARAS ve WASPAS'ı kullanan çalışmalar ve son olarak Çok Kriterli Karar Verme Yöntemlerini (ÇKKV) kullanan çalışmalar tablolar halinde verilmiştir. Veri seti ve metodoloji kısmında çalışmada uygulanan ÇKKV yöntemlerinden ARAS ve WASPAS uygulama adımları da verilerek açıklanmıştır. Verilerin analizi sonucu ulaşılan sonuçlar ampirik bulgular başlığı altında paylaşılmıştır. Sonuç bölümünde de elde edilen ampirik bulgular teorik beklentiler ve literatüre karşılaştırarak yorumlanmıştır.

1.Literatür

Sağlık harcamaları ve çıktıları konusunda literatürde pek çok çalışmaya rastlanmaktadır. Bazı çalışmalar sağlık harcamaları ve sağlık çıktıları arasındaki ilişkiye yöneliktir. Tablo 1'de sağlık harcamaları ve sağlık çıktılarına ilişkin çalışmalar sunulmuştur. Tablo 2'de ARAS ve WASPAS yöntemleri ile yapılan çalışmalara yer verilirken Tablo 3'de ise sağlık göstergelerini ÇKKV yöntemleri ile değerlendiren çalışmalar özetlenmiştir.

Tablo 1. Sağlık Harcamaları ve Sağlık Çıktılarına İlişkin Çalışmalar

Yazarlar	Amaç ve Yöntem	Sonuçlar
Anyanwu & Erhijakpor (2009)	1999-2004 yılları arasında 47 Afrika ülkesinde sağlık harcamalarının yenidoğan ve 5 yaş altı bebek ölüm oranlarına olan etkisi regresyon analizi yöntemi ile belirlenmiştir.	İlgili sağlık çıktıları üzerinde kamu sağlık harcamalarının önemli ve pozitif yönlü etkisi vardır.
Hassan vd. (2014)	1995-2010 yılları arasında SAARC ülkelerinde ekonomik büyüme ve sağlık çıktıları değişkenleri arasındaki kısa ve uzun dönemli ilişkinin belirlenmesi amacıyla panel eş bütünleşme tekniği kullanılmıştır.	Ekonomik büyüme, sağlık harcamaları ve sağlık çıktıları arasında uzun dönemli bir ilişki vardır.
Daştan & Çetinkaya (2015)	ABD ve Türkiye'nin 1980-2012 yılları arasındaki sağlık harcamalarındaki değişimleri, harcamaların GSYİH içindeki payları ve harcamalarının finansman şekli karşılaştırması yapılmıştır.	Ülkelerin sağlık harcamalarının sağlık göstergeleri ve sağlık hizmetleri verimliliği üzerinde etkili olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.
Hermanowski vd. (2015)	OECD ülkelerinde yaşam beklentisi, toplam sağlık harcamaları ve farmakolojik harcamalar arasında uzun dönemli ilişkiler olup olmadığını İstatistiksel Veri Analizi ile belirlenmiştir.	Farmakolojik harcamalar ile yaşam beklentileri arasında önemli derecede pozitif ancak kısa vadeli ilişkiler mevcuttur.

Tablo 1. Devam.

Makiyan vd. (2016)	1995-2013 yılları arasında kişi başına düşen geliri yüksek ve düşük olmak üzere iki gruba ayrılan İslam ülkelerinde sağlık harcamalarının yaşam beklentisine olan etkisi Panel Veri Analizi yöntemi ile belirlenmiştir.	Kamu sağlık harcamaları gelir düzeyi yüksek olan ülkelerde yaşam beklentisini olumlu yönde etkilemektedir.
Songur (2016)	OECD ülkelerini sağlık göstergeleri açısından kümeleme analizi yaparak Türkiye'nin durumunu ortaya konulmuştur.	Türkiye'nin konumunun sosyo-ekonomik açıdan görece daha geride olan ülkelerle aynı yerde olduğu ve ülkelerin sağlık finansman modeli ile kümeler arasında da benzerlik olduğu sonucuna ulaşılmıştır.
Linden & Ray (2017)	OECD ülkelerinde 1970-2012 yılları arasında kamu ve özel sağlık harcamalarının yaşam beklentisi üzerindeki etkisi panel zaman serisi yöntemi ile analiz edilmiştir.	Kamu ve özel sağlık harcamaları yaşam beklentisini olumlu yönde etkilemektedir.
Boachie vd. (2018)	Gana'da 1980-2014 yılları için kamu sağlık harcamalarının sağlık çıktıları üzerindeki etkisi regresyon analizi yöntemi ile belirlenmiştir.	Kamu sağlık harcamalarının artışı yeni doğan ve 5 yaş altı bebek ölümlerini azaltmaktadır.
Rahman vd. (2018)	SAARC ve Asya ülkelerinde 1995-2014 yılları arasında sağlık harcamaları ve sağlık çıktıları arasındaki ilişki Panel Veri Analizi ile belirlenmiştir.	Özellikle toplam, kamu ve özel sağlık harcamaları bebek ölüm oranlarını düşürmektedir.
Raghupathi & Raghupathi (2020)	ABD'de 2003-2014 yılları arasında Görsel Analitik metodu ile sağlık harcamaları ile gelirin ekonomik göstergeleri, GSYİH ve istihdamın verimliliği arasındaki ilişki analiz edilmiştir.	Sağlık harcamaları ekonomik performansı pozitif yönde etkilemektedir.
Jakovljevic vd. (2020)	Asya ülkelerinde sağlık sistemi performansını etkileyen faktörler regresyon analizi ile belirlenmiştir.	Yönetişim kalitesi ve sağlık harcamaları sağlık performansını etkileyen en önemli belirleyicilerdir.
Batbaylı (2021)	G-8 ülkeleri ile bazı gelişmekte olan ülkelerin (Türkiye, Hindistan ve Çin) sağlık göstergeleri açısından karşılaştırması yapılmıştır.	Gelişmiş ülkelerin sağlık göstergeleri gelişmekte olan ülkelere göre daha iyi durumdadır.
Sel (2022)	G-20 ülkelerini 2000-2018 yılları arasında sağlık göstergeleri açısından sınıflandırma ve performans belirlemek adına kümeleme analizi yapılmıştır.	En yüksek performansa sahip olan ülkeler Çin ve Güney Kore; en düşük performansa sahip olan ülkeler de; Endonezya, Güney Afrika ve Hindistan olarak bulunmuştur.

Tablo 2. ARAS ve WASPAS Yöntemleri ile Yapılan Çalışmalar

Yazarlar	Amaç ve Yöntem	Sonuçlar
Zavaskas vd. (2010)	Bir yapının sağlamlığında etkili olabilecek zemin döşeme alternatiflerinin belirlenmesinde ARAS yöntemi kullanılmıştır.	ARAS yönteminin inşaat sektöründe kullanılması etkin alternatifler belirlemek bakımından önemlidir. İkinci alternatifin en iyi olduğu saptanmıştır.
Zenonas & Kazmieras (2010)	Bir üretici için tedarikçi seçiminde göz önünde bulundurulması gereken kriterler ARAS ve ARAS-G yöntemleri ile belirlenmiştir.	Tedarikçi seçiminde sürdürülebilir kalkınmanın etkili alternatifinin seçimini, çevre üzerindeki etkiyi, yapıları, teknolojileri, yatırımları vb. doğrulamak için uygulanabileceği belirtilmiştir.

Tablo 2. Devam.

Chakraborty & Zavadskas (2014)	WASPAS yönteminin üretim sistemlerindeki sekiz farklı karar problemi için uygulanabilirliği araştırılmıştır.	Söz konusu yöntemin ele alınan tüm seçim problemlerinde alternatifleri doğru bir şekilde sıralama yeteneğine sahip olduğu saptanmıştır.
Zavadskas vd. (2015)	İnşaat sektöründe tedarikçi seçiminde WASPAS yöntemini gri ilişki analizi ile birleştiren WASPAS-G yönteminin sunulması amaçlanmıştır.	En uygun tedarikçi seçimi ile ilgili bir vaka çalışmasına uygulanan yöntemin sonuç olarak iki yöntemi bir araya getirerek gelişmiş doğrulukta karar verme yeteneği ile en etkili yatırım veya yönetim kararlarını seçilmesinde kullanılabileceği görülmüştür.
Ecer (2016)	Çeşitli ERP (Kurumsal Kaynak Planlaması) yazılımı seçim kriterleri dikkate alınarak ARAS ile ERP yazılım alternatifleri arasından en iyisinin seçilmesi amaçlanmıştır.	Beş farklı ERP yazılım alternatifinin sıralaması yapılmıştır. ARAS yönteminin ERP yazılım sistemi seçiminde kullanılabilirliği gösterilmiştir.
Tayahı (2016)	Çalışmada WASPAS teorisinin, bir tedarikçi seçimi problemi ele alınarak tanıtılması amaçlanmıştır.	WASPAS skorlarına göre en iyi iki alternatif tedarikçi D ve E tedarikçileri olduğu görülmüştür.
Akçakanat vd. (2017)	Aktif büyüklüklerine göre bankaların performansları ENTROPI ve WASPAS ile belirlenmiştir.	Ölçek büyüklüklerine göre performans sıralaması yapıldığında, en iyi durumda olan bankalar sırasıyla; Ziraat Bankası, Finans Bank ve Anadolu Bank olarak bulunmuştur.
Karaca & Ulutaş (2018)	Ülkemizde uygun yenilenebilir enerji kaynağının seçiminin WASPAS ile yapılması amaçlanmıştır. Kriterlerin ağırlıklarının belirlenmesinde Entropi yöntemi kullanılmıştır.	Sonuçlara göre uygun enerji kaynak sıralaması Hidro, Jeotermal, Rüzgâr, Biyokütle, Güneş şeklindedir.
Rençber & Avcı (2018)	BİST'te işlem gören 13 bankanın sermaye yeterliliklerine göre WASPAS ile karşılaştırılması amaçlanmıştır.	Sonuçta sermaye yeterliliği bakımından Albaraka, Kalkınma ve TSKB bankalarının iyi düzeyde, QNB Finansbank ve Denizbank ise genelde düşük düzeyde oldukları saptanmıştır.
Aytekin & Erol (2018)	BİST şirketlerinde finansal performansın sürdürülebilirlik endeksi açısından bir gösterge olarak kabul edilip edilemeyeceği ARAS yöntemi ile analiz edilmiştir.	Finansal performansın sürdürülebilirlik endeksi açısından etkili olduğu sonucuna varılmıştır.
Çakır & Can (2019)	Alanya'da faaliyet gösteren bir konaklama işletmesi için en uygun dış kaynağın belirlenmesinde ARAS yöntemi kullanılmıştır.	Konaklama işletmeleri için dış kaynak sağlayan çamaşır yıkama fabrikaları analiz sonucunda sıralanmış ve en iyi fabrikanın ÇKKV yöntemi ile belirlenebileceği sonucuna varılmıştır.
Ömürbek vd. (2017)	AB ülkelerinde 2016 verileri ile yaşam kalitesinde etkili olan faktörler ENTROPI, ARAS ve MOOSRA yöntemleri ile belirlenmiştir.	ENTROPI ile belirlenen kriter ağırlıklarına göre yaşam kalitesini belirleyen en önemli faktör kirlilik olarak bulunmuştur. ARAS ve MOOSRA yöntemi ile yapılan analiz sonucunda da yaşam kalitesi en iyi durumda olan ülke Finlandiya'dır.
Ömürbek vd. (2017)	Büyük ölçekli bankaların sürdürülebilirlik performanslarını, ENTROPI, ARAS, MOOSRA ve COPRAS yöntemi ile belirlenmiştir.	Analizde kullanılan yöntemlerden elde edilen sonuca göre Ziraat Bankası 1. sırada yer almaktadır.

Tablo 2. Devam.

Kenger & Organ (2017)	Hatay ilinde banka personel seçimi amacıyla başvuran adaylar arasından en uygun personelin seçilebilmesi için Entropi tabanlı ARAS yöntemi uygulanmıştır.	Entropi sonucunda ağırlığı en yüksek olan kriterin güvenilirlik kriteri olduğu gözlenmiş ve bu doğrultuda en uygun aday ARAS ile belirlenmiştir.
Ural vd. (2018)	Türkiye’de bulunan kamu bankalarının performansları 2012-2016 yılları için Entropi ve WASPAS yöntemleri ile belirlenmiştir.	2012-2013 yıllarında performansın en iyi olan banka Türkiye Vakıflar Bankası, 2014-2016 yıllarında da Türkiye Cumhuriyeti Ziraat Bankası A.Ş. olarak bulunmuştur.
Yıldırım vd. (2019)	Havayolu işletmelerinde çalışan en uygun personelin seçimi amacıyla ARAS yöntemi kullanılmıştır.	Çalışmada sektörel yeterlilik kriterinin en önemli kriter olarak bulunmuş ve belirlenen tüm kriterler açısından iş başvurusunda bulunan üçüncü adayın en uygun aday olduğu saptanmıştır.
Satıcı (2021)	Çalışmada 2021 yılı için Avrupa İnovasyon Endeksi Puanlama Tablosu cerileri kullanılarak AB üyesi olmayan 8 ülkenin inovasyon performansının WASPAS ile hesaplanması amaçlanmıştır. Kriterlerin ağırlıklandırılmasında CRITIC yöntemi kullanılmıştır.	Bulgulara göre İnovasyon performansı en yüksek olan ülkeler İsviçre, İsveç ve Finlandiya ve en düşük ülkeler ise Romanya, Bosna Hersek ve Makedonya’dır. Ayrıca çalışmada farklı λ değerleri ile elde edilen sonuçların birbirine benzerlik olduğu tespit edilmiştir.
Bathrinath vd. (2022)	İnşaat endüstrisinin sürdürülebilir uygulamaları sağlamada karşılaştığı zorluklar WASPAS yöntemi ile sıralanması amaçlanmıştır.	İnşaat sektöründe iş çevikliği, motivasyon ve teşvikler, çevre, su ve toplum, sürdürülebilirlik bakımından karşılaşılan en önemli beş zorluktur.

Tablo 3. Sağlık Göstergelerini ÇKKV Yöntemleri ile Değerlendiren Çalışmalar

Yazarlar	Amaç ve Yöntem	Sonuçlar
Abolhalla vd. (2014)	İran’da Markazi İlinde sağlık tesislerinden yararlanma konusundaki bölgesel dengesizlikleri belirlemek amacıyla TOPSIS tekniği kullanılmıştır.	Sağlık tesislerinden yararlanma konusundaki bölgesel eşitsizlik çok yüksektir.
Hayati vd. (2015)	İran’da seçilmiş ilçelerde 2011 yılına ait İstatistik Merkezinden elde edilen verilerle yapısal sağlık göstergelerinde yararlanma düzeyi TOPSIS yöntemi ile belirlenmiştir.	İlçeler arasında yapısal sağlık göstergelerinden yararlanma konusunda eşitsizlik vardır.
Kalhor vd. (2016)	Doğu Akdeniz Bölgesinde yer alan ülkeler sağlık göstergeleri açısından TOPSIS yöntemi ile sıralanmıştır.	En üst sırada olan ülke Bahreyn en son sırada olan ülkenin ise Somali olduğu belirtilmiştir.
Araujo vd. (2018)	Brezilya’daki hastanelerin performansı 2008-2013 yılları arasında TOPSIS yöntemi ile belirlenmiştir.	Hastanelerin performansını belirleyen en önemli göstergeler; demografik ve sosyoekonomik göstergelerdir.

Tablo 3. Devam.

Türkoğlu (2018)	Avrupa ülkelerinin sağlık göstergeleri 2010-2014 dönemine ait sağlık göstergelerini kullanarak TOPSIS yöntemi ile sıralaması gerçekleştirilmiştir.	Norveç, Lüksemburg, Avusturya, İsveç ve Almanya ilk sıralarda yer almıştır.
Yiğit (2019)	OECD ülkelerinin sağlık harcamaları ve çıktıları performansı TOPSIS yöntemi ile belirlenmiştir.	35 OECD ülkesi içerisinde ABD ve Meksika'yı takip eden Türkiye son sıradadır. Ayrıca sağlık çıktıları belirleyen en önemli faktör, sağlık harcamalarıdır.
Özsarı & Boz (2019)	OECD ülkeleri sağlık durumları ve ekonomik göstergelerine göre TOPSIS yöntemi ile sıralanmıştır.	Makroekonomik performansa göre, İrlanda en iyi, Türkiye ise en kötü performansa sahip ülkedir. Sağlık statüsü sıralamasında ise Japonya en iyi, Türkiye ise yine en kötü durumdadır.
Değirmenci & Yakıcı Ayan (2020)	OECD ülkelerinin sağlık göstergeleri performansı TOPSIS yöntemi ile belirlenmiştir.	ABD, Japonya ve Kanada'nın ilk üç sırada, Türkiye'nin ise Meksika'yı takip ederek son sırada olduğu sonucuna ulaşılmıştır.
İzğüden vd. (2022)	OECD ülkelerini, sağlık ekipmanları ve sağlık göstergeleri açısından çok kriterli karar verme yöntemleri (ARAS ve SAW yöntemleri) kullanılarak sıralaması yapılmıştır.	Ülkelerin sağlık ekipmanları ile sağlık göstergeleri sıralamalarında farklılıklar tespit edilmiştir.
Majumder & Saha (2021)	Sağlık sisteminin etkinliğini belirleyen faktörler TOPSIS yöntemi ile analiz edilmiştir.	Sağlık sisteminin başarısını etkileyen en önemli göstergenin kişi başına düşen gayri safi yurtiçi hasıla olduğu saptanmıştır.
Aktaş vd. (2022)	Avrupa ülkelerini sağlık hizmetlerinin etkinliği açısından TOPSIS yöntemi ile sıralamışlardır.	Avusturya, İsveç ve Finlandiya en iyi performansa sahip ülkelerdir.
Saygın & Kundakçı (2022)	OECD ülkeleri sağlık göstergeleri açısından WASPAS ve CODAS yöntemleri ile sıralanmıştır.	Sağlık gösterge kriterleri açısından yapılan sıralama sonucuna göre bebek ölümleri sağlık performansı açısından önemli bir göstergedir. Ayrıca Türkiye Meksika ile birlikte son sıralarda yer almıştır.
Antunes vd. (2023)	Çin'de yer alan 31 ilde 10 yıllık bir süre için fiziksel kaynaklar ve insan kaynakları değişkenleri ışığında sağlık sisteminin değerlendirilmesi, TOPSIS ve Trigonometrik Zarflama Analizi yöntemi ile gerçekleştirilmiştir.	Sağlık sisteminde yüksek performansın hedeflenmesi önemli olmakla birlikte okuma yazma oranı gibi sosyo-demografik bileşenlerde iyileşme sağlanması da önem taşımaktadır.

Yukarıda yer verildiği gibi sağlık harcamaları ve sağlık performansı açısından yapılmış pek çok çalışma vardır. Yapılan çalışmalar oldukça değerli olmakla birlikte özellikle SAARC ülkeleri ve OECD ülkelerini birlikte ele alarak karşılaştıran ve ARAS ve WASPAS analiz yöntemlerini kullanan bir çalışmaya rastlanmamıştır. Ayrıca söz konusu ÇKKV yönteminin sonuçlarının da karşılaştırılması amaçlanmaktadır. Çalışmanın bu yönleri ile literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

2. Veri Seti ve Metodoloji

Çalışmada ele alınan ülkelere ilişkin olarak derlenen bazı sağlık göstergeleri açısından performans analizi yapılması amaçlanmıştır. Analize dahil edilen ülkelere SAARC grubunda Afganistan, Bangladeş, Butan, Hindistan, Maldivler, Nepal, Pakistan, Sri-Lanka olmak üzere 8 ülke yer almaktadır. 1985 yılında kurulan birliğin amacı; Güney Asya'daki ülkelere ekonomik büyümeyi ve sosyal gelişmenin sağlanması, tüm bireylere itibarlı bir yaşam hakkının verilerek potansiyellerini gerçekleştirme fırsatının sunulması ve bunlar sayesinde refah seviyesi ile yaşam kalitesinin artırılmasıdır. Birlik aynı zamanda gelişmekte olan diğer ülkelerle benzer amacı gözetilen uluslararası ve bölgesel organizasyonlarla iş birliğini artırmayı da hedeflemektedir (EU, 2022). SAARC

bölgesinin sağlık göstergeleri açısından genel olarak zayıf bir durumda olduğunu söylemek mümkündür. Ülkelerde besin yetersizliği, diyabet ve kalp rahatsızlıkları gibi hastalıklar ile beş yaş altı çocuk ölüm oranlarının yüksekliği yaygındır (Hassan vd., 2014, s. 1422).

OECD daha iyi yaşamlara yönelik daha iyi politikalar oluşturmak için çalışan uluslararası bir kuruluştur. Örgütün amaçları; herkes için refahı, eşitliği ve fırsatları sunan politikalar oluşturmaktır. Örgüt, hükümetler, politika yapıcılar ve vatandaşlarla iş birliği içinde sosyal, ekonomik ve çevresel sorunlara çözüm bulunmasına yönelik olarak çalışan bir örgüttür (OECD, 2022). Çalışmaya dahil edilen OECD Ülkeleri (Amerika Birleşik Devletleri (ABD), Almanya, İsviçre, Norveç, Avusturya, Danimarka, İsveç, Hollanda, Kanada, İrlanda) olarak belirlenmiş olup, bu ülkeler örgüt içerisinde toplam sağlık harcamaları en yüksek olan 10 ülkeyi oluşturmaktadır. Ayrıca analize Türkiye de dahil edilerek ülkenin durumu hakkında yorum yapmak amaçlanmıştır.

Bu ülkeler için ulaşılan en güncel yıl olan 2019 yılına ait veriler Dünya Bankası veri tabanından elde edilmiştir. Söz konusu ülkeler için toplam, kamu ve özel sağlık harcamaları, kişi başına düşen GSYİH, bebek ölüm oranı, doğuştan beklenen yaşam süresi ve ölüm oranı değişkenleri karar kriteri olarak belirlenmiştir. Bu değişkenler için detaylı açıklamalar izleyen satırlardan edinilebilir.

Toplam Sağlık Harcaması (% GSYİH) (maks.) (K1): Cari sağlık harcamalarının GSYİH'nın yüzdesi olarak ifade edilen orandır. Cari sağlık harcamalarına ilişkin tahminler, her yıl tüketilen sağlık ürünleri ve hizmetlerini içermektedir. Bu gösterge, acil durumlar veya salgınlar için yapılan binalar, makineler, bilgi teknolojileri ve aşı stokları gibi sağlık harcamalarını içermez.

Kamu Sağlık Harcaması (% sağlık harcaması) (maks.) (K2): Kamu Sağlık harcamalarının toplam sağlık harcamalarına oranıdır.

Özel Sağlık Harcaması (% toplam sağlık harcaması) (maks.) (K3): Özel sağlık harcamalarının toplam sağlık harcamalarına oranıdır.

Kişi başı GSYİH (maks.) (K4): Bir ülkedeki toplam GSYİH'nın nüfusa bölünmesi ile elde edilen orandır.

Doğuştan beklenen yaşam süresi (maks.) (K5): Yeni doğmuş bir bireyin mevcut ölümlülük risklerine maruz kalması durumunda yaşaması beklenen ortalama yıl sayısını ifade eder.

Bebek ölüm oranı (1000 doğum başına) (min.) (K6): Canlı doğan 1000 bebekten bir yıl içinde gerçekleşen ölüm sayısıdır.

Ölüm oranı (1000 kişi başına) (min.) (K7): Her 1000 kişi başına düşen ölüm sayısının oranıdır. Bu oran belirli bir dönemdeki (İnsan popülasyonları için bu süre genellikle bir yıldır) ölüm sayısının, o dönemde ölüm riskine maruz kalan nüfusa oranıdır.

2.1. ARAS

Zavadskas ve Turskis (2010) çalışması ile tanımlan ARAS karar alternatiflerinin fayda fonksiyon değerine göre sıralanmasını amaçlayan bir ÇKKV tekniğidir. Tipik bir ÇKKV problemi, her biri aynı anda dikkate alınması gereken farklı karar kriterleri bakımından karar alternatiflerinin sıralanması ile ilgilidir. ARAS yöntemine göre ise, uygun bir alternatifin karmaşık görelî etkinliğini belirleyen bir fayda fonksiyonu değeri, doğrudan bir projede dikkate alınan ana kriterlerin değerlerinin ve ağırlıklarının görecelî etkisi ile orantılıdır (Zavadskas & Turskis, 2010, s. 163). ÇKKV tekniklerinin çoğu ideal olarak pozitif veya negatif çözümden görelî uzaklığa bakarken ARAS, araştırılan alternatiflerin fayda fonksiyonunun puanlarının oranlarını, optimal alternatifin fayda fonksiyonunun puanı ile karşılaştırmayı önermektedir (Sliogerience vd., 2013, s. 13). Bu metodoloji pek çok avantaja sahip olduğundan dolayı Zavadskas vd. (2010), Zavadskas & Turskis (2010), Bakshi & Sarkar (2011), Bakshi & Sinharay (2011), Dadelo vd. (2012), Zavadskas vd. (2012a) ve Kutut vd., (2013) gibi pek çok çalışmada kullanılmıştır. Bu avantajlar; ÇKKV problemini modelleme sürecinde kullanılan hesaplamaların kolaylığı, kavramların bir mantığa sahip olması, en iyi alternatif arayışında basit bir model içermesi ve karşılaştırma sürecinde görelî ağırlıkların kullanılmasıdır (Shariati vd., 2014, s. 411).

ARAS adımları şu şekilde özetlenebilir (Zavadskas & Turskis, 2010, ss. 163-165; Zavadskas vd., 2010, ss. 126-129; Sliogerience vd., 2013, ss. 14-15):

Adım 1: m alternatif ($i = 0,1,2,\dots,m$) ve n kriter ($j = 1,2,\dots,n$) için karar matrisi oluşturulur.

$$X = \begin{bmatrix} x_{01} & x_{02} & \dots & x_{0n} \\ x_{11} & x_{12} & \dots & x_{1n} \\ \dots & \dots & \dots & \dots \\ x_{m1} & x_{m2} & \dots & x_{mn} \end{bmatrix} \quad (1)$$

Bu teknikte diğer ÇKKV tekniklerinden farklı olarak her bir kriter için optimal değerlerden oluşan bir satıra yer verilir. Bu değerlerin bilinmemesi durumunda, kriter fayda (maksimizasyon) yönlü ise $x_{0j} = \max_i x_{ij}$ maliyet (minimizasyon) yönlü ise $x_{0j} = \min_i x_{ij}$ eşitliği kullanılarak hesaplanır.

Adım 2: Karar matrisi Eşitlik 2 ve 3 dikkate alınarak normalize edilir. Bu süreçte kriter fayda (maksimizasyon) yönlü ise;

$$\bar{x}_{ij} = \frac{x_{ij}}{\max_i (x_{ij})} \quad (2)$$

$$\bar{x}_{ij} = \frac{\min_i (x_{ij})}{x_{ij}} \quad (3)$$

eşitlikleri kullanılır ve sonuç olarak ($i = 0,1,2,\dots,m$) ve olmak üzere ($j = 1,2,\dots,n$) Eşitlik 4'deki normalize karar matrisi oluşturulur.

$$\bar{X} = \begin{bmatrix} \bar{x}_{01} & \bar{x}_{02} & \dots & \bar{x}_{0n} \\ \bar{x}_{11} & \bar{x}_{12} & \dots & \bar{x}_{1n} \\ \dots & \dots & \dots & \dots \\ \bar{x}_{m1} & \bar{x}_{m2} & \dots & \bar{x}_{mn} \end{bmatrix} \quad (4)$$

Adım 3: Objektif veya subjektif ağırlıklandırma yöntemleri ile $\sum_{j=1}^n w_j$ olacak şekilde hesaplanan ve $0 < w_j < 1$ özelliğine sahip olan ağırlıklar kullanılarak ağırlıklandırılmış normalize karar matrisi oluşturulur. $\hat{x}_{ij} = \bar{x}_{ij} w_j$ ve ($i = 0,1,2,\dots,m$) ($j = 1,2,\dots,n$) olmak üzere normalize karar matrisi Eşitlik 5'deki gibi hesaplanır.

$$\hat{X} = \begin{bmatrix} \hat{x}_{01} & \hat{x}_{02} & \dots & \hat{x}_{0n} \\ \hat{x}_{11} & \hat{x}_{12} & \dots & \hat{x}_{1n} \\ \dots & \dots & \dots & \dots \\ \hat{x}_{m1} & \hat{x}_{m2} & \dots & \hat{x}_{mn} \end{bmatrix} \quad (5)$$

Adım 4: Bu aşamada ağırlıklandırılmış normalize karar matrisi kullanılarak ve Eşitlik 6 yardımıyla her karar alternatifi için optimallik fonksiyon değeri hesaplanır.

$$S_i = \sum_{j=1}^n \hat{x}_{ij} \quad (i = 0,1,2,\dots,m) \quad (6)$$

S_i değeri i . karar alternatifinin optimallik değeridir. Hesaplanan en büyük S_i değeri en iyi, en küçük S_i değeri ise en kötü olarak değerlendirilir. Hesaplama süreci göz önüne alındığında S_i değeri, nihai sonuç üzerinde etkili olan x_{ij} ve w_j ile doğrudan ilişki içindedir. Bu nedenle S_i optimallik fonksiyon değeri daha yüksek olan daha etkin bir alternatif olarak kabul edilir.

Adım 5: Bir karar alternatifinin optimumluk fonksiyon değeri S_i 'nin en iyi alternatifin optimallik fonksiyon değeri S_0 'a oranlanması ile fayda derecesi K_i Eşitlik 7 yardımıyla hesaplanır.

$$K_i = \frac{S_i}{S_0} \quad (i = 0,1,2,\dots,m) \quad (7)$$

[0, 1] aralığında hesaplanan K_i değerlerinin sıralanması ile alternatiflerin göreceli etkinliği belirlenir ve sonuç olarak alternatiflerin değerlendirilmesi yapılır.

2.2. WASPAS

WASPAS Ağırlıklandırılmış Toplam Model (WSM-Weighted Sum Model) ve Ağırlıklandırılmış Çarpım Model (WPM-Weighted Product Model) yöntemlerinin bütünleşik olarak uygulandığı bir ÇKKV yöntemidir. Bu yöntem kriter ağırlıklarını kullanarak alternatiflerin kriterlere göre performans değerlerini hesaplamaktadır. Bunun yanı sıra ağırlıklı bütünleştirilmiş fonksiyon optimize edilerek tahminde yüksek tutarlılığa ulaşmak amaçlanmaktadır (Özbek, 2019, s. 43).

WASPAS tekniği 6 adımda özetlenebilir (Zavadskas vd. 2012, ss. 3-4; Zavadskas vd. 2013, ss. 4-5; Lashgari vd., 2014, ss. 738-740):

Adım 1: m alternatif ($i=0,1,2,\dots,m$) ve n kriter ($j=1,2,\dots,n$) için karar matrisi oluşturulur.

$$X = \begin{bmatrix} x_{01} & x_{02} & \dots & x_{0n} \\ x_{11} & x_{12} & \dots & x_{1n} \\ \dots & \dots & \dots & \dots \\ x_{m1} & x_{m2} & \dots & x_{mn} \end{bmatrix} \quad (1)$$

Adım 2: Karar matrisi kriter fayda (maksimizasyon) yönlü ise Eşitlik 2 ve maliyet (minimizasyon) yönlü ise Eşitlik 3 kullanılarak normalize edilir.

$$\bar{x}_{ij} = \frac{x_{ij}}{\max_i (x_{ij})} \quad (2)$$

$$\bar{x}_{ij} = \frac{\min_i (x_{ij})}{x_{ij}} \quad (3)$$

Adım 3: WSM baz alınarak Eşitlik 4 kullanılarak her bir alternatifin ağırlıklı toplam nisbi önem değeri hesaplanır. Alternatiflerin ağırlıklı toplam nisbi önem değeri, w_j kriter ağırlığını ifade etmek üzere kriter değerlerinin ağırlıklı toplamı alınarak hesaplanır.

$$Q_i^{(1)} = \sum_{j=1}^n x_{ij}^* w_j \quad (4)$$

Adım 4: WPM baz alınarak Eşitlik 5 yardımıyla her bir alternatifin ağırlıklı toplam nisbi önem değeri hesaplanır. Bir alternatifin toplam nisbi önemi hesaplanırken, w_j kriter ağırlığını göstermek üzere söz konusu alternatifin her bir kriter için aldığı normalize değerlerin w_j kuvveti alındıktan sonra elde edilen değerlerin her bir alternatif için çarpımı alınır.

$$Q_i^{(2)} = \prod_{j=1}^n (x_{ij}^*)^{w_j} \quad (5)$$

Adım 5: Eşitlik 4 ve 5 yardımıyla hesaplanan WSM ve WPM değerlerinin Eşitlik 6 kullanılarak toplanması ile alternatiflerin nihai toplam nisbi önem değeri hesaplanır.

$$Q_i = 0,5 Q_i^1 + 0,5 Q_i^2 \quad (6)$$

Eşitlik 7 sıralama doğruluğunu artırmak amacıyla kullanılabilir. WASPAS metodu $\lambda = 0$ durumunda WPM metoduna ve $\lambda = 1$ durumunda ise WSM metoduna dönüşmektedir. Söz konusu parametre araştırmacı tarafından uygun bir biçimde belirlenebilmektedir (Zavadskas vd., 2012, s. 4; Özbek, 2019, s. 45). Nitekim birçok çalışmada $\lambda = 0,5$ alınarak sadeleştirilmiş WASPAS hesaplaması kullanılmıştır (Hashemkhani Zolfani vd., 2013, s. 7119; Zavadskas vd., 2013, s. 5; Lashgari vd., 2014, s. 740)

$$Q_i = \lambda Q_i^1 + (1 - \lambda) Q_i^2 \quad (7)$$

Adım 6: Bir önceki adımda hesaplanan alternatiflerin nihai toplam nisbi önem değerini gösteren Q_i değerleri azalan düzende sıralanır. En yüksek Q_i değeri en iyi alternatifi ifade eder.

3. Ampirik Bulgular

Araştırmada SAARC ülkeleri, sağlık harcaması en yüksek olan 10 OECD ülkesi ve Türkiye'nin bazı sağlık göstergeleri bakımından performansları ölçülmeye çalışılmıştır. SAARC, genel olarak yoksulluk sorunuyla birlikte sağlık konusunda yetersizliklerin yaşandığı bir ülke grubudur. OECD ülkelerinin ise sağlık göstergeleri açısından çok daha iyi konumda olduğu görülmektedir. Bu şekilde üst düzey ve alt düzeydeki ülkelerin birlikte ele alınmalarının nedeni sağlık performansının ülkelerin gelişmişlik düzeyleri ve yaptıkları sağlık harcamaları ile ilişkisi olup olmadığının tespit edilmesi ve sağlık performansı açısından karşılaştırma yapılmasının yanı sıra sağlık göstergeleri açısından yetersiz olan alt düzeydeki ülke grubuna bir rol model tavsiyesinde bulunabilmektir. Çalışmada kullanılan kriterler Rahman vd. (2018)'in yaptığı çalışmada kullanılan verilerden esinlenerek belirlenmiştir. Bu amaçla toplam on dokuz ülke için saptanan yedi kriterle ilişkin 2019 verileri ARAS ve WASPAS ile değerlendirilmiştir. Sağlık performansı üzerinde etkili olduğu düşünülen ve karar matrisinin elemanlarını oluşturan kriterler toplam, kamu ve özel sağlık harcamaları, kişi başına düşen GSYİH, bebek ölüm oranı, doğuştan beklenen yaşam süresi ve ölüm oranı değişkenleridir. ARAS ve WASPAS için yararlanılacak olan Karar matrisi Tablo 4'deki gibidir.

Tablo 4. Karar Matrisi

Ülke/Kriter	K1	K2	K3	K4	K5	K6	K7
Afganistan	13,24	8,19	79,4	494	65	46	6
Bangladeş	2,48	18,63	75,26	2,154	73	26	6
Butan	3,61	73,57	19,47	3,322	72	24	6
Hindistan	3,01	32,79	66,38	2,072	70	28	7
Maldivler	8,04	79,3	19,05	10,561	79	6	3
Nepal	4,45	24,81	63,28	1,195	71	25	6
Pakistan	3,38	31,98	60,92	1,481	67	56	7
Sri-Lanka	4,08	47,22	51,42	3,848	77	6	7
ABD	16,77	50,84	49,16	65,094	79	9	9
Almanya	11,7	77,73	22,27	46,794	81	3	11
İsviçre	11,29	32,11	15,12	85,334	83	2	8
Norveç	10,52	85,82	14,18	75,719	83	2	8
Avusturya	10,43	71,68	26,99	50,114	82	3	9
Danimarka	9,96	83,29	16,71	59,775	81	3	9
İsveç	10,87	84,88	15,12	51,939	83	2	9
Hollanda	10,13	65,9	34,07	52,476	82	4	9
Kanada	10,84	70,17	29,83	46,328	82	4	9
İrlanda	6,68	74,58	25,42	80,886	83	3	6
Türkiye	4,34	77,92	22,08	9,121	78	9	5

Tablo 4’de sunulan kriterlerden toplam sağlık harcaması kriteri değerleri ülkeler açısından karşılaştırıldığında en yüksek harcama yapan ülkelerin ABD, Afganistan ve Almanya olduğu en az harcama yapanların ise, Bangladeş, Hindistan ve Pakistan olduğu görülmektedir. Türkiye bu sıralamada 16. sıradadır. En fazla kamu sağlık harcaması yapan ülkeler Norveç, İsveç, Danimarka olurken en az yapanlar Afganistan, Bangladeş ve Nepal’dir. Türkiye bu harcama grubunda 7. sırada bulunarak yüksek kamu sağlık harcaması yapan ülkeler arasında yer almıştır. Özel sağlık harcaması açısından en yüksek değere sahip ülkeler Afganistan, Bangladeş ve Hindistan, en düşük harcama yapanlar ise Norveç, İsveç ve İsviçre’dir. Ülkemiz en fazla özel sağlık harcaması yapan ülkeler arasında Almanya’dan sonra 15. sırada konumlanmıştır. 85.334 \$ ile İsviçre en yüksek kişi başına düşen GSYİH değerine sahip ülkedir ve bunu İrlanda ve Norveç izlemektedir. Afganistan ise 494 \$ ile en düşük kişi başı GSYİH değerine sahiptir ve ardından Nepal ve Pakistan gelmektedir. İsviçre, Norveç ve İsveç doğuştan beklenen yaşam süresi en yüksek ülkeler, Afganistan, Pakistan ve Hindistan en düşük ülkelerdir. 78 yıl ile en yüksek doğuştan beklenen yaşam süresine sahip Türkiye 12. ülkedir. En fazla bebek ölüm oranının gözlemlendiği ülkeler Pakistan, Afganistan ve Hindistan, en az gözlenenler İsveç, Norveç ve İsviçre’dir. Bu kriter açısından 1000 doğum başına 9 bebek ile Türkiye ABD’den sonra 8. sırada yer almıştır. En yüksek ölüm oranının görüldüğü ülkeler Almanya, ABD, Avusturya en düşük gözlemlendiği ülkeler ise Maldivler, Türkiye ve İrlanda’dır.

ARAS ve WASPAS uygulanmadan önce kriterlerin ağırlıklandırılmasında kriterlerin standart sapma ve korelasyon ilişkisini de dikkate alan ve objektif bir ağırlıklandırma yöntemi olan CRITIC tercih edilmiştir. Uygulanan CRITIC ağırlıklandırma yönteminin sonuçları Tablo 5’den izlenebilir.

Tablo 5. Kriter Ağırlıkları

Kriter	Kod	w _j
Toplam sağlık harcaması	K1	0,111
Kamu sağlık harcaması	K2	0,171
Özel sağlık harcaması	K3	0,191
Kişi başı GSYİH	K4	0,096
Doğuştan beklenen yaşam süresi	K5	0,163
Bebek ölüm oranı	K6	0,170
Ölüm oranı	K7	0,099

Tablo 5’deki sonuçlardan CRITIC metoduna ilişkin bulgulara göre en önemli ilk üç kriter sırası ile özel sağlık harcamaları, kamu sağlık harcamaları ve bebek ölüm oranlarıdır. Bunların ardından doğuştan beklenen yaşam süresi ile toplam sağlık harcamaları kriterleri gelmektedir. Kriterlerin ağırlıklandırılmasının ardından uygulanan ARAS ve WASPAS sonuçları Tablo 6’dan izlenebilir.

Tablo 6. ARAS ve WASPAS Bulguları

	ARAS		WASPAS	
	Ki	Sıra	Qi	Sıra
Afganistan	0,679	12	0,459	12
Bangladeş	0,606	15	0,329	16
Butan	0,532	19	0,328	18
Hindistan	0,589	17	0,333	15
Maldivler	0,794	11	0,482	11
Nepal	0,589	16	0,328	17
Pakistan	0,552	18	0,303	19
Sri-Lanka	0,677	13	0,416	13
ABD	0,880	8	0,521	9
Almanya	0,887	7	0,539	5
İsviçre	0,963	2	0,507	10
Norveç	1,055	1	0,589	1
Avusturya	0,899	6	0,548	4
Danimarka	0,899	5	0,532	6
İsveç	0,938	4	0,577	2

Tablo 6. Devam.

Hollanda	0,860	9	0,532	7
Kanada	0,848	10	0,528	8
İrlanda	0,959	3	0,558	3
Türkiye	0,646	14	0,410	14

Tablo 6’da verilen sonuçlardan CRITIC tabanlı ARAS bulgularından Norveç, İsviçre ve İrlanda’nın sağlık performansı en yüksek, Butan, Pakistan ve Hindistan’ın ise en düşük düzeyde olduğu gözlenmektedir. CRITIC tabanlı WASPAS’a göre Norveç, İsveç ve İrlanda sağlık performansı en yüksek, Pakistan, Butan ve Nepal ise en düşük düzeyde olan ülkelerdir. ARAS ve WASPAS bulguları değerlendirildiğinde performansı en iyi olan ilk 10 ülkenin OECD üyesi olduğu saptanmış olup bu bulgu beklenti ile oldukça uyumludur. Benzer biçimde performansı düşük olan ve son sıralardaki ülkeleri de her iki yöntemde de SAARC ülkeleri oluşturmuştur. Türkiye’de 14. Sırada konumlanarak performansı düşük SAARC ülkeleri arasında yer almıştır. OECD ülkeleri kendi içinde değerlendirildiğinde Nordic ülkelerinin diğer ülkelere göre ilk sıralarda yer aldığı Kanada, Hollanda ve ABD’nin ise daha geri sıralara yerleştiği gözlenmiştir. SAARC ülkeleri arasında ise Maldivler, Afganistan ve Sri-lanka ilk sıralarda iken Butan ve Pakistan son sıralarda konumlanmıştır. ARAS ve WASPAS yöntemi bulgularının da birbiriyle örtüştüğü de tespit edilmiştir.

Sonuç

Bu çalışmada SAARC ülkeleri ve Türkiye’nin de dahil olduğu bazı OECD üyesi ülkeler için derlenen sağlık göstergesi verileri ARAS ve WASPAS ile değerlendirilmiştir. Kriterlerin ağırlıklandırılmasında nesnel bir yöntem olan CRITIC kullanılmıştır. CRITIC’e göre özel sağlık harcamaları, kamu sağlık harcamaları ve bebek ölüm oranları en önemli kriterler olarak saptanmıştır. CRITIC tabanlı ARAS sıralamasında Norveç, İsviçre ve İrlanda performansı en yüksek, Butan, Pakistan ve Hindistan ise en düşük ülkelerdir. CRITIC tabanlı WASPAS sıralamasında Norveç, İsveç ve İrlanda performansı en yüksek, Pakistan, Butan, ve Nepal ise en düşük ülkelerdir. Genel olarak değerlendirildiğinde ARAS ve WASPAS metoduna göre yapılan sıralamaların birbiriyle oldukça tutarlı ve aynı zamanda beklenti ile de uyumlu oldukları saptanmıştır.

Ülkemiz ARAS ve WASPAS sıralamasında maalesef 14. sırada konumlanarak maalesef son sırada yer bulmuştur. CRITIC ağırlıklandırma yöntemine ve ÇKKV yöntemlerine göre yapılan performans sıralamasının beklenti ve teori ile uyumlu olduğu gözlenmektedir. Dolayısıyla sağlık performansı açısından iyi konumda olan ve ilk sıralarda yer alan ülkelerin en fazla kamu ve özel sağlık harcaması yapan ülkeler olduğu tespit edilmiştir. Bu sonuç Yiğit (2019)’un OECD ülkelerinde sağlık harcamaları ve sağlık çıktıları performansını belirlediği çalışmasında elde ettiği sonuçla paralellik göstermektedir.

Analiz neticesinde elde edilen sonuçlara göre sağlık performansı yüksek olan ülkeler OECD grubunda yer alan ve sağlık harcamaları yüksek olan ülkelerdir. Özellikle performans sıralamasında iyi konumda olan İsviçre ve Norveç’in aynı zamanda kamu sağlık harcamaları en yüksek olan ülkeler olmaları da dikkat çekmektedir. Yoksulluk sorunu yoğun bir şekilde hissedilen SAARC bölgesinin sağlık göstergeleri açısından da değerlendirildiğinde daha zayıf kalması çok şaşırtıcı olmamaktadır. Ancak bir ülkenin gelişmesinde önemli bir yere sahip olan sağlık sistemine yönelik yatırımlar önem arz etmektedir. Örneğin Afganistan, Bangladeş ve Hindistan özel sağlık harcamaları en yüksek olan ülkeler olsalar da bunun sağlık çıktıları açısından pek etkili bir faktör olmadığı gözlemlenmektedir.

Rahman vd. (2018)’de de belirtildiği gibi SAARC bölgesinin genel sorunu olan yoksulluğun nedenlerinden biri de kamu sağlık harcamalarının ve sağlık performansının düşük olması olarak görülmektedir. Aregbeshola & Khan (2018)’in de ifade ettiği gibi cepten ödeme şeklinde yapılan sağlık harcamalarının yoksulluğu artırıcı etkisi bulunmaktadır. Bu harcamalar bireylerin diğer ihtiyaçlarına yönelik harcamalarını kısıtlayıcı bir etkiye sahiptir. Ayrıca çalışmadan elde edilen sonuçlardan biri olan kamu sağlık harcamalarının sağlık performansı açısından olumlu etkiye sahip olması Linden & Rayi (2017), Boachie & Polajeva (2018) ve Shahraki (2019) çalışmalarının sonuçları ile paralellik göstermektedir. Yine GSYİH’sı en yüksek olan İsviçre, Norveç ve İrlanda’nın sağlık performansının da başarılı olması bu faktörün de değerlendirmelerde önemli olabileceğini göstermektedir.

Sağlık harcamaları sağlık göstergeleri performansını olumlu etkilemektedir. Analizden elde edilen sonuçlara göre de sağlık harcaması daha yüksek olan OECD ülkelerinin performansı daha başarılıdır. Yoksulluk ve terör sorunları ile mücadele eden SAARC ülkelerinde sağlık alanında yaşanan yetersizlik, bu sorunların etkilerini derinleştirmektedir. Bu açıdan bölgedeki iş birliğinin sağlık alanına yoğunlaştırılması faydalı olacaktır. Ayrıca sağlık alanına yönelik güçlü yasal düzenlemeler yapılarak, bu alanda etkinliğin artırılması gerekmektedir. Türkiye’nin durumu açısından değerlendirme yapıldığında da sağlık performansı açısından beklenen düzeyde olmadığı görülmektedir. Bu doğrultuda sağlık politikalarının iyileştirilmesinin faydalı olabileceği söylenebilir. Bu

alanda finansal kısıtlamaların giderilmesi özellikle fırsat eşitsizliği ile mücadele edilerek ekonomide sürdürülebilirliğin sağlanması açısından önemlidir. Ülkelerin sağlık politikalarında kamu sağlık harcamalarına öncelik vermeleri ancak her politika alanında olduğu gibi şeffaflık, hesap verebilirlik unsurlarının da gözetilmesi önem taşımaktadır. Kamu harcamalarının artırılması yanında etkinliğinin sağlanması da gerekmektedir.

Ülkelerin sağlık sektörüne yönelik iyileştirmeler yapması da, hastaların iyi ve kaliteli bir hizmet alması ve sağlık göstergeleri performansını olumlu etkilemesi açısından önemlidir. Bu sektördeki iyileşmeler refah düzeyine pozitif katkı yapar. Bu doğrultuda sağlık çalışanlarının eğitiminin gözden geçirilmesi, sağlık hizmet birimlerinin fiziksel koşullarının iyileştirilmesi ve sektörde kaynakların verimli kullanılması hastaların kendini daha iyi hissetmesinde ve sağlık hizmetlerinde kalite sağlanmasında etkilidir.

Şüphesiz çalışmada elde edilen bulgular dikkate alınan kriterler, yıl ve ülke grubu ile sınırlıdır. Literatürde sağlık harcaması verisinin yanı sıra bazı sağlık ekipmanlarına ilişkin veriler, sağlık personeli verileri, birtakım eğitim göstergeleri ve ekonomik göstergeleri de dikkate alan çalışmalar da bulunmaktadır. Ancak bu çalışmanın kısıtlarından biri de değerlendirme kriteri olarak sadece bazı sağlık harcaması kalemleri, yaşam/ölüm oranları ve GSYİH değerlerinin dikkate alınmasıdır. Çalışmada uygulanan ÇKKV yöntemlerinin doğası gereği elde edilen ampirik bulguların yalnızca verilerin derlendiği tek yıl için geçerli olması ve zamanlar arası karşılaştırma da yapılmasına imkan vermemesi de ayrıca bir kısıt olarak değerlendirilebilir. Açıkça görüldüğü üzere seçilen ülke grupları da bir başka kısıt olarak nitelendirilebilir. Sonraki çalışmalarda araştırmacılar tarafından bahsedilen farklı veri grupları kullanılarak daha çok ve farklı ülke grupları için zaman serisi analizi yöntemleri ile karşılaştırmalar ve performans değerlendirmeleri yapılabilir.

Araştırmacıların Katkı Oranı Beyanı:	Yazarlar, araştırmayı eşit oranda katkı sağladıklarını beyan etmiştir.
Destek ve Teşekkür Beyanı:	Yazarlar, teşekkür beyanında bulunmamışlardır.
Çatışma Beyanı:	Yazarlar, kendileri ve üçüncü taraflar açısından herhangi bir çıkar çatışmasının olmadığını beyan etmişlerdir.
Etik Kurul Raporu Gerekliliği Beyanı:	Yazarlar, çalışma için Etik Kurul Raporu gerekliliği olmadığını beyan etmişlerdir.
Sorumlu Editörler:	Prof. Dr. Fatih Ecer, Afyon Kocatepe Üniversitesi Arş. Gör. Yunus Yıldırım, Afyon Kocatepe Üniversitesi

Kaynakça/References

- Abolhallaje, M., Mousavi, S.M., Anjomshoa, M., Beigi Nasiri, A., Seyedin H., Sadeghifar J., Aryankhesal A., Rajabi Vasokolaei, G. & Beigi Nasiri, M. (2014). Assessing health inequalities in Iran: a focus on the distribution of health care facilities, *Glob J Health Sci.*, 6(4), 285-91. <https://doi.org/10.5539/gjhs.v6n4p285>.
- Akçakanat, Ö., Eren, H., Aksoy, E., & Ömürbek, V. (2017), Bankacılık Sektöründe Entropi ve Waspas Yöntemleri İle Performans Değerlendirmesi, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 22(2), 285-300.
- Akinwale, Y. O. (2021), Health Expenditure, Economic Growth and Life Expectancy at Birth in Resource Rich Developing Countries: A case of Saudi Arabia and Nigeria, *Journal of Economic Cooperation and Development*, 42(2), 13-36.
- Aktas A, Ecer, B, Kabak, M. (2022), A Hybrid Hesitant Fuzzy Model for Healthcare Systems Ranking of European Countries, *Systems*, 10(219), 1-16. <https://doi.org/10.3390/systems10060219>
- Anand, S. & Sen A. (2000). Human development and economics sustainability, *World Development*, 28(12), 2029–49. [https://doi.org/10.1016/S0305-750X\(00\)00071-1](https://doi.org/10.1016/S0305-750X(00)00071-1)
- Antunes, J., Hadi-Vencheh, A., Jamshidi, A., Tan, Y., & Wanke, P. (2023). TEA-IS: A hybrid DEA-TOPSIS approach for assessing performance and synergy in Chinese health care, *Decision Support System*. <https://doi.org/10.1016/j.dss.2022.113916>.
- Anyanwu, J. C. & Erhijakpor, A. E. O. (2009). Health Expenditures and Health Outcomes in Africa, *African Development Review*, 21(2), 400-433.
- Araujo, C. A. S., Wanke, P. & Siqueira, M. M. (2018). A performance analysis of Brazilian public health: TOPSIS and neural networks application, *International Journal of Productivity and Performance Management*, 67(9), 1526-1549.
- Aregbeshola B. S., Khan, S. M. (2018). Out-of-Pocket Payments, Catastrophic Health Expenditure and Poverty Among Households in Nigeria 2010, *Int J Health Policy Manag.*, 7(9), 798-806. <https://doi.org/10.15171/ijhpm.2018.19>.
- Ayçin, E. (2019). *Çok Kriterli Karar Verme: Bilgisayar Uygulamalı Çözümler*, 1. Basım, Nobel Yayıncılık.
- Bakshi, T., & Sarkar, B. (2011). MCA Based Performance Evaluation of Project Selection, *International Journal of Software Engineering & Applications*, (IJSEA) 2(2), 14–22. <http://dx.doi.org/10.5121/ijsea.2011.2202>
- Bakshi, T., & Sinharay, A. (2011). An Integrated Novel Approach in MCDM under Fuzziness, *International Journal of Computer & Communication Technology*, 2, 36–43.
- Barro, R. J. (1996). *Health, Human Capital and Economic Growth*. In American Health Organization.
- Batbaylı, Ş. (2022). Sağlık Ekonomisi Perspektifinde Seçilmiş Ülkelerin Sağlık Göstergelerinin Değerlendirilmesi, *Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(2), 43-57.
- Bathrinath, S. Mohan, S., Koppiahraj, K., Bhalaji, R. K. A., & Santhi, B. (2022). Analysis of factors affecting sustainable performance in construction sites using fuzzy AHP-WASPAS methods, *Materials Today: Proceedings*, 62(6), 3118-3121.
- Bhattacharya, J., Hyde, T., & Tu, P. (2021). *Sağlık Ekonomisi*, (Çev. Çağdaş, Erkan Akyürek) Nobel Yay., Ankara.
- Bloom, D., Canning D., & Sevilla J. (2004). The effect of health on economic growth: a production function approach”, *World Development Wor Dev*. 32(1), 1–13
- Bloom, D. & Canning, D. (2010). The Health and Poverty of Nations: From theory to practice”, *Journal of Human Development*, 4(1), 47-71, DOI:10.1080/1464988032000051487
- Boachie, M., Ramu, K., & Polajeva, T. (2018). Public Health Expenditures and Health Outcomes: New Evidence from Ghana, *Economies*, 6(58) 1-25. <https://doi.org/10.3390/economies6040058>
- Bulutoğlu, K. (2008). *Kamu Ekonomisine Giriş*. Özkan Matbaacılık: Ankara.
- Chakraborty, S., & Zavadskas, E. Z. (2014). Applications of WASPAS Method in Manufacturing Decision Making, *Informatika*, 25(1), 1–20.

- Christiana, E. J., Balan, B., & Robu, I-B. (2014). The Relationship between Life Expectancy at Birth and Health Expenditures Estimated by a Cross-country and Time-series Analysis, *Procedia Economics and Finance*, 15, 108-114.
- Cornia, G. A. (2001). Globalization and health: Results and Options, *Bulletin of the World Health Organization*, 79(9), 834-841.
- Çakır, E., & Can, M. (2019). Best-Worst Yöntemine Dayalı ARAS Yöntemi ile Dış Kaynak Kullanım Tercihinin Belirlenmesi: Turizm Sektöründe Bir Uygulama, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 23(3), 1273-1300.
- Dadelo, S., Turskis, Z., Zavadskas, E. K., & Dadeliene, R. (2012). Multiple Criteria Assessment of Elite Security Personal on the Basis of ARAS and Expert Methods, *Economic Computation and Economic Cybernetics Studies and Research*, 46(4), 65-87.
- Daştan, İ., & Çetinkaya, V. (2015). OECD Ülkeleri ve Türkiye'nin Sağlık Sistemleri, Sağlık Harcamaları ve Sağlık Göstergeleri Karşılaştırması, *SGD-Sosyal Güvenlik Dergisi*, 5(1), 104-134.
- Değirmenci, N. & Yakıcı Ayan, T. (2020). OECD Ülkelerinin Sağlık Göstergeleri Açısından Bulanık Kümeleme Analizi ve Topsis Yöntemine Göre Değerlendirilmesi, *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 38(2), 229-241. <https://doi.org/10.17065/huniibf.592991>
- Diakoulaki, D., Mavrotas, G., & Papayannakis, L. (1995). Determining Objective Weights in Multiple Criteria Problems: The Critic Method, *Computers & Operations Research*, 22(7), 763-770. [https://doi.org/10.1016/0305-0548\(94\)00059-H](https://doi.org/10.1016/0305-0548(94)00059-H)
- Ecer, F. (2016). ARAS Yöntemi Kullanılarak Kurumsal Kaynak Planlaması Yazılımı Seçimi, *Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi*, 8(1), 89-98.
- Esen, E., & Çelik Keçili, M. (2022). Economic Growth and Health Expenditure Analysis for Turkey: Evidence from Time Series, *J Knowl Econ.*, 13, 1786-1800.
- European Union (EU) (2022). South Asian Association for Regional Cooperation (SAARC)" https://www.eeas.europa.eu/eeas/south-asian-association-regional-cooperationsaarc_en#:~:text=SAARC%20has%20eight%20member%20countries,Pakistan%20and%20Sri%20Lanka. (Erişim Tarihi: 01.11.2022).
- Gedikli, A., Erdoğan, S. Kirca, M., & Demir, İ. (2019). An Analysis of Relationship between Health Expenditures and Life Expectancy: The Case of Turkey and Turkic Republics, *Bilig*, 91, 27-52.
- Hanson, K., Gilson, L., Goodman, C., Mills, A., Smith, R., Feachem, R., Neelam Sekhri, F., Tracey Perez K., & Heather, K. (2008). Is Private Health Care the Answer to the Health Problems of the World's Poor? *PLoS Medicine*, 5(11), 1528-1532.
- Hashemkhani Zolfani, S., Aghdaie, M. H., Derakhti, A., Zavadskas, E. K., & Morshed Varzandeh, M. H. (2013). Decision making on business issues with foresight perspective; an application of new hybrid MCDM model in shopping mall locating, *Expert Systems with Applications* 40(17), 7111-7121. <http://dx.doi.org/10.1016/j.eswa.2013.06.040>
- Hassan, S. A., Zaman, K., Zaman, S., & Shabir, M. (2014). Measuring health expenditures and outcomes in saarc region: health is a luxury?, *Quality Quantity*, 48, 1421-1437. <https://doi.org/10.1007/s11135-013-9844-2>
- Hayati, H., Karimi, S., Sadeghifar, J., Ebrahimzadeh, J., Afshari, S., Khosravi B., & Ashrafi E. (2015). Determining the entitlement to structural indicators of health by means of fuzzy AHP and TOPSIS: a case study in Sistan and Baluchestan, Iran, *JPPM*, 1(3/4), 61-64.
- Hermanowski, T., Bystrov, V., Staszewska-Bystrova, A., Szafraniec-Buryło, S. I., Rabczenko, D., Kolasa, K. & Orlewska, E. (2015). Analysis of Trends In Life Expectancies And Per Capita Gross Domestic Product As Well As Pharmaceutical And Non-Pharmaceutical Healthcare Expenditures, *Acta Pol Pharm*, 72(5), 1045-50.
- Heuvel, W. J. A., & Olariou, M. (2017). How Important are Health Care Expenditures for Life Expectancy? A Comparative, European Analysis, *Journal of the American Medical Directors Association*, 18(3), 276.e9-276.e12. <https://r4d.org/resources/determinants-health-expenditure-country-level-panel-data-analysis/>
- Ilgaz Yıldırım, B., Uysal, F., & Ilgaz, A. (2019). Havayolu İşletmelerinde Personel Seçimi: Aras Yöntemi ile Bir Uygulama, *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2(33), 219-231.

- İzgüden, D., Sezer Korucu, K., Çalışkan Söylemez, Ş., & Demir, M. (2022). OECD Ülkelerinin Sağlık Göstergeleri ve Sağlık Ekipmanlarının Entropi Temelli Aras ve Saw Yöntemleri ile Değerlendirilmesi, *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, 13(35), 731-755.
- Jakovljevic, M., Sugahara, T., Timofeyev, Y., & Rancic, N. (2020). Predictors of (in) efficiencies of Healthcare Expenditure Among the Leading Asian Economies - Comparison of OECD and Non-OECD Nations, *Risk Manag Healthc Policy*, 13, 2261-2280.
- Kalhor, R., Asefzadeh, S., & Ghamari, F. (2016). Ranking Eastern Mediterranean Region Jeosantrik (EMRO) based on the Health Impact Indicators Using Multi-criteria Decision Approach, *Journal of Biology and Today's World*, 5(12), 213-217.
- Karaca, C., & Ulutaş, A. (2018). Entropi ve Waspas Yöntemleri Kullanılarak Türkiye İçin Uygun Yenilenebilir Enerji Kaynağının Seçimi, *Ege Akademik Bakış*, 18(3), 483-494.
- Ke, X., Saksena P., & Holly, A. (2011). *The Determinants of Health Expenditure: A Country-Level Panel Data Analysis*. Geneva: World Health Organization.
- Kenger, M. D., & Organ, A. (2017). Banka Personel Seçiminin Çok Kriterli Karar Verme Yöntemlerinden Entropi Temelli ARAS Yöntemi İle Değerlendirilmesi, *Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4(4), 152-170.
- Kutut, V., Zavadskas, E. K., & Lazauskas, M. (2013). Assessment of Priority Options for Preservation of Historic City Centre Buildings Using MCDM (ARAS), *Procedia Engineering*, 57, 657-661. <http://dx.doi.org/10.1016/j.proeng.2013.04.083>
- Lashgari, S., Antuchevičienė, J., Delavari, A., & Kheirkhah, O., (2014). Using QSPM and WASPAS methods for determining outsourcing strategies, *Journal of Business Economics and Management*, 15(4), 729-743.
- Linden, M., & Ray, D. (2017). Life expectancy effects of public and private health expenditures in OECD countries 1970–2012: Panel time series approach, *Economic Analysis and Policy*, 56(2017), 101-113.
- Macfarlane, S., Racelis, M., & Florence Muli-Muslime, F. (2000). Public health in developing countries, *The Lancet*, 356(9232), 841-846.
- Majumder, P., & Saha, A. K. (2021). A new TOPSIS-based approach to evaluate the economic indicators in the healthcare system and the impact of biotechnology in (Ed. Yasha Hasija), *Translational Biotechnology*, 407-419.
- Nezamuddin, M. S., Effat, T., & Parvaneh, Z. (2016). Health Expenditure and Life-Expectancy in Islamic Countries”, *Quarterly Journal of The Macro and Strategic Policies*, 4(13), 25-40.
- Nixon, J., & Ulmann, P. (2006). The relationship between health care expenditure and health outcomes, *Eur J Health Econ*, 7, 7–18, <https://doi.org/10.1007/s10198-005-0336-8>
- Obrizan, M., & Wehby, G. L. (2012). Health Expenditures and Life Expectancy Around the World: A Quantile Regression Approach, *Discussion Paper, No.47, Kyiv School of Economics and Kyiv Economics Institute*, http://repec.kse.org.ua/pdf/KSE_dp47.pdf
- OECD. (2022), Who we are?, <https://www.oecd.org/about/> (05.12.2022).
- Ömürbek, N., Eren, H., & Dağ, O. (2017). Entropi-Aras ve Entropi-Moosra Yöntemleri ile Yaşam Kalitesi Açısından AB Ülkelerinin Değerlendirilmesi, *Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 10(2), 29-48
- Ömürbek, V., Aksoy, E., & Akçakanat, Ö. (2017). Bankaların Sürdürülebilirlik Performanslarının Aras, Moosra ve Copras Yöntemleri ile Değerlendirilmesi, *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, 8(19), 14-32.
- Özbek, A. (2019), *Çok Kriterli Karar Verme Yöntemleri*, 2. Baskı, Seçkin Yayıncılık.
- Özsarı, H., & Boz, C. (2019). Comparison of Health Status and Macroeconomic Indicators in Organization for Economic Cooperation and Development Countries Using Multidimensional Scaling and TOPSIS, *Journal of Health Science and Profession*, 6(3), 545-54.
- Pekkaya, M., & Dökmen G. (2019). OECD Ülkeleri Kamu Sağlık Harcamalarının Çok Kriterli Karar Verme Yöntemleri İle Performans Değerlendirmesi, *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 15(4), 923-950.

- Raghupathi V., & Raghupathi, W. (2020). Healthcare Expenditure and Economic Performance: Insights From the United States Data, *Front. Public Health*, 8(156), 1-15. <https://doi.org/10.3389/fpubh.2020.00156>
- Rahman, M. M., Khanam, R. & Rahman, M. (2018). Health care expenditure and health outcome nexus: new evidence from the SAARC-ASEAN region, *Global Health.*, 14(113), 1-13. <https://doi.org/10.1186/s12992-018-0430-1>
- Rajkumar A. S., & Swaroop V. (2008). Public spending and outcomes: does governance matter?, *Journal of Development Economics*, 86(1), 96–111. <https://10.1016/j.jdeveco.2007.08.003>.
- Ravallion, M., & S. Chen (1997). What Can New Survey Data Tell Us About Recent Changes in Distribution and Poverty?, *World Bank Economic Review*, 11(2), 357–82.
- Rençber, Ö. F., & Avcı, T. (2018). BIST'te İşlem Gören Bankaların Sermaye Yeterliliklerine Göre Karşılaştırılması: WASPAS Yöntemi ile Uygulama, *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(ICEESS' 18), 169-175.
- Sachs, J. D. (2001). *Macroeconomics and Health: Investing in Health for Economic Development*, Geneva: World Health Organization. <https://apps.who.int/iris/handle/10665/42463>.
- Sala-i-Martin, X. (1997). I Just Ran Two Million Regressions, *American Economic Review*, 8, 178–83.
- Satıcı, S. (2021). Ülkelerin İnovasyon Performansının CRITIC Temelli WASPAS Yöntemiyle Değerlendirilmesi, *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, 16(2), 91-104.
- Saygın, Z. Ö., & Kundakçı, N. (2020). Waspas ve Codas Yöntemleri İle Oecd Ülkelerinin Sağlık Göstergeleri Açısından Kıyaslamalı Analizi, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi*, 23(1), 23-42.
- Schultz, T. P. (1999). Health and Schooling Investments in Africa, *Journal of Economic Perspectives*, 13(3), 67–88.
- Sel, A. (2022). G20 Ülkelerinin Uzun Dönemli Sağlık Göstergeleri Kullanılarak Sınıflandırılması Ve Performanslarının Değerlendirilmesi. *Verimlilik Dergisi*, 3, 381-392.
- Shahraki M. (2019). Public and private health expenditure and life expectancy in Iran, *Payesh*, 18(3), 221-230.
- Shariati, S., Chamzini, A. Y., Salsani, A., & Tamosaitiene, J. (2014). Proposing a New Model for Waste Dump Site Selection: Case Study of Ayerma Phosphate Mine, *Inzinerine Ekonomika-Engineering Economics*, 25(4), 410–419.
- Sliogeriene, J., Turskis, Z., & Streimikiene, D. (2013). Analysis and Choice of Generation Technologies: The Multiple Criteria Assessment on The Case Study of Energy Lithuania, *Energy Procedia*, 32, 11-20
- Smith, P. C., Mossialos, E., Papanicolas, I. & Leatherman, S. (2010). *Performance Measurement for Health System Improvement*, Cambridge University Pres: United Kingdom.
- Songur, C. (2016). Sağlık Göstergelerine Göre Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü Ülkelerinin Kümeleme Analizi, *SGD-Sosyal Güvenlik Dergisi*, 6(1), 197-224.
- Squire, L. (1993). Fighting Poverty, *American Economic Review, Papers and Proceedings*, 83(2), 377–82.
- Suhrcke, M., McKee, M., Stuckler, D., Arce R. S., Tsoolova, S., & Mortensen, J. (2006). The contribution of health to the economy in the European Union, *Public Health*, 120(11), 994-1001.
- Tayalı, H. A. (2017). Tedarikçi Seçiminde Waspas Yöntemi, *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 47, 368-380.
- Türkoğlu, S. P. (2018). Avrupa Ülkelerinin Sağlık Göstergelerinin Topsis Yöntemi ile Değerlendirilmesi, *Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 18(1), 65-78. <http://dx.doi.org/10.11616/asbed.v18i38800.459468>.
- Ural, M., Demireli, E., & Güler Özçalık, S. (2018). Kamu Bankalarında Performans Analizi: Entropi ve Waspas Yöntemleri ile Bir Uygulama, *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (31), 129-141.
- Yardim M.S., Cilingiroglu N., & Yardim N. (2010). Catastrophic health expenditure and impoverishment in Turkey, *Heal Pol.*, 94, 26–33.
- Yiğit, A. (2019). Performance Analysis of Oecd Countries Based on Health Outcomes and Expenditure Indicators, *Journal of International Health Sciences and Management*, 5(9), 114-123.

- Zavadskas, E. K., & Turskis, Z. (2011). Multiple Criteria Decision Making (MCDM) Methods in Economics: an Overview, *Technological and Economic Development of Economy*, 17(2), 397–427. <http://dx.doi.org/10.3846/20294913.2011.593291>
- Zavadskas, E. K., Turskis, Z., & Eviciene, J., (2015). Selecting a Contractor by Using a Novel Method for Multiple Attribute Analysis: Weighted Aggregated Sum Product Assessment with Grey Values, *Studies in Informatics and Control*, 24(2), 141-150.
- Zavadskas, E. K., Turskis, Z., & Vilutiene, T. (2010). Multiple Criteria Analysis of Foundation Instalment Alternatives by Applying Additive Ratio Assessment (ARAS) Method, *Archives of Civil and Mechanical Engineering*, X(3), 123–141. [http://dx.doi.org/10.1016/S1644-9665\(12\)60141-1](http://dx.doi.org/10.1016/S1644-9665(12)60141-1)
- Zavadskas, E. K., Turskis, Z., Antucheviciene, J., & Zakarevicius, A. (2012b). Optimization of Weighted Aggregated Sum Product Assessment, *Elektronika Ir Elektrotechnika*, 122(6), 3-6. <https://doi.org/10.5755/j01.eee.122.6.1810>
- Zavadskas, E. K., Vainiunas, P., Turskis, Z., & Tamosaitiene, J. (2012a). Multiple Criteria Decision Support System for Assessment of Projects Managers in Construction, *International Journal of Information Technology & Decision Making*, 11(2), 501–520. <http://dx.doi.org/10.1142/S0219622012400135>
- Zavadskas, E., K. & Turskis, Z. (2010). A New Additive Ratio Assessment (ARAS) Method in Multicriteria Decision-Making, *Technological and Economic Development of Economy*, 16(2), 159-172. <http://dx.doi.org/10.3846/tede.2010.10>
- Zavadskas, E. K., Antucheviciene, J., Saparauskas, J., & Turskis, Z., (2013). MCDM Methods WASPAS and MULTIMOORA: Verification Of Robustness Of Methods When Assessing Alternative Solutions, *Economic Computation & Economic Cybernetics Studies & Research*, 47(2), 1-5.
- Zenonas T., & Kazimieras Z. E. (2010). A Novel Method for Multiple Criteria Analysis: Grey Additive Ratio Assessment (ARAS-G) Method, *Informatica*, 21(4), 597 – 610.

Ekler/Appendices

Ek-1: CRITIC (Criteria Importance Through Intercriteria Correlation)

CRITIC (Criteria Importance Through Intercriteria Correlation), ÇKKV problemlerinde ağırlıkların belirlenmesini amaçlayan bir objektif ağırlıklandırma yöntemidir. Diakoulaki vd. (1995) çalışmasında önerilen bu yöntem kriterler arasındaki korelasyonu kullanmaktadır. (Diakoulaki vd., 1995, s. 764). CRITIC yönteminin uygulama adımları şu şekilde özetlenebilir (Diakoulaki vd., 1995, s. 764; Ayçin, 2019, ss. 77-78):

$X = [x_{ij}]_{m \times n}$ biçiminde ifade edilen Karar matrisi x_{ij} elemanlarından oluşmakta olup m adet alternatif ve n adet kriteri içermektedir. CRITIC yönteminin uygulanmasında ilk adım $x_j^{\max} = \max(x_{ij}, i = 1, \dots, m)$ ve $x_j^{\min} = \min(x_{ij}, i = 1, \dots, m)$ olmak üzere Eşitlik 1'den yararlanılarak normalize karar matrisinin oluşturulmasıdır.

$$r_{ij} = \frac{x_{ij} - x_j^{\min}}{x_j^{\max} - x_j^{\min}}, \text{ fayda} \quad (1)$$

$$r_{ij} = \frac{x_j^{\max} - x_{ij}}{x_j^{\max} - x_j^{\min}}, \text{ maliyet}$$

Bu yöntemde kriter ağırlıklarının saptanmasında kriterlerin standart sapmaları ve kriterler arasındaki korelasyon hesaplanır. Bu bağlamda, j . kriterin ağırlığını ifade eden w_j Eşitlik 2 yardımıyla hesaplanır.

$$w_j = \frac{C_j}{\sum_{i=1}^m C_i} \quad (2)$$

Eşitlik 2'de C_j j . kritere ait toplam bilgiyi ifade eder ve Eşitlik 3 yardımıyla hesaplanır.

$$C_j = \sigma_j \sum_{i=1}^m (1 - r_{ij}) \quad (3)$$

Eşitlik 3'deki σ_j , j . kriterin standart sapmasını ve r_{ij} de korelasyon katsayısını ifade etmektedir. Çalışmada bu adımlar takip edilerek hesaplanan değerlere ilişkin tablolar izleyen satırlarda sunulmuştur.

Tablo1. Karar Matrisi

Ülke/Kriter	K1	K2	K3	K4	K5	K6	K7
Afganistan	13,24	8,19	79,4	494	65	46	6
Bangladeş	2,48	18,63	75,26	2,154	73	26	6
Butan	3,61	73,57	19,47	3,322	72	24	6
Hindistan	3,01	32,79	66,38	2,072	70	28	7
Maldivler	8,04	79,3	19,05	10,561	79	6	3
Nepal	4,45	24,81	63,28	1,195	71	25	6
Pakistan	3,38	31,98	60,92	1,481	67	56	7
Sri-Lanka	4,08	47,22	51,42	3,848	77	6	7
ABD	16,77	50,84	49,16	65,094	79	9	9
Almanya	11,7	77,73	22,27	46,794	81	3	11

Tablo 1. Devam.

İsviçre	11,29	32,11	15,12	85,334	83	2	8
Norveç	10,52	85,82	14,18	75,719	83	2	8
Avusturya	10,43	71,68	26,99	50,114	82	3	9
Danimarka	9,96	83,29	16,71	59,775	81	3	9
İsveç	10,87	84,88	15,12	51,939	83	2	9
Hollanda	10,13	65,9	34,07	52,476	82	4	9
Kanada	10,84	70,17	29,83	46,328	82	4	9
İrlanda	6,68	74,58	25,42	80,886	83	3	6
Türkiye	4,34	77,92	22,08	9,121	78	9	5

Tablo 2. Normalize Karar Matrisi

Ülke/Kriter	K1	K2	K3	K4	K5	K6	K7
Afganistan	0,247	1	0	0	1	0,1852	0,625
Bangladeş	1	0,8655	0,0635	0,9981	0,5556	0,5556	0,625
Butan	0,9209	0,1578	0,9189	0,9957	0,6111	0,5926	0,625
Hindistan	0,9629	0,6831	0,1996	0,9982	0,7222	0,5185	0,5
Maldivler	0,6109	0,084	0,9253	0,981	0,2222	0,9259	1
Nepal	0,8621	0,7859	0,2472	1	0,6667	0,5741	0,625
Pakistan	0,937	0,6935	0,2833	0,9994	0,8889	0	0,5
Sri-Lanka	0,888	0,4972	0,429	0,9946	0,3333	0,9259	0,5
ABD	0	0,4506	0,4637	0,8703	0,2222	0,8704	0,25
Almanya	0,3548	0,1042	0,876	0,9075	0,1111	0,9815	0
İsviçre	0,3835	0,6919	0,9856	0,8293	0	1	0,375
Norveç	0,4374	0	1	0,8488	0	1	0,375
Avusturya	0,4437	0,1821	0,8036	0,9007	0,0556	0,9815	0,25
Danimarka	0,4766	0,0326	0,9612	0,8811	0,1111	0,9815	0,25
İsveç	0,4129	0,0121	0,9856	0,897	0	1	0,25
Hollanda	0,4647	0,2566	0,695	0,8959	0,0556	0,963	0,25
Kanada	0,415	0,2016	0,76	0,9084	0,0556	0,963	0,25
İrlanda	0,7061	0,1448	0,8277	0,8383	0	0,9815	0,625
Türkiye	0,8698	0,1018	0,8789	0,9839	0,2778	0,8704	0,75

Tablo 3. İlişki Katsayı (Korelasyon Katsayısı) Matrisi

	K1	K2	K3	K4	K5	K6	K7
K1	1	0,218	-0,291	0,495	0,458	-0,393	0,557
K2	0,218	1	-0,877	-0,351	0,738	-0,716	0,24
K3	-0,291	-0,877	1	0,293	-0,806	0,76	-0,238
K4	0,495	-0,351	0,293	1	-0,291	0,305	-0,017
K5	0,458	0,738	-0,806	-0,291	1	-0,95	0,448
K6	-0,393	-0,716	0,76	0,305	-0,95	1	-0,359
K7	0,557	0,24	-0,238	-0,017	0,448	-0,359	1

Tablo 4. Kriter Ağırlıkları

	K1	K2	K3	K4	K5	K6	K7
σ_j	0,287	0,326	0,342	0,221	0,327	0,297	0,236
c_j	1,4224	2,1998	2,4484	1,2301	2,0938	2,1838	1,2671
w_j	0,1107	0,1713	0,1906	0,0958	0,163	0,17	0,0986

Akademisyenlerin koronavirüs kaygı düzeyinin akademisyenliğe yabancılaşmaya etkisi üzerine bir araştırma

Sorumlu Yazar/
Corresponding Author:

Erkan Nur
Arş. Gör.
Harran Üniversitesi
erkan.nur@harran.edu.tr
0000-0002-5131-4742

Ferit Küçük
Prof. Dr.
Harran Üniversitesi
feritk@harran.edu.tr
0000-0001-7291-5590

Öz

Bu çalışmanın amacı, akademisyenlerin koronavirüs kaygı düzeyinin mesleklerine yabancılaşmaya olan etkisini belirlemektir. Araştırmanın örneklemini, Harran Üniversitesinde farklı unvanlarda görev yapan, 224 akademisyen oluşturmaktadır. Araştırma için ihtiyaç duyulan veriler, yüz yüze ve online anket tekniği ve kolayda örnekleme yöntemi ile toplanmış olup elde edilen veriler, SPSS paket programı ile analiz edilmiştir. Araştırmanın amacı doğrultusunda, Pearson korelasyon analizi, hata terimleri arasında otokorelasyon olup olmadığını belirlemek amacıyla, Durbin Watson testi analizi ve öne sürülen hipotezleri test etmek için regresyon analizi yapılmıştır. Yapılan analizler sonucunda koronavirüs kaygı düzeyinin, akademisyenliğe yabancılaşma alt boyutlarından bilimsel araştırmaya yabancılaşma, yalıtılmışlık ve güçsüzlük üzerinde pozitif ve anlamlı bir etkiye sahip olduğu tespit edilirken kendine yabancılaşma ve öğretime yabancılaşma üzerinde ise herhangi bir anlamlı etkisi bulunamamıştır. Elde edilen sonuçlar, literatür çerçevesinde tartışılmış ve bu doğrultuda öneriler sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler:

Koronavirüs Kaygı Düzeyi, Akademisyenliğe Yabancılaşma, İşe Yabancılaşma, Akademisyen.

JEL Kodları:
D23, M10, M19.

A study on the effect of academics' level of coronavirus anxiety on alienation from academic profession

Abstract

This study aimed to determine the effect of academics' coronavirus anxiety levels on alienation from their profession. The research sample consisted of 224 academics working at different titles at Harran University. The data were collected using face-to-face and online survey techniques and convenience sampling methods, and the obtained data were analyzed using the SPSS package program. Pearson correlation analysis and Durbin-Watson test analysis were performed to determine whether there was autocorrelation between error terms, and regression analysis was conducted to test the hypotheses. The analysis revealed that coronavirus anxiety had a positive and significant effect on alienation from scientific research, isolation, and powerlessness, which are sub-dimensions of alienation from academics, whereas no significant effect was found on self-alienation and alienation from teaching. The findings are discussed within the literature framework, and suggestions are provided.

Keywords:

Coronavirus Anxiety Level, Alienation from Academics, Alienation from Work, Academics.

JEL Codes:
D23, M10, M19.

Extended Summary

The coronavirus pandemic has negatively affected the education sector, as it has in almost every sector. After the measures were taken during the epidemic, distance education was provided for a while. After vaccination studies started and most of the population receiving education and training at universities reached a certain percentage of vaccination, education was gradually given face-to-face again. However, it is thought that the different variants of the coronavirus emerge over time, and the symptoms of each variant differ, negatively affecting academics. However, uncertainty regarding the end of an epidemic can cause anxiety and fear. This situation is predicted to play a role in academics' professional alienation.

Hence, in this study, the effect of the coronavirus anxiety level of academics on alienation from academics' perspective was tried to be determined.

When the literature is examined, studies have investigated the relationship between coronavirus anxiety levels and different variables. However, no study has examined the coronavirus anxiety level and variables of alienation from academics. In addition, the fact that this study covers the period of vaccination and face-to-face education constitutes the originality of the research.

The research was conducted on academics working at Harran University between 15.01.2022 and 17.06.2022. The data were collected by sampling because there are constraints such as time, cost, and outdated data in collecting the data needed for the research. The required data were obtained using face-to-face and online survey methods and convenience sampling, which is a non-random sampling method. During the data collection process, a total of 230 questionnaires were completed. However, six of these questionnaires were not included in the study for reasons such as blank statements, marking two statements simultaneously, and extreme data. As a result, the analyses were conducted in accordance with the data obtained from 224 questionnaires.

A frequency analysis was conducted to determine the demographic characteristics of the participants. As a result of the analysis in terms of gender, 71,4% (160) men; in terms of marital status, 79% (177) were married; 35,7% (80) were 31-40 years old, 23,7%; in terms of title (53) found that 31,3% (70) of the doctoral faculty members in terms of seniority consisted of those with 21 or more years of academic experience.

Exploratory factor analysis was conducted to test the construct validity of the coronavirus anxiety level and alienation from the academic' scales used in the study. As a result of the EFA, it was determined that five items of the coronavirus anxiety level scale were gathered under one dimension, which explained 71,479% of the total variance. As a result of the EFA on alienation from the academic's scale, one item of the powerlessness sub-dimension was excluded from the analysis because it was linked to more than one factor at the same time, it was not linked to the relevant factor, and the factor load was too low. The remaining 20 items were linked to the desired sub-factors. The kurtosis skewness values were checked to determine whether the data showed a normal distribution. The obtained values were between ± 3 ; therefore, the data showed a normal distribution. Pearson's correlation analysis was performed because the data showed a normal distribution. In order to determine the internal consistency of the data obtained as a result of the questionnaire, Cronbach's Alpha internal consistency test of both scales and their sub-dimensions was performed. As a result of the test, the Cronbach's Alpha value of the coronavirus record level scale was calculated as 0,898, the Cronbach's Alpha value of the six dimensions of alienation from academics was calculated as 0,863, alienation from scientific research 0,752, alienation from teaching 0,639, isolation 0,740 and powerlessness 0,669. Accordingly, both scales were found to be reliable. Then, linear regression analysis was performed to test the hypotheses in line with the research model. As a result of the analysis, it revealed that the coronavirus anxiety level of academics is one of the sub-dimensions of alienation from academics. While it was found that scientific research had a significant effect on alienation, isolation, and powerlessness, no significant effect was found on self-alienation and alienation from teaching. The findings in this direction are discussed within the literature framework, and suggestions are presented.

Giriş

II. Dünya Savaşı sonrası süreçte, savaşın etkileri nedeniyle toplumda meydana gelen karmaşanın artması, beraberinde başta Amerika olmak üzere birçok Batı ülkesinde, yabancılaşma kavramının gündeme gelmesi neden olmuş ve bu süreç, kavram çerçevesinde birçok ampirik araştırmanın yapılmasına zemin hazırlamıştır. Bununla beraber, küreselleşme olgusu ile birlikte ortaya çıkan kapitalist sistemin ve post-modern anlayışın tüm dünyayı kısa bir sürede etkisi altına alması, beraberinde yabancılaşma kavramına olan ilginin artmasında büyük rol oynamıştır (İrdem, 2021, s. 275). Özellikle iş görenlerin, bir örgüt bünyesinde çalışmaya başlaması ile yabancılaşma kavramı yerini, zamanla işe yabancılaşma kavramına bırakmıştır. İşe yabancılaşma, sektör ayırmaksızın her sektördeki iş görenlerin ve örgütlerin karşı karşıya kaldığı bir negatif örgütsel davranış türüdür.

Örgütlerde bireylerin işe yabancılaşmalarında rol oynayan birden çok faktör mevcuttur. Bu faktörleri, bireysel (yaş, cinsiyet, medeni durum, gelir vb.) ve örgütsel kaynaklı (yönetim tarzı, işin yapısı vb.) olmak üzere ikiye ayırmak mümkündür (Akdoğan & Aydemir, 2018). Bu faktörlerin dışında virüse karşı acizlik ve kısıtlanmış olma hissi, salgının önemini anlayamama, kurallara uymada direnç, kendini yalıtılmış ve yalnız hissetme gibi duygu ve durumlar nedeniyle, salgın hastalıklar da çalışanların işe yabancılaşmasında rol oynayana önemli bir faktör olarak görülmektedir (Ödemiş Keleş & Cemaloğlu, 2022, s.59). Eğer ortaya çıkan bu salgın hastalıkların etkisi küresel çapta ise bu durum, tıp literatüründe pandemi olarak adlandırılmaktadır. Bu bağlamda, pandemi olarak adlandırılan salgın hastalıklardan bir tanesi de 17 Kasım 2019 tarihinde Çin'in Vuhan şehrinde ortaya çıkan ve Türkiye'de ilk vakası, 11 Mart 2020'de tespit edilen COVID-19'dur.

Our World in Data raporuna göre, Dünya'da 662 milyon kişi bu hastalığa yakalanırken, bunların 6,7 milyonu hayatını kaybetmiştir (Our World in Data, 2023). Türkiye'de de durum benzer niteliktedir. Sağlık Bakanlığı'nın Kasım 2022 raporu incelendiğinde, ülkemizde toplam 17.042.722 kişi hastalığa yakalanırken bunlardan, 101.492 kişi vefat etmiştir (Sağlık Bakanlığı, 2023). Raporlar, salgının ne kadar etkili ve ölümcül sonuçlar doğurduğunu ortaya koymaktadır.

Toplumda salgının ne zaman biteceği konusunda yaşanan belirsizlik ve bu belirsizliğin neden olduğu korku ve kaygı, aşılama faaliyetleri ile azalmıştır. Ancak COVID-19'un zamanla mutasyona uğramasına bağlı olarak yeni varyantlarının ortaya çıkması ve her bir yeni varyantın belirtilerinin öncekilere kıyasla farklılık göstermesi, bireylerin koronavirüs kaygı düzeylerinde artışa neden olduğu öngörülmektedir. Bu kaygının yaşandığı alanlardan bir tanesi de eğitim sektörünün en önemli kolu olan üniversitelerdir. Üniversitelerde görev yapan akademisyenlerin kapalı alanlarda ve genellikle kalabalık sınıflarda ders vermesi, derslerin karşılıklı diyaloglar ve soru-cevap şeklinde geçmesi, ders sürelerinin ortalama üç saat olması vb. unsurlar, kaygıyı tetikleyici değişkenler olarak düşünülmektedir. Akademisyenlerin temel olarak bilimsel çalışmalara, etkin ve verimli ders anlatımına ağırlık vermeleri gerekirken, salgın sürecinin neden olduğu "*Acaba ben de yakalanır mıyım*", "*Yakalanırsam iyileşir miyim*", "*Kalıcı hasar verir mi*" ve "*Ölür müyüm*" gibi kaygı dolu düşünceler nedeniyle, gerek zihinsel gerek fiziksel olarak temel amaçlarına odaklanmada sorun yaşadıkları öngörülmektedir. Bu çerçevede bu çalışmada, salgın döneminde akademisyenlerin koronavirüs kaygı düzeylerinin akademisyenliğe yabancılaşma üzerindeki etkisi belirlenmeye çalışılmıştır.

Bu araştırmanın önemini artıran ve literatüre katkı sağlayacağını düşündüren iki önemli nokta vardır. Birincisi, literatürde koronavirüs kaygı düzeyinin çalışanların işte üretkenliğine (Ölmezoğlu İri & Korkmaz, 2021), meslek performansına (Hoşgör vd., 2020) ve motivasyonuna (Sönmez, 2020), olan etkisini belirlemek amacıyla yapılan çalışmalar olmasına rağmen, koronavirüs kaygı düzeyinin akademisyenliğe yabancılaşmaya etkisini belirlemeye yönelik yapılmış herhangi bir çalışmaya rastlanılmamış olması. Diğeri ise, alan yazında COVID 19'un akademisyenliğe yabancılaşmaya etkisini araştırarak kısıtlı sayıda çalışma olmasına rağmen, bu çalışmaların yapıldıkları dönem, aşılama çalışmaları ve eğitimin işleyişi biçimi gibi parametrelerin bu çalışmadan farklılık göstermesidir.

Örneğin, Alparslan vd. (2021) çalışmaları, koronavirüs aşısının üretilmediği ve eğitimin uzaktan eğitim yöntemiyle devam ettiği bir döneme aitken Ödemiş Keleş ve Cemaloğlu'nun (2022) çalışmaları da koronavirüs aşısının uygulanmaya başlandığı fakat eğitimin, uzaktan eğitim yöntemiyle devam ettiği döneme aittir.

Bu bağlamda bu çalışmanın, gerek koronavirüs aşısının kullanılmaya başlandığı dönemi kapsıyor olması, gerek bu süreçte eğitimin yüz yüze veriliyor olması nedeniyle çalışma sonucunda elde edilecek bulguların, literatürde yer alan boşluğu doldurması ön görülmektedir.

1. Kuramsal Çerçeve

1.1 Kaygı ve Koronavirüs Kaygısı

Kaygı, diğer bir ifadeyle anksiyete; nesnel olmayan bir tehlike karşısında yaşanan endişe duygusu olarak tanımlanmaktadır. Aynı zamanda kavram, bireylerde bazı ruhsal sorunların ortaya çıkmasına zemin hazırlaması nedeniyle tıp terminolojisinde hastalık olarak kabul edilmektedir (Ocaktan vd., 2002, s. 22). Özellikle yaşanan

stresli durumlar sonrasında orta çıkan kaygı, kişinin kendini güvende hissetmediği anlara karşı geliştirdiği bir savunma mekanizması olarak görülmektedir (Öz, 2010). Bireyler yaşanan kaygı sürecinde başta nefes alma zorluğu, yüksek düzeyde çarpıntı ve beraberinde özellikle ellerde ve ayaklarda titreme gibi fizyolojik belirtilerle karşı karşıya kalabilirken bunların yanı sıra sıkıntı duyma, huzursuzluk yaşama ve her an bir şeyler olabilecekmış gibi psikolojik belirtilerle de karşılaşabilmektedir (Türkçapar, 2004; Karamustafaloğlu & Yumrukçal, 2011).

Bireylerin kaygı düzeyini etkileyen birçok faktör olmakla birlikte, bu faktörlerin başında sağlık ile ilgili değişkenler gelmektedir (Göksu & Kumcağız, 2020, s. 467). Özellikle yaşanan sağlık problemleri bireysel düzeyde değil de tüm toplumu etkileyecek düzeyde ise bu süreçte yaşanacak kaygı da şüphesiz ki daha fazla olacaktır. Günümüzde insanlık, COVID-19 olarak adlandırılan ve tüm dünyayı etkisi altına alan ve Dünya Sağlık Örgütü (WHO) tarafından pandemi olarak ilan edilen bu salgın hastalığa karşı, 11 Aralık 2019 tarihinden bu yana büyük bir mücadele vermektedir. Bu salgın dönemi bireyleri gerek fizyolojik gerekse psikolojik ve toplumsal açıdan oldukça etkilemiş ve salgının ne zaman biteceği konusunda yaşanan belirsizlik, bu etkinin devamına neden olmuştur. Yaşanan bu belirsizlik, bireylerin kaygı düzeylerinde yaşanan artışta rol oynamıştır. Bu doğrultuda yapılan birçok ulusal ve uluslararası çalışma da bu görüşü destekler niteliktedir:

Göksu ve Kumcağız (2020) Giresun ili çerçevesinde, farklı mesleklere mensup 303 kişiyi kapsayan araştırmalarında, katılımcıların %84'ü koronavirüs salgını sürecinde, kaygılarının arttığını ifade etmişlerdir. Yine benzer bir çalışma da Çölgeçen ve Çölgeçen (2020) tarafından yapılmıştır. Araştırmacılar, Türkiye geneli 422 kişiyi dahil ettikleri çalışmalarında, katılımcıların durumluk kaygı puan ortalamalarının sürekli kaygı puan ortalamalarından daha yüksek olduğu ve bu sonuca neden olan faktör olarak ise COVID-19 salgını gösterilmiştir. Cao vd. (2020), Çin'de eğitim gören üniversite öğrencilerinin kaygı düzeylerini belirlemek amacıyla yaptıkları araştırmalarında, katılımcıların %21,3'ü hafif, %2,7'si orta ve %0,09'u yoğun düzeyde koronavirüs sürecinde kaygı yaşadıklarını belirtmişlerdir. Ying vd. (2020), COVID-19 salgınının sağlık çalışanlarının ve yakınlarının ruh sağlığı üzerindeki etkilerini belirlemek amacıyla yaptıkları araştırmada, pandemi döneminde hem sağlık çalışanlarının hem de yakınlarının depresyon ve kaygı düzeylerinin yüksek olduğunu tespit etmişlerdir. Amerika Birleşik Devletleri'nde (ABD) yapılan farklı bir araştırmada da salgının ilerleyen dönemlerde bireylerin üzerinde oluşturduğu kaygı ve endişenin, ilk dönemlerine göre üç kat artış gösterdiği bulgusuna ulaşılmıştır (Bendau vd., 2021). Polonya'da yapılan benzer bir araştırmada da bireylerde, COVID-19 'a bağlı kaygı düzeylerinde büyük bir artış yaşandığı tespit edilmiştir (Malesza & Kaczmarek, 2021).

1.2. Yabancılaşmadan Akademisyenliğe Yabancılaşmaya

Yabancılaşma kavramının geçmişi, tarihin çok eski dönemlerine dayanmaktadır. Kavram, geçmişten günümüze kadar başta felsefe, psikoloji, sosyoloji, tıp ve teoloji olmak üzere birçok bilim dalı içerisinde kendisine yer bulmuştur (Lukacs, 1975, s. 538). Yabancılaşma kavramını ilk kullanan kişi Rousseau olmakla birlikte (Osmanoğlu, 2008) kavram, bilimsel anlamda ise ilk kez "Tin'in Fenomenolojisi" adlı eserde, G.W.F. Hegel tarafından incelenmiştir. Hegel bu eserde yabancılaşmanın, olumlu ve soyut bir anlama sahip olduğunu vurgulamış ve bu sebeple, insanlık için oldukça önemli bir yere sahip olduğunu ifade etmiştir. Ayrıca Hegel, insanlık tarihinin ilerlemesinde de yabancılaşmanın önemli bir yere sahip olduğunu yine bu eserinde vurgulamıştır (Marcuse, 1989, s. 197). Hegel'in ele aldığı yabancılaşma kavramı daha çok felsefi içerikli bir yapıya sahiptir. Fakat kavramın soyutlaştırılmasında, siyaset ve ekonomi ile ilişkilendirilmesinde ise Marx büyük rol oynamıştır. Marx yabancılaşmayı, "insanlığın, emeğin yarattığı bir dünyada, adım adım bir yabancıya dönüştüğü süreçtir" (Marx, 1993, s. 2010), şeklinde açıklamış olup aynı zamanda yabancılaşmayı; ürüne, emeğe, kendine, doğaya ve insanlara yabancılaşma olmak üzere belirli boyutlar çerçevesinde değerlendirmiştir (Ollman, 2015, s. 221; Overend, 1975, s. 309). Daha sonraki dönemlerde kavramı, işletme ve yönetsel çerçevede ele alarak, teorik ve ampirik olarak araştıran kişi ise Melvin Seeman olmuştur (Seeman, 1959, s.783). Seeman araştırmasında yabancılaşmayı; kendine yabancılaşma, güçsüzlük, anlamsızlık, kuralsızlık ve sosyal izolasyon olmak üzere beş boyut altında incelemiştir (Seeman, 1959, s.783). Günümüzde ise işletme alan yazınında yapılan birçok araştırmada, Seeman tarafından geliştirilen bu beş boyutlu yabancılaşma ölçeğinin araştırmalarda kullanıldığı görülmektedir.

İşletme alanında çalışmalara konu olan yabancılaşma kavramı daha çok bireyin işe yabancılaşma düzeyi ile ilgilidir. Bu açıdan bu çalışmada araştırılan yabancılaşma kavramı da bireyin iş yeri durumu dikkate alınarak, iş odaklı bir yabancılaşma olacaktır. İşe yabancılaşma çalışanın kariyeri, mesleki normları ve mesleki gelişimini gerçekleştirme aşamasında yaşadığı sorunlar nedeniyle meydana gelen hayal kırıklığı olarak tanımlanmaktadır (Aiken & Hage, 1966, s. 497). Bir başka tanıma göre ise işe yabancılaşma, bireyin çalışmaya karşı ilgi ve alakasını kaybetmesi sonucunda, kariyer hedeflerinden uzaklaşması ve örgütsel normlarına uyum sağlayamaması sonucunda oluşan olumsuz duygular toplamı olarak ifade edilmektedir (Özbek, 2011, s. 233). Kavrama ilişkin yapılan tanımlamalar bir bütün olarak değerlendirildiğinde işe yabancılaşma; bireyin başlangıçta işe karşı hissettiği pozitif duygu, düşünce ve tutumların bireysel, örgütsel ve çevresel kaynaklı olumsuzluklar nedeniyle zamanla negatif duygu, düşünce ve tutumlara dönüşme süreci olarak açıklanabilir.

İşe yabancılaşma olgusu, özellikle Sanayi Devrimi ile adından sıklıkla söz ettiren, negatif örgütsel davranış türlerinden biri haline gelmiştir. Günümüzde de gerek kamu gerek özel sektörde faaliyet gösteren örgütlerin, işe yabancılaşmanın örgüt ve çalışanlar üzerinde oluşturduğu tahribatı önlemek için yoğun çaba sarf ettikleri düşünülmektedir. Örgütlerde çalışanların işe yabancılaşmasına neden olan faktörler; örgütün faaliyet gösterdiği sektöre, yönetim modeline, çalışma koşullarına, teknolojik yapıya, kültürel ve toplumsal yapıya göre farklılık gösterse de örgütlerin ve çalışanların iş hayatının belirli dönemlerinde, kısa ya da uzun dönemli olarak yabancılaşma sorunu ile karşı karşıya kalmaları kaçınılmaz bir durum haline gelebilmektedir. Mohan ve Prasad'ın da (2014, s. 142) belirttiği üzere; "Yabancılaşma yaşamın bir parçasıdır. Bu sebeple, tamamen ortadan kaldırılamaz. Ancak alınan önlemler sayesinde, yönetilebilir ve kontrol altında tutulabilir bir seviyeye getirmek mümkündür."

Alan yazında yapılan birçok teorik ve uygulamalı çalışmada akademisyenler, işe yabancılaşma sorununu farklı sektörler kapsamında araştırmışlardır. Bu sektörlerden bir tanesi de eğitimidir. Eğitim sektörü ekseninde yapılan çalışmalar incelendiğinde, öğrencilerin yabancılaşmaları (Akyavuz, 2020; Şimşek & Akdemir, 2015; Çağlar, 2013; Sanberk, 2003; Polat & Özdemir, 2018; Yalçın & Dönmez, 2017; Çelik, 2005; Çelik & Babaoğlu, 2017;) ve öğretmenlerin yabancılaşmaları (Şimşek, vd., 2012; Eryılmaz & Burgaz, 2011; Yılmaz & Sarpkaya, 2009; Erjem, 2005; Kesik & Cömert, 2014), üzerine birçok çalışma olmasına rağmen, akademik personelin yabancılaşmasına ilişkin kısıtlı sayıda araştırmanın olduğu (Örn. Ödemiş Keleş & Cemaloğlu 2022; Alparlan vd., 2021), görülmektedir. Yıldız ve Alici (2019) araştırmalarında, üniversitelerin kendine özgü fakat karmaşık bir yapıya sahip olmasını ve ayrıca akademik çalışma hayatının kontrol altına alınmasının oldukça güç bir alan olmasını, bu durumun gerekçeleri arasında göstermişlerdir.

Helmes çalışmasında bilgi üretim merkezi olan, akademik özgürlük ve iş birliğine önem atfedilen üniversitelerde, diğer sektörlerde olduğu gibi yabancılaşma durumunun görülmesini akademinin misyonu ile uyuşmadığını ifade etmiştir (Helmes, 2020, s. 2). Ancak her meslek grubunda olduğu gibi akademisyenlerinde, iş hayatının belirli evrelerinde mesleğe yabancılaşma yaşamaları günümüzde normal bir durum haline gelmiştir. Çünkü akademisyenler başta eğiticilik, öğrencilik, idari işler, araştırma ve bunlara ek olarak akademik çalışmalar gibi (Yıldız & Alici, 2019, s. 51), çok yönlü bir çalışma alanı içerisinde faaliyet göstermektedirler. Bu duruma ilaveten, içsel ve dışsal kaynaklı bazı faktörlerinde, akademisyenlerin mesleklerine yabancılaşmaları üzerinde oldukça etkili olduğu tespit edilmiştir. Akademisyenlerin mesleklerine yabancılaşmalarında rol oynayan bu faktörleri şu şekilde özetlemek mümkündür (Keser, 2016; Yıldız & Alici, 2019; Çoban vd., 2019; Aydın & Özeren, 2019):

- Türkiye'de üniversite politikalarının gün geçtikçe merkez kaynak odaklı değişkenliği
- Birim, fakülte ve üniversite kapsamlı yaşanan sorunlar
- Akademisyenler arasında yaşanan çekişme, kavgaya ve kıskançlıklar
- Bölümlerde eğitim alan öğrenci sayılarında yaşanan artış ve bu doğrultuda artan ders sayısı
- Zaman ve enerji yetersizliği
- İş ortamında yaşanan rol çatışmaları ve gruplaşmalar
- Psikolojik baskılar
- Maddi ve manevi açıdan doyum sağlanamaması

Yukarıda belirtilen faktörlerin, daha çok bireysel ve örgütsel kaynaklı olduğu görülmektedir. Üniversite yönetiminin uyguladığı stratejilere ve akademisyenlerin davranışlarına bağlı olarak, bu faktörlerin sayısını artırmak ya da azaltmak mümkündür.

1.3. Koronavirüs Kaygı Düzeyi ve Akademisyenliğe Yabancılaşma İlişkisi

Salgın süreci, toplumun her kesimini derinden etkilemiş ve salgının tamamen ne zaman biteceği konusunda yaşanan belirsizlik, toplumda yaşanan kaygı düzeyinde artışa neden olmuştur. Alan yazında, farklı sektörler kapsamlı yapılan birçok araştırma bulgusu da bu görüşü destekler niteliktedir.

Ölmezoğlu İri ve Korkmaz (2021) araştırmasında, farklı sektörlerde aktif olarak çalışan 18 yaş üzeri bireylerin Koronavirüs kaygı düzeyi ile işte üretkenlik arasında negatif bir ilişki, Hoşgör vd. (2020), acil sağlık birimlerinde çalışan sağlıkçıların, COVID-19 anksiyete düzeyleri ile mesleki performans başarıları arasında orta düzey ve negatif yönlü bir ilişki tespit etmiştir. Sönmez (2020) ise hizmet sektöründe çalışan iş görenleri kapsayan araştırmasında, COVID-19 salgınının çalışanlarda kaygıya neden olduğunu ve bu kaygının iş görenlerin motivasyon ve performansını olumsuz yönde etkilediği bulgusuna ulaşmıştır. Ataman vd. (2021), toplumun COVID-19 salgını döneminde nabzını tutmayı amaçlayan araştırmalarında, salgın süreci uzadıkça toplumun varoluşsal kaygılarının arttığını tespit etmiştir. Ayrıca araştırmaya katılanların %40'ı ölüm, %51'i virüs kapma ve %79'u da sevdiklerini kaybetme kaygılarının arttığını belirtmiştir.

Koronavirüse bağlı olarak oluşan kaygının, etkilediği topluluklardan birisi de akademisyenlerdir. Pandemi süreci ile salgının etkilerine bağlı olarak Türkiye'de dünyada olduğu gibi alınan ilk önlem eğitim kurumlarının

kapatılarak eğitime geçici süre ara verilmesi olmuştur. Fakat COVID-19'un etkileri gün yüzüne çıkmaya başladıkça, eğitime belirli bir süre ara vermenin uzun vadeli bir çözüm yolu olmadığı anlaşılmış ve uzaktan eğitim yoluyla, eğitime devam edilme kararı alınmıştır (Alparslan vd., 2021, s. 316).

Pandemi sürecinde uzaktan eğitim, eğitim faaliyetlerinin devam edilmesinde ve öğrencilerin müfredat gerisinde kalmaması açısından önemli rol oynarken akademisyenler üzerinde ise negatif bir etki oluşturmuştur. Bu süreçte akademisyenler, kendilerini sadece görevlerini yerine getiren robot olarak görmüş ve beklentilerinin karşılığını alamamıştır (Kovancı ve Ergen, 2019, s.95). Ayrıca bu süreçte ev ve iş sınırları tamamen ortadan kalkmış, bu durum ise beraberinde, çalışma koşullarının ev ortamında gerektiği gibi sağlanamamasına ve teknoloji kullanımının zihinsel faaliyetlere odaklanmada engel teşkil etmesine neden olmuştur (Alparslan vd., 2021, s. 321). Özellikle pandemiyle birlikte gelişen teknoloji odaklı ders anlatım yöntemi, uzun süre yüz yüze ders anlatmış akademisyenlerin bir anda bu düzenden çıkmasına zemin hazırlamış, bu durum ise akademisyenlerde stres, düşük motivasyon ve kontrolü kaybetme hissi gibi duyguların ortaya çıkmasına yol açmıştır (Alparslan vd., 2021, s. 321). Pandemi ile ortaya çıkan bu faktörlerin, akademisyenlerin mesleklerine yabancılaşmasında önemli role sahip olduğu yapılan araştırma bulgularında da görülmektedir.

Alparslan vd. (2021) Türkiye'nin 75 ilinden 684 akademisyeni kapsayan araştırmalarında, pandemi döneminde akademisyenlerin, akademisyenliğe yabancılaşma düzeylerinin tüm alt boyutlarda (kendine yabancılaşma, araştırmaya yabancılaşma, öğretime yabancılaşma, yalıtılmışlık, güçsüzlük) artış gösterdiği bulgusuna ulaşmışlardır.

Benzer bir çalışmada da Adnan Menderes Üniversitesi Eğitim Fakültesinde hizmet vermekte olan 116 akademik ve idari personelin, pandemi sürecinde işe yabancılaşma algısının "*düşük düzeyde*" olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Ödemiş Keleş & Cemaloğlu, 2022).

COVID 19 aşısının Türkiye'de kullanıma başlanması ile tüm gruplar belirli kriterler doğrultusunda sınıflandırılmış eğitim sektörü hizmetinin sürdürülmesi için öncelikli sektörler içerisinde değerlendirilerek, "2. Aşama" aşılacak grup içerisinde yer almıştır (Sağlık Bakanlığı, 2023). Üniversitelerde artan aşılama oranları ve aşının COVID-19 üzerindeki pozitif etkisi neticesinde, Yüksek Öğretim Kurulu Başkanı (YÖK) Prof. Dr. Erol ÖZVAR 08.09.2021 tarihli açıklamasında: "*1,5 yıl öncesinde olduğu gibi 2021-2022 eğitim öğretim döneminde üniversitelerde yüz yüze eğitime geçileceğini, çevrim içi, senkron ve asenkron gibi uzaktan eğitim yöntemleri ile öğretim imkanlarının daha da zenginleştirileceğini*" belirtmiştir (Yüksek Öğretim Kurumu, 2021). Prof. Dr. Erol ÖZVAR'ın açıklamaları doğrultusunda üniversitelerde, zamanla uzaktan eğitim uygulamaları yerini, hibrit eğitim modeline ve sonrasında ise kademeli olarak dersliklerde maske takma zorunluluğu doğrultusunda, yüz yüze eğitime bırakmıştır. Sürecin bu şekil gelişmesinde rol oynayan en önemli faktör, üniversitelerdeki eğitim gören öğrencilerin, idari ve akademik personelin aşılama yüzdesi olmuştur. Sağlık Bakanlığı'nın 02.11.2021 tarihli yayınladığı verilere göre; üniversitelerde eğitim gören öğrencilerin %79,21'i, idari personelin %90,70'i ve akademik personelin ise %93,27'si bu süreçte aşılannmıştır (Yüksek Öğretim Kurumu, 2021).

Her ne kadar üretilen COVID-19 aşılarının, bireyleri hastalığa yakalanmaya karşı büyük oranda bir koruyucu etkisinin olduğu bilimsel olarak kanıtlanırsa da virüsün zamanla mutasyona uğrayarak başta Alpha, Beta, Gamma ve Delta gibi endişe verici varyantlara karşı koruma sağlayıp sağlayamadığına ilişkin verilerin (Dayan, 2021, s. 110), oldukça sınırlı olduğu görülmektedir. Bu duruma ilaveten her bir varyantın temel özelliklerinin (yayılma hızı, bulaşıcılık özelliği, can kaybına neden olma durumu ve aşılarla karşı direnç vb.) farklılık göstermesi, zamanla yeni varyantların ortaya çıkması ve virüsün neden olduğu diğer belirsizlikler, toplumun her kesiminde olduğu gibi özellikle yüz yüze eğitim verildiği bu dönemde akademisyenlerde de "*acaba ben de yakalanır mıyım ?*", "*yakalanırsam hafif mi, ağır mı atlatırım ?*" vb. kaygıların oluşmasına neden olduğu düşünülmektedir. Şüphesiz ki belirsizliklerin neden olduğu bu kaygı durumunun, akademisyenlerin mesleklerine odaklanmalarında negatif bir etki oluşturacağı düşünülmektedir.

Yukarıda belirtilen literatür kapsamında ve çalışmanın amacı doğrultusunda, geliştirilen hipotezler şu şekildedir:

H1: *Akademisyenlerin koronavirüs kaygı düzeyi, akademisyenliğe yabancılaşma üzerinde anlamlı bir etkiye sahiptir.*

H1a: *Akademisyenlerin koronavirüs kaygı düzeyi, kendine yabancılaşma üzerinde anlamlı bir etkiye sahiptir.*

H1b: *Akademisyenlerin koronavirüs kaygı düzeyi, bilimsel araştırmaya yabancılaşma üzerinde anlamlı bir etkiye sahiptir.*

H1c: *Akademisyenlerin koronavirüs kaygı düzeyi, öğretime yabancılaşma üzerinde anlamlı bir etkiye sahiptir.*

H1d: *Akademisyenlerin koronavirüs kaygı düzeyi, yalıtılmışlık üzerinde anlamlı bir etkiye sahiptir.*

H1e: *Akademisyenlerin koronavirüs kaygı düzeyi, güçsüzlük üzerinde anlamlı bir etkiye sahiptir.*

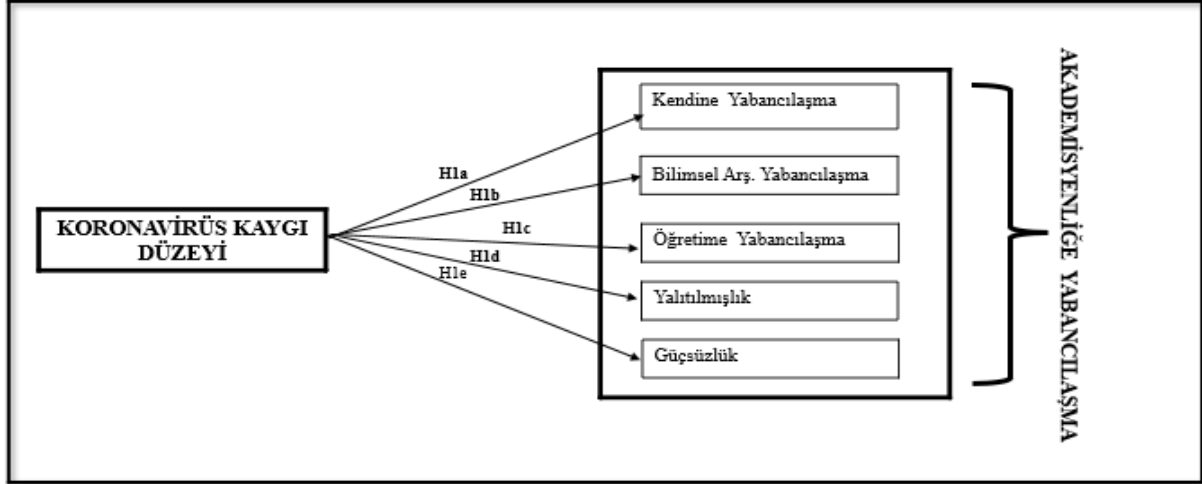
2. Metodoloji ve Bulgular

2.1. Araştırmanın Modeli

Bu çalışmada nicel araştırma yöntemlerinin genel tarama modellerinden biri olan, ilişkisel tarama modeli kullanılmaktadır. İlişkisel tarama modelinde, değişkenlerin birlikte değişip değişmediği; değişim varsa bunun nasıl olduğu belirlenmeye çalışılmaktadır (Karasar, 2011).

Araştırmanın amacı ve önerilen hipotezler doğrultusunda geliştirilen model, Şekil 1’de sunulmuştur:

Şekil 1. Araştırmanın Modeli

2.2. Araştırmanın Örnekleme, Veri Toplama Aracı ve Kullanılan Ölçekler

Araştırma, 15.01.2022-17.06.2022 tarihleri arasında, Şanlıurfa’da faaliyet gösteren, Harran Üniversitesinde çalışan akademisyenlere yönelik gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın amacı doğrultusunda gerekli görülen verilerin toplanması başta zaman, maliyet ve verilerin güncelliğini kaybetmesi gibi kısıtlar olması sebebiyle veriler, örnekleme yolu tercih edilerek toplanmıştır. İhtiyaç duyulan veriler hem yüz yüze hem de online anket yöntemi kullanılarak ve tesadüfi olmayan örnekleme yöntemlerinden biri olan, kolayda örnekleme yöntemi ile elde edilmiştir.

Veri toplama sürecinde, toplam 230 anket formu doldurulmuş, fakat bu anket formlarından 6 tanesi (boş bırakılan ifade, aynı anda iki ifadeyi işaretleme ve uç veri) gibi nedenler gerekçesiyle araştırmaya dahil edilmemiş, sonuç olarak analizler, 224 anket formu üzerinden elde edilen veriler doğrultusunda gerçekleştirilmiştir. Örneklem sayısının belirlenmesinde, birey-madde oranı yaklaşımından yararlanılmıştır. Bu yaklaşıma göre göre “Ölçme aracı yardımıyla elde edilen örneklem sayısının madde sayısına oranı, asla 5’ten düşük olamaz” (Aksu vd., 2017, s. 26). Araştırmada ulaşılan örneklem sayısının madde sayısına oranının 8,61 olması, örneklemin analiz için yeterli olduğunu göstermektedir.

Araştırmada kullanılan anket formu, üç bölümden oluşturulmuştur. İlk bölümde akademisyenlerin demografik özellikleri, ikinci bölümde koronavirüs kaygı düzeyini ölçmeye yönelik ifadeler yer alırken üçüncü bölümde ise akademisyenliğe yabancılaşmaya ilişkin ifadeler yer almaktadır.

Araştırmada kullanılan ölçekler ve bu ölçeklere ilişkin detaylar şu şekildedir:

- **Koronavirüs Kaygı Düzeyi Ölçeği:** Bu ölçek formu Lee (2020) tarafından geliştirilmiş olup Türkçe uyarlaması Biçer vd. (2020), tarafından yapılmıştır. Ölçek tek boyut altında toplanmış ve beş maddeden oluşmaktadır. Araştırmada 5’li Likert ölçek kullanılmıştır.
- **Akademisyenliğe Yabancılaşma Ölçeği:** Bu ölçek formu akademisyenlerin mesleklerine yabancılaşma düzeylerini belirlemek amacıyla Yıldız ve Alıcı (2019) tarafından geliştirilmiştir. Ölçek formu, beş alt boyut (kendine yabancılaşma 7 madde, bilimsel araştırmaya yabancılaşma 5 madde, öğretime yabancılaşma 3 madde, yalıtılmışlık 3 madde ve güçsüzlük 3 madde) ve 21 maddeden oluşmaktadır. Araştırmada 5’li Likert ölçek kullanılmıştır.

Bu çalışmada da 5’li Likert ölçek kullanılmış olup ölçekte yer alan maddelerin puanlanmasında, (**Kesinlikle katılmıyorum, katılmıyorum, kararsızım, katılıyorum ve kesinlikle katılıyorum**) skalalarından yararlanılmıştır.

2.3. Verilerin Analizi

Araştırma için toplanan verileri SPSS 24 (Statistical Package for Social Sciences) programı ile araştırmanın modeline uygun analizler tercih edilerek yapılmıştır. Demografik faktörlere ilişkin sorular için frekans analizi yapılmıştır ve örneklemin taşıdığı karakteristik özelliklere ilişkin rapor, *Tablo 1*'de sunulmuştur. Araştırmada yararlanılan ölçek formlarının yapısal geçerliliğini kontrol etmek amacıyla, açımlayıcı faktör analizi yapılmış analiz sonuçlarına ilişkin detaylar *Tablo 2* ve *Tablo 3*'te raporlanmıştır. Aynı zamanda faktör analizi sonucunda elde edilen verilerin normal dağılıp dağılmadığını belirlemek amacıyla basıklık çarpıklık değerleri kontrol edilmiş ve değerlerin ± 3 arasında yer aldığı belirlenmiştir. Bu doğrultuda verilerin normal dağılıma uygun olduğu belirlenmiştir (Erol, 2012). Ulaşılan veriler normal dağılım gösterdiği için, Pearson korelasyon analizi yapılmıştır. Anket sonucunda elde edilen verilerin içsel tutarlılığını belirlemek amacıyla her iki ölçeğin ve alt boyutlarının Cronbach's Alpha içsel tutarlık testi yapılmıştır. Yapılan test sonucunda, her iki ölçeğin de güvenilir olduğu tespit edilmiştir. Sonrasında ise araştırmanın modeli doğrultusunda öne sürülen hipotezleri test etmek için doğrusal regresyon analizi yapılmış ve sonuçlar istatistiki olarak yorumlanmıştır.

2.3.1. Demografik Verilere İlişkin Bulgular

Akademisyenlerin demografik özelliklerine ilişkin veri dökümü, *Tablo 1*'de sunulmuştur.

Tablo 1. Demografik Faktörler İlişkin Bulgular

Cinsiyet	f	%	Medeni Hal	f	%
Kadın	64	28,6	Bekar	47	21
Erkek	160	71,4	Evli	177	79
Toplam	224	100	Toplam	224	100
Yaş	f	%	Unvan	f	%
21-30	26	11,6	Öğretim Görevlisi	49	21,9
31-40	80	35,7	Araştırma Görevlisi	46	20,5
41-50	59	26,3	Doktor Öğretim Üyesi	53	23,7
51 ve üstü	59	26,3	Doçent Doktor	32	14,3
Toplam	224	100	Profesör Doktor	44	19,6
			Toplam	224	100

Tablo1 incelendiğinde, araştırmaya katılan akademisyenlerin büyük bir çoğunluğunu %71,4 (160) erkekler oluşturmaktadır. Katılım sağlayan örneklem grubunun cinsiyet dağılımı, üniversite bünyesinde çalışan toplam akademisyenlerin cinsiyet dağılım oranı ile de uyum göstermektedir. Üniversite bünyesinde çalışan erkek akademisyen oranı %69, kadın akademisyen oranı %39'dur (personel.harran.edu.tr, 2023). Yine benzer bir oran, medeni durum açısından da görülmektedir. Araştırmaya katılan akademisyenlerin, %79'unun (177) evli bireylerden oluştuğu görülmektedir. Katılımcılar yaş aralıkları kapsamında değerlendirildiğinde; %35,7'sinin (80) 31-40 yaş aralığında; %23,7'sinin (53) doktor öğretim üyesi kadrosunda, kıdem açısından ise; %31,3'ünün (70) 21 ve üzeri yıl akademisyenlik tecrübesine sahip olduğu bulgusuna ulaşılmıştır.

2.3.2. Geçerlilik ve Güvenilirliğe İlişkin Bulgular

Faktör Analizine İlişkin Analiz Sonuçları: Araştırmada kullanılan koronavirüs kaygı düzeyi ve akademisyenliğe yabancılaşma ölçeklerine ilişkin yapı geçerliliğinin belirlenmesi için açımlayıcı faktör analizi (AFA) yapılmıştır. Faktör analizi yapılırken temel bileşenler (Principal components) ve doğrudan eğik döndürme (direct oblimin) yöntemleri kullanılmıştır. Bu yöntemlerin kullanılmasının nedeni, temel bileşenler yönteminin uygulamada en sık kullanılan, eğik döndürme yönteminin ise faktörler arasında ilişkinin olduğu düşünüldüğünde kullanılan yöntem olmasıdır (Büyüköztürk, 2011, s. 126). Bu döndürme yönteminde, minimum faktör yükü ,40 olarak belirlenmiş, bu değer altında yüke sahip olan maddeler araştırmaya dahil edilmemiştir. Field (2009, s. 666) çalışmasında, ,40 ve üzeri olan faktör yüklerinin, araştırma için ideal olduğunu ifade etmiştir.

Araştırmada, yapılan Kaiser–Meyer–Olkin (KMO) örneklem yeterliği değeri; koronavirüs kaygı düzeyi için 0,804 olarak, akademisyenliğe yabancılaşma için ise 0,819 olarak bulunmuş ve bu değerler, örneklem büyüklüklerinin, AFA için uygun olduğunu göstermektedir. KMO değeri için 0,50'nin üzerinde olduğunda yeterli görülmekte, 0,80-0,90 arasında ise bu değer "harika" olarak sınıflandırılmaktadır (Field, 2009, s. 647). Ayrıca, ilgili ölçeklerin Bartlett Küresellik Testi sonucunda koronavirüs kaygı düzeyine ilişkin $\chi^2(10)=774,899$; $p<0,05$, akademisyenliğe yabancılaşmaya ilişkin ise $\chi^2(190)=1921,227$; $p<0,05$ olarak bulunmuştur. Elde edilen bu sonuçlar, her iki ölçeğin maddeler arasındaki korelasyonun, AFA için yeterli olduğunu göstermektedir.

AFA sonucunda, koronavirüs kaygı düzeyi ölçeğine ait 5 maddenin tek boyut altında toplandığı ve bu boyutun, toplam varyansın %71,479'unu açıkladığı tespit edilmiştir (N, Ort. Değer, S.S., Faktör Yükleri ve Açıklanan Varyans için *Tablo 2*'ye bakınız). Akademisyenliğe yabancılaşma ölçeğine ilişkin yapılan AFA sonucunda, güçsüzlük alt boyutunun bir maddesi, aynı anda birden fazla faktöre bağlanması, uygun faktöre bağlanmaması ve faktör yükünün de çok düşük olması nedeniyle, analizden çıkarılmıştır. Kalan 20 madde ise istenilen alt faktörlere

bağlanmıştır. Birinci boyut olan kendine yabancılaşma, toplam varyansın %30,802'sini, ikinci boyut olan bilimsel araştırmaya yabancılaşma, toplam varyansın %11,432'sini, üçüncü boyut olan öğretime yabancılaşma toplam varyansın %8,241'ini, dördüncü boyut olan yalıtılmışlık toplam varyansın %7,067'sini ve son boyut olan güçsüzlük ise toplam varyansın %6,237'sini açıklamıştır. Genel akademisyenliğe yabancılaşma ise toplam varyansın %63,779'sini açıklamıştır (Rotasyona 13 yinelemede ulaşılmıştır). (N, Ort. Değer, S.S., Faktör Yükleri ve Açıklanan Varyanslar için *Tablo 2 ve Tablo 3'e* bakınız).

Tablo 2. Koronavirüs Kaygı Düzeyine İlişkin İfadelerin Tanımlayıcı İstatistikleri

Maddeler	N	Ort. Değer	S.S.	Faktör Yükleri	Açıklanan Varyans	Cronbach's Alpha (Güvenilirlik)
Koronavirüsü düşündüğüm için uykuya dalmada ya da uyumada sorun yaşadım.	224	1.96	1.155	0.82		
Koronavirüs ile ilgili konuları düşündüğümde ya da bu konulara maruz kaldığımda iştahım kaçtı.	224	2.08	1.163	0.86		
Koronavirüs ile ilgili konuları düşündüğümde ya da bu konulara maruz kaldığımda mide bulantısı ya da mide problemleri yaşadım.	224	1.80	1.014	0.84	%71,459	0,898
Koronavirüs ile ilgili konuları düşündüğümde ya da bu konulara maruz kaldığımda inme inmiş gibi hissettim veya donup kaldım.	224	1.66	0.953	0.85		
Koronavirüs ile ilgili haberleri okuduğum veya dinlediğim zaman başımın döndüğünü ve sersemleştığimi hissettim veya bayılacakmış gibi oldum.	224	1.77	1.079	0.83		

KMO Örneklem Yeterliliği Testi: 0,804; Bartlett Küresellik Testi Ki kare:774,899; p değeri:0,000

Tablo 3. Akademisyenliğe Yabancılaşma Düzeyine İlişkin İfadelerin Tanımlayıcı İstatistikleri

Boyutlar	Maddeler	N	Ort. Değer	S.S.	Faktör Yükleri	Açıklanan Varyans	Cronbach's Alpha (Güvenilirlik)
Kendine Yabancılaşma	Yaptığım bilimsel çalışmaların alanımdaki akademisyenler tarafından takdir edildiğini düşünüyorum.	224	3.49	0.847	0.693		
	Alanımda saygı duyulan bir akademisyen olduğumu düşünüyorum.	224	3.60	0.757	0.840		
	Bilimsel toplantılarda (kongre, konferans, seminer vb. gibi) fikirlerine önem verilen bir akademisyen olduğumu düşünüyorum.	224	3.51	0.831	0.739		
	Fakülteadaki akademisyenlerin bana saygı duyduğunu hissediyorum.	224	3.81	0.787	0.701	%30,802	0,863
	Yaptığım bilimsel çalışmaların alanıma önemli katkıları olduğuna inanıyorum.	224	3.82	0.774	0.602		
	Alanımla ilgili akademik konulardaki görüşlerimin meslektaşlarım tarafından önemsendiğini düşünüyorum.	224	3.70	0.766	0.807		
	Bilimsel yayınlarımın nitelikli olduğunu düşünüyorum.	224	3.87	0.749	0.623		
Bilimsel Araştırmaya Yabancılaşma	Akademik unvan elde etmek olmasa, bilimsel çalışma yapmayı düşünmem.	224	1.92	1.017	0.751		
	Zorunlu olmasam bilimsel çalışma yapmam.	224	2.10	1.110	0.741		
	Bilimsel araştırma yapmak beni yıpratıyor.	224	2.17	1.036	0.631	%11,432	0,752
	Bilimsel araştırma yapmak bana mesleki doyumu sağlıyor.	224	1.62	0.854	0.480		
Öğretime Yabancılaşma	Bilimsel araştırma yapmayı kişisel gelişimim açısından önemsiyorum.	224	1.88	0.943	0.479		
	Zorunlu olmasam derslere girmem.	224	1.88	0.995	0.898		
	Dersimin olmadığı günlerde fakülteye daha istekli geliyorum.	224	1.79	1.012	0.888	%8,241	0,639
	Ders anlatmak bana heyecan veriyor.	224	2.26	1.131	0.504		
Yalıtılmışlık	Zorunlu olmadıkça meslektaşlarımla bir araya gelmiyorum.	224	2.08	1.107	0.802		
	Meslektaşlarımla iletişim kurmakta sorun yaşıyorum.	224	2.41	1.105	0.765	%7,067	0,740
	Fakülteadaki idari personelle zorunlu olmadıkça iletişim kurmuyorum	224	4.00	0.916	0.588		
Güçsüzlük	Öğrencilerimle iletişim kurmakta zorlanıyorum	224	4.18	0.808	0.742		
	Ders anlatırken istediğim performans gösteremiyorum	224	4.14	0.875	0.757	%6,237	0,669
Toplam Varyansı Açıklama Yüzdesi						%63,779	
Akademisyenliğe Yabancılaşma Ölçeğinin Cronbach's Alpha (Güvenirlilik) Değeri 0,746							
KMO Örneklem Yeterliliği Testi: 0,819; Bartlett Küresellik Testi Ki kare:1921,227; p değeri:0,000							

Güvenilirliğe İlişkin Analiz Sonuçları: Koronavirüs kaygı düzeyine ait 5 maddeye ilişkin Cronbach's Alpha değeri 0,898; Akademisyenliğe yabancılaşmaya ilişkin 20 madde için, Cronbach's Alpha değeri 0,746 olarak bulunmuştur. Akademisyenliğe yabancılaşmanın alt boyutlarının Cronbach's Alpha değerleri ise kendine yabancılaşma boyutu için 0,863, bilimsel araştırmaya yabancılaşma boyutu için 0,752, öğretime yabancılaşma boyutu için 0,639, yalıtılmışlık boyutu için 0,740 ve güçsüzlük boyutu için 0,669 olarak bulunmuştur. Cronbach's Alpha katsayısının $\alpha=,60$ ve üzerinde olması, anket uygulaması sonucu elde edilen verilerin oldukça güvenilir olduğunu gösterir (Bilgin, 2005, s. 141-142). Bu doğrultuda iki ölçeğin genel ve alt boyutlarının Cronbach's Alpha katsayısının $\alpha>,60$ olması nedeniyle, anket uygulaması sonucu elde edilen verilerin güvenilir olduğu söylenebilir.

2.3.3. Korelasyon ve Regresyon Analizine İlişkin Bulgular

Hipotezleri test etmek amacıyla yapılan *korelasyon* (Tablo 4) ve regresyon (Tablo 5) analizine ilişkin sonuçlar, sonuçların istatistiki açıdan yorumları şu şekildedir:

Tablo 4. Korona Virüs Kaygı Düzeyi ile Akademisyenliğe Yabancılaşma Arasındaki İlişki

Değişkenler	Ort.	S.S.	1	2	3	4	5	6
1) Kendine Yabancılaşma	2,97	,25	1					
2) Bilimsel Araştırmaya Yabancılaşma	1,92	,68	,10	1				
3) Öğretime Yabancılaşma	2,27	,88	,10	,28**	1			
4) Yalıtılmışlık	2,06	,85	-,06	,42**	,25**	1		
5) Güçsüzlük	1,82	,68	,05	,45**	,28**	,56**	1	
6) Korona Virüs Kaygı Düzeyi	1,85	,90	,02	,19**	,11	,30**	,24**	1

* $p<,05$ (Çift Yönlü); ** $p<,01$ (Çift Yönlü), N:224

Tablo 4'te 1 bağımsız değişken (Koronavirüs kaygı düzeyi) ile bağımlı değişkenler (Kendine Yabancılaşma, Bilimsel Araştırmaya Yabancılaşma, Öğretime Yabancılaşma, Yalıtılmışlık ve Güçsüzlük) arasındaki ilişkiyi tespit etmek amacıyla korelasyon analizi yapılmıştır. Field (2009, s.170) göre; $\pm,10$ korelasyon katsayısı küçük; $\pm,30$ orta düzey; $\pm,50$ ise değişkenler arasında büyük bir pozitif ilişkiyi temsil etmektedir. Bu doğrultuda akademisyenlerin, koronavirüs kaygı düzeyleri ile bilimsel araştırmaya yabancılaşmaları ($r=,19$; $p<,01$) ve koronavirüs kaygı düzeyleri ile güçsüzlük arasında ($r=,24$; $p<,01$) arasında anlamlı pozitif yönlü zayıf bir ilişki tespit edilirken akademisyenlerin koronavirüs kaygı düzeyleri ile yalıtılmışlık düzeyleri arasında ise ($r=,30$; $p<,01$) anlamlı pozitif yönlü orta düzey bir ilişki tespit edilmiştir. Bu doğrultuda akademisyenlerin koronavirüs kaygı düzeyleri arttıkça, bilimsel araştırmaya yabancılaşma düzeyleri, güçsüzlük düzeyleri ve yalıtılmışlık düzeyleri de artış göstermektedir.

Tablo 5. Alt Hipotezlere İlişkin Regresyon Analizi Sonuçları

Bağımsız Değişken	Standartlaştırılmamış Katsayılar (B)	Standartlaştırılmış Katsayılar (B)	T	P	Hipotez
Sabit	2,964		76,217	,000	
Koronavirüs Kaygı Düzeyi	,008	,027	,404	,687	
Bağımlı Değişken: Kendine Yabancılaşma; $R^2=,001$; Düzeltilmiş $R^2=,004$ ANOVA testi $F=0,163$ *$p<,05$; **$p<,01$ düzeyinde anlamlıdır.					
(Sabit)	1,645		15,971	,000	
Koronavirüs Kaygı Düzeyi	,150	,198	3,015	,003*	H1b
Bağımlı Değişken: Bilimsel Araştırmaya Yabancılaşma; $R^2=,039$; Düzeltilmiş $R^2=,035$ ANOVA testi $F=9,088$ *$p<,05$; **$p<,01$ düzeyinde anlamlıdır.					
(Sabit)	2,071		15,511	,000	
Koronavirüs Kaygı Düzeyi	,110	,114	1,705	,090	H1c
Bağımlı Değişken: Öğretime Yabancılaşma; $R^2=,013$; Düzeltilmiş $R^2=,008$ ANOVA testi $F=2,909$ *$p<,05$; **$p<,01$ düzeyinde anlamlıdır.					
(Sabit)	1,529		12,284	,000	
Koronavirüs Kaygı Düzeyi	,289	,306	4,786	,000**	H1d
Bağımlı Değişken: Yalıtılmışlık; $R^2=,094$; Düzeltilmiş $R^2=,089$ ANOVA testi $F=22,906$ *$p<,05$; **$p<,01$ düzeyinde anlamlıdır.					
(Sabit)	1,479		14,544	,000	
Koronavirüs Kaygı Düzeyi	,187	,247	3,797	,000**	H1e

Tablo 5. Devam.

**Bağımlı Değişken: Güçsüzlük; $R^2=.061$; Düzeltilmiş $R^2=.057$ ANOVA testi $F=14,415$
* $p<0,05$; ** $p<0,01$ düzeyinde anlamlıdır.**

Tablo 6. Değişkenler Arasında Otokorelasyon Tespitine Yönelik Durbin Watson Testi

Bağımsız Değişken	Bağımlı Değişken	Durbin Watson Değeri	Kabul Edilen Durbin Watson Değer Aralığı	Otokorelasyon Durumu
Koronavirüs Düzeyi	Kaygı Kendine Yabancılaşma	2,05	1,5-2,5	Otokorelasyon yok
Koronavirüs Düzeyi	Kaygı Bilimsel Araştırmaya Yabancılaşma	2,01	1,5-2,5	Otokorelasyon yok
Koronavirüs Düzeyi	Kaygı Öğretime Yabancılaşma	2,04	1,5-2,5	Otokorelasyon yok
Koronavirüs Düzeyi	Kaygı Yalıtılmışlık	1,74	1,5-2,5	Otokorelasyon yok
Koronavirüs Düzeyi	Kaygı Güçsüzlük	1,92	1,5-2,5	Otokorelasyon yok

Öncelikli olarak hipotez sonuçlarını yorumlamadan önce, hata terimleri arasında ilişki olup olmadığını belirlemek gerekmektedir. Regresyonun temel varsayımı, hata terimleri arasında ilişki olmamasına dayanmaktadır. Bu doğrultuda araştırmalarda, hata değişkenleri arasında otokorelasyon durumunu tespit etmek amacıyla Durbin Watson testi uygulanmaktadır. Tablo 5'te, kurulan regresyon modellerine ilişkin değişkenler arasında yapılan Durbin-Watson testi sonuçları, en düşük değer 1,74 en yüksek değer ise 2,05 olarak tespit edilmiştir. Öztürk (2006, s. 267) çalışmasında, ulaşılan bu değer 1,5-2,5 arasında olması durumunda, değişkenler arasında otokorelasyon problemi olmadığını ifade etmiştir. Bu doğrultuda bu çalışmada yapılan analizler sonucunda ulaşılan bulgular değerlendirildiğinde, değişkenler arasında otokorelasyon probleminin olmadığı görülmektedir.

Bu Doğrultuda Hipotez Testlerinin Sonuçları Şu Şekildedir:

H1a: Akademisyenlerin koronavirüs kaygı düzeyi, kendine yabancılaşma üzerinde anlamlı bir etkiye sahiptir.

H1a'nın İstatistikî Yorumu: Tablo 5 incelendiğinde, yapılan regresyon analizi sonucunda ulaşılan p değerinin ,687; ($p>0,05$) olması nedeniyle, H1a hipotezi reddedilmiştir.

H1b: Akademisyenlerin koronavirüs kaygı düzeyi, bilimsel araştırmaya yabancılaşma üzerinde anlamlı bir etkiye sahiptir.

H1b'nin İstatistikî Yorumu: Tablo 5 incelendiğinde, yapılan regresyon analizi sonucunda p değeri ,003 ($p<0,05$) olarak bulunmuştur. Analiz sonucunda ulaşılan $R^2=.039$ olarak tespit edilmiştir. Bu bulguyu yorumlamak gerekirse, akademisyenlerin bilimsel araştırmaya yabancılaşma oranlarının %039'luk kısmı koronavirüs kaygı düzeyleri ile açıklanmaktadır. Beta değerine bakıldığında, akademisyenlerin koronavirüs kaygı düzeyleri bilimsel araştırmaya yabancılaşma düzeylerini pozitif yönde ve 0,150 oranında etkilemektedir. Yani koronavirüs kaygı düzeyinde yaşanan 1 birimlik artış, bilimsel araştırmaya yabancılaşma düzeyinde 0,150 birim artışa neden olmaktadır. Bu doğrultuda, H1b hipotezi kabul edilmiştir.

H1c: Akademisyenlerin koronavirüs kaygı düzeyi, öğretime yabancılaşma üzerinde anlamlı bir etkiye sahiptir.

H1c'nin İstatistikî Yorumu: Tablo 5 incelendiğinde, elde edilen p değeri ,090; ($p>0,05$) olması nedeniyle, H1c hipotezi reddedilmiştir.

H1d: Akademisyenlerin koronavirüs kaygı düzeyi, yalıtılmışlık üzerinde anlamlı bir etkiye sahiptir.

H1d'nin İstatistikî Yorumu: Tablo 5 incelendiğinde, elde edilen p değeri ,000 ($p<0,05$) olarak bulunmuştur. Yapılan regresyon analiz sonucunda ulaşılan $R^2=.094$ olarak tespit edilmiştir. Bu bulguyu yorumlamak gerekirse, akademisyenlerin yalıtılmışlık düzeylerinin %094'lük kısmı, koronavirüs kaygı düzeyleri ile açıklanmaktadır. Beta değerine bakıldığında, akademisyenlerin koronavirüs kaygı düzeyleri yalıtılmışlık düzeylerini, pozitif yönlü ve 0,289 oranında etkilemektedir. Yani koronavirüs kaygı düzeyinde yaşanan 1 birimlik artış, yalıtılmışlık düzeyinde 0,289 birim artışa neden olmaktadır. Bu doğrultuda, H1d hipotezi kabul edilmiştir.

H1e: Akademisyenlerin koronavirüs kaygı düzeyi, güçsüzlük üzerinde anlamlı bir etkiye sahiptir.

H1e'nin İstatistikî Yorumu: Tablo 5 incelendiğinde, elde edilen p değeri ,000 ($p<0,05$) olarak bulunmuştur. Regresyon analizi sonucunda ise R^2 değeri ,061 olarak tespit edilmiştir. Bu ifadeyi yorumlamak gerekirse; akademisyenlerin güçsüzlük düzeylerinin %061'lik kısmı, koronavirüs kaygı düzeyleri ile açıklanmaktadır. Beta değerine bakıldığında, akademisyenlerin koronavirüs kaygı düzeyleri güçsüzlük düzeylerini, pozitif yönlü ve

0,187 oranında etkilemektedir. Yani koronavirüs kaygı düzeyinde yaşanan 1 birimlik artış, güçsüzlük düzeyinde 0,187 birim artışa neden olmaktadır. Bu doğrultuda *H1e hipotezi kabul edilmiştir*.

Sonuç, Tartışma ve Öneriler

Günümüz modern iş piyasasında, sektör fark etmeksizin örgütlerin sürdürülebilir rekabet avantajı elde etmesinde rol oynayan en önemli ve değerli üretim faktörü, emek diğer bir ifadeyle insan kaynağıdır. İnsan kaynağını bu kadar önemli ve değerli kılan unsur ise insan kaynağının, taklit edilemez ve sahip olduğu bilgi, deneyim ve davranışların kısa sürede kopyalanamaz olmasından kaynaklanmaktadır (SaaPerez & Garcia-Falcon, 2002, s. 125). Buna ilaveten, diğer üretim faktörlerinin işlevsellik kazanması da insan kaynağına bağlıdır. Bu olumlu özelliklerinin yanı sıra örgütlerin, yönetim sürecinde en çok zorlandığı üretim faktörü de insan kaynağıdır. Çünkü çalışanlar sadece rasyonel değil aynı zamanda duygusal varlıklardır. Bu nedenle, örgüt içerisinde ortaya çıkan her türlü olumlu ve olumsuz durum, öncelikli olarak çalışanların örgüte karşı duygularının değişmesinde, sonrasında ise davranışlarının şekillenmesinde rol oynamaktadır. Bu durum ise genel olarak, çalışan performansının artmasında ya da azalmasında etkili olmaktadır (Nur & Kaya, 2022, s.110).

Üniversiteler açısından bakıldığında ise en değerli üretim faktörü, akademisyenlerdir. Akademisyenler, ülke kalkınmasının en önemli yapı taşlarından biri olup bilgi ve teknolojinin üretilmesinde ve üretilen bu değerlerin sonraki nesillere aktarılmasında aldığı rol yadsınamaz bir gerçektir. Ancak üniversitelerde başta merkezi kaynak odaklı üniversite politikalarında yaşanan değişim, akademisyenler arasında yaşanan çekişme, kavgaya ve kıskançlıklar, üniversite, fakülte ve birim bazlı yaşanan problemler vb. nedenler (Keser, 2016; Yıldız & Alıcı, 2019) akademisyenlerin performansını azaltarak mesleklerine yabancılaşmalarına neden olmuştur. Bu problemlere ek olarak, Covid-19'a yakalanma kaygısının da akademisyenliğe yabancılaşmaya neden olacağı öngörülmüştür.

Bu açıklamalar çerçevesinde bu çalışmada, yüz yüze eğitimin verildiği pandemi sürecinde, akademisyenlerin koronavirüs kaygı düzeyinin akademisyenliğe yabancılaşma üzerindeki etkisi belirlenmeye çalışılmıştır. Araştırmanın amacı doğrultusunda, Harran Üniversitesinde görev yapmakta olan 224 öğretim elemanından, online ve yüz yüze anket yöntemi ile veri toplanmıştır. Toplanan veriler, SPSS 24 (Statistical Package for Social Sciences) programı ile araştırmanın modeline uygun analizler tercih edilerek yapılmıştır.

Araştırmada, akademisyenlerin koronavirüs kaygı düzeyinin, akademisyenliğe yabancılaşmanın alt boyutlarından, kendine yabancılaşma üzerinde anlamlı bir etkisinin olup olmadığına bakılmış ve akademisyenlerin kendilerine yabancılaşmasında koronavirüs kaygı düzeyinin anlamlı bir etkisinin olmadığı bulgusuna ulaşılmıştır. Ulaşılan bu sonuç, Özarsarı ve Çetin (2022) araştırma bulguları ile paralellik, Alparıslan vd. (2021) ve Kozhina ve Vinokurov'un (2020) araştırma bulguları ile zıtlık göstermektedir. Özarsarı ve Çetin (2022) Türkiye hokey şampiyonasına katılan sporcular örnekleminde yaptıkları araştırmada da sporcuların, Covid-19 korkusu ile kendine yabancılaşmaları arasında herhangi bir ilişki tespit etmemiştir. Alparıslan vd. (2021) akademisyenleri kapsayan araştırmalarında Covid-19 nedeniyle, pandemi döneminde akademisyenlerin kendilerine yabancılaşma düzeyinde artış olduğu bulgusuna ulaşmıştır. Kozhina ve Vinokurov (2020) örneklem grubu olarak profesörleri seçtiği çalışmasında, pandemi sürecinde profesörlerin mesleklerine yabancılaşma düzeylerinde artış olduğunu tespit etmiştir.

Araştırmada, akademisyenlerin koronavirüs kaygı düzeyinin, akademisyenliğe yabancılaşmanın bir diğer alt boyutu olan, kendine yabancılaşma üzerinde anlamlı bir etkisi olup olmadığına bakılmış ve akademisyenlerin bilimsel araştırmaya yabancılaşmasında, koronavirüs kaygı düzeyinin anlamlı bir etkisinin olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Ulaşılan bu sonuç Alparıslan vd. (2021) ve Kozhina ve Vinokurov'un (2020) araştırma bulguları ile paralellik göstermektedir. Mevcut çalışma ve diğer iki araştırmanın farklı yıllarda yapılmış olmasına rağmen benzer sonuçlar göstermesi, akademisyenlerin koronavirüs sürecinin etkisi nedeniyle bilimsel çalışma performanslarında düşüşün devam ettiğinin göstergesi olarak yorumlanabilir.

Akademisyenlerin koronavirüs kaygı düzeyinin, öğretime yabancılaşma üzerinde anlamlı bir etkisi olup olmadığını belirlemek amacıyla yapılan analizde, koronavirüs kaygı düzeyi ile öğretime yabancılaşma arasında anlamlı etki bulunamamıştır. Ulaşılan bu sonuç Alparıslan vd. (2021) ve Kozhina ve Vinokurov'un (2020) çalışma sonuçları ile zıtlık göstermektedir. Öğretime yabancılaşma yaşayan bir akademisyen ders anlatmaktan zevk almaz, derslere bağlılık derecesi düşüktür ve dersi sadece yerine getirilmesi gereken bir zorunluluk olarak görür. Bu açıklamadan yola çıkıldığında pandeminin ilk dönemlerinde, aşının henüz bulunmadığı ve eğitimin online olduğu süreçte koronavirüs, akademisyenliğe yabancılaşmayı pozitif yönde etkilerken aşılama döneminde ve eğitimin yüz yüze olduğu süreçte koronavirüs, akademisyenliğe yabancılaşma üzerindeki etkisini kaybetmiştir. Bu bağlamda, aşının bulunması ve tekrar yüz yüze eğitime geçilmesinin, öğretime yabancılaşmayı negatif yönde etkilediği söylenebilir.

Araştırma sonucunda ulaşılan diğer önemli bir bulgu da akademisyenlerin koronavirüs kaygı düzeyinin yalıtılmışlık üzerinde anlamlı bir etkiye sahip olduğunun tespit edilmesidir. Yalıtılmış bir akademisyen, zorunlu

olmadıkça meslektaşları ile bir araya gelmez, idari personel ile iletişim kurmaz ve aynı zamanda meslektaşları ile iletişim kurmada sorun yaşar (Yıldız & Alıcı, 2019, s. 55). Bu sonuç, Alparslan vd. (2021) ve Kozhina ve Vinokurov'un (2020) araştırma bulguları ile paralellik göstermektedir. Bu doğrultuda akademisyenlerin, koronavirüs yakalanma kaygısını tamamen atlatamadıkları ve bu nedenle örgüt içerisinde, diğer çalışanlarla çok fazla temas kurmamak için, tedbirli olmaya devam ettikleri söylenebilir.

Araştırmada son olarak, akademisyenlerin koronavirüs kaygı düzeyinin güçsüzlük üzerinde anlamlı bir etkiye sahip olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Güçsüzlük duygusuna sahip bir akademisyen, öğrencilerle iletişim kurmada zorluk çeker ve ders anlatırken gerçek performansını gösteremez (Yıldız & Alıcı, 2019, s. 55). Bu sonuç Alparslan vd. (2021) ve Kozhina ve Vinokurov'un (2020) araştırma bulguları ile paralellik göstermektedir. Pandeminin ilk yıllarında koronavirüs nedeniyle güçsüzlük hisseden akademisyenlerin, mevcut dönemde de koronavirüs kaygısının, güçsüzlük duygusunu pozitif yönde etkilediği görülmektedir.

Her bilimsel çalışmada olduğu gibi mevcut çalışmada da birtakım kısıtlar mevcuttur. Araştırmanın kısıtları, uygulayıcılar ve araştırmacılar için geliştirilen öneriler şu şekildedir:

- Yapılan bu çalışmada, pandemi sürecinde ve yüz yüze eğitimin olduğu dönemde, akademisyenlerin koronavirüs kaygı düzeylerinin akademisyenliğe yabancılaşmaya olan etkisi incelenmiştir. Bu bağlamda, bundan sonra yapılacak araştırmalarda farklı değişkenlerin, akademisyenliğe yabancılaşma üzerindeki etkisi incelenebilir. Ayrıca akademisyenliğe yabancılaşmanın aracı ya da düzenleyici rolü araştırılarak, daha somut ve detaylı bulgulara ulaşılabilir.
- Araştırma belirli bir zaman dilimi çerçevesinde gerçekleştirilmiş olup ulaşılan bulgular, araştırmaya katılım sağlayan örneklem grubunun, belirlenmiş zaman dilimindeki görüşleri ile kısıtlıdır.
- Bu araştırmanın örneklemini, sadece bir kamu üniversitesinde hizmet veren öğretim elemanları oluşturmaktadır. Gelecek dönemlerde yapılacak araştırmalarda, kamu ve vakıf üniversitelerinde hizmet veren öğretim elemanlarından ayrı ayrı veri toplanarak, karşılaştırmalı analiz yapılabilir. Ve böylece kamu ve vakıf üniversiteleri için olguların, benzer ve farklı etkileri ayrı ayrı değerlendirilebilir. Ayrıca, örnekleme farklı meslek grupları dahil edilerek, akademi ile diğer meslek grupları da karşılaştırılarak ulaşılan sonuçlar genelleştirilebilir.
- Bu çalışmada, araştırmanın amacı doğrultusunda değişkenler arasındaki etkiyi belirlemek amacıyla, regresyon analizi yapılmıştır. Bundan sonra yapılacak çalışmalarda, demografik değişkenlerinde akademisyenlerin mesleklerine yabancılaşma düzeylerine göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediği belirlenebilir.
- Araştırma bulguları sonucunda, aşının kullanıma başlandığı ve güven ortamının sağlandığı mevcut dönemde bile akademisyenlerin koronavirüs kaygısı yaşadığı ve bu durumun akademisyenlerde mesleki yabancılaşmaya neden olduğu tespit edilmiştir. Bu bağlamda, hem kamu hem de özel sektördeki iş veren ve yöneticiler, salgınının tamamen ortadan kalkmadığını unutmamalı, salgının olası etkileri göz önünde bulundurularak, örgüt içerisinde çalışan destek birimi buldurulmalı ve bu birimlerde uzman psikologlara yer verilerek ihtiyaç duyan personele ücretsiz psikolojik destek sağlanmalıdır.
- Salgının yayılma hızının tekrar artabilme olasılığı düşünülerek, uzaktan eğitim sistemine adaptasyon sorunu yaşayan öğrenciler ve öğretim elemanları için sürecin neden olabileceği sıkıntıları asgari düzeye indirmek amacıyla hizmet içi eğitimlerle, uzaktan eğitim konusundaki bilgi ve tecrübeleri artırılabilir.
- Yapılan bu çalışmada veriler, nicel araştırma yöntemi ile analiz edilmiştir. Sonraki çalışmalarda nitel araştırma yöntemi kullanılarak, yabancılaşmanın örgütsel neden ve sonuçlarına ilişkin, daha detaylı ve derinlemesine veriler elde edilebilir.

Araştırmacıların Katkı Oranı Beyanı:	Yazarlar, araştırmayı katkı oranlarının eşit olduğunu beyan etmişlerdir.
Destek ve Teşekkür Beyanı:	Yazarlar, teşekkür beyanında bulunmamışlardır.
Çatışma Beyanı:	Yazarlar, kendileri ve üçüncü taraflar açısından herhangi bir çıkar çatışmasının olmadığını beyan etmişlerdir.
Etik Kurul Raporu Gerekliliği Beyanı:	Yazarlar, çalışma için Harran Üniversitesi Sosyal ve Beşerî Bilimler Etik Kurulu'ndan 11.01.2022 tarihli 2022/12 numaralı karar onay alındığını beyan etmişlerdir.
Sorumlu Editörler:	Prof. Dr. Hatice Özutku, Afyon Kocatepe Üniversitesi Doç. Dr. Osman Uslu, Afyon Kocatepe Üniversitesi Arş. Gör. Aykut Güryel, Afyon Kocatepe Üniversitesi

Kaynakça/References

- Aiken, M., & Hage, J. (1966). Organizational alienation: A comparative analysis. *American Sociological Review*, 31(4), 497-507.
- Akdoğan, A.A., & Aydemir, C. (2018). Pozitif psikolojik sermayenin işe yabancılaşma üzerindeki etkisi. *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, (17. ÜİK Özel Sayısı), 307-318.
- Akyavuz, E. K. (2020). Ortaöğretim öğrencilerinin okul tükenmişliği ve okula yabancılaşma algıları arasındaki ilişkisinin incelenmesi. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 28(2), 847-857.
- Alparslan, A., Polatçı, S., & Yastıoğlu, S. (2021). COVID-19 pandemisinin akademisyenliğe yabancılaşmaya etkisi üzerine bir araştırma. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 8(1), 312-338.
- Ataman, K., Bozkurt, V., Göka, E., İlhan, M. N., Yıldırım, N., Çiftçi, E., Liman, U., & Vuran, B. (2021). COVID-19 küresel salgınının toplumsal etkileri. *Türk Hijyen ve Deneysel Biyoloji Dergisi*, 78(3), 235-248.
- Aydın, E., & Özeren, E. (2019). Akademide işe yabancılaşma olgusu: Araştırma görevlileri üzerine nitel bir alan çalışması. *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, 12(22), 159-178.
- Bendau, A., Kunas, S. L., Wyka, S., Petzold, M. B., Plag, J., Asselman, E. & Ströhle, A. (2021). Longitudinal changes of anxiety and depressive symptoms during the COVID-19 pandemic in Germany: The role of pre-existing anxiety, depressive, and other mental disorders. *Journal of Anxiety Disorders*, 79, 1-9.
- Biçer, İ., Çakmak, C., Demir, H., & Kurt, M. E. (2020). Koronavirüs anksiyete ölçeği kısa formu: Türkçe geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Anatolian Clinic the Journal of Medical Sciences*, 25 (Special Issue on COVID 19), 216-225.
- Bilgin, N. (2005). Tarımsal kooperatiflerde güven duygusunun ortakların kooperatife bağlılıkları ve performans algılarına etkisi: TARİŞ'te bir uygulama. *Doktora Tezi. Gebze Yüksek Teknoloji Enstitüsü, Kocaeli*.
- Büyükoztürk, Ş. (2011). *Sosyal bilimler için veri analizi el kitabı*. Ankara: Pegem akademi.
- Cao, J., Wei, J., Zhu, H., Duan, Y., Geng, W., Hong, X., Jiang, J., Zhao, X. & Zhu, B. (2020). A study of basic needs and psychological wellbeing of medical workers in the fever clinic of a tertiary general hospital in beijing during the covid-19 outbreak. *Psychotherapy and psychosomatics. Psychother Psychosom*, 89,252–254.
- Çağlar, Ç. (2013). Eğitim fakültesi öğrencilerinin yabancılaşma düzeyleri ile öğretmenlik mesleğine yönelik tutumları arasındaki ilişki. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 13(3), 1497-1513.
- Çelik F. (2005). Ortaöğretim öğrencilerinin okula yabancılaşma düzeylerinin bazı değişkenler açısından incelenmesi. *Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana*.
- Çelik, E., & Babaoğlu, E. (2017). Üniversite öğrencilerinin yabancılaşma düzeyi. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 18(1), 405-427.
- Çoban, O., Yıldırım, M., & Caz, Ç. (2019). An analysis of professional alienation in academics. *Universal Journal of Educational Research*, 7(2), 450-456.
- Çölgeçen, Y., & Çölgeçen, H. (2020). Covid-19 pandemisine bağlı yaşanan kaygı düzeylerinin değerlendirilmesi: Türkiye örneği. *Turkish Studies*, 15(4), 261-275.
- Dayan, S. (2021). COVID-19 ve aşı. *Dicle Tıp Dergisi*, 48(Özel Sayı), 98-113.
- Erjem, Y. (2005). Eğitimde yabancılaşma olgusu ve öğretmen: Lise öğretmenleri üzerine sosyolojik bir araştırma. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 3(4), 395-417.
- Erol, Ö. (2012). Ürün yerleştirmeye ürün yerleştirmeye yönelik tutum ve yerleştirilen ürünlere yönelik davranışların sosyalleşme araçları ile açıklanması. *Yüksek Lisans Tezi. Hacettepe Üniversitesi, Ankara*.
- Eryılmaz, A., & Burgaz, B. (2011). Özel ve resmi lise öğretmenlerinin örgütsel yabancılaşma düzeyleri. *Eğitim ve Bilim*, 36(161), 271-286.
- Field, A. (2009). *Discovering statistics using SPSS, third edition*.
- Göksu, Ö., & Kumcağız, H. (2020). Covid-19 salgınında bireylerde algılanan stres düzeyi ve kaygı düzeyleri. *Electronic Turkish Studies*, 15(4).
- <https://personel.harran.edu.tr/tr/subeler/akademik-tayin-sube-mudurlugu/>
- Helmes, S. (2020). *Within the academy: Alienated in more ways than one: The alienated academic: The struggle for autonomy inside the university*. By Richard Hall, London, Palgrave Macmillan.
- Hoşgör, H., Ülker Dörttepe, Z., & Sağcan, H. (2020). Acil sağlık hizmetleri çalışanlarında covid-19 anksiyetesi ve mesleki performans ilişkisinin tanımlayıcı değişkenler açısından incelenmesi. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 7(3), 865-886.
- İrdem, Ş. (2021). Üniversite personelinin örgütsel yabancılaşma düzeyleri. *Çağdaş Yönetim Bilimleri Dergisi*, 8(1), 274-287.
- Karamustafaloğlu, O., & Yumrukçal, H. (2011). Depresyon ve anksiyete bozuklukları. *Şişli Eftal Eğitim ve Araştırma Hastanesi Tıp Bülteni*, 45(2), 65-74.
- Karasar, N. (2011). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. Ankara: Nobel Yayınları.
- Kesen, M. (2016). Öğretim elemanlarının işe yabancılaşmasının etik liderlik ve demografik değişkenler açısından incelenmesi: Uygulamalı bir çalışma. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 4(22), 118-134.

- Kesik, F., & Cömert, M. (2014). İlköğretim okullarında görev yapan öğretmenlerin işe yabancılaşma düzeylerine ilişkin algıları. *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 15(1), 27-46.
- Kovancı, M., & Ergen, H. (2019). İlkokul öğretmenlerinin örgütsel yabancılaşmalarının sosyo-demografik değişkenler açısından incelenmesi. *Çağdaş Yönetim Bilimleri Dergisi*, 6(2), 94-111.
- Kozhina, A. A., & Vinokurov, L. V. (2020). Work alienation during Covid-19: Main factors and conditions (an example of university professors). *Psychology in Russia: State of the art*, 13(4), 106-118.
- Lee, S. A. (2020). Coronavirus anxiety scale: A brief mental health screener for COVID-19 related anxiety. *Death Studies*, 1-9.
- Lukács, G. (1975). *The young Hegel: Studies in the relations between dialectics and economics*. London: Merlin Press.
- Malesza, M., & Kaczmarek, M. C. (2021). Predictors of anxiety during the covid-19 pandemic in Poland. *Personality and Individual Differences*, 170, 1-6.
- Marcuse, H., (1989). *Us ve devrim: Hegel ve toplumsal kuramın doğuşu (1954'te yazılan ek ile) (Çev: A. Yardımlı)*. İstanbul: İdea Yayınevi.
- Marx, K. (1993). *1844 El yazmaları (Çev. Kenan Somer)*. İstanbul: Sol Yayınları.
- Mohan, K. C., & Prasad, P. N. (2014). Work alienation among the employees in it sector. *PARIPEX-Indian Journal of Research*, 3(5), 140-142.
- Nur, E., & Kaya, K. (2022). Is work alienation the reason behind cyber loafing behaviors? A Research in the Banking Sector. *Journal of Current Researches on Business and Economics*, 12 (2), 109-132.
- Ocaktan, M. E., Keklik, A., & Çöl, M. (2002). Abidinpaşa Sağlık Grup Başkanlığı'na bağlı sağlık ocaklarında çalışan sağlık personelinde Spielberger durumluk ve sürekli kaygı düzeyi. *Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Mecmuası*, 55(1).
- Ollman, B. (2015). *Yabancılaşma: Marx'ın kapitalist toplumdaki insan anlayışı*. Yordam Kitap.
- Osmanoğlu, Ö. (2008). Yabancılaşma üzerine. *Sosyoloji Notları Dergisi*, 6, 13-20.
- Overend, T. (1975). Alienation: A conceptual analysis. *Philosophy and Phenomenological Research*, 35(3), 301-322.
- Ödemiş Keleş, N., & Cemaloğlu, N. (2022). Pandemi sürecinde çalışanların işe yabancılaşmaya ilişkin algıları. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 42(1), 53-83.
- Ölmezoğlu İri, N.İ., & Korkmaz, F. (2021). Çalışanların koronavirüs kaygı düzeylerinin işte üretkenliğe etkisinde presentizm aracılık rolü. *OPUS International Journal of Society Researches*, 17(Pandemi Özel Sayısı), 3367-3389.
- Öz, F. (2010). *Sağlık alanında temel kavramlar*. Ankara: İmaj Yayınları.
- Özbek, M.F. (2011). Örgüt içerisindeki güven ve işe yabancılaşma ilişkisinde örgüte uyum sağlamanın aracı rolü. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 16 (1), 231-248.
- Özsarı, A., & Çetin, M. Ç. (2022). Covid-19 korkusu ve sporda yabancılaşma: Hokey sporcuları üzerine bir araştırma. *CBÜ Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 17(1), 29-41.
- Öztürk, E. (2006). *Çoklu doğrusal regresyon modeli*, İçinde: Ş. Kalaycı (Ed). *SPSS uygulamalı çok değişkenli istatistik teknikleri* (s.259-269). Ankara: Asil Yayın Dağıtım.
- Polat, Ş., & Özdemir, M. (2018). Ortaokul öğrencilerindeki eğitim stresi, okul tükenmişliği ve okula yabancılaşma arasındaki ilişkilerin incelenmesi. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 26(5), 1395-1406.
- Our World in Data (2023, 22 January). Daily new confirmed COVID-19 deaths per million people. <https://ourworldindata.org/explorers/coronavirus-data-explorer>.
- Saa-Perez, P. D., & García-Falcón, J. M. (2002). A resource-based view of human resource management and organizational capabilities development. *International journal of human resource management*, 13(1), 123-140.
- Sağlık Bakanlığı (2023). *Aşı uygulanacak grup sıralaması*. <https://covid19asi.saglik.gov.tr/%20TR-77707/asi-uygulanacak-grup-siralaması.html>.
- Sanberk, İ. (2003). Öğrenci yabancılaşma ölçeği (bir geçerlik ve güvenilirlik çalışması). *Yüksek Lisans Tezi. Çukurova Üniversitesi, Adana*.
- Seeman, M. (1959). On the meaning of alienation. *American Sociological Review*, 783-791.
- Sönmez, R.V. (2020). COVID-19 kaygısının iş gören performansı ve motivasyonu üzerine etkisi: Hizmet sektöründe bir araştırma. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 7(12), 155-175.
- Şimşek, H., & Akdemir, Ö. A. (2015). Üniversite öğrencilerinde okula yabancılaşma. *Current Research in Education*, 1(1), 1-12.
- Şimşek, H., Balay, R., & Şimşek, A.S. (2012). İlköğretim sınıf öğretmenlerinde mesleki yabancılaşma. *Eğitim Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 2(1), 53-72.
- Türkçapar, H. (2004). Anksiyete bozukluğu ve depresyonun tanısall ilişkileri. *Klinik Psikiyatri*, 4, 12-16.
- Yalçın, Ö., & Dönmez, A. (2017). Sosyal psikolojik açıdan yabancılaşma: Dean'in yabancılaşma ölçeğinin Türkçe'ye uyarlanması. *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(2), 150-175.

- Yıldız, S., & Alıcı, D. (2019). Akademisyenliğe yabancılaşma ölçeğinin geliştirilmesi: Geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Yükseköğretim Dergisi*, 9(1), 49-58.
- Yılmaz, S., & Sarpkaya, P. (2009). Eğitim örgütlerinde yabancılaşma ve yönetimi. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 6(2), 314-333.
- Ying, Y., Kong, F., Zhu, B., Ji, Y. & Lou, Z. (2020). Mental health status among family members of health care workers in ningbo, china during the coronavirus disease 2019 (covid-19) outbreak: A cross-sectional study. *BMC Psychiatry*, 20,379.
- Yüksek Öğretim Kurumu (2021, 8 Eylül). YÖK Başkanı Erol ÖZVAR, üniversitelerde yüz yüze eğitimin detaylarını açıkladı. <https://www.yok.gov.tr/Sayfalar/Haberler/2021/yok-baskani-ozvar-dan-yuz-yuze-egitime-iliskin-aciklamalar.aspx>.
- Yüksek Öğretim Kurumu (2021,11 Kasım). YÖK başkanı üniversitelerde aşı oranını açıkladı. https://basin.yok.gov.tr/InternetHaberleriBelgeleri/%C4%B0nternet%20Haber%20Belgeleri/2021/307_yok_baskani_tbmm_komisyonunda_konustu.pdf.

Türkiye'deki sosyal girişimcilik faaliyetlerinin Sosyal Gelişme Endeksi bağlamında içerik analizi ile incelenmesi

Sorumlu Yazar/
Corresponding Author:

Dilek Esen
Dr. Öğr. Üyesi
Dokuz Eylül Üniversitesi
esendilek@gmail.com
 0000-0002-3254-8885

Öz

Bu çalışmada, Türkiye'deki sosyal girişimcilik faaliyetlerinin, Sosyal Gelişme Endeksi'nin hangi boyutları üzerinde yoğunlaştığının tespit edilerek, elde edilen bulguların mevcut uygulamalara ve geleceğe projeksiyon tutması amaçlanmıştır. Araştırmanın evrenini 2022 yılında Türkiye'de faaliyet gösteren sosyal girişimler oluşturmaktadır. Araştırma örneklemini, Ashoka Türkiye Fellow'ları, British Council Türkiye (2019) raporu, Türkiye Üçüncü Sektör Vakfı internet sitesi, akademik çalışmalar vb. aracılığıyla bilgilerine ulaşılan 163 sosyal girişimden oluşmaktadır. Verilerin analiz edilmesi için MAXQDA Programı kullanılmıştır. Araştırmada kullanılacak temaların ve kodların tespit edilmesinde Sosyal Gelişme Endeksi ve Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri kullanılmıştır. Araştırmadan elde edilen bilgilere göre, Sosyal Gelişme Endeksi bağlamında sosyal girişimlerin faaliyetlerinin en fazla yoğunlaştığı kategorinin, "Refahın Temel Bileşenleri" kategorisi olduğu tespit edilmiştir. Sosyal gelişmeyi desteklemesi açısından "Çevre Kalitesi" ile ilgili sosyal girişimcilik faaliyetlerinin artmasına ihtiyaç olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca ülkemizde kişisel haklar, özgürlükler, kapsayıcılık gibi konuları kapsayan "Fırsat" kategorisiyle ilgili sosyal girişimcilik çalışmaları olmasına rağmen, sosyal gelişme için "Fırsat" kategorisiyle ilgili daha fazla sosyal girişim faaliyetine ihtiyaç olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler:

Sosyal Girişimcilik, Sosyal Gelişme Endeksi, Girişimcilik ve Toplumsal Gelişme

JEL Kodları:
M13, M14.

Examination of social entrepreneurship activities with content analysis in the context of the Social Development Index in Türkiye

Abstract

This research aims to determine which dimensions of the Social Development Index focus on social entrepreneurship activities in Türkiye and to keep the findings obtained as a projection of current practices and the future. The research sample covers social enterprises operating in Turkey in 2022, including Ashoka Turkey Fellows, the British Council Turkey (2019) report, the Third Sector Foundation of Turkey website, and 163 social enterprises whose information was accessed through academic studies. The MAXQDA software was used to analyze the data. The Social Development Index and Sustainable Development Goals were used to determine the themes and codes used in the study. We find that the category in which the activities of social enterprises are most concentrated in the context of the Social Development Index is the "Basic Components of Welfare" category. We conclude that there is a need to increase social entrepreneurship activities related to "Environmental Quality" to support social development. In addition, although social entrepreneurship studies are related to the "Opportunity" category covering subjects such as personal rights, freedoms, and inclusiveness in Türkiye, our findings suggest that more social entrepreneurship activities related to the "Opportunity" category are crucial for social development.

Keywords:

Social Entrepreneurship, Social Development Index, Entrepreneurship and Social Development

JEL Codes:
M13, M14.

Extended Summary

This research aims to determine which dimensions of the Social Development Index and social entrepreneurship activities in Türkiye are related. Moreover, we have determined the common indicators of the Social Development Index and the Sustainable Development Goals and revealed the social enterprises' aspects related to the Sustainable Development Goals. We believe the findings are useful in terms of future projections and current practices in social entrepreneurship and social development. We expect the findings on the relationship between the Social Development Index and the Sustainable Development Goals are also useful in terms of providing a theoretical basis for researchers who would like to study the subject.

In this paper, we have followed a qualitative research design via the content analysis method. To do so, we have gathered information on social enterprises in Türkiye. Ashoka Turkey Fellows are invited to social enterprises that contribute to the British Council Turkey research. We have additionally reached 163 social enterprises through blogs, websites, academic studies, news sources, and Google searches related to social enterprises. Later, we reached deeper information about the activities of social enterprises through their web pages, LinkedIn addresses, and internet news. Finally, we have analyzed this information with MAXQDA Software.

The findings suggest that "Basic Components of Welfare," "Opportunity," and "Basic Human Needs" are the most concentrated categories in the work scope of social enterprises. Furthermore, the most emphasized themes by the social enterprises are respectively "Access to Basic Information," "Inclusivity," "Environmental Quality," "Personal Rights," and "Personal Freedom and Preferences." The most frequently repeated codes are "Access to Quality Education," "Equal Protection Index," and "Vibrant Community Protection."

The primary responsibility of entrepreneurial activities is to increase the welfare of societies. In line with this, we suggest to the policymakers that more studies should be carried out to standardize the legal status of enterprises that have an essential role in ensuring social welfare and development. Hence, differences arising from diverse legal structures in finding capital, paying taxes, and benefiting from support programs will be prevented. In addition, we emphasize the need for a national organization that reveals the social entrepreneurship ecosystem in Türkiye, which gathers all social enterprises on a single platform, increases the visibility of social enterprises, and facilitates networking among social enterprises. According to The Social Progress Imperative (2022), Türkiye's level of development is above the world average in the "Basic Human Needs" category. We also note the cautious interpretation of our findings as we have used the 2022 data. The impact of the earthquakes that happened in February 2023 in Türkiye should be re-evaluated in the context of the Social Development Index. Moreover, the current status of social enterprises in the context of the "Basic Human Needs" category, which covers themes such as shelter, basic and medical care, water and sanitation, and personal security, should also be reconsidered.

The social enterprises' activities are mostly concentrated in our findings in the "Access to Basic Information" category. It is fair to note that especially the studies on "Access to Basic Information" and "Environmental Quality" are at the center of social enterprises. The study conducted by the Social Progress Imperative (2022) presents that Türkiye is slightly above the world average in the "Access to Basic Information" category and below the world average in the "Environmental Quality" category. Based on these findings, we can infer that social enterprises, entrepreneurs, or investors in Türkiye mainly care about education, and education is significant in terms of social development. We have observed a need for more social enterprises to increase environmental quality and create benefits for social development. In this regard, it is desired to emphasize once again the necessity of prioritizing macro-dimensional policies to encourage studies in this field.

Türkiye's development in the "Opportunity" category is below the world average. In addition, Türkiye's most regressed sub-fields are "Personal Rights" and "Inclusiveness," which are included in the "Opportunity" category. However, despite the current situation regarding the "Opportunity" category and its sub-fields, we have determined that social enterprises in Türkiye are more active in the "Basic Components of Welfare." Therefore, it could be stated that there is a need to increase social entrepreneurship activities in the fields related to the "Opportunity" category in Türkiye as there are gaps in this field. We recommend that potential entrepreneurs focus on these areas.

Giriş

Sosyal gelişme, toplumun çok yönlü gelişmesini ifade eden bir kavramdır. Toplumların sosyal açıdan gelişmesi, ekonomik refah artışı ile ilişkilendirilmekle birlikte, sosyal gelişme kavramı daha geniş bir anlama sahiptir (Erkal, 2011, s. 19). Sosyal gelişme, toplumsal yaşamın temel unsurları olan toplumsal yapı, kültür ve toplumsal süreçlerde oluşan değişim ve gelişmeyi sağlayan gelişmedir (Wirutomo vd., 2011). Sosyal gelişme, mikro anlamda bireyler, makro anlamda ise toplumların yaşam kalitesinin artması, daha iyi bir yaşam sürdürebilmeleri ile ilgilidir (Jahan, 2002, s. 1). Bu anlamda sosyal gelişme ekonomik, sosyal, kültürel, beşeri, ekolojik öğeleri kapsayan, eğitim, sağlık, ulaşım, altyapı, istihdam, barınma vb. ile ilgili hizmetlerin, adil, eşitlikçi, refah artırıcı uygulamalar yoluyla sunulması için gerekli çabalarıdır.

Sosyal gelişmenin önemi hükümetler, işletmeler ve sivil toplum kuruluşları için giderek artmaktadır. Daha iyi yaşam koşulları ve eşitlik isteği, kadın haklarına yönelik eylemler, silahlı şiddet eylemlerinin artması, küresel iklim krizi, dünyada yaşanan doğal felaketler, ülkemizde yaşanan deprem, Covid-19 pandemisi vb. hususlar toplumların gelişmesi gereken yönleri çarpıcı şekilde gündeme taşımaktadır. Özellikle son yıllarda karşılaşılan olağanüstü durumlar, sosyal gelişmeyi sadece devlet gibi kamu kurum ve kuruluşlarının görevleri olarak görme düşüncesinden uzaklaşarak işletmelerin, sivil toplum kuruluşlarının, girişimlerin hatta bireylerin toplumsal gelişmede önemli aktörler olabileceğini göstermiştir (Social Progress Index, 2022).

Sosyal girişimler, sosyal gelişmede önemli aktörlerdir. Sosyal girişimcilik faaliyetlerinin odak noktası, toplumsal ihtiyaçlara dikkat çekmek, sosyal değer yaratmak, insanların yararına yenilik yapmak, sürdürülebilirlik, yenilik ve yaratıcılık şeklinde ifade edilebilen (Kümbül Güler, 2008, s. 74; Mair & Marti, 2006, s. 37) toplumsal konularla ilgilidir. Bu toplumsal konuların odağında, çözül(e)memiş toplumsal sorunlar için çözüm bulmak, bireylere ve toplumlara fayda sağlamak yani sosyal değer oluşturmak bulunmaktadır (Sekliuckienea & Kisieliusb, 2015, s. 1015). Sosyal değer oluşturulduğu alanlar ise beslenme, barınma, güvenlik vb.'ni kapsayan temel insani ihtiyaçlar unsurlarında; eğitim, sağlık, ekolojik çevre vb.'ni kapsayan refahla ilgili unsurlarda; kişisel hak, özgürlük, eşitlik vb. kapsayan fırsatlarla ilgili unsurların yani Sosyal Gelişme Endeksinin göstergelerinin herhangi bir alanında gerçekleştirilebilir.

Sosyal girişimciliğin sosyal gelişmeye sağladığı katkının kabulünü pek çok kurum ve kuruluşun stratejik belgesinde, eylem planında görmek mümkündür. Örneğin, Türkiye'nin son kalkınma planı olan 11. Kalkınma Planı'nda (2019-2023), toplumun dezavantajlı gruplarının ekonomik ve sosyal hayata katılımlarını sağlamak, üretkenliklerini ve yeteneklerini artırarak istihdam edilebilirliklerini arttırmak konusunda sosyal girişimlerin daha fazla desteklenmesi gerektiği ifade edilmiştir. Ayrıca, sosyal girişimlerin yarattığı sosyal etkilerin daha sistematik şekilde ölçülerek, topluma katkıları oranında sosyal girişimlere sağlanan destek miktarlarının artırılması planlanmıştır (Türkiye 11. Kalkınma Planı, 2019, s. 110). Bu durum sosyal girişimlerin, ülkenin kalkınmayla ilgili stratejik hedefleri arasında önemli ölçüde kabul gördüğünün bir kanıtıdır.

Bu araştırmada, Türkiye'de faaliyet gösteren sosyal girişimlerin yoğunlaştıkları alanlar Sosyal Gelişme Endeksi bağlamında içerik analizi yöntemi ile analiz edilmiştir. Sosyal girişimlerin, toplumsal gelişme ve sürdürülebilir kalkınma üzerinde yarattığı ya da yaratacağı muhtemel etkinin tespit edilmesi araştırmanın dolaylı amacını oluşturmaktadır. Araştırmanın Türkiye'deki sosyal girişimlerin çalışma alanlarının Sosyal Gelişme Endeksi ile ilişkilendirilerek tasniflenmesinin, elde edilen bulguların konuyla ilgili sınırlı sayıda çalışma bulunan literatüre ve konuyla ilgili çalışanlara ayrıca katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Türkiye'deki sosyal girişimcilik uygulamalarının, ülkenin kültürel, ekonomik, sosyolojik, küresel değişkenlerin de etkisiyle irdelenmesi ve sunulan önerilerin de ayrıca karar alıcılar için faydalı olması umut edilmektedir.

Araştırmada sırasıyla, sosyal girişimcilik, sosyal gelişme ve sosyal gelişme endeksi, sosyal gelişme endeksi bağlamında Türkiye'nin durumu, sosyal girişimcilik ve sosyal gelişme ilişkisi konularına yer verilerek konunun kavramsal çerçevesi özetlenmiştir. Çalışma, araştırmanın yöntemi kısmında çalışma grubu, veri toplama yöntemi ve süreci sunulmuştur. Yapılan analizler sonunda elde edilen veriler araştırmanın bulgular kısmında tablolar ve şekiller kullanılarak özetlenmiştir. Araştırmadan elde edilen çıkarımlar ve bu çıkarımlara ilişkin görüş ve öneriler ise sonuç ve tartışma kısmında yer almaktadır.

1. Kavramsal Çerçeve

1.1. Sosyal Girişimcilik

Sosyal girişimle ilgili ilk örnekleri, 1970'li yıllardan itibaren görmek mümkün olmakla birlikte, sosyal girişim kavramı itibarıyla anlaşılması zor bir kavram olmuştur. "Sosyal" kavramı, ekonomik olmayan, kâr amacı gütmeyen, toplumu ilgilendiren bir anlam taşıırken, "girişim" kavramının, finansal ve bireysel konularla ilgili olması, iki ifadenin yan yana kullanılmasıyla ilgili kabulü zorlaştırmıştır (Arthur vd., 2006, s. 1; Bull, 2008, s. 271). Sosyal girişimcilik kavramının anlaşılması konusundaki zorluk, sosyal girişimlerin yapılarının anlaşılmasında da ortaya çıkmıştır. Başka bir ifade ile sosyal girişimler, kâr amacı gütmeyen kurumların toplum

yararına yaptıkları faaliyetlerle mi ilgilidir? yoksa kâr amacı güden ancak toplum yararına çalışan bir işletme de sosyal girişim olabilir mi? gibi ikilemler üzerinde tartışılmıştır.

Bu sorunlar karşısında ilk kabul, sosyal girişimlerin, kâr amacı gütmeyen ve toplum için değer yaratmak isteyen örgütlerin, yenilikçi yaklaşımlar geliştirerek faaliyetlerini sürdürmesi şeklinde kabul görmüştür (Austin vd., 2006, s. 2; Thompson, 2002, s. 415). İzleyen yıllarda, ticari-kâr amacı güden işletmelerin yürüttüğü sosyal sorumluluğa ilişkin uygulamaların da sosyal girişimcilik olarak değerlendirilebileceği görüşü kabul görmüştür (Özdevecioğlu & Cingöz, 2009, s. 84). Bu noktada sosyal girişimciliğe yönelik üç farklı yaklaşımın dikkat çektiği ifade edilebilir. Bu yaklaşımlar arasında, asıl amacı sosyal değer oluşturmak üzere kurgulanmış olan kurumlar bir grubu oluştururken, diğer bir grupta, asıl amacı kâr elde etmek üzere kurulmuş ticari işletmelerin toplumsal konular, sosyal sorumluluk, sürdürülebilirlik düşünceleri çerçevesindeki uygulamaları bulunmaktadır. Üçüncü yaklaşımda ise ürettiği yenilikçi uygulamalar ile toplumsal dönüşümü gerçekleştirmeyi hedefleyen kuruluşlar yer almaktadır (Kümbül Güler, 2008, s. 68).

Her ne kadar, sosyal girişimcilik olgusu için genel-geçer bir kabulün olmadığı gözlemlenmekle birlikte, sosyal girişimcilik konularının ortak bir paydasının olduğundan bahsedilebilir. Toplumsal değer yaratmak, toplumsal ihtiyaçlar, toplumsal gelişme gibi toplumla ilgili konular (Mort vd., 2003, s. 78; Mair & Marti, 2006, s. 37; Light, 2005, s. 15) ile yenilikçilik, yaratıcılık, değişimi gerçekleştirmek, dönüşüm (Bornstein, 2004; Alvord vd., 2004, s. 265) gibi girişimcilik yönlü konular sosyal girişimciliğin ortak paydasını oluşturmaktadır. Dolayısıyla sosyal girişimler, toplumun ihtiyaçları doğrultusunda ortaya çıkan toplumsal sorunları, yaratıcı, yenilikçi uygulamaları kapsayan girişimcilik faaliyetleri ile harmanlayarak sürdürülebilir çözümler üretmek amacıyla varlıklarını sürdüren kuruluşlardır.

Sosyal girişimlerin, faaliyetlerini, şahıs şirketi, anonim şirket, limited şirket gibi kâr amaçlı örgüt yapıları ya da kooperatif, dernek, vakıf gibi hizmet odaklı yapılanmalar şeklinde yürütebildikleri görülmektedir. Sosyal girişimlerin örgütlenme biçimleri ile ilgili bu durum yönetsel bağlamda eşbiçimlilik mekanizmasının oluşmadığının bir göstergesi şeklinde yorumlanabileceği gibi, girişimcilerin farklı prosedürlere maruz kalmaları anlamına da gelmektedir. Türkiye Sosyal Girişimcilik Projesi Ağı Raporu'na göre Birleşik Krallık, Fransa, İtalya, Yunanistan gibi ülkeler sosyal girişimciliğe özgü yeni bir tüzel kişilik türü düzenlemişlerdir (Tarman vd., 2019, s. 10). Almanya ise, kamu yararı gözetilen sosyal girişimlere özerk bir statü tanımlayarak birtakım ayrıcalıklardan faydalanmalarını sağlayan bir sistem oluşturmuştur. Ülkemizde olduğu gibi sosyal girişimcilik faaliyetlerinin farklı yapılanmalar çerçevesinde sürdürülmesi, bu girişimlerin, finansmana erişim, vergilendirme ve sosyal güvenlik primlerine ilişkin pek çok konuda eşitlikçi olmayan bir şekilde birtakım sorunlarla karşılaşmalarına neden olabilmektedir. Başka bir ifade ile sosyal girişimlerin kurumsal yapılanmalarının vakıf, dernek, kooperatif gibi oluşumlarla sınırlanması ve bu yapılar için hukuki altyapının yetersizliği sosyal girişimlerin mevcut potansiyellerini kullanmalarını engelleyen kısıtlar olarak değerlendirilebilir (Işık, 2015, s. 65).

1.2. Sosyal Gelişme ve Sosyal Gelişme Endeksi

Sosyal gelişme, toplumu oluşturan bireylerin temel insani ihtiyaçlarının karşılanması, bireylerin yaşam kalitelerinin artırılarak bu kaliteyi sürdürmeleri ile ilgili koşulları yaratma kapasitesidir (Social Progress Imperative, 2016, s. 12). Başka bir bakış açısıyla sosyal gelişme, toplumun yaşam tarzı, sahip olduğu bilgi ve düşünce tarzı gibi alışkanlıklarla ilgilidir (Marshall, 1994). Sosyal gelişme ile sıklıkla ilişkilendirilen başka bir alan ekonomik gelişmedir. Bazı yazarlar, sosyal gelişme kavramının ekonomik gelişmeden ayırt edilemeyeceğini ifade etmektedir (Bergh, 2008, s. 117). Bu görüşe göre, sosyal gelişme ekonomik gelişmeyle aynı doğrultuda gerçekleşebilecek olan bir kavramdır. Topluların ekonomik açıdan gelişmişlik düzeylerini ölçmek için kullanılacak en önemli gösterge Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (GSYİH)'dir. Bu anlayışa göre ekonomik büyüme rakamları, ülkelerin sosyal refah düzeylerini de göstermektedir. Dolayısıyla GSYİH'deki artış, insani ve toplumsal ihtiyaçları karşılayarak sosyal gelişme performansı arttırmaktadır (Coşkun vd., 2015, s. 123).

Ancak sosyal gelişmeye ilişkin diğer bir bakış açısı, sosyal gelişmenin ekonomik gelişmeyi kapsadığı yönündedir (Erkal, 2008, s. 22). Özellikle gelişen dünya düzeni ile birlikte, ülkelerin gelişmişlik düzeylerinin ekonomi dışında başka göstergelerin de katkısıyla belirlenmesi düşüncesi ortaya çıkmıştır. Bu düşünce 1980'li yıllardan itibaren bazı ekonomistlerin, GSYİH'nin yetersiz beslenme, okur-yazarlık oranı, ekonomik faydanın dağılımı, yoksulluk, yaygın hastalıklar, bireysel özgürlük ve güvenlik gibi konuları kapsamı açısından yetersiz kaldığını ifade etmeleriyle daha belirgin hale gelmiştir (Todaro, 1992, s. 359).

Ayrıca gelişme, kavram itibarıyla de çok boyutlu (ekonomik, toplumsal, bireysel, vb.) değerlendirilmesi gereken bütüncül bir konudur. Özellikle 2008 yılında yaşanan ekonomik kriz, toplumların gelişmişlik düzeylerini ölçmek için kullanılan ekonomik göstergelerin yetersiz kaldığı göstermesi açısından bir dönüm noktası olmuştur (Coşkun vd., 2015, s. 121). Sosyal gelişme, toplumların sadece para kaynaklı refah artışının dışında, toplumun genelinin refah seviyesinin de yükselmesiyle ilgili bir kavramdır. Bu doğrultuda, sosyal sorumluluk gayesiyle oluşturulan örgütler, insan sermayesinin gelişmesi, din, vicdan ve düşünce özgürlüğü, eğitim ve sağlığa erişim, çevreyi

koruma, sosyal güvenliğin toplumu koruma gücü, ayrımcılığın önüne geçilmesi gibi unsurlar toplumların sosyal gelişmişliği ile ilgilidir (Erkal, 2011, s. 20).

Bu noktada, gelişmişlik düzeyini ekonomik göstergelerden bağımsız olarak, çok boyutlu yapıda ifade eden Sosyal Gelişme Endeksi alternatif bir çalışma olarak kabul edilmiştir. Sosyal Gelişme Endeksi ile ilgili çalışmalar, toplumların çevresel sağlığı, iklim değişikliği, iyi beslenme, toplumsal ilerleme, eşitlik vb. konularda çalışmaları olan ve kâr amacı gütmeyen küresel bir kuruluş olan Social Progress Imperative ile Harvard ve MIT Sloane School of Management gibi saygın üniversiteler, küresel ölçekte pek çok kurumun iş birliğinde yürütülmüştür. (The Social Progress Imperative, 2022). Social Progress Imperative, Sosyal Gelişme Endeksi ile ilgili çalışmaları 2014 yılından itibaren yürütmekte olup, toplanan 164.000 veriden faydalanarak Sosyal Gelişme Endeksi hazırlanmıştır. Sosyal Gelişme Endeksi 169 ülkenin sosyal performansının tamamını, 27 ülkenin sosyal performansını bir kısmını ölçmektedir. Sosyal Gelişme Endeksi'nde değerlendirilen ülkeler, sahip oldukları puanlara göre altı katmandan arasından, uygun buldukları katmana dahil edilmektedir. En yüksek puana sahip ülkeler birinci katman içinde gösterilirken, en düşük puana sahip ülkeler altıncı katmanda gösterilmektedir (The Social Progress Imperative, 2022).

Sosyal Gelişme Endeksinin misyonu, “herkes için yaşam kalitesini iyileştirmek”tir. Bu doğrultuda, yeterli barınak, iyi beslenme ve güvende hissetme gibi temel ihtiyaçlardan; cinsiyet, ırk veya cinsel yönelime bakılmaksızın eşit muameleye kadar bireylerin gelişimine dair tüm konular sosyal gelişme endeksinin çalışma alanını oluşturmaktadır. Sosyal Gelişme Endeksi'nde gelişme üç ana başlık altında ifade etmektedir (Social Progress Imperative, 2022).

Tablo 1. Sosyal Gelişme Endeksi'nde Yer Alan Gelişme Göstergeleri

1. Temel İnsani İhtiyaçlar	Temel ve Tıbbi Bakım	Yetersiz Beslenme Anne Ölüm Oranı Çocuk Ölüm Oranı Çocuklarda Büyüme Engeli Bulaşıcı Hastalık Kaynaklı Ölüm Meyve ve Sebze Oranı Düşük Diyet	
	Su ve Sanitasyon	Güvensiz Su, Sanitasyon ve Hijyen Kaynaklı Ölümler Temiz Suya Erişim Geliştirilmiş Sanitasyona Erişim	
	Barınma	Su kalitesinden Memnuniyet Elektriğe Erişim Evsel Hava Kirliliğinden Kaynaklanan Ölümler Yemek Yaparken Temiz Yakıt ve Temiz Teknolojinin Kullanımı	
	Kişisel Güvenlik	Konut Satın Alınabilirliği ile İlgili Memnuniyetsizlik Kişilerarası Şiddetten Kaynaklanan Ölümler Siyasi Cinayetler ve İşkence Ulaşımla İlgili Ölümler Yakın Partner Şiddeti	
	Temel Bilgiye Erişim	Çalınan Para Eğitimsiz nüfus İlköğretim Kaydı Ortaokul Başarısı İlkokul Kaydı Nitelikli Eğitime Erişim	
	Bilgi ve İletişime Erişim	İkinci öğretimde cinsiyet eşitliği Mobil Telefonu Abonelikleri İnternet Kullanıcılığı Ulusal Devlet Sunucusuna Erişim Tarafsız Basına Erişim	
	Sağlık ve Sağlıklı Yaşam	60 Yaşında Yaşam Beklentisi Bulaşıcı Hastalık Kaynaklı Olmayan Erken Ölümler Temel Sağlık Hizmetlerine Erişim	
	2. Refahın Temel Bileşenleri	Çevre Kalitesi	Nitelikli Sağlık Hizmetlerine Eşit Erişim Hava Kirliliği Kaynaklı Ölümler

Tablo 1. Devam.

3.Fırsat	Kişisel Haklar	Atık Su Arıtma
		Sera Gazı Emisyonları
		Canlı Topluluğu Koruma
		Barışçıl Toplanma Özgürlüğü
		İfade Özgürlüğü
	Kişisel Özgürlük ve Tercihler	Adalet Erişim
		Din Özgürlüğü
		Kadınlar İçin Mülkiyet Hakları
		Güvencesi olmayan istihdam
		Erken evlilik-
Kapsayıcılık	Doğum Kontrolü İçin Talep	
	Yolsuzluk algısı	
	Eğitim almamış ve istihdam edilmemiş gençler-	
	Yurtiçi Dolaşım Özgürlüğü	
	Eşcinsel ve Lezbiyenlerin Kabulü	
Yükseköğrenime Erişim	Azınlıklara Karşı Ayrımcılık ve Şiddet	
	Politik Gücün Cinsel Yönelime Göre Eşitliği	
	Politik Gücün Sosyoekonomik Duruma Göre Eşitliği	
	Politik Gücün Sosyal Gruplara Göre Eşitliği	
	Eşit Koruma Endeksi	
	Kaliteli Üniversiteler	
	Beklenen Yükseköğrenim Yılı	
	İleri Düzey Eğitim Alan Kadınlar	
	Atıf Oranları Yüksek Üniversiteler	
	Akademik Özgürlük	

Kaynak: Social Progress Imperative (2022). *Global index, data definitions*, <https://www.socialprogress.org/index/global/definitions#2/2/3>

1.3.Sosyal Gelişme Endeksi Bağlamında Türkiye'nin Mevcut Durumu

Türkiye, Social Progress Imperative tarafından Sosyal Gelişme Endeksi bağlamında ölçümlenen bir ülkedir. Türkiye değerlendirilen 169 ülke arasında, ortalama 66.59 puan ile 88. sırada ve üçüncü katmanda yer almaktadır. Dolayısıyla Sosyal Gelişme Endeksi sayısal verileri açısından bakıldığında Türkiye'nin ortalama bir düzeyde yer aldığı ifade edilebilir. Türkiye'nin Sosyal Gelişme Endeksi 2022 verilerine göre sahip olduğu puanlar ve Dünya sıralamasındaki yerine ilişkin detaylar Tablo 2'de sunulmaktadır.

Tablo 2. Türkiye'nin Sosyal Gelişim Endeksi Göstergelerine İlişkin Puanları ve Sıraları (2022 Aralık)

Sosyal Gelişme Endeksi Göstergeleri	Türkiye'nin Puanı	Dünya Ortalaması	Türkiye'nin Sıralamadaki Yeri	Türkiye'nin Puanı	Dünya Ortalaması	Türkiye'nin Sıralamadaki Yeri
Temel İnsani İhtiyaçlar	95.67	82.09	11			
Refahın Temelleri	73.65	72.42	102			
Fırsat	38.18	60.40	149	49.43	56.28	114
	60.61	62.27	95			
	68.32	59.50	42			
	84.15	80.74	91	82.66	75.80	67
	84.66	79.36	93			
	66.15	61.02	64			
	80.43	75.96	66	67.68	63.62	79
	68.97	58.21	47			
	47.65	47.90	141			

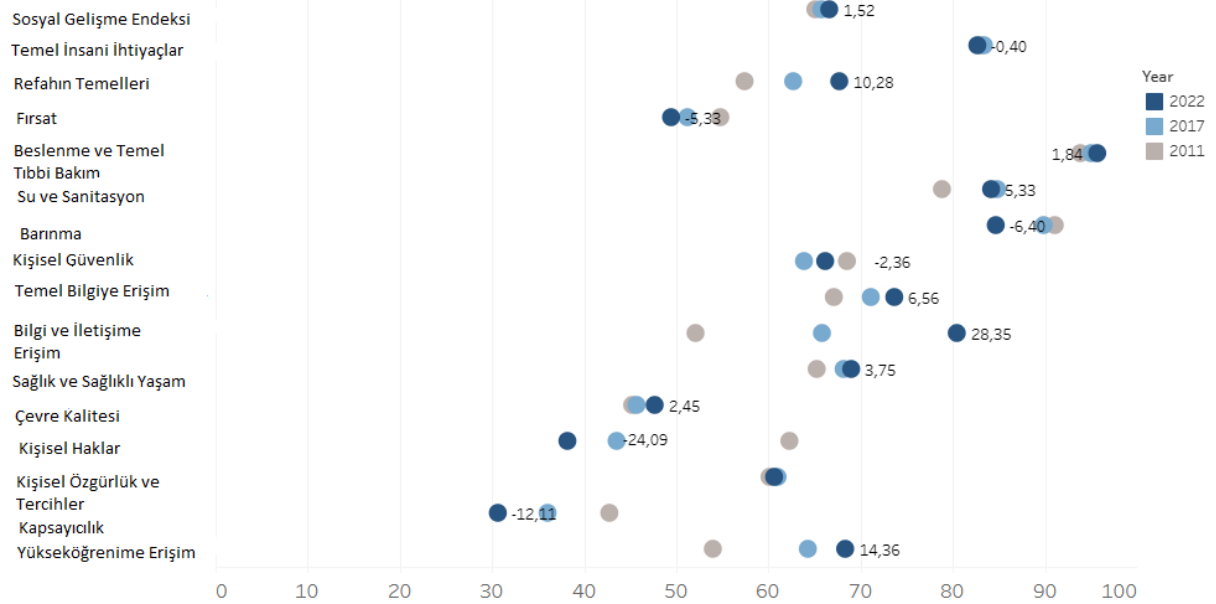
Kaynak: Social Progress Imperative (2022). <https://www.socialprogress.org/?tab=3&data=BHN-NBM&compare=TUR> kaynağından derlenerek yazar tarafından hazırlanmıştır.

Sosyal Gelişme Endeksi 2022 verilerine göre, Türkiye'nin "Temel İnsani İhtiyaçlar" ve "Refahın Temelleri" kategorilerinde sosyal gelişmişliğinin Dünya ortalamasının üzerinde kaldığı görülmektedir. Kişisel hak, özgürlük, tercihler, kapsayıcılık gibi öğeleri kapsayan "Fırsat" kategorisinde ise Türkiye'nin Dünya ortalamasının altında kaldığı ifade edilebilir.

Ortalama 10 yıllık süreç içinde Türkiye'nin Sosyal Gelişim Endeksi puanları bağlamındaki değişimine ilişkin özet veriler Şekil 1'de sunulmaktadır.

Şekil 1. 2011-2022 Yılları Arasında Türkiye'nin Sosyal Gelişme Endeksi Puanlarındaki Değişim Farkları

Kaynak: Social Progress Imperative (2022). <https://www.socialprogress.org/?tab=3&data=BHN-NBM&compare=TUR>

Şekil 1'den görüleceği gibi Türkiye Sosyal Gelişme Endeksi kategorilerinin ortalamasında 2011 yılından itibaren 1,52'lik bir artış tespit edilmiştir. Türkiye'nin 2011 yılından itibaren en fazla gelişme gösterdiği alanlar, ortalama 28,35'lik bir artış ile "Bilgi ve İletişime Erişim" ile ortalama 14,36'lık artış ile "Yükseköğrenime Erişim" kategorisinde kaydedilmiştir. Bu süreçte sosyal gelişme açısından gerileme görülen alanlar ise 24,09'luk bir oranla "Kişisel Haklar" ile 12,12 oranla "Kapsayıcılık" kategorileri olmuştur.

1.4. Sosyal Girişimcilik ve Sosyal Gelişme İlişkisi

Sosyal girişimler, toplumsal ihtiyaçları karşılamak, yoksulluk, azınlıklar, istihdam gibi mevcut sorunları çözmek (Mair & Marti, 2006, s. 37; Zeyen & Beckmann, 2011, s. 4), toplumsal ve çevresel etki yaratmak (British Council, Türkiye, 2019, s. 17) gibi konular ile ilgilenmektedir. Sosyal girişimler, toplum için değişim, fayda (Zeyen & Beckmann, 2011, s. 5) ve sosyal değer yaratmayı amaçlamaktadır. Sosyal değer ise toplumun refah seviyesinin artırılması yoluyla gerçekleştirilebilir (Peredo & McLean, 2006, s. 59). Sosyal girişimler, toplum için değer yaratırken özellikle kendileri için dönüşümsel fayda sağlayamayacak olan dezavantajlı gruplara odaklanmakta (Martin & Osberg, 2007, s. 34) ve bu gruplar için refah yaratan fırsatlar sunmaktadırlar.

Sosyal girişimler, çevrenin korunması, bireylere eşit fırsatlar sunmak, insan haklarını ve düşünce özgürlüğünü korumak gibi misyonlar üstlenmektedir (Santos, 2012). Sosyal girişimler, misyonları doğrultusunda, benzer konular üzerinde yaygın etkisi olacak değişimler yaratmayı, çözümlerin toplumun geneli tarafından benimsenmesi ve uzun vadeli süreçte toplumun desteğini alarak sorunların tamamen ortadan kaldırılması yoluyla (Ersen vd., 2010, s. 7) sosyal gelişmeye hizmet etmektedir.

Bilindiği üzere sosyal girişimcilik çabaları, girişimcilik yönüyle ekonomik çıktılara da hizmet etmektedir. Bu doğrultuda sosyal girişimlerin değer yarattığı önemli toplumsal konulardan biri de, istihdam olanaklarıdır. Sosyal girişimler, yeni istihdam olanaklarının yaratılması ile bireylerin mevcut istihdamlarının korunmasını sağlamaktadır. İstihdam edilmenin uzun vadede yaratacağı dolaylı etkiler, konut, sağlık, günlük rutinlerde duyulan ihtiyaçların emek piyasasında yarattığı hareketlilik şeklinde ifade edilmiştir (Besler vd., 2010, s. 58).

Sosyal girişimlerin, uzun vadede sürdürülebilirlik odaklı hedeflere hizmet ederek, toplumsal refaha ve dolaylı olarak da sosyal gelişmeye katkıda buldukları ifade edilebilir. Sosyal girişimler ile sürdürülebilirlik ilişkisini irdeleyen çeşitli çalışmalardan bahsedilebilir. Bu çalışmalardan birinde, sosyal girişimlerin temel odak

noktalarından birinin sürdürülebilirlik olduğunu ifade edilmektedir (Light, 2005). Bir başka çalışmada ise finansal sürdürülebilirliğin, sosyal girişimlerin amaçları arasında olduğu öne sürülmektedir (Noruzi vd., 2010). Benzer şekilde bir başka çalışma, sosyal girişimlerin, sürdürülebilirlik konusunda misyon üstlendiklerini vurgulamaktadır (Weerawardena & Mort, 2006). Ayrıca yazar tarafından mevcut sosyal girişimlerin incelenmesi esnasında, pek çok sosyal girişimin misyonlarını, değerlerini ya da faaliyetlerini sürdürülebilir kalkınma hedefleriyle ilişkilendirdiği ve dolaylı olarak sürdürülebilirlik düşüncesine hizmet ettikleri tespit edilmiştir.

2. Araştırmanın Yöntemi

2.1. Araştırmanın Amacı

Bu çalışmada, Türkiye'deki sosyal girişimcilik faaliyetlerinin, Sosyal Gelişme Endeksi'nin hangi boyutları üzerinde yoğunlaştığının tespit edilmesi, bu yoğunlaşmanın ekonomik, toplumsal, kültürel gerekçeleriyle tartışılması amaçlanmıştır. Ayrıca, Sosyal Gelişme Endeksi ile Sürdürülebilir Kalkınma Hedeflerinin ortak göstergeleri tespit edilmiş ve araştırma kapsamındaki sosyal girişimlerin Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri ile ilişkili olduğu yönleri ortaya konulmuştur. Sosyal girişimcilik olgusunu, Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleriyle ilişkilendiren bu çalışmanın sınırlı sayıda çalışma bulunan alan yazını zenginleştirerek, mevcut uygulamalara ve geleceğe projeksiyon tutarak fayda sağlayacağı düşünülmektedir.

2.2. Araştırmanın Kapsamı

Çalışmanın evrenini 2022 yılı itibariyle Türkiye'de faaliyet gösteren sosyal girişimler oluşturmaktadır. British Council'in 2019 yılında yayınladığı "Türkiye'de Sosyal Girişimlerin Durumu" raporuna göre, sosyal girişim olma özelliği taşıyan 9.000 civarında kuruluş olduğu ifade edilmektedir. Ancak British Council'in (2019, s. 29) raporunda da belirttiği üzere, sosyal girişimleri tanımlayan yasal statünün olmamasından dolayı Türkiye'deki sosyal girişimlerin sayısı ancak tahmini rakamlardan ibarettir. Sosyal girişimlerin tanınırlığı ve bilinirliği ile ilgili zorluklar nedeniyle, çalışmanın örneklemini web sayfaları, raporlar, bloglar, bilimsel araştırmalar üzerinden ulaşılabilen 163 adet sosyal girişim oluşturmaktadır. Örneklemin seçilmesi sürecinde küresel çapta faaliyet gösteren ve 1980 yılında kurulan Ashoka'nın Türkiye Fellow'ları, British Council Türkiye (2019) raporu, Türkiye Üçüncü Sektör Vakfı internet sitesi, bloglar, akademik çalışmalar, haber kaynakları Google arama motoru taranarak ilgili sosyal girişimler tespit edilmiş ve ulaşılabilen tüm sosyal girişimler araştırma örneklemine dahil edilmiştir.

Çalışma, nitel bir yaklaşımla hazırlanmış ve nitel araştırma türlerinden içerik analiz kullanılmıştır. İçerik analizinde, incelenen içerik, araştırmacı tarafından metin içinde tanımlanan belirli karakterlerin ortaya çıkma sıklığına göre oluşturulan temalarla tanımlanarak ve tarafsız sonuçlar çıkarılarak analiz edilmektedir (Spencer vd., 2003, s. 200; Stone vd., 1966, s. 213).

2.3. Verilerin Toplanması ve Analizi

Türkiye'de yer alan sosyal girişimlere ilişkin bilgilerin elde edilmesi amacıyla Ashoka Türkiye Fellow'ları, British Council Türkiye araştırmasına katkı sağlayan sosyal girişimlere, sosyal girişimlerle ilgili blog, web sitesi, akademik çalışmalar, haber kaynakları ve Google arama motoru üzerinden mevcut sosyal girişimlerin isimlerine ulaşılmıştır. İzleyen aşamada sosyal girişimlerin faaliyetleri hakkında detaylı bilgi alınması amacıyla, tek tek sosyal girişimlerin web sayfaları, LinkedIn adresleri, internet haberleri taranarak girişimle ilgili bilgiler indirilerek, MAXQDA programına dosyalar şeklinde yüklenmiştir.

Verilerin çözümlenmesi aşamasında öncelikli olarak kategoriler belirlenmiştir. Kategorilerin belirlenmesinde Sosyal Gelişme Endeksi baz alınmış ve kategoriler, "Temel İnsani İhtiyaçlar", "Refahın Temel Bileşenleri", "Fırsat" olarak belirlenmiştir. Temaların ve kodların oluşturulmasında Sosyal Gelişme Endeksinin alt açılım noktaları baz alınarak, tema ve kodlar MAXQDA programında tanımlanmıştır. MAXQDA programına gömülen dosyalar tek tek okunarak, ilgili metinler arasından belirlenen kodlara uygun olan ifadeler seçilerek ilgili kod ile eşleştirilmiştir.

Kodlama güvenilirliğini arttırmak amacıyla, araştırmacı tarafından yapılan kodlamalar, girişimcilik alanında çalışmaları olan bir akademisyen tarafından incelenmiş ve uygun bulunan kodlamalar ile uygun bulmayan kodlamaları bir form üzerinde işaretlemesi sağlanmıştır. Sonraki aşamada değerleyiciler arasındaki görüş birliğini istatistiksel olarak güvenilirliğini ölçen Kappa Katsayısı hesaplanarak, kodlamanın güvenilirliği test edilmiştir. Kappa Katsayısı değeri 0 ve 1 arasında değer alabilmektedir. Değerin 1 olması, iki değerleyicinin tümüyle aynı fikirde olduğunu, değer 0 olması ise değerleyiciler arasında uyumun olmadığını ifade etmektedir (Cohen, 1960, s. 40). Hesaplanan Kappa uyum Katsayısı sonucunda, uyumun 0.70 olduğu tespit edilmiştir. Kappa değerinin, 0.40-0.75 aralığında olması uyumun sağlandığını ifade etmesi açısından yeterli görüldüğünden (Şencan, 2005) mevcut kodlamalar üzerinden veriler analiz edilmiştir.

3. Bulgular

Araştırma kapsamında, Sosyal Gelişme Endeksi alınarak belirlenen temalar ve kodlar incelendiğinde 163 sosyal girişimin, 134 tanesinin çalışmalarında Sosyal Gelişme Endeksiyle doğrudan ilgili alanlar tespit edilmiş ve ilgili kodlamalar yapılmıştır. 29 sosyal girişimin yaptıkları çalışmalarla ilgili ifadelerinde Sosyal Gelişme Endeksi'nde yer alan tema ve kodlarla ilişkili ifade, kelime ve anlam tespit edilemediğinden bu girişimlerle ilgili kodlama yapılamamıştır.

Tablo 3'te 163 sosyal girişimin faaliyetlerini ifade ederken, Sosyal Gelişme Endeksi'nde yer alan ifadeleri kullanma sıklıkları ve bunların kodlar, temalar ve kategoriler bazında toplam rakamları yer almaktadır.

Tablo 3. Sosyal Gelişme Endeksi ile İlgili Kullanılan Kategori, Tema ve Kodların Frekans Değerleri

Kategori	Sosyal Gelişme Endeksi Göstergeleri		n	Tema Σ	Kategori Σ
	Tema	Kod			
A. Temel İnsani İhtiyaçlar	Temel ve Tıbbi Bakım	Yetersiz Beslenme	4		
		Anne Ölüm Oranı	-		
	Su ve Sanitasyon	Çocuk Ölüm Oranı	1	5	
		Çocuklarda Büyüme Engeli	-		
		Bulaşıcı Hastalık Kaynaklı Ölüm	-		
		Meyve ve Sebze Oranı Düşük Diyet	-		
		Güvensiz Su, Sanitasyon ve Hijyen Kaynaklı Ölümler	-		
		Temiz Suya Erişim	-	-	
		Geliştirilmiş Sanitasyona Erişim	-		
	Barınma	Su kalitesinden Memnuniyet	-		5
		Elektriğe Erişim	-		
		Evsel Hava Kirliliğinden Kaynaklanan Ölümler	-		
	Kişisel Güvenlik	Yemek Yaparken Temiz Yakıt ve Temiz Teknolojinin Kullanımı	-	-	
		Konut Satın Alınabilirliği ile İlgili Memnuniyetsizlik	-		
		Kişilerarası Şiddetten Kaynaklanan Ölümler	-		
		Siyasi Cinayetler ve İşkence	-		
		Ulaşım İlgili Ölümler	-	-	
		Yakın Partner Şiddeti	-		
		Çalınan Para	-		
Temel Bilgiye Erişim	Eğitimsiz nüfus	1			
	Ortaokul Başarısı	-			
	İlkokul Kaydı	1	81		
	Nitelikli Eğitime Erişim	68			
	Eğitimde cinsiyet eşitliği	11			
Bilgi ve İletişim Alanlarına Erişim	Mobil Telefonu Abonelikleri	1			
	İnternet Kullanıcılığı	3	8		
	Ulusal Devlet Sunucusuna Erişim	-			
	Tarafsız Basına Erişim	4			
Sağlık ve Sağlıklı Yaşam	60 Yaşında Yaşam Beklentisi	-		141	
	Bulaşıcı Hastalık Kaynaklı Olmayan Erken Ölümler	-	7		
	Temel Sağlık Hizmetlerine Erişim	3			
	Nitelikli Sağlık Hizmetlerine Eşit Erişim	4			
	Çevre Kalitesi	Hava Kirliliği Kaynaklı Ölümler	-		
Sağlık ve Sağlıklı Yaşam	Atık Su Arıtma	4			
	Sera Gazı Emisyonları	14	45		
	Canlı Topluluğu Koruma	27			
	Barışçıl Toplanma Özgürlüğü	-			
C. Fırsat	Kişisel Haklar	İfade Özgürlüğü	1		
		Adalet Erişim	6	11	82
	Din Özgürlüğü	-			
	Kadınlar İçin Mülkiyet Hakları	4			

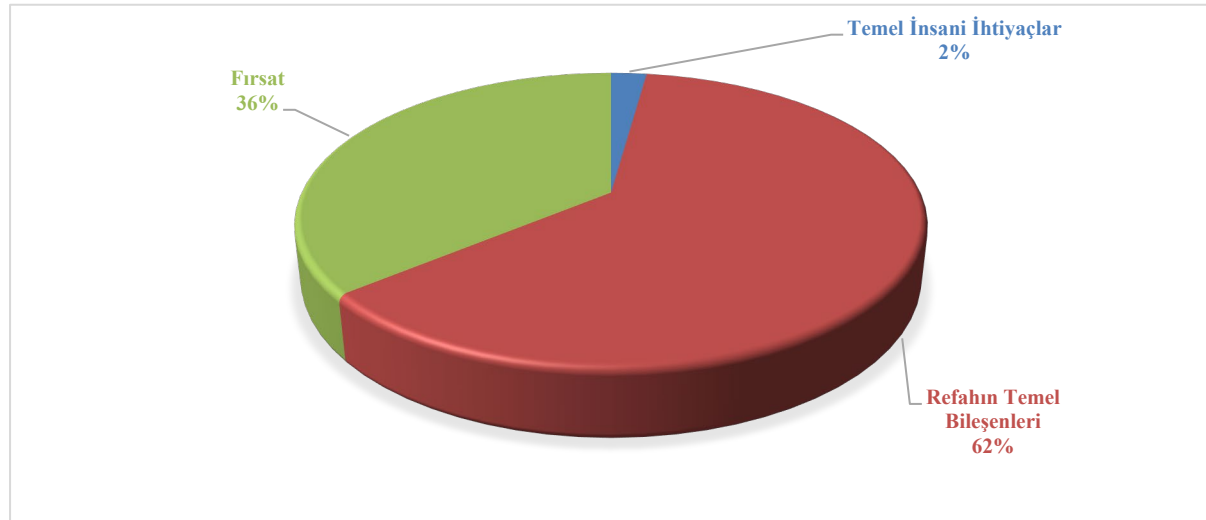

Tablo 3. Devam.

Kişisel Özgürlük ve Tercihler	Güvencesi Olmayan İstihdam	8	
	Erken Evlilik	-	
Kapsayıcılık	Doğum Kontrolü İçin Talep	-	11
	Yolsuzluk Algısı	-	
	Eğitim Almamış Ve İstihdam Edilmemiş Gençler	3	
	Yurtiçi Dolaşım Özgürlüğü	-	
	Eşcinsel Ve Lezbiyenlerin Kabulü	-	58
	Azınlıklara Karşı Ayrımcılık Ve Şiddet	2	
	Politik Gücün Cinsel Yönelime Göre Eşitliği	-	
	Politik Gücün Sosyoekonomik Duruma Göre Eşitliği	1	
	Politik Gücün Sosyal Gruplara Göre Eşitliği	11	
	Eşit Koruma Endeksi	44	
Yükseköğrenime Erişim	Kaliteli Üniversiteler	-	
	Beklenen Yükseköğrenim Yılı	-	
	İleri Düzey Eğitim Alan Kadınlar	1	2
	Atıf Oranları Yüksek Üniversiteler	-	
	Akademik Özgürlük	1	
Kodlanmış belgeler		134	
Kodlanmamış belgeler		29	
Toplam		163	

Tablo 3'te görüleceği üzere, sosyal girişimlerin çalışmalarının en fazla yoğunlaştığı kategorilerin sırasıyla "Refahın Temel Bileşenleri (n=141)", "Fırsat (n=82)" ve "Temel İnsani İhtiyaçlar (n=5)" olduğu görülmektedir. Sosyal girişimlerin çalışmalarının yoğunlaştığı kategorilerin yüzdeler dağılımları Şekil 2'de sunulmaktadır.

Şekil 2. Sosyal Girişimlerin Çabalarının Yoğunlaştığı Sosyal Gelişme Alanlarının Kategorilere Göre Dağılımı

Şekil 2'de araştırma kapsamında yer alan sosyal girişimlerin çabalarının en yoğun olduğu sosyal gelişme alanının "Refahın Temel Bileşenleri" kategorisiyle ilgiliyken, "Temel İnsani İhtiyaçlar" kategorisiyle ilgili çalışmalar yapan sosyal girişimlerin 0.02'lik oranla en düşük paya sahip olduğu görülmektedir.

Tablo 3'ten görüleceği üzere, çalışma kapsamında incelenen sosyal girişimlerin en çok vurguladıkları temaların sırasıyla "Temel Bilgiye Erişim (n=81)", "Kapsayıcılık (n=58)", "Çevre Kalitesi (n= 45)", "Kişisel Haklar (n=11)", "Kişisel Özgürlük ve Tercihler (n=11)" olduğu tespit edilmiştir. Temalara ilişkin yüzdeler oranlara ilişkin dağılım Şekil 3'te sunulmaktadır.

olan Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleriyle ilişkilendirdikleri görülmüştür. Bu noktada, öncelikli olarak sosyal girişimlerin hangi Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleriyle kendi çabalarını ilişkilendirdikleri araştırılmıştır. Elde edilen bulgular Tablo 4’te sunulmaktadır.

Tablo 4. Sosyal Girişimlerin Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleriyle İlgili Kullandıkları Kodların Frekans ve Yüzde Değerleri

Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri Kodları	n	%	Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri		
			Kodları	n	%
1.Açlığa Son	3	0.1	10.Eşitsizliklerin Azaltılması	46	0.15
2.Yoksulluğa Son	5	0.2	11. Sürdürülebilir Şehir ve Yaşam Alanları	11	0.4
3.Sağlıklı Bireyler	8	0.3	12. Sorumlu Üretim ve Tüketim	28	0.9
4.Nitelikli Eğitim	67	0.21	13. İklim Eylemi	16	0.5
5.Toplumsal Cinsiyet Eşitliği	22	0.7	14.Sudaki Yaşam	5	0.2
6.Temiz Su ve Sıhhi Koşullar	-	-	15.Karasal Yaşam	10	0.3
7.Erişilebilir ve Temiz Enerji	4	0.1	16.Bariş Adalet ve Güçlü Kurumlar	30	0.10
8.İnsana Yaraşır İş ve Ekonomik Büyüme	11	0.4	17.Hedefler İçin Ortaklıklar	42	0.13
9.Sanayi, Yenilikçilik ve Altyapı	4	0.1			
TOPLAM				312	100

Tablo 4’ten görüleceği üzere, araştırma kapsamında yer alan sosyal girişimlerin misyon, vizyon, amaçları arasında Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleriyle ilgili ifadelerin toplamda 312 defa tekrarlandığı görülmektedir. Dördüncü Sürdürülebilir Kalkınma Hedefi olan “Nitelikli Eğitim” ise bu kodlar arasında 67 defa tekrarlanarak, sosyal girişimlerin misyon, vizyon, amaç gibi ifadeleri arasında en sık tekrarlanan kod olduğu görülmektedir. Sırasıyla en sık tekrarlanan kodların, “Eşitsizliklerin Azaltılması”, “Hedefler İçin Ortaklıklar”, “Bariş Adalet ve Güçlü Kurumlar” şeklinde devam ettiği görülmektedir.

Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri ile Sosyal Gelişme Endeksi kodları arasındaki ilişkinin tespit edilebilmesi için için MAXQDA programında Kodlar Arası İlişki Analizi yapılmış ve elde edilen ham veriler anlamlı ve düzenli hale getirilerek Tablo 5’teki veriler elde edilmiştir.

Tablo 5. Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri ile Sosyal Gelişme Endeksi Arasındaki İlişki

Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri	Sosyal Gelişme Endeksi											
	A.Temel İnsani İhtiyaçlar					B. Refahın Temel Bileşenleri					C.Fırsat	
	Temel ve Tıbbi Bakım	Su ve Sanitasyon	Barınma	Kişisel Güvenlik	Temel Bilgiye Erişim	Bilgi ve İletişim Araçlarına	Sağlık ve Sağlıklı Yaşam	Çevre Kalitesi	Kişisel Haklar	Kişisel Özgürlük ve Tercihler	Kapsayıcılık	Yükseköğrenime Erişim
1.Yoksulluğa Son	X											
2.Açlığa Son	X											
3.Sağlıklı Bireyler	X						X				X	
4.Nitelikli Eğitim					X						X	
5.Toplumsal Cinsiyet Eşitliği					X						X	
6.Temiz Su-Sıhhi Koşullar												
7.Erişilebilir Temiz Enerji								X				
8. İnsana Yaraşır İş					X					X		
9. Sanayi-Yen.-Altyapı						X						
10. Eşitsizliklerin Azalt.					X	X					X	
11. Sür.Şehir-Yaşam Alanı							X					
12. Sorumlu Üretim,Tüketim	X								X			
13. İklim Eylemi									X			
14.Sudaki Yaşam									X			
15.Karasal Yaşam									X			

Tablo 5. Devam.

16.Barış, Adalet, Güçlü Kurumlar	X	X	X	X	X	X
17.Hedefler İçin Ortaklık	X		X	X		

Tablo 5'te Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri ile Sosyal Gelişme Endeksi göstergeleri arasındaki ilişkili alanlar görülmektedir. Buna göre, "Temel İnsani İhtiyaçlar" kategorisi, Sürdürülebilir Kalkınma Hedeflerinden "Açlığa Son", "Yoksulluğa Son", "Sağlık Bireyler", "Sorumlu Üretim ve Tüketim" ile ilişkilidir. "Refahın Temel Bileşenleri" kategorisi ise 3., 4., 5., 7., 8., 9., 10., 11., 12. ve 13. kalkınma hedefleriyle ilişkilidir. "Fırsat" kategorisi ise 3., 4., 5. ve 10. Kalkınma hedefleriyle ilişkilidir. Bu tablo, Sosyal Gelişme Endeksi'nin, Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleriyle olan ilişkisini bilimsel bir bakış açısıyla ortaya konulmasına yönelik bir kanıt olarak kullanılabilir. Ayrıca nicel araştırma yöntemiyle Sosyal Gelişme Endeksi ve Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri arasındaki ilişkiyi test etmek isteyen akademisyenler için teorik bir temel oluşturması yönünden faydalı olacağı düşünülmektedir.

Sonuç ve Tartışma

Bu çalışmada, Türkiye'de faaliyet gösteren sosyal girişimlerin yoğunlaştıkları alanlar Sosyal Gelişme Endeksi bağlamında içerik analizi yöntemi ile analiz edilmiştir. Sosyal girişimlerin, toplumsal gelişme ve sürdürülebilir kalkınma üzerinde yarattığı ya da yaratacağı muhtemel etkinin tespit edilmesi araştırmanın dolaylı amacını oluşturmaktadır. Elde edilen bulguların, Türkiye'deki sosyal girişimcilik faaliyetlerinin anlaşılması ve sosyal gelişme endeksi açısından sosyal girişimlerin önemi konusunda mevcut uygulamalara ve geleceğe projeksiyon sağlaması açısından faydalı olması beklenmektedir.

Araştırmadan elde edilen bulgulara göre, sosyal girişimlerin, çalışmalarını yoğunlaştığı alanların sırasıyla "Refahın Temel Bileşenleri", "Fırsat" ve "Temel İnsani İhtiyaçlar" olduğu tespit edilmiştir. Türkiye Sosyal Gelişme Endeksi karnesinde ise Türkiye'nin en zayıf olduğu boyut "Fırsat" kategorisi boyutudur. "Fırsat" kategorisi, bireysel hak, özgürlük ve tercihler, vb. ile ilgilidir. "Refahın Temel Bileşenleri" boyutu ise temel bilgiye erişim, sağlıklı yaşam, çevre kalitesi vb. gibi konularla ilgilidir. Maslow'un İhtiyaçlar Hiyerarşisi bağlamında değerlendirildiğinde "Refahın Temel Bileşenleri", temel yaşamsal ihtiyaçlarla ilgiliyken; "Fırsat" boyutunun Kendini Gerçekleştirme ihtiyaç basamağı ile daha ilişkili olduğu düşünülmektedir. Bu doğrultuda sosyal girişim çabalarının "Refahın Temel Bileşenleri" boyutunda yoğunlaşmasının, temel yaşam gereksinimleri ile daha ilgili olması şeklinde yorumlanmıştır.

Türkiye'nin Sosyal Gelişme Endeksi karnesinde "Temel İnsani İhtiyaçlar" kategorisindeki puanı ise Dünya ortalamasının üstündedir (Social Progress Imperative, 2022) ve araştırma bulgularına göre sosyal girişimlerinin faaliyetlerinin en az yoğunlaştığı kategoridir. Bu durum araştırmanın bu boyutuna ilişkin bulgusunun Sosyal Progress Imperative (2022) tarafından yapılan çalışma ile paralellik gösterdiğini ifade etmesi açısından da önemlidir.

Araştırma kapsamında en sık tekrarlanan temaların "Temel Bilgiye Erişim", "Kapsayıcılık", "Çevre Kalitesi", "Kişisel Haklar", "Kişisel Özgürlük ve Tercihler" olduğu tespit edilmiştir. Başka bir ifade ile sosyal girişimlerin çabalarının en yoğun olduğu alan "Temel Bilgiye Erişim" ile ilgilidir. Türkiye'nin "Temel Bilgiye Erişim" puanının, Dünya ortalamasının üstünde olmasına rağmen (Social Progress Imperative, 2022), sosyal girişimcilik çabalarının bu alanda yoğunlaşması dikkat çekicidir. "Kapsayıcılık", "Çevre Kalitesi", "Kişisel Özgürlük ve Tercihler", "Kişisel Haklar" temaları Türkiye'nin daha az gelişmiş olduğu alanlardır (Social Progress Imperative, 2022) ve araştırmadan elde edilen bulgulara göre bu alanlar sosyal girişimcilik faaliyetlerinin de en yoğun alanlardır.

Araştırma kapsamında en sık tekrarlanan kodların, "Nitelikli Eğitime Erişim", "Eşit Koruma Endeksi", "Canlı Topluluğu Koruma" ile ilgili olduğu tespit edilmiştir. Kodların dağılımı, incelenen sosyal girişimlerin çalışmalarının hangi alanlarda yoğunlaştığının tespit edilmesi açısından önemlidir. Bu bağlamda mevcut sosyal girişimlerin eğitim, fırsat eşitliği ve çevre konuları etrafında yoğunlaştığı ifade edilebilir. British Council Türkiye'nin 2022 yılında yayınladığı rapora göre de, Türkiye'de sosyal girişimlerin en yaygın şekilde faaliyet gösterdiği sektör eğitim sektörüdür (British Council Türkiye, 2022, s. 56). Sosyal girişimcilerin faaliyet alanlarının seçiminde ve dolayısıyla girişim sayılarının yoğunlaşmasında etkili olan dinamiklerden bazılarının ülke politikaları, destekleyici kilit kurumlar, açılan hibeler ve destek programları, proje yarışmaları, küresel ölçekli raporlar vb. çalışmalar olduğu düşünülmektedir. Bu anlamda, Türkiye politikası içinde eğitim en öncelikli alanlardan biridir. Bu durum en son stratejik plan belgesinde "kamu yatırımları içerisinde en fazla artış yapılan sektör eğitim sektörü olacaktır" şeklinde belirtilmiştir. Yine benzer şekilde nitelikli insan ve güçlü toplumun oluşturulmasında eğitim birinci öncelikli alan olarak belirlenmiştir. Yine bu kategoride, istihdam ve çalışma hayatı, sağlık, ailenin güçlendirilmesi, kadın, çocuk, gençlik, sosyal hizmet, yardımlar ve yoksullukla mücadele Türkiye politikası gereği belirlenen öncelikli alanlardır (Türkiye 11. Kalkınma Planı, 2019, s. 97).

Çalışma grubu içinde bulunan sosyal girişimlerin en sık tekrarladıkları kelimeler için kelime bulutu analizi yapılmıştır. Elde edilen bulgulardan, en sık tekrarlanan kelimelerin, eğitim, sürdürülebilirlik, toplum, kadınlar, ekonomi, iş, destek, farklılıklar, çocuklar olduğunu ortaya konulmuştur. Kelime bulutunda da yer alan kadın vurgusu, sosyal girişimlerle ilgili yapılan literatür taraması sırasında da kadın istihdamının artırılmasına yönelik çalışmalar doğrultusunda dikkat çekmiştir. Kadın istihdamının artırılmasına yönelik uygulamalar farklı şekillerde gerçekleştirilmektedir. Bunlar arasında, kadınların kendi girişimlerini kurmaları, sadece kadın çalışan istihdam eden projeler, kayıt dışı istihdam edilen kadınları resmi yollardan istihdama kazandıran projeler, kurumdaki kadın ve erkek sayısını eşitlemeye yönelik projeler sayılabilir. Bu doğrultuda sosyal girişimcilik faaliyetleri içinde kadın istihdamının artırılmasının oldukça önemli bir konu olduğu ifade edilebilir. Türkiye İstatistik Kurumu 2021 yılı verilerine göre kadınların istihdamdaki oranı % 32,8 (Türkiye İstatistik Kurumu, 2022) iken Dünya Bankasının 2015 yılı raporuna göre Avrupa Birliği Ülkelerinde kadın istihdam oranı, % 51,3'tür (The World Bank, 2015). Yıllar itibarıyla önemli fark olmasına rağmen bu iki veri Türkiye için kadın istihdamının geliştirilmesi gereken bir alan olduğunu göstermektedir. Ayrıca Türkiye 11. Stratejik Kalkınma Planı'nda (2019, s.8) da kadın istihdamı ile ilgili olarak mevcut durumu özetleyen çarpıcı tespitler yer almaktadır. Bu rapora göre, kadınların eğitim seviyeleri artmakta ancak, kayıt dışı istihdam, ücretsiz çalışma gibi nedenlerle kadınların istihdama katılım oranı gerilemektedir. Bahsi geçen raporda özellikle kırsalda, tarımda çalışan kadınlar olmak üzere tüm kadınların girişimcilikle ilgili çabalarının desteklenmesi önceliklendirilmiştir (Türkiye 11. Stratejik Kalkınma Planı, 2019, s. 151). British Council Türkiye (2022, s. 59) raporuna göre, Türkiye'deki sosyal girişimler, erkek çalışandan daha çok sayıda kadın çalışan istihdam etmektedir. Bu nokta, ülkenin kalkınma hedefleri ve öncelikleri ile sosyal girişimlerin ortak çalışma alanlarını ve gayelerini göstermesi açısından çarpıcıdır.

Yapılan literatür taraması ve araştırma bulgularından yola çıkılarak, Türkiye'nin "Temel İnsani İhtiyaçlar" kategorisinde gelişmişlik seviyesinin diğer kategorilere göre daha yüksek olduğu ifade edilmiştir. Ayrıca The Social Progress Imperative (2022) çalışmasına göre, Türkiye "Temel İnsani İhtiyaçlar" kategorisinde Dünya ortalamasının üstünde bir gelişmişlik seviyesine sahiptir. Ancak bu veriler 2022 yılının verileri olup, 2023 yılında ülkemizde yaşanan deprem felaketinin etkisinin, Sosyal Gelişme Endeksi ve sosyal girişimlerin mevcut durumunun özellikle barınma, temel ve tıbbi bakım, su ve sanitasyon, kişisel güvenlik gibi temaları kapsayan "Temel İnsani İhtiyaçlar" kategorisi bağlamında tekrar değerlendirilmesi önerilmektedir.

Araştırmadan elde edilen bulgulara göre, "Temel Bilgiye Erişim" kategorisi araştırma kapsamında yer alan sosyal girişimlerin faaliyetlerinin en fazla yoğunlaştığı kategoridir. Özellikle bu kategoride yer alan "Temel Bilgiye Erişim" ve "Çevre Kalitesi" ile ilgili çalışmaların sosyal girişimlerin odağında olduğu ifade edilebilir. Social Progress Imperative (2022) tarafından yapılan çalışma, Türkiye'nin "Temel Bilgiye Erişim" kategorisinde Dünya ortalamasının çok az üstünde, "Çevre Kalitesi" kategorisinde ise Dünya ortalamasının altında olduğunu göstermektedir. Bu bulgulardan hareketle, ülkemizde sosyal girişimlerin, girişimcilik fikri olanların ya da yatırımcıların eğitim konusunu önemsedikleri ve toplumsal gelişme açısından eğitimin önemli bulunduğu yorumu yapılabilir. Çevre kalitesini arttırarak, sosyal gelişmeye fayda yaratacak daha fazla sosyal girişime ihtiyaç olduğu görülmektedir. Bu konuda, bu alandaki çalışmaların özendirilmesi için makro boyutlu politikaların önceliklendirilmesi gerekliliği bir kez daha vurgulanmak istenmektedir.

Türkiye'nin "Fırsat" kategorisindeki gelişmişliği Dünya ortalamasının altındadır. Ayrıca, 2022 yılı itibarıyla Türkiye'nin en fazla gerilediği alanlar "Fırsat" kategorisi içinde yer alan "Kişisel Haklar" ve "Kapsayıcılık" alanlarıdır. Ancak "Fırsat" kategorisi ve alt alanları ile ilgili mevcut duruma rağmen, araştırma bulgularından, Türkiye'deki sosyal girişimlerin "Refahın Temel Bileşenleri" ile ilgili konularda daha fazla faaliyette bulunduğu tespit edilmiştir. Bu noktada ülkemizde "Fırsat" kategorisiyle ilgili alanlarda, sosyal girişimcilik faaliyetlerinin artırılmasına ihtiyaç olduğu ve bu alanda boşlukların olduğu ifade edilebilir. Bu noktada potansiyel girişimcilere bu alanlara odaklanmaları önerilmektedir.

Schumpeter (1976)'nın da ifade ettiği gibi, girişimcilik faaliyetlerinin temel sorumluluğu, toplumların refahını arttırmaktır. Bu noktada, kural koyuculara, toplumsal refahın ve gelişmesinin sağlanmasında önemli payları olan girişimlerin hukuki statülerini standardize edecek çalışmalar yapılması önerilmektedir. Bu sayede farklı hukuki yapılardan kaynaklanan, sermaye bulmak, vergi ödemek, destek programlarından yararlanmak konusunda oluşan farklılıkların önüne geçilmiş olacaktır. Ayrıca, Türkiye'deki sosyal girişimcilik ekosistemini ortaya koyan, tüm sosyal girişimlerin tek bir platformda toplanarak, sosyal girişimlerin görünürlüğünün arttığı, sosyal girişimler arasında ağ oluşturmanın kolaylaşacağı ulusal kapsamda bir oluşumun faaliyete geçirilmesi önerilmektedir.

Araştırmanın birtakım kısıtları bulunmaktadır. Bu kısıtlardan bir tanesi Türkiye'de bulunan sosyal girişimlerin görünürlüğü ile ilgilidir. Türkiye'de bulunan sosyal girişimlerin hukuki yapılarının birbirinden farklı olması dolayısıyla vakıf, dernek, kooperatif, ticari işletme statülerinde faaliyet gösterebilen kurumların sosyal girişimler olarak tanımlanmasıyla ilgili belirsizliklerde araştırma ile ilgili diğer kısıtı oluşturmaktadır. Bu doğrultuda, araştırmada akademik çalışmalarda, kurum raporlarında, internet sitelerinde ya da birtakım portallarda yer alan görünürlüğü olan ve sosyal girişimcilik faaliyetleriyle ilgili bilgiye ulaşılabilen sınırlı sayıdaki sosyal girişime

ulaşılması araştırmanın bir başka kısıtıdır. Araştırmada analizler, sosyal girişimlerin internet sitelerinde, LinkedIn adreslerinde, bilimsel araştırmalarda sunulan veriler doğrultusunda gerçekleştirilmiş olup, sunulan bu bilgilerin gerçeği yansıttığı varsayılmaktadır.

Araştırmacıların Katkı Oranı Beyanı:	Yazar, araştırmayı tek başına hazırladığını beyan etmiştir.
Destek ve Teşekkür Beyanı:	Yazar, teşekkür beyanında bulunmamıştır.
Çatışma Beyanı:	Yazar, kendisi ve üçüncü taraflar açısından herhangi bir çıkar çatışmasının olmadığını beyan etmiştir.
Etik Kurul Raporu Gerekliliği Beyanı:	Yazar, çalışma için Etik Kurul Raporu gerekliliği olmadığını beyan etmiştir.
Sorumlu Editörler:	Prof. Dr. Naci Tolga Saruç, İstanbul Üniversitesi Prof. Dr. Gülsüm Gürler Hazman, Afyon Kocatepe Üniversitesi Arş. Gör. Atahan Demirkol, Afyon Kocatepe Üniversitesi

Kaynakça/References

- Alvord, S. H., Brown, D. L. & Letts, C. W. (2004). Social entrepreneurship and societal transformation: an exploratory study. *The Journal of Applied Behavioral Science*, 40 (3), 260-282.
- Arthur, L., Keenoy, T. & Scott-Cato, M. (2006). *Where is the 'social' in social enterprise?*. 3rd Annual Social Enterprise Conference, London South Bank University, London.
- Austin, J., Stevenson, H. & Wei-Skillern, J. (2006). Social and commercial entrepreneurship: same, different, or both?. *Entrepreneurship: Theory and Practice*, 30, 1-22.
- Bergh, J. (2008). The GDP paradox. *Journal of Economic Psychology*, 30, 117-135.
- Besler, S., Sarıkaya M, Biçerli M.K, Özdemir B.K, Kara F.Z, Özdemir A.A, Güler B.K & Aksöz E.O (2010). *Sosyal girişimcilik*. İstanbul: Beta Yayıncılık
- British Council, Türkiye, (2019). *Türkiye'de sosyal girişimlerin durumu*. <https://www.britishcouncil.org.tr/programmes/education/social-enterprise-research>
- Bornstein, D. (2004). *How to change the world: social entrepreneurs and the power of new ideas*. New York: Oxford University Press.
- Bugday Ekolojik Yaşamı Destekleme Derneği, <https://www.bugday.org/blog/amac-degerler/>
- Bull, M. (2008). Challenging tensions: critical, theoretical and empirical perspectives on social enterprise. *International Journal of Entrepreneurial Behaviour & Research*, 14(5), 268 – 275.
- Ceza İnfaz Sisteminde Sivil Toplum Derneği, <https://cisst.org.tr/hakimizda/amaclarimiz/>
- Cohen, J. (1960). A coefficient of agreement for nominal scales. *Educational and Psychological Measurement*, 20(1), 37-46.
- Coşkun, S. Özgenç, N., Güneş, S, (2015). Sosyal performansın ölçümünde yeni yöntem: sosyal gelişme endeksi ve Türkiye'nin görünümü. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 15(34), 121-153.
- Dees, G. (2007). Taking Social Entrepreneurship Seriously. *Society*, 44(3), 24-31.
- Erkal, M., (2011). Sosyal gelişme ve sivil toplum gerçeği. *Istanbul Journal of Sociological Studies*, 0:38), 19-27 .
- Ersen, T.B., Kaya, D. & Meydanoğlu, Z. (2010), Sosyal girişimler ve Türkiye ihtiyaç analizi raporu. *TÜSEV Yayınları*, 50 (Aralık), <http://www.sosyalgirisim.org>, Erişim Tarihi: Şubat 2023
- Güler, Ö., Güler, E., H. & Şanlı, S. (2019). Sosyal gelişme endeksine dayalı temel insani ihtiyaçlar ve fırsatlar alt endeksleri arasındaki ilişki. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 28(2), 55-70.
- Güler Kümbül, B., (2008). *Sosyal girişimciliği etkileyen faktörlerin analizi* (Yayımlanmamış doktora tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.
- Işık, V. (2015), Türkiye'deki sosyal girişim yapılanması analizi: Ashoka üyesi sosyal girişimler üzerine bir alan araştırması, *Karatahta / İş Yazıları Dergisi*, 1 (Nisan), 63-76.
- Jahan, S. (2002), *Measuring human development: evolution of the human development index*, http://www.hdr.undp.org/docs/training/oxford/readings/Jahan_HDI.pdf, Erişim tarihi: 23.01.2023.
- Kılıç, M. (2020). *Sosyal girişimciler için yasal statü ve destekleyici platformlar*, <https://medium.com/imeceplatformu/sosyal-giri%C5%9Fimciler-i%C3%A7in-yasal-stat%C3%BC-ve-destekleyici-platformlar-d3be0d9f21be>, Erişim tarihi: 3.2.2023.
- Karğın, M., Aktaş, H. & Gökbnar, R. (2018) Üniversitelerde sosyal girişimcilik: fırsatlar ve öneriler. *Yönetim ve Ekonomi*, 25(1), 155-170.
- Light, P. (2005). Searching for Social Entrepreneur: Who might they be, where they might be found, what they do? *Research on Social Entrepreneurship: Understanding and Contributing to an Emerging Field*. (ss. 13-37). Derleyen R. Mosher-Williams. ARNOVA Occasional Paper Series.

- Mair, J. & Marti, I. (2006). Social entrepreneurship research: A source of explanation, prediction, and delight. *Journal of World Business*. 41 (1), 36-44.
- Marshall, G. (1994), "Progress" maddesi, *Oxford Dictionary of Sociology*.
- Martin, R.L. & Osberg, S.(2007). Social entrepreneurship: the case for definition. *Stanford Social Innovation Review*, Spring, 29-39.
- Mort, G. S., Weerawadena, J. & Carnegie, K. (2003). Social entrepreneurship: towards conceptualisation. *International Journal of Nonprofit and Voluntary Sector Marketing*. 8 (1), 76-88.
- Nadir Hastalıklar Ağı, <https://www.nadirhastaliklaragi.org.tr/vizyon-misyon>, Erişim tarihi: 10.10.2022.
- Noruzi, R. M., Westover, H. J., Rahimi, R. G. (2010), An exploration of social entrepreneurship in the entrepreneurship era. *Asian Social Science*, 6 (6).
- OECD (2023), *Air pollution exposure (indicator)*. doi: 10.1787/8d9dcc33-en, Erişim tarihi: 24.11.2023.
- Otistikler Derneği, <https://otistiklerdernegi.org.tr/tarihce>, Erişim tarihi:10.11.2022.
- Özden, O., Sünnetçioğlu, S. & Özkök, F. (2023). Gastronomideki umut: Bir sosyal girişimcilik örneği olarak hayata sarıl lokantası. *Journal of Awareness*, 3(Özel Sayı), 41-52.
- Özdevecioğlu, M., Cingöz, A. (2009). Sosyal girişimcilik ve sosyal girişimciler: Teorik çerçeve. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 32, 81-95.
- Peredo, A.M. & McLean M. (2006), Social entrepreneurship: A critical review of the concept. *Journal of World Business*, 41 (2006), 56–65
- Santos, F. (2012). A positive theory of social entrepreneurship. *Journal of Business Ethics*, 111(3), 335-351.
- Sekliuckienea, J., Kisieliusb, E. (2015). Development of social entrepreneurship initiatives: a theoretical framework, Elsevier, Science Direct, Procedia - Social and Behavioral Sciences, Litvaunia 2015, 1015.
- Schumpeter, A. J. (1976). Capitalism, socialism and democracy. (3. Edition). London: George Allen and Unwin.
- Spencer, L., Ritchie, J. & O'Connor, W. (2003). Analysis: practices, principles and processes. In *Qualitative Research Practice: A Guide For Social Science Students And Researchers*, Sage: London
- Social Progress Imperative, Global Index, Data Definitions, <https://www.socialprogress.org/index/global/definitions#2/2/3>, Erişim tarihi: 19.10.2022.
- Şencan, H. (2005). *Sosyal ve davranışsal ölçümlerde güvenilirlik ve geçerlilik*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Tarman, Z. D., Ayata, Z., Önay Işık, A., E., Oba, M.E., & Veziroğlu, C. (2019). Türkiye'de sosyal girişimciliğin hukuki statüsü ihtiyaçlar ve öneriler, *Türkiye Sosyal Girişimcilik Ortakları Ağı Projesi*, İstanbul.
- The World Bank, (2015), *The Current State of Women's Co-Operatives in Turkey*, <https://documents1.worldbank.org/curated/en/683371485321510204/pdf/112242-WP-PUBLIC-Rapor-ENG.pdf>, Erişim tarihi: 13.1.2023.
- Thompson, J. L. (2002), The world of the social entrepreneur. *The International Journal of Public Sector Management*, 15, 412–431.
- Todaro, M. P. (1992), Human development report 1992. *Population and Development Review*, 18(2), 359- 363.
- Toplum Gönüllüleri Vakfı, <https://www.tog.org.tr/biz-kimiz/>, Erişim tarihi: 13.1.2023.
- Türkiye İstatistik Kurumu, (2022). İşgücü İstatistikleri 2021, <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=%C4%B0%C5%9Fg%C3%BCc%C3%BC-%C4%B0statistikleri-2021-45645&dil=1#:~:text=%C4%B0%C5%9Fg%C3%BCc%C3%BC%202021%20y%C4%B1%C4%B1nda%20bir%20%C3%B6nceki,ise%20%32%2C8%20>, Erişim tarihi:13.1.2023.

- Türkiye 11. Kalkınma Planı (2019-2023), (2009), *Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Strateji ve bütçe başkanlığı*, https://fka.gov.tr/sharepoint/userfiles/Icerik_Dosya_Ekleri/Kalkinma_Planlari/XI.%20Be%C5%9F%20Y%C4%B1k%C4%B1nma%20Plan%C4%B1.pdf, Erişim tarihi:15.02.2023.
- Türkiye Cumhuriyeti İçişleri Bakanlığı Sivil Toplumla İlişkiler Genel Müdürlüğü, 2023, <https://www.siviltoplum.gov.tr/proje-destek-sistemi-prodes>, Erişim tarihi:15.02.2023.
- Türkiye Üçüncü Sektör Vakfı (TÜSEV), Türkiye'de Sosyal Girişimler | Sosyal Girişimcilik (sosyalgirisim.org), [Erişim tarihi: 1. 11.2022.](#)
- United Nations Development Programme (2022), Human Development Reports, Human Development Index(HDI), <https://hdr.undp.org/data-center/human-development-index#/indicies/HDI>, Erişim tarihi 23.11.2022.
- Yalçın, S., M. (2016). *Türkiye'de sosyal girişimcilik: Koç Üniversitesi öğrencilerinin gözünden*, İstanbul: İmak Offset.
- Weerawardena, J., Mort G. S. (2006). Investigating Social entrepreneurship: A multidimensional model. *Journal of World Business*, 41: 21-35.
- Wirutomo P. (2011), Pengembangan Indeks Pembangunan Sosial (IPS) Bagi Sektor Informal di Perkotaan: Menuju Kebijakan Inklusif bagi Usaha Kecil. An Unpublished Research Report
- Zeyen, A. & Beckmann, M. (2011). Social entrepreneurship and institutional logics: how social entrepreneurs use a non-profit/for - profit-organizational mix to deal with multiple institutional logics, *EGOS Conference*, July 2011, 1-34.

Kentsel mekânda katılımın kentlilik bilincine etkisi: Denizli kenti örneği*

Sorumlu Yazar/
Corresponding Author:

Özge Ünver Dirlik
Öğr. Gör. Dr.
Pamukkale Üniversitesi
ounver@pau.edu.tr
ORCID: 0000-0001-7061-4823

Pınar Savaş Yavuzçehre
Doç. Dr.
Pamukkale Üniversitesi
pyavuzcehre@pau.edu.tr
ORCID: 0000-0001-7726-1119

Öz

Kentlilik bilinci, kentte yaşayan bireylerin, kentle özdeşleşmesi, kendini kente ait hissetmesi, kente karşı sorumluluk duyması, kentle ilgili kararlara aktif katılım göstermesidir. Katılım, kentlilik bilincinin önemli unsurlarındandır. Katılımın gerçekleşebilmesi için kentlinin kentsel mekânı kullanabilmesi, kentin sunduğu imkânlardan faydalanabilmesi; kenti tanıması, kentteki değişiklikleri fark etmesi; kent yaşamının içinde olması gerekir. Kentin önemli aktörü olan kentlinin aktif katılım gerçekleştirebilmesi, kentlilik bilincine sahip olmasıyla mümkündür. Kentlilik bilinci yüksek bireylerin varlığı aktif katılımın gerçekleşmesinde; katılım ise insanların yaşadıkları kentlere sahip çıkmasında, kentlerin sürdürülebilirliğinde, kentlilik bilincinin oluşumunda/gelişiminde önemli katkı sağlamaktadır. Bu çalışma, Denizli İli Pamukkale ve Merkezefendi İlçeleri sınırlarında yaşayan 18 yaş ve üzeri bireylerin, kentsel mekândaki katılım davranışları ile kentlilik bilinci arasındaki farkı ve ilişkiyi ölçmek amacıyla gerçekleştirilmiştir. Saha araştırması kapsamında 1100 anket gerçekleştirilmiştir. Verilerin analizinde tek yönlü varyans analizi ve post-hoc testi kullanılmıştır. Araştırma sonuçlarına göre; katılım ile kentlilik bilinci ve bileşenleri arasında anlamlı fark olduğu ortaya çıkmıştır.

Anahtar Kelimeler:

Kentlilik Bilinci, Katılım, Sivil Katılım, Denizli

JEL Kodları:
H28, J11, J18.

The effect of participation in urban space on urban consciousness: The case of Denizli city

Abstract

Urban consciousness is the identification of individuals with the city, the feeling of belonging to the city, the sense of responsibility towards the city, and the active participation in decisions about the city. Participation is an important element of urban consciousness. For participation to take place; the citizen should be able to use the urban space; take advantage of the opportunities offered by the city; know the city; notice the changes in the city, and be in the urban life. Active participation of the citizens is possible with the awareness of urbanity. While the existence of individuals with high urban awareness contributes to the realization of active participation, participation makes a significant contribution to people's ownership of the cities they live in, the sustainability of cities, and the formation/development of urban consciousness. This study was carried out to measure the difference and the relationship between the participation behaviors in the urban space and the urban consciousness of individuals aged 18 and over living in the Pamukkale and Merkezefendi Districts of Denizli Province. Within the scope of field research, 1100 surveys were conducted. One-way analysis of variance and post hoc tests were used in the analysis of the data. According to the research results, it has been revealed that there is a significant difference between participation and urban consciousness and its components.

Keywords:

Urban Awareness, Participation, Civic Participation, Denizli

JEL Codes:
H28, J11, J18.

* Bu çalışma, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı'nda sorumlu yazar tarafından Doç. Dr. Pınar Savaş Yavuzçehre danışmanlığında tamamlanan "Denizli Örneğinde Kentlilik Bilinci" başlıklı doktora tezinden türetilmiştir.

Extended Summary

Urban consciousness is at the intersection of the city, urbanization, urbanize and urban culture. It is the person's understanding of the city culture, feeling himself safe and belonging to the city, feeling responsible for the city, and owning the city. The first responsible person in the formation of consciousness about the city is himself. A conscious individual owns the city more, take responsibility, and participates. *Purpose of this study:* Especially with the effect of globalization, cities are becoming more and more similar to each other. The participation of individuals who embrace their city and are aware of their responsibilities in decisions is very important for the future of cities. Individuals with a high awareness of urbanity are more likely to participate in decisions about the city. The aims of the study are: i) to draw attention to the importance of the level of urban consciousness in the realization of civic participation; ii) to measure the difference between the participation behaviors of individuals in urban space and the awareness of urbanity. *Contribution to Literature:* When the literature on urban consciousness is examined, it has been determined that the concept is mostly discussed in terms of urban culture, attachment to place, and urban identity (Riger & Lavrakas, 1981; Taylor vd., 1985; Marcus, 1992; Brown, 2003; Knez, 2005; Lewicka, 2008; Ujang, 2012); It is seen that the concept is associated with issues such as migration, integration of immigrants (Hulchanski, 1997; Yu, 2014) and identification (McDermott, 1974), but its relationship with participation/civil participation has been less studied. In the Turkish literature, most studies focused on migration and scale development on the subject (Güçlü, 2002; Torlak & Polat, 2006; Geyik, 2010; Mutlu & Özyayın, 2011; Mutlu & Özyayın 2011; Talu, 2017; Acungil, 2012; Ökesli, 2014; Şahin & Anık, 2014). In this study, urban consciousness was discussed with a large-scale field research by relating it to the participation of the citizens in Denizli. The study's most important contribution to the literature is this field research. *Method:* The study was carried out with a quantitative research method in Denizli Province Pamukkale and Merkezefendi Districts. Data were collected with a questionnaire. The cluster-type random sampling method, which is one of the subtypes of random sampling, was applied. Individuals residing in Denizli for at least one year and over the age of 18 participated in the survey. The field research was conducted face-to-face with 1100 volunteers; 1072 questionnaires were evaluated. In the data analysis, a one-way analysis of variance was used to test whether there was a statistically significant difference between the means of independent groups; the post hoc test was used to determine which groups there was a difference. The study examined the effect of participation behaviors in daily life on the level of urban consciousness in Denizli. According to the field study results, no significant difference was found between the belonging, perception, awareness, responsibility, ownership, and urban consciousness factors and whether individuals are members of a non-governmental organization/citizen association of the city they live in. There is a significant difference between being a member of a professional organization and awareness, responsibility, ownership, and urban consciousness. Also, a significant difference exists between being a member of a sociocultural association and having awareness and responsibility. As a result, the hypothesis that there is a significant difference between participation and urban consciousness and its components was supported. Instead of seeing the city as a system that operates outside of oneself, it is essential to realize one's own potential and take responsibility for the city, participate in decision-making mechanisms and NGOs when appropriate, and move away from a passive attitude to reach the city one deserves to live in. Urbanites should take ownership of their cities in their daily lives and have a high perception and awareness of the city. What central and/or local governments can do to create urban awareness and increase civic participation; i) Increase participation channels for citizens, ii) they should take into account the complaints, suggestions, and demands submitted to them by the citizens, iii) they should increase the number of public spaces and prepare environments that increase the belonging of citizens and enable them to integrate with the city. With a participatory approach, the unorganized segments of society should also be represented, and urban consciousness should be promoted. To create more livable cities and happier citizens in Anatolia, it is important to study the subject from different perspectives (demographic factors, socio-psychological and cultural factors, physical factors, etc.) in different cities by different disciplines supported by field-based data; to develop public policies within the framework of each city's own dynamics and sensitivities to ensure urban consciousness throughout the country.

Giriş

Türkiye’de kentleşme, 1950’lerde başlamış ve çok hızlı gelişmiştir. Yaşanan hızlı kentleşmenin sonucu olarak; kentin çekici özellikleri sebebiyle kırdan kente göç eden bireyler, kent yaşamına uyum sağlayamamış; kentlileşmemişlerdir. Kentlileşmenin yaşanmaması, kentin çekici özellikleri sebebiyle kırdan kente göç eden bireylerin kent yaşamına uyum sağlayamaması sorununu ortaya çıkarmış, kentsel alanlarda kentlilik bilincine sahip olmayan bireyler toplanmıştır. Kentlerin yoğun göçe maruz kalması sebebiyle kentin kendine özgü değerlerini korumak, kentlinin yaşadığı yeri sahiplenmesi, yaşadığı yere aitlik hissetmesi giderek güçleşmiş ve kentle ilgili algısı farklılaşmıştır. Kentlerin varlığı, korunması ve sürdürülebilirliği kentlinin nicelik ve niteliği ile ilgilidir. Bu çerçevede kentine sahip çıkan; koruyan, kent kararlarına aktif katılım sağlayan, gerektiğinde eleştirebilen kentlilerin varlığı adına kentlilik bilinci önemli bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Kentlilik bilinci, uzun bir zaman içinde gelişmekte; kent kültürü, kent kimliği ve kentlinin aktif katılımıyla ilişkili olarak ortaya çıkmaktadır (Keleş, 2021, s. 70).

Kentlilik bilinci, kente duyulan sorumluluk ve sahiplenme duygusuyla yakından ilgilidir. Kentlilerin yaşadığı kenti sahiplenmesi; koruması, kentin kendine özgü değerlerini, tarihini, doğal güzelliklerini, kimliğini, hafızasını koruması demektir. Özellikle küreselleşmenin etkisiyle kentlerin giderek birbirine benzemesi, kentlerin kimliğinin yok olması; kenti sahiplenilen, koruyan, kente karşı sorumluluklarının farkında olan bireylerin varlığını ve bu bireylerin kentle ilgili kararlara katılımını çok daha önemli kılmaktadır. Kentlilik bilinci yüksek bireylerin kentle ilgili kararlara katılımının yüksek olacağı düşünülmektedir.

Katılım, insanların kamu hizmetleriyle ilgili kararların hazırlanması ve uygulanması aşamalarında; düşüncelerini, taleplerini, eleştirilerini yönetime iletebilme imkânına sahip olmaları (Çukurçayır vd., 2010, s. 35-36), sivil katılım ise bireylerin, kendilerinin ve içinde buldukları toplulukların hayat kalitelerini artırmak için topluluk yaşamına aktif olarak iştirak etmeleridir. Bu bağlamda kentlinin sivil katılımını sağlayan ve arttıran mekanizmaların yerel yönetimler tarafından oluşturulması önem arz etmekte (Bırol, 2008, s. 28); yerel yönetimlerin kentlilik bilincinin oluşması için, eşitlikçi, halkla aynı açıdan kenti görebilen, dayanışmacı ve en önemlisi katılımcı kurumlar olması gerekmektedir.

Çalışmanın amaçları; sivil katılımın gerçekleşmesinde kentlilik bilinci düzeyinin önemine dikkat çekmek, araştırmaya katılan bireylerin kentsel mekândaki katılım davranışları ile kentlilik bilinci arasındaki farkı ve ilişkiyi ölçmektir. Bu çerçevede, kentleşme süreci, son kırk yıl içinde sanayileşmeye de bağlı olarak artan göçle şekillenen Denizli araştırma sahası olarak seçilmiştir. Denizli saha çalışması, 06.11.2021 - 15.02.2022 tarihleri arasında, kentte yaşayan 18 yaş ve üstü bireylerin gönüllü katılımıyla, nicel araştırma yöntemiyle gerçekleştirilmiştir. Araştırma kapsamında 1100 kişiye yüz yüze anket uygulanmış, 1072 anket değerlendirmeye alınmıştır. Çalışmada önce katılım kavramı tanımlanmakta, kentlilik bilinci ve bileşenleri açıklanmaktadır. Kentlilik bilinci ve katılım ilişkisi açıklandıktan sonra, Denizli özelinde yapılan saha araştırması çerçevesinde konu tartışılmaktadır.

1. Katılım

Katılım bireylerin, kamu hizmetleriyle ilgili kararların alınması, hazırlanması ve uygulanması süreçlerinde; düşüncelerini, taleplerini ve eleştirilerini yönetime iletebilme imkânına sahip olmaları (Çukurçayır vd., 2010, s. 35-36); bu süreçlerden birine, bir kısmına veya tümüne katkıda bulunmaları (Usta & Bilgiç, 2016, s. 37) olarak tanımlanmaktadır.

Alınan kararların bireysel düzlemde denetlenmesini (Vatandaş, 2008, s. 243) ve bireylerin toplumda aktif olmalarını ifade eden (Şahin & Altun, 2019, s. 1813) katılımın sahte, kısmi ve tam katılım olmak üzere üç boyutu bulunmaktadır. Bireylerin sadece oy verme davranışında bulunduğu, sahte katılım; kararların alınması sürecine katılım sağlanmış olmasına rağmen üstte yer alan küçük bir grubun nihai kararı verdiği, kısmi katılım; kararların alınması, hazırlanması ve uygulanması süreçlerinde eşit katkının olduğu katılım, tam katılım olarak tanımlanmaktadır (Demir ve Acar, 2005, s. 232). Bireylerin tam katılımında sorumluluk ve iş birliği etkilidir. Tam katılımı arttırmada ise gönüllülük en önemli unsurdur (Altun ve Mazman, 2029, s. 236). Dolayısıyla katılımın gönüllülükle, gönüllülük kavramının ise sivil katılımı ile ilişkisi vardır.

Gönüllülük “bir işi yapmayı hiçbir yükümlülüğü yokken isteyerek üstlenmek” (<https://sozluk.gov.tr>, 20.03.2023) olarak tanımlanırken; gönüllü katılım, toplum yaşamını etkilemek/değiştirmek amacıyla girilen bireysel ya da toplu çabalar/hareketler (Cooper vd, 2006, s. 76) şeklinde ifade edilmektedir. Gönüllülük, aktif katılımı anlatmaktadır; gönüllünün zamanı, enerjisi, kabiliyet ve yetkinliğiyle doğru orantılıdır. Gönüllülükte zorlama yoktur; bireyin herhangi bir maddi beklentisi olmaksızın kamu yararına gerçekleştirdiği işlerdir (Palabıyık, 2011, s. 96). Gönüllü katılım ve sivil katılımın ortak özelliği her ikisinin de aktif katılımı içermesidir.

Sivil katılım bireylerin, kendilerinin ve içinde buldukları toplulukların hayat kalitelerini artırmak için topluluk yaşamına aktif olarak katılmaları; dezavantajlı gruplara yardım faaliyetlerine, oy verme de dâhil olmak üzere sosyal, kültürel ve çeşitli etkinliklere kamu yararı gözeterek, gönüllü destek olmaları şeklinde tanımlanabilir (Martinson & Minkler, 2006, s. 319). Bu bağlamda sivil katılım, aktif olmayı gerekli kılmaktadır. Özellikle 1980'lerden sonra yönetim anlayışında meydana gelen değişimle devletin etkinleştirilmesi, yerelde ise hizmetlerin katılımcı demokrasi temelinde gerçekleştirilmesi (Palabıyık, 2011, s. 90) kentlinin sivil katılımını arttırmaya yöneliktir. Kentlinin aktif olarak katılımı, kent fiziki, kültürel, sosyal ve diğer pek çok özelliğiyle ilgilidir. Aynı zamanda, bireylerin yaşadıkları kenti sahiplenme, aktif katılım, hoşgörü ve çözümde ortaklık ile tanımlanabilen kentlilik bilinciyle (Yaylı & Kaya, 2018, s. 223) yakın ilişki içindedir.

2. Kentlilik Bilinci Kavramı, Literatürü ve Bileşenleri

Kentlilik bilinci, aynı yaşam alanlarını kullananların birbirini fark etmesi, anlaması, varsa aralarındaki farklılıkları hoşgörü ile karşılayarak çeşitlilik olarak değerlendirmesi; bu çeşitlilikle uyum içinde, kent kültürü-kentlilik adına birlikteliğin devamlılığını içeren bir kavramdır (Karakas, 2001, s. 127).

Kentlilik bilinciyle ilgili İngilizce ve Türkçe literatür incelendiğinde kavramın, kent kültürü, yere bağlılık, kent kimliği ile birlikte tartışıldığı; göç, göçle kente gelenlerin uyumu, özdeşleşme ve katılım gibi konularla ilişkilendirildiği görülmektedir.

Kentlilik bilinciyle ilgili uluslararası ve ulusal araştırmalar incelendiğinde; İngilizce literatürde kavramın tam karşılığının olmadığı görülmektedir. Kentlilik bilinci ile ilgili İngilizce literatürde: bilinçlenme, bilinç artırma, kentsel mekân ve kentsel zaman (McDermott, 1974); kentlinin yaşadığı mekânı kişiselleştirmesi ve yere bağlılık (Riger & Lavrakas, 1981; Taylor vd., 1985; Marcus, 1992; Brown, 2003; Knez, 2005; Lewicka, 2008; Ujang, 2012); göçle gelenlerin kente uyumu (Hulchanski, 1997; Yu, 2014); sürdürülebilir kalkınmanın sağlanmasında kentlilik bilincinin önemine vurgu yapan (Bhaduri & Gopal, 2017) çalışmalar mevcuttur.

Türkçe literatürde konuyla ilgili göç (Güçlü, 2002; Torlak & Polat, 2006; Geyik, 2010; Mutlu & Özaydın, 2011; Acungil, 2012; Ökesli, 2014; Şahin & Anık, 2014) odaklı araştırmalar ağırlıktadır. Antalya (Güçlü, 2002); Trabzon (Beyazlı, 2005); Denizli (Torlak & Polat, 2006); Balıkesir (Biol, 2008); Samsun (Mutlu & Özaydın, 2011); Adana (Ökesli, 2014); Ordu (Yeşil & Yüksel, 2016); Bitlis (Hayta & Nalbant, 2019) kentleriyle ilgili araştırmalar; kentlilik bilinci ölçeği geliştirmek (Mutlu & Özaydın 2011; Talu, 2017; Candan & Kazak, 2018) amacıyla yapılmış çalışmalar mevcuttur. Kentlilik bilinci ve katılımı ilgili; kent planlama sürecinde kentlinin katılımını irdeleyen (Beyazlı, 2005); kentlilik bilincini kent kimliği-yere bağlılık, kent sunduğu imkânlar-katılım, çevre bilinci oluşturma-yönetişim üçgeninde inceleyen (Ercoşkun vd., 2016); hemşehricilik bilincinin oluşumunda kent konseylerinin ve faaliyetlerinin rolünü (Usta & Bilgiç, 2017); kent konseylerinin kentlilik bilinci ve kent kültürü oluşumundaki etkisini (Erkul vd., 2019) araştıran; katılım temelli vatandaşlık tipi olan aktif vatandaşlık ile kentlilik bilinci arasındaki ilişkiyi analiz eden (Altun & Mazman, 2020); kentte yaşayan bireylerin yerel katılım ve kentsel hakları kullanmaları açısından kentsel aidiyet duygularını ve farkındalık düzeylerini Batman kenti örneğinde inceleyen (Bimay, 2021) çalışmalar bulunmaktadır.

Kentlilik bilinci, “kentleşme akımı ile ortaya çıkan toplumsal değişimin, insanların gerek davranış ve ilişkilerine gerekse tutum ve değer yargılarına sirayet etmesi, söz konusu alanlarda maddi ve manevi değişiklikler meydana getirmesi” (Keleş 2021, s. 70); kentte yaşayan insanların yaşadıkları yeri fark etmeleri; algılamaları; kendilerini o yere ait hissetmeleri; kenti sahiplenme ve sorumluluk duygusuyla yakından ilişkili olan ve aktif katılımı gerekli kılan bir kavramdır (Dirlik Ünver, 2022, s. 154).

Kentlilik bilincinin oluşumunda/gelişiminde üç aşamadan söz etmek mümkündür. Birinci aşama kentin farkında olmaktır. Kentte yaşayan insanların yaşadıkları yerin; sosyal, kültürel, tarihi ve doğal değerlerinin farkında olmaları; geçmiş, geçirdiği değişimleri ve dönüşümleri hakkında bilgi sahibi olmaları gerekir. Bu farkındalığın oluşabilmesi için kentte yaşayan insanların kendilerini kentleriyle özdeşleştirmesi önemlidir. İkinci aşama, kent değerlerinin sürdürülebilirliğine; kentin ekonomik, sosyal, fiziksel, kültürel değişimine ve gelişimine katkı sağlamaktır. Üçüncü aşama, kente karşı aidiyet hissinin oluşmasıdır. Kente karşı aidiyet, kentlinin yaşadığı yeri evi gibi görmesidir. Aidiyet duygusu yüksek olan kentli, kente ve kentin tüm değerlerine karşı sorumluluk hisseder; kenti sahiplenir ve korur (KENTGES, 2009, s. 25).

Kentlilik bilinci, kentte yaşayan insanın yaşadığı yerin farkında olması; kendisini o kente ait hissetmesi, katılım, kente ve değerlerine sahip çıkması, kenti korumaya özen göstermesi şeklinde özetlenebilir. Bütün bunlar kente dair; farkındalık, algı, aidiyet, sahiplenme ve sorumluluk (Beyazlı, 2005; Scannel & Gifford 2010; Mutlu & Özaydın, 2011; Keskin vd., 2015; Casakin vd., 2021) olarak isimlendirildiğinde kavramın bileşenlerine ulaşılmaktadır.

Farkındalık; insanların çevresinde gerçekleşen olaylardan haberdar olmasıdır. Kentsel farkındalık ise bir kentin sunduğu imkânları, kentte meydana gelen değişiklikleri anlayabilme; görebilme, kentin geçmişi, kültürü ve

bugünü hakkında bilgi sahibi olma, yerel yönetimlerin sunduğu hizmetleri takip etme, değerlendirme, kentsel kurumlara katılım gösterme gibi unsurlardan oluşur. Ayrıca farkındalık, kentte yaşayan bireyin kentin kuralları olan bir yer olduğunun farkına varması, bu kuralların getirdiği hak ve sorumlulukları öğrenmesi ve kent yaşamı içinde ona uygun hareket etmesiyle ilgilidir. Yaşadığı yerin farkına varan bireyin kenti algılaması farklılaşır (Dirlik Ünver, 2022, ss. 51-52).

Algı, bireysel, kültürel, psikolojik pek çok değişkene bağlıdır. Bireyin etnik kökeni, kişiliği ve o anda içinde bulunduğu ruh hali, algıyı etkilemektedir. Dolayısıyla algı öznedir (Göregenli, 2005, s. 22). Algı gibi öznel olan kent algısının oluşumu bireylerin küçük yaşlarında başlayan ve yaşadıkları yerde vakit geçirdikleri mekânlarla; oyun oynadıkları sokaklar, gittikleri okullar, yaşadıkları evler; kurdukları ilişkilerle (Keçeli & Sarıusta, 2013, ss. 330-331) ilgilidir. Bireylerin yaşadıkları kentlere dair yargılarının gerisinde, kentte yaşadıkları tecrübeler, olumlu-olumsuz anılar yatmaktadır. Tüm bunların hafıza içinde yeniden şekillenmesinde ise öznellikler etkilidir (Tekeli, 2016, ss. 45-46). Kentlerin olumlu algısı, aidiyet hissinin oluşmasını kuvvetlendirir.

Aidiyet; aitlik hissinin oluşmasıdır. Aitlik hissi bir insana, aileye, bir takıma, okula, topluma, bir partiye ya da bir yere, mekâna, kente karşı oluşabilir. Kentsel aidiyetin gerisinde, hem yaşanan yerdeki insanlarla kurulan ilişkiler ve anılar hem de kentin kendine has özellikleriyle kurulan etkileşim, bağ etkilidir. Aidiyet hissi, bireylerin yaşadıkları yeri evi olarak görmelerini ve o yeri sahiplenme duygusu taşımalarını ifade eder (Parlak, 2011, s. 454).

Sahiplenme; kentte yaşayan insanların kent sorunlarına duyarlılığını; kentin sürdürülebilirliğine katkıda bulunmasını (Bayhan, 2022, s. 46); sorumluluk ise bireylerin yaşadığı kenti korumayı, kentin tarihini, doğal kimliğini, hafızasını korumayı ifade etmektedir. Sahiplenme ve sorumluluk sahibi kentlilerin varlığı, kentlerin korunması, sürdürülebilirliği ve kentsel kararlara aktif katılım açısından çok önemlidir (Dirlik Ünver, 2022, s. 55).

3. Kentlilik Bilinci ve Katılım

Katılım, kentlilik bilincinin önemli unsurlarındandır. Kentlilik bilincini geliştirmenin ön koşullarından birisi, insanın kendini yaşadığı kentle özdeşleştirilmesi; kendini yaşadığı yere ait hissetmesi iken ikincisi kentle ilgili kararların alınması, hazırlanması ve uygulanması süreçlerine kentlinin katılımı, aktif söz sahibi olabilmesidir (Keleş, 2005, s. 11). Katılımın gerçekleşebilmesi için kentlinin kamusal alanları kullanabilmesi, kentin içinde olması gerekir. Kentli, kamusal alanları kullandıkça, kenti tanıdıkça, kentle bağ kurar. Kentle kurulan bağ ve kente aidiyet katılımı kolaylaştırmakta; sosyal, sivil ve siyasi yaşamla ilgili olan kentsel katılımın gerçekleşmesi ise sorumluluk duygusunun oluşmasında ve kentlilik bilincinin yükselmesinde etkili olmaktadır (Altun & Mazman, 2020, s. 238). Kente ilişkin çalışmaların bireysel düzlemde denetlenmesi (Vatandaş, 2008, s. 243) için katılıma imkân sağlayacak mekanizmaların yerel yönetimler tarafından oluşturulması gerekmektedir (Birol, 2008, s. 28).

Kente ilişkin yerel katılım anlayışı, 20. yüzyıl sonu - 21. yüzyıl başlarında, küreselleşme ve yerelleşmenin etkisiyle toplumsal anlamda yaşanan değişim ve dönüşümlere bağlı olarak uluslararası aktörlerin; Birleşmiş Milletler ve Avrupa Birliği başta olmak üzere; kentleri önemsemesiyle ortaya çıkmıştır. 1976 yılında Kanada'da yapılan; insan yerleşmeleri ile çevre ilişkisini ele alan; HABİTAT I, 1996 yılında İstanbul'da yapılan; sürdürülebilir insan yerleşmelerinin önemini vurgulayan; HABİTAT II; Avrupa Konseyi tarafından kentlerde özerk yönetimlerin oluşturulmasına yönelik 1985 yılında yürürlüğe giren Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı; kentli haklarının oluşturulmasında Avrupa Yerel ve Bölgesel Yönetimler Kongresi tarafından 1992 yılında kabul edilen Avrupa Kentsel Şartı I ve 2008 yılında kabul edilen Avrupa Kentsel Şartı II; 1992 yılında Rio'da yapılan konferansta yayımlanan sonuç bildirgeleriyle; Yerel Gündem 21 ve Yeryüzü Şartı; kent, bir bütün olarak ele alınmış (Kaypak vd., 2018, s. 186); Avrupa Kentsel Şartı I'ın 12. Maddesinde "çoğulcu demokrasilerde; kurum ve kuruluşlar arasındaki dayanışmanın esas olduğu, kent yönetimlerinde gereksiz bürokrasiden arındırma, yardımlaşma ve bilgilendirme ilkelerinin sağlanması" ifadeleriyle katılıma¹ (<https://rm.coe.int/168071923d>, 11.04.2023) yer verilmektedir.

Türkiye'de özellikle 1980'lerden itibaren küreselleşme ve yerelleşmenin de etkisiyle katılım mekanizmalarının yerelde önem kazandığı ifade edilebilir (Bimay, 2021, ss. 92-93). Bu anlamda 03.07.2005 tarihli 5393 sayılı Belediye Kanunu'nda yer alan; stratejik planlama zorunluluğu, belediye hizmetlerine gönüllü katılım, ihtisas

¹ 1. Yerel politik yaşama halkın katılımının sağlanması için; halkın temsilcilerini özgür ve demokratik olarak seçebilme hakkı, 2. Yerel politik yaşamda etkin bir katılım için; halkın yerel, politik ve idari yapılarda belirleyici olması gereği, 3. Toplum geleceğini etkileyecek her tür önemli projede halka danışma gereği, 4. Kent yönetimi ve planlamasının; kent karakteri ve özel niteliklerine ilişkin yeterli bilgiye dayandırılması, 5. Yerel politik kararların; uzmanlardan oluşacak ekiplerce yönlendirilecek kentsel ve bölgesel planlara dayandırılması, 6. Karar verme sürecinin sonucunda ortaya çıkan politik tercihlerin anlaşılabilirliği ve hayatiyeti, 7. Gençlerin toplum yaşamına katılımının yerel yönetimlerce sağlanması (<https://rm.coe.int/168071923d>, 11.04.2023).

komisyonlarına katılımı ilgili düzenlemeler, meclis gündemi ve karar özetlerinin halka duyurulmasının zorunlu olması ve belediye meclisi toplantılarının halka açık olarak gerçekleştirilmesi, katılım mekanizmaları olarak belirtilebilir.

Ayrıca 5393 sayılı Belediye Kanunu, katılım konusunda birtakım düzenlemeler içermekte olup bu düzenlemeleri kısaca şu şekilde özetlemek mümkündür:

Gönüllü katılımı ilgili olan 9. Maddeye göre; “Mahalle, muhtar ve ihtiyar heyeti tarafından yönetilir. Belediye sınırları içinde mahalle kurulması, kaldırılması, birleştirilmesi, bölünmesi, adlarıyla sınırlarının tespiti ve değiştirilmesi, belediye meclisinin kararı ve kaymakamın görüşü üzerine valinin onayı ile olur. Muhtar, mahalle sakinlerinin gönüllü katılımıyla ortak ihtiyaçları belirlemek, mahallenin yaşam kalitesini geliştirmek, belediye ve diğer kamu kurum ve kuruluşlarıyla ilişkilerini yürütmek, mahalle ile ilgili konularda görüş bildirmek, diğer kurumlarla iş birliği yapmak ve kanunlarla verilen diğer görevleri yapmakla yükümlüdür. Belediye, mahallenin ve muhtarlığın ihtiyaçlarının karşılanması ve sorunlarının çözümü için bütçe imkânları ölçüsünde gerekli aynı yardım ve desteği sağlar; kararlarında mahallelinin ortak isteklerini göz önünde bulundurur ve hizmetlerin mahallenin ihtiyaçlarına uygun biçimde yürütülmesini sağlamaya çalışır.” Bu madde, dezavantajlı ve düşük gelirli grupların mahalle kurulları aracılığıyla katılım göstermelerine imkân sağlamıştır.

Hemşehri Hukuku başlığını taşıyan 13. Maddeye göre; “Herkes ikamet ettiği beldenin hemşehrisidir. Hemşehrilerin, belediye karar ve hizmetlerine katılma, belediye faaliyetleri hakkında bilgilendirme ve belediye idaresinin yardımlarından yararlanma hakları vardır. Yardımların insan onurunu zedelemeyecek koşullarda sunulması zorunludur.” Katılımla ilgili bir diğer madde 76. maddedir. Buna göre: “Kent konseyi, kent yaşamında; kent vizyonunun ve hemşehrilik bilincinin geliştirilmesi, kentin hak ve hukukunun korunması, sürdürülebilir kalkınma, çevreye duyarlılık, sosyal yardımlaşma ve dayanışma, saydamlık, hesap sorma ve hesap verme, katılım ve yerinden yönetim ilkelerini hayata geçirmeye çalışır”. 5393 sayılı Belediye Kanunu ile getirilen bu düzenlemeler yerel katılımı sağlayıcı nitelikte olsa da katılım kültürünün yerleşmesi, katılım olanaklarının artırılması ile mümkündür. Katılım olanaklarının artırılması için yerel yönetimlerin, kentlilerle birlikte yönetileceği; katılımcı, paylaşımcı, açık ve denetlenebilir bir yönetim yapısına dönüştürülmesi ve buna uygun örgütlenebilmesi son derece önemlidir. Çünkü katılım, kentte yaşayanların kentin örgütlü dokusu içinde yer almasıyla; kentin dokusu içinde yer almanın en iyi göstergesi ise kentin yapısını meydana getiren tüm kurumların oluşturduğu gruplara katılmakla mümkündür (Güçlü, 2002, ss. 83-84).

Kent kurumlarına katılım, kentli olmanın ve kentlilik bilincinin gerekliliği olarak görülmektedir. Bireylerin kent konseyleri, sivil toplum kuruluşları, sanat ve kültür merkezleri gibi kurumlarla kurduğu ilişkilerle kenti anlamaları, fark etmeleri, kent kültürünü ve böylece kentlilik bilincini kazanmaları beklenmektedir (Acungil, 2012, ss. 40-42). Kentlilik bilinci yüksek bireylerin varlığı aktif katılımın gerçekleşmesinde; yerel yönetimlerin demokratik niteliğini kuvvetlendirici en önemli unsurlardan biri olan katılım ise insanların yaşadıkları kentlere sahip çıkması ve kentlerin korunmasında, sürdürülebilirliğinde; kentlilik bilincinin oluşumunda/gelişiminde önemli katkı sağlamaktadır.

4. Denizli’de Katılımın Kentlilik Bilincine Etkisi

Katılımın kentlilik bilincine olan etkileri orta ölçekli bir sanayi kenti olan Denizli ili özelinde bir saha çalışmasıyla test edilmiştir. Bu bölümde önce araştırma yöntemi tanıtılmakta sonra bulgulara yer verilmektedir.

4.1. Saha Araştırmasının Yöntemi

Çalışma; Denizli İli Pamukkale ve Merkezefendi İlçeleri sınırlarında nicel araştırma yöntemiyle yürütülmüştür. Kullanılan veri toplama aracı, anket tekniği; örneklem seçimi yöntemi, rastgele örneklemenin alt tiplerinden olan küme tipi rastgele örnekleme yöntemidir. Araştırma verilerinin toplanabilmesi için araştırmanın etik açıdan uygunluğuna yönelik Pamukkale Üniversitesi, Sosyal ve Beşerî Bilimsel Araştırma ve Yayın Etik Kurulu Başkanlığı’na yapılan başvuru 05.11.2021 tarihinde değerlendirilmiş ve onaylanmıştır (Sayı: 93803232-622.02-125996). İlgili resmi yazı ile anket uygulaması gerçekleştirilmiştir. Araştırmada kullanılan ölçek, çalışmaya paralel olarak geliştirilen kentlilik bilinci ölçeğidir.²

Araştırmanın yapıldığı tarihte Denizli’nin toplam nüfusu 1.051.056’dır. Toplam nüfusun %33,32’si (347.621) Pamukkale ilçesinde, %31,34’ü (329.451) Merkezefendi ilçesinde yaşamaktadır. Nüfusun %64,66’sı (677.072) merkez ilçelerde yaşarken, %35,34’i çevre ilçelerde yaşamaktadır (TUİK, 2023). Araştırmanın evrenini,

² Ölçek geliştirme çalışmasına Denizli’de ikamet eden 412 kişi katılmıştır. Çalışma kapsamında, literatüre dayandırılarak oluşturulan ifade havuzu neticesinde 20 ifadeli ölçeğe ulaşılmış; bu ölçekle yapılan çalışmalarda Açıklayıcı ve Doğrulamalı Faktör analizleri uygulanmıştır. Kentlilik Bilinci Ölçeği’nin beş alt boyutlu (aidiyet, algı, farkındalık, sahiplenme, sorumluluk) bir faktöryel yapıya sahip olduğu; genel Cronbach Alpha katsayısı 0,79; alt ölçeklerin Cronbach Alpha değerleri 0,52 ile 0,68 arasında bulunmuştur. Analizler, Kentlilik Bilinci Ölçeğinin geçerli ve güvenilir bir araç olarak kullanılabilirliğini göstermektedir.

Denizli'nin Pamukkale ve Merkezefendi ilçelerine bağlı mahallelerde en az bir yıldır ikamet eden ve yaşı 18'in üzerinde olan bireyler oluşturmaktadır. Araştırmanın ana kütlesi Pamukkale ve Merkezefendi ilçelerinin toplam nüfusu olan 677.072'dir. Anket soru formunu cevaplandırarak kişi sayısı Basit Rastgele Örnekleme Yöntemiyle belirlenmiştir. Örneklem büyüklüğünü hesaplamak için kullanılan eşitlik (Çıngı, 1990, ss. 56-75) aşağıda verilmektedir:

$$n = \frac{\frac{t^2 P Q}{d^2}}{1 + \frac{1}{N} \left(\frac{t^2 P Q}{d^2} - 1 \right)}$$

Bu formülde; (n) örneklem büyüklüğünü, (t) t istatistiğinin tablo değerini (1,96), P ve Q oranları en büyük örneklem genişliğini (en büyük örneklem genişliğini verdiği için her ikisi de 0.50 olarak alınmaktadır), (N) evrenin büyüklüğünü ve (d) hata payını (bu çalışma için 0.03 alınmıştır) göstermektedir. Formüle göre hesaplama yapıldığında istatistiksel yorum için gerekli örneklem büyüklüğü 1065'tir. Olası aksaklıklar da dikkate alınarak saha araştırması, gönüllü 1100 katılımcı ile 06.11.2021 - 15.02.2022 tarihleri arasında yüz yüze gerçekleştirilmiş; 1072 anket değerlendirmeye alınmıştır. Verilerin analizinde; bağımsız grupların ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı fark olup olmadığını test etmek için tek yönlü varyans analizi; farkın hangi gruplar arasında olduğunu belirlemek için post-hoc testi kullanılmıştır.

Araştırma soruları;

1. Bireylerin herhangi bir sivil toplum kuruluşuna üye olması ya da olmaması ile kentlilik bilinci arasında anlamlı fark var mıdır?
2. Bireylerin yaşadıkları kente ait hemşehri derneğine üye olması ya da olmaması ile kentlilik bilinci arasında anlamlı fark var mıdır?
3. Bireylerin mesleki nitelikte bir kuruluşa üye olması ya da olmaması ile kentlilik bilinci arasında anlamlı fark var mıdır?
4. Bireylerin sosyo-kültürel nitelikli bir derneğe üye olması ya da olmaması ile kentlilik bilinci arasında anlamlı fark var mıdır?
5. Bireylerin kente karşı sorumluluk alması ya da almaması ile kentlilik bilinci arasında anlamlı fark var mıdır?
6. Bireylerin kentteki problemlerin çözümüne katılımı ile kentlilik bilinci arasında anlamlı fark var mıdır?

Bu sorular çerçevesinde oluşturulan kentsel mekânda bireylerin katılım davranışları ile kentlilik bilinci arasında anlamlı farklılık vardır hipotezinin geçerliliği, yapılan literatür taraması, anket çalışmasıyla elde edilen bulgularla test edilmiştir.

4.2. Denizli Kenti

Antik Çağ'dan günümüze bir tekstil merkezi olan Denizli (Varol & Eceral, 2013, s. 183), yarattığı istihdam ve katma değer ile ekonomik açıdan çekici kentlerden birisidir. 1970'li yıllara dek net göç hızı negatif olsa da (Gökburun, 2019, s. 568); 1980'lerden sonra sanayileşmedeki ve ihracattaki başarısı ile kent ekonomik gelişim ve kalkınma açısından adından söz ettirmektedir. Ekonomik gelişmeye paralel olarak kent, bu süreçte çevre il ve ilçeler başta olmak üzere, Doğu Bölgesi illerinden de göç almaktadır. Sanayiye işgücü arzı oluşturan göçle gelen kitle genelde kent merkezinde yerleşmiştir. Denizli'nin nüfusu (TÜİK, 2023) 1.056.332'dir ve bunun 14.822'sini yabancı uyruklular oluşturmaktadır. 2022 verilerine göre Denizli nüfusu içinde doğum yerine göre Denizlili 778.784 kişi iken Afyonkarahisarlı 36.949, Aydınlı 18.106, Burdurlu 15.071, Uşaklı 11.900, İzmirli 12.307, Erzurumlu 6.656, Muşlu 6.095 kişidir. 2021-2022 için kentin yıllık nüfus artış hızı ağırlıklı merkez ilçeler (Merkezefendi İlçesi %22 artış) lehine %5'tir. Denizli, 1990 sonrasında sanayi ve hizmet sektörlerinin etkisiyle ekonomik anlamda gelişimini sürdürmektedir.

Denizli özelinde, vatandaşın kentsel mekânda katılım mekanizmalarını; yerel yönetimler, kent konseyi, hemşehri dernekleri, mesleki nitelikli dernekler, sosyo kültürel nitelikli dernekler, Denizli kenti için kurulmuş sosyal medya hesapları; bu katılım mekanizmalarını düzenleyen kurumları, merkezi hükümet, yerel yönetimler, STK'lar, sosyal medya ve bireyin kendisi olarak sıralamak mümkündür. Farklı mekanizmalarla kentlinin katılımına imkân sağlayan ve 2000'li yıllardan itibaren küreselleşmenin de etkisiyle pek çok alanda gelişimini sürdüren kent, büyümeye ve değişmeye devam etmektedir.

4.3. Bulgular

Denizli'nin farklı semtlerinde gerçekleştirilen saha araştırmasında, ankete katılan bireylerin demografik özellikleri aşağıdaki tabloda yer almaktadır.

Tablo 1. Örneklemin Demografik Faktörlere Göre Dağılımı

		N	Yüzdelik
Cinsiyet	Erkek	441	41,1
	Kadın	631	58,9
	Toplam	1072	100
Yaş	18-23	206	19,2
	24-34	276	26,2
	35-49	432	40,3
	50 yaş ve üzeri	139	13,0
	Toplam	1072	100
Eğitim Düzeyi	Okuryazar değil	1	0,1
	İlkokul terk	2	0,2
	İlkokul	160	14,9
	Ortaokul	110	10,3
	Lise	347	32,4
	Önlisans	68	6,3
	Lisans	338	31,5
	Lisansüstü	44	3,2
	Toplam	1072	100
Denizli'ye Gelen Yer	Denizli	342	31,9
	Köy/kasaba	313	29,2
	Büyük il merkezi	163	15,2
	Büyük ilçe merkezi	77	7,2
	Küçük il merkezi	59	5,5
	Küçük ilçe merkezi	117	10,9
	Toplam	1072	100
Kentte Kalma Süresi	4 yıl altı	579	54,0
	4-9 yıl	244	22,8
	10-50 yıl	182	17,0
	51 yıl ve üzeri	57	5,3
	Belirtilmemiş	10	0,9
	Toplam	1072	100

Araştırmaya katılanların %58,9'u kadın (n=631), %41,1'i erkektir (n=441). 18 yaş ve üstü bireylerin dâhil edildiği araştırmada, katılımcıların yaşları dört ayrı kategoride gruplanmıştır. Katılımcılar arasında en yüksek oran, %40,3 ile 35-49 yaş (n=432), en düşük oran %13 ile 50 yaş ve üzeri (n=139) bireyleridir. Katılımcıların eğitim durumlarına göre dağılımlarında sekiz farklı düzey dikkate alınmıştır. Bu düzeylerden herhangi bir okula gitmemiş ve ilkokul terk olanların oranı oldukça düşüktür. Katılımcılar arasında en yüksek oranı %32,4 ile lise mezunları (n=347), ikinci düzeyde en yüksek oranı ise %31,5 ile lisans mezunları (n=338) temsil etmektedir. Denizli kent merkezinde yaşayanların önemli bir kısmı (%68,1), Denizli'ye başka bir yerleşim yerinden göç etmiş, %31,9 (n=342)'u Denizli doğumlu olduğunu ifade etmiştir. Köyler ve kasabalardan Denizli'ye gelenlerin oranı %29,2 (n=313)'dir. Bu oran Denizli'ye göçün ağırlıklı olarak kırdan gerçekleştiğini göstermektedir. Katılımcıların %54'ünün (n=579) 4 yıldan daha kısa süre, %5,3'ünün (n=57) ise 51 yıl ve üzeri süre Denizli'de ikamet ettiği tespit edilmiştir.

Tablo 2. Örneklemin STK'lara Katılımına Dair Dağılımı

Herhangi Bir Sivil Toplum Kuruluşuna Üye Misiniz?	N	Yüzdeler
Evet	256	23,9
Hayır	816	76,1
Toplam	1072	100
Bulduğunuz Kente Ait Herhangi Bir Hemşehri Derneğine Üye Misiniz?		
Evet	21	2
Hayır	1051	98
Toplam	1072	100
Geldiğiniz Kente Ait Herhangi Bir Hemşehri Derneğine Üye Misiniz?		
Evet	10	0,9
Hayır	1062	91,1
Toplam	1072	100
Mesleki Nitelikli Bir Derneğe Üye Misiniz?		
Evet	86	8
Hayır	986	92
Toplam	1072	100
Sosyo-Kültürel Nitelikli Bir Derneğe Üye Misiniz?		
Evet	65	6,1
Hayır	1007	93,9
Toplam	1072	100

Ankete katılanların %76,1'i herhangi bir STK'ya; %98'i herhangi bir hemşehri derneğine; %91'i de Denizli'ye geldikleri kente dair herhangi bir hemşehri derneğine üye olmadıklarını belirtmişlerdir. Katılımcıların mesleki (%92) veya sosyo kültürel nitelikli (%93,9) derneklere üyelikleri konusunda da olumsuz cevap alınmıştır. Genel olarak bakıldığında örneklem grubunun STK çalışmalarına katılım konusunda çok zayıf olduğu belirtilebilir. Bulgular; Antalya (Güçlü, 2002), Samsun (Mutlu & Özaydın, 2011) ve Tokat (Acungil, 2012) kentlerinde yapılan çalışmalarla örtüşmektedir.

Tablo 3. Örneklemin Kentsel Problem Algıları, Çözümüne Katkı ve Katılım Dağılımı

Problemin Çözümüne Katkı	N	Yüzdeler
Problemin çözümüne aktif olarak katılıyorum	182	17
Problemin çözümü için önerilerde bulunurum	324	30,2
Problemin çözümü için sosyal medya aracılığı ile kamuoyu oluştururum	102	9,5
Problemin çözüm sürecini uzaktan takip ederim	316	29,5
Hiçbir şey yapmam	101	9,4
Belirtilmemiş	47	4,4
Toplam	1072	100
Sorumluluk		
Kentimizle ilgili kararları denetlememiz gerekir.	398	37,1
Kentimizin doğal ve tarihi güzelliklerini korumamız gerekir.	414	38,6
Yaşadığım kente dair herhangi bir sorumluluğumun olduğunu düşünmüyorum.	80	7,5
Belirtilmemiş	180	16,8
Toplam	1072	100

Araştırmaya katılanların kentsel problemlerin çözümüne yönelik katılımı sorgulandığında, sadece %17'si (n=182) aktif katılım göstereceğini ifade ederken, katılımcıların büyük çoğunluğu problemin çözümü için öneri vermek, sosyal medya üzerinden kamuoyu oluşturmak ya da uzaktan takip etme yolunu tercih edeceğini belirtmiştir. Katılımcıların büyük çoğunluğu (%75,7) kente karşı kendilerini sorumlu hissetmektedir. Kente karşı duydukları sorumluluk ağırlıklı olarak kentle ilgili alınan kararları denetleme, kentin doğal ve tarihi güzelliklerini koruma çerçevesinde yoğunlaşmaktadır. Düşünce ve duyguların, tutum ve davranışlara dönüşmesiyle kentlilik bilincinden söz edilebilir. Bunun için de kentlilerin problemlerin çözümü için aktif katılımında bulunmaları, çaba göstermeleri önemlidir. Bulgular Samsun (Mutlu & Özaydın, 2011) araştırmasıyla örtüşmektedir. Samsun çalışmasında, araştırmaya katılanlar kendilerini Samsun'a karşı sorumlu hissetmekte ancak aktif katılım konusunda çekimser kalmaktadır.

Tablo 4. Kentlilik Bilincinin Sivil Toplum Kuruluşuna Üye Olmaya Göre Farklılaşması

		N	Ort.	S.s.	T	s.d.
Aidiyet	Üyeyim	256	3,5079	,82926	,241	487,887
	Üye değilim	815	3,4930	,96018		
Algı	Üyeyim	256	3,3622	,80356	-,443	1069
	Üye değilim	815	3,3885	,83252		
Farkındalık	Üyeyim	256	3,4936	,74304	1,267	1069
	Üye değilim	815	3,4227	,79217		
Sorumluluk	Üyeyim	256	4,2176	,62201	1,325	1069
	Üye değilim	815	4,1561	,65494		
Sahiplenme	Üyeyim	256	3,3919	,76671	1,662	446,571
	Üye değilim	815	3,2972	,88190		
Kentlilik Bilinci	Üyeyim	256	3,6012	,52440	1,233	484,766
	Üye değilim	815	3,5532	,59971		

Bireylerin herhangi bir sivil toplum kuruluşuna üye olması ya da olmaması ile aidiyet, algı, farkındalık, sorumluluk, sahiplenme ve kentlilik bilinci arasında anlamlı fark bulunamamıştır.

Tablo 5. Kentlilik Bilincinin Yaşadıkları Kente Ait Hemşehri Derneğine Üye Olmaya Göre Farklılaşması

		N	Ort.	S.s.	T	s.d.
Aidiyet	Üyeyim	10	3,9464	1,21533	-1,537	1069
	Üye değilim	1061	3,4923	,92681		
Algı	Üyeyim	10	3,8333	,72436	-1,738	1069
	Üye değilim	1061	3,3779	,82541		
Farkındalık	Üyeyim	10	3,7368	,69624	-1,209	1069
	Üye değilim	1061	3,4369	,78147		
Sorumluluk	Üyeyim	10	4,0750	,85837	,470	1069
	Üye değilim	1061	4,1717	,64562		
Sahiplenme	Üyeyim	10	3,3000	,85635	,074	1069
	Üye değilim	1061	3,3200	,85679		
Kentlilik Bilinci	Üyeyim	10	3,7735	,73993	-1,139	1069
	Üye değilim	1061	3,5627	,58112		

*p<0,05, **p<0,01

Elde edilen bulgulara göre bireylerin yaşadıkları kente ait hemşehri derneğine üye olması ya da olmaması ile aidiyet, algı, farkındalık, sorumluluk, sahiplenme ve kentlilik bilinci arasında anlamlı fark yoktur.

Tablo 6. Kentlilik Bilincinin Mesleki Nitelikli Kuruluşa Üye Olmaya Göre Farklılaşması

		N	Ort.	S.s.	T	s.d.
Aidiyet	Üyeyim	86	3,5233	,79767	-,319	106,785
	Üye değilim	985	3,4942	,94121		
Algı	Üyeyim	86	3,2674	,80129	1,346	1069
	Üye değilim	985	3,3922	,82710		
Farkındalık	Üyeyim	86	3,6740	,67269	-2,912	1069**
	Üye değilim	985	3,4192	,78669		
Sorumluluk	Üyeyim	86	4,4880	,41286	-7,010	126,20**
	Üye değilim	985	4,1431	,65694		
Sahiplenme	Üyeyim	86	3,5296	,71869	-2,773	107,727**
	Üye değilim	985	3,3015	,86527		
Kentlilik Bilinci	Üyeyim	86	3,7168	,50272	-2,531	1069**
	Üye değilim	985	3,5514	,58754		

*p<0,05, **p<0,01

Yapılan analize göre örneklemin; *mesleki nitelikte bir kuruluşa üye olması* ile farkındalık ($T_{(1069)}=-2,91$; $p=.004$), sorumluluk ($T_{(126,2)}=-7,01$; $p=.000$), sahiplenme ($T_{(107,7)}=-2,77$; $p=.007$) ve kentlilik bilinci ($T_{(1069)}=-2,53$; $p=.005$) arasında anlamlı fark vardır. Mesleki nitelikte kuruluşa üye olan bireyler, daha yüksek düzeyde farkındalık, sorumluluk, sahiplenme ve kentlilik bilincine sahiptir.

Tablo 7. Kentlilik Bilincinin Sosyo-Kültürel Nitelikli Bir Derneğe Üye Olmaya Göre Farklılaşması

		N	Ort.	S.s.	T	s.d.
Aidiyet	Üyeyim	65	3,5108	,85534	-,128	1006
	Üye değilim	1006	3,4956	,93523		
Algı	Üyeyim	65	3,3385	,85084	,441	1006
	Üye değilim	1006	3,3850	,82408		
Farkındalık	Üyeyim	65	3,7165	,70314	-2,96	1006**
	Üye değilim	1006	3,4218	,78267		
Sorumluluk	Üyeyim	65	4,3980	,49818	-3,713	78,95**
	Üye değilim	1006	4,1561	,65343		
Sahiplenme	Üyeyim	65	3,4424	,75600	-1,191	1006
	Üye değilim	1006	3,3119	,86221		
Kentlilik Bilinci	Üyeyim	65	3,7001	,51677	-1,93	1006
	Üye değilim	1006	3,5559	,58587		

* $p<0.05$, ** $p<0.0$

Yapılan analizlere göre örneklemin *sosyo-kültürel nitelikli bir derneğe üye olması* ile farkındalık ($T_{(1006)}=-2,96$; $p=.003$) ve sorumluluk ($T_{(78,9)}=-3,71$; $p=.000$) arasında anlamlı fark vardır. Sosyo-kültürel nitelikli bir derneğe üye olan kişiler daha yüksek farkındalık ve sorumluluğa sahiptir. Mesleki ve sosyo kültürel nitelikli dernekler, kentlerin ekonomik, sosyal ve kültürel gelişimine katkı sağlayan, sorunlarına çözüm bulmaya çalışan sivil toplum kuruluşlarıdır. Bu derneklere üye olanlar, yaşadıkları kentle ilgili gelişmeleri yakından takip etme imkânına sahip oldukları için kentsel farkındalıkları ve kenti sahiplenme duyguları da yüksek olan bireylerdir.

Tablo 8. Kentlilik Bilincinin Kente Karşı Sorumluluğuna Göre Farklılaşması

		KT	SD	OK	F	Post hoc
Aidiyet	Gruplarası	39,088	2	19,544	22,625**	
	Grup içi	767,940	889	,864		2>1>3
	Toplam	807,028	891			
Algı	Gruplarası	15,348	2	7,674	11,338**	
	Grup içi	601,705	889	,677		2>1>3
	Toplam	617,053	891			
Farkındalık	Gruplarası	15,127	2	7,564	12,872**	
	Grup içi	522,378	889	,588		1>2>3
	Toplam	537,506	891			
Sorumluluk	Gruplarası	27,415	2	13,708	35,265**	
	Grup içi	345,562	889	,389		1>2>3
	Toplam	372,977	891			
Sahiplenme	Gruplarası	41,185	2	20,592	29,349**	
	Grup içi	623,766	889	,702		1>2>3
	Toplam	664,951	891			
Kentlilik Bilinci	Gruplarası	24,495	2	12,247	38,628**	
	Grup içi	281,866	889	,317		1>2>3
	Toplam	306,361	891			

* $p<0.05$, ** $p<0.01$, 1: Kentimiz ile ilgili alınan kararları denetlememiz gerekir, 2: Kentimizin tarihi ve doğal güzelliklerini korumamız gerekir, 3: Yaşadığım kente karşı bir sorumluluğum olduğunu düşünmüyorum

Yapılan analize göre; *kente karşı sorumluluk* ile aidiyet ($F_{(2,889)}=22$; $p=.000$), algı ($F_{(2,889)}=7,67$; $p=.000$), farkındalık ($F_{(2,889)}=7,56$; $p=.000$), sorumluluk ($F_{(2,889)}=13,7$; $p=.000$), sahiplenme ($F_{(2,889)}=20$; $p=.000$) ve kentlilik bilinci ($F_{(2,889)}=12,2$; $p=.000$) arasında anlamlı fark vardır. *Kentimizin tarihi ve doğal güzelliklerini korumamız gerekir* sorumluluğuna en fazla sahip olan bireylerde aidiyet ve algı, *kentimiz ile ilgili alınan kararları denetlememiz gerekir* sorumluluğuna en fazla sahip olan bireylerde farkındalık, sorumluluk, sahiplenme ve kentlilik bilinci yüksek düzeyde görülmüştür. *Yaşadığım kente karşı bir sorumluluğum olduğunu düşünmüyorum* cevabını veren bireylerde tüm alt boyutlar en düşük düzeydedir.

Tablo 9. Kentlilik Bilincinin Kentteki Problemin Çözümüne Katılıma Göre Farklılaşması

		KT	SD	OK	F	Post hoc
Aidiyet	Gruplararası	20,769	4	5,192	6,048**	
	Grup içi	875,631	1020	,858		1>2>3>4>5
	Toplam	896,400	1024			
Algı	Gruplararası	11,326	4	2,831	4,171**	
	Grup içi	692,428	1020	,679		3>2>1>4>5
	Toplam	703,754	1024			
Farkındalık	Gruplararası	17,218	4	4,304	7,219**	
	Grup içi	608,204	1020	,596		1>2>3>4>5
	Toplam	625,422	1024			
Sorumluluk	Gruplararası	24,367	4	6,092	15,435**	
	Grup içi	402,570	1020	,395		1>2>3>4>5
	Toplam	426,937	1024			
Sahiplenme	Gruplararası	76,806	4	19,201	28,791**	
	Grup içi	680,258	1020	,667		1>2>3>4>5
	Toplam	757,063	1024			
Kentlilik Bilinci	Gruplararası	25,430	4	6,358	20,143**	
	Grup içi	321,928	1020	,316		1>2>3>4>5
	Toplam	347,358	1024			

*p<0.05, **p<0.01, 1: Problemin çözümüne aktif olarak katılımım 2: Problemin çözümü için önerilerde bulunurum 3: Problemin çözümü için sosyal medya aracılığı ile kamuoyu oluştururum 4: Problemin çözüm sürecini uzaktan takip ederim 5: Hiçbir şey yapmam

Yapılan analize göre; bireylerin *kentteki problemlerin çözümüne katılım* ile aidiyet ($F_{(4,1020)}=6,04$; $p=,000$), algı ($F_{(4,1020)}=4,17$; $p=,002$), farkındalık ($F_{(4,1020)}=7,21$; $p=,000$), sorumluluk ($F_{(4,1020)}=15,43$; $p=,000$), sahiplenme ($F_{(4,1020)}=28,79$; $p=,000$) ve kentlilik bilinci ($F_{(4,1020)}=20,1$; $p=,000$) arasında anlamlı fark vardır. Problemin çözümüne aktif olarak katılacağını ifade eden bireyler, aidiyet, farkındalık, sorumluluk, sahiplenme ve kentlilik bilinci yüksek olan bireylerdir. Problemin çözümü için sosyal medya aracılığı ile kamuoyu oluşturacağını ifade eden bireyler, kent algısı en yüksek bireylerdir. Bununla birlikte, kentteki problemlerin çözümüne yönelik hiçbir şey yapmayacağını ifade eden bireyler, tüm alt boyutlarda en düşük oranda temsil edilmişlerdir.

Denizli özelinde kentsel mekânda katılımın kentlilik bilincine etkisini araştıran çalışmanın soruları çerçevesinde elde edilen bulgular aşağıda sıralanmıştır;

1. Bireylerin herhangi bir sivil toplum kuruluşuna üye olması ya da olmaması ile kentlilik bilinci arasında anlamlı fark var mıdır?

Denizli özelinde yapılan araştırmaya göre; bireylerin herhangi bir sivil toplum kuruluşuna üye olması ya da olmaması ile kentlilik bilinci arasında anlamlı fark bulunamamıştır.

2. Bireylerin yaşadıkları kente ait hemşehri derneğine üye olması ya da olmaması ile kentlilik bilinci arasında anlamlı fark var mıdır?

Elde edilen bulgulara göre; bireylerin yaşadıkları kente ait hemşehri derneğine üye olması ya da olmaması ile kentlilik bilinci arasında anlamlı fark bulunamamıştır.

3. Bireylerin mesleki nitelikte bir kuruluşa üye olması ya da olmaması ile kentlilik bilinci arasında anlamlı fark var mıdır?

Elde edilen bulgulara göre; bireylerin mesleki nitelikte bir kuruluşa üye olması ile kentlilik bilinci arasında anlamlı fark vardır. Mesleki nitelikte kuruluşa üye olan bireylerin kentlilik bilinci yüksektir.

4. Bireylerin sosyo-kültürel nitelikli bir derneğe üye olması ya da olmaması ile kentlilik bilinci arasında anlamlı fark var mıdır?

Elde edilen bulgulara göre; bireylerin sosyo-kültürel nitelikli bir derneğe üye olması ya da olmaması ile kentlilik bilinci arasında anlamlı fark bulunamamıştır.

5. Bireylerin kente karşı sorumluluk alması ya da almaması ile kentlilik bilinci arasında anlamlı fark var mıdır?

Elde edilen bulgulara göre; kente karşı sorumluluk ile kentlilik bilinci arasında anlamlı fark vardır. Kentiyle ilgili kararların denetlenmesi gerektiğini düşünen bireylerin kentlilik bilinci yüksek; yaşadığı kente karşı bir sorumluluğu olduğunu düşünmeyen bireylerin kentlilik bilinci düşüktür.

6. Bireylerin kentteki problemlerin çözümüne katılımı ile kentlilik bilinci arasında anlamlı fark var mıdır?

Elde edilen bulgulara göre; bireylerin kentteki problemlerin çözümüne katılımı ile kentlilik bilinci arasında anlamlı fark vardır. Problemin çözümüne aktif olarak katılacağını ifade eden bireylerin kentlilik bilinci yüksek;

kentteki problemlerin çözümüne yönelik hiçbir şey yapmayacağını ifade eden bireylerin kentlilik bilinci düşüktür.

Bulgular; Samsun Büyükşehir Belediyesi sınırları içerisinde yaşayan 18 yaşından büyük 420 kişiyle gerçekleştirilen Samsun (Mutlu & Özaydın, 2011); katılım kültürünün gelişiminde kent konseylerinin rolünü araştıran Karaman (Usta & Bilgiç, 2016); Etimesgut'ta yaşayan gençlerin kentlilik bilinci ve gelecek planlamasında Etimesgut'un yerini araştıran (Yaylı & Kaya, 2018); kentleşme sürecinde sosyo-ekonomik faktörler ile kentlilik bilinci arasındaki ilişkiyi inceleyen Diyarbakır (Bayhan, 2022) araştırmalarıyla örtüşmektedir.

Sonuç

Yaşadığımız kentler eğitim, sağlık, ekonomik, sosyal ve kültürel alanda çokça hizmet sunan yerleşim yerleridir. Kentte yaşayan insanların, bu hizmetlerden daha sağlıklı faydalanabilmesi için hizmet sağlayan kurumlar kadar kendisinin de çaba sarf etmesi gerekmektedir. Kentsel hizmetlerden memnuniyet ve kentle ilgili olumlu duygular, yaşadığı kenti sahiplenme, kentle özdeşleşme için bireyin kentsel alandaki katılım davranışı ve aidiyet duygusu önemlidir. Kentli, kentte yaşayan, kent üzerinde hak ve sorumluluğu olan kişi olarak tanımlanmaktadır. Her kentli kaliteli yaşamı hak eder. Ancak günümüzde her kentlinin hak ettiği yaşamı sürdürdüğünü iddia edemeyiz. Ekonomik ve sosyal yaşamdaki eşitsizlikler sonucu bireyler kentle bağ kurmak, kenti algılamak, kent adına düşünmek yerine kendi özel alanlarında yaşamı tercih edebilir. Oysaki kentlinin de kente olan sorumlulukları vardır. Kentte yaşamın gerektirdiği davranışlara, kurallara uyması, hak ve sorumluluklarının farkında olması, diğer kentlilere saygı duyması, kentsel yaşama dair kararlara katılım göstermesi/aktif yer alması, vb. sorumluluklar yaşam boyu devam eden bir süreç olarak tanımlanan kentlilik bilincini oluşturur.

Çalışmada, günlük hayatta katılım davranışlarının kentlilik bilinci düzeyine etkisi Denizli özelinde incelenmiştir. Katılımcıların; kentle ilgili duyguları, kentle özdeşleşmeleri, sivil toplum kuruluşlarına, hemşehri derneklerine, mesleki nitelikli kuruluşlara, vb. yerlere üyelikleri; kent problemlerinin çözümüne bakış açıları ve katkıları çerçevesinde katılım düzeylerinin kentlilik bilinci düzeyine etkisi irdelenmiştir. Kentlinin katılım davranışına odaklanılan bu çalışmada Denizli'nin farklı semtlerinde 18 yaş üstü 1072 kişiyle gerçekleştirilen geniş çaplı bir saha çalışması ışığında kentlilik bilinci ve katılım ilişkisi için ulaşılan sonuçlar aşağıda sıralanmaktadır:

- i) Bireylerin herhangi bir sivil toplum kuruluşuna üye olması ya da olmaması; yaşadıkları kente ait hemşehri derneğine üye olması ya da olmaması ile aidiyet, algı, farkındalık, sorumluluk, sahiplenme ve kentlilik bilinci arasında anlamlı fark bulunamamıştır.
- ii) Bireylerin mesleki nitelikte bir kuruluşa üye olması ile farkındalık, sorumluluk, sahiplenme, kentlilik bilinci arasında anlamlı farka ulaşılmıştır.
- iii) Bireylerin sosyo-kültürel nitelikli bir derneğe üye olması ile farkındalık ve sorumluluk arasında anlamlı fark vardır.
- iv) Bireylerin kente karşı sorumluluk alması ile aidiyet, algı, farkındalık, sorumluluk, sahiplenme ve kentlilik bilinci arasında anlamlı farka ulaşılmıştır. Sonuçta, katılım ile kentlilik bilinci ve bileşenleri arasında anlamlı fark olduğunu içeren hipotez desteklenmiştir.

Kişinin kenti, kendi dışında işleyen bir sistem olarak görmesi yerine, kendi potansiyelinin farkına varıp kente karşı sorumluluğunu üstlenmesi, yeri gelince karar mekanizmalarına, STK'lara katılım göstermesi, edilgen tavrından uzaklaşması, yaşamayı hak ettiği kente ulaşması adına elzemdir. Kentsel alanda alınan kararların, uygulanan politikaların birincil muhatabı olan kentin asıl sahibi kentlilerin, günlük yaşamlarında kentlerini sahiplenmeleri, kente dair algı ve farkındalıklarının yüksek olması gerekmektedir. Kentte daha mutlu ve huzurlu bir yaşama ulaşmak için kentlilik bilinci yüksek olan bireylerin sivil katılımı önemlidir. Kentlilik bilinci ve sivil katılımın artırılması adına aşağıda sıralanan önerilerin hayata geçirilmesi tavsiye edilebilir:

- Merkezi hükümetin, demokratik bir toplum yaratabilmek için halkı katılım sürecine dâhil etmesi; toplumsal destek ve bağlılık sağlamanın yanında vatandaşın beklediği kamu politikalarının daha sağlıklı oluşmasına da kolaylık sağlar.
- Yerel yönetimlerin daha kapsayıcı ve uyumlu topluluklar oluşturmak, vatandaş katılımını artırmak için; vatandaş anlaması, katılımı kolaylaştırıcı pratikler geliştirmesi, yerel yönetime dâhil etmesi gerekmektedir.
- Bireylerarası eşitlik ve kamu yararı ilkeleri ile öne çıkan STK'ların daha geniş taban oluşturması ve yaygın etkilerini arttırmak adına bireylerin katılımını sağlayacak/kolaylaştıracak bilgilendirmeler yapması, ulaşılabilir olması önemlidir.

- Halkın katılım gösterebilmesi için katılımın önemine inanması, sonuçlarının kendi dâhil tüm toplum için faydalı olabileceğini takdir etmesi gerekir. Toplum nezdinde katılım kültürünün benimsenmesi, kentsel problemlerin sahiplenilmesi, katılıma dair bilgiye önceden erişebilmesi gereklidir.

- Ülke çapında kentlilik bilincini sağlamak için her kentin kendi dinamikleri ve hassasiyetleri çerçevesinde kamu politikaları geliştirmek için farklı illerde, farklı akademik disiplinler tarafından, sahaya dayalı verilerle desteklenerek konunun farklı açılardan (demografik faktörler, sosyo-psikolojik ve kültürel faktörler, fiziksel faktörler, vb.) çalışılması önemlidir. Sonuç olarak, kentlilerin kente aidiyeti, kenti sahiplenmesi ve çözüm süreçlerinde iyi niyet, güven ve iş birliğine dayalı aktif katılımı ile yer almasıyla daha yaşanabilir kentler oluşturmak mümkündür.

Araştırmacıların Katkı Oranı Beyanı:	Yazarlar, araştırmaya katkı oranlarının eşit olduğunu beyan etmişlerdir.
Destek ve Teşekkür Beyanı:	Yazarlar, teşekkür beyanında bulunmamışlardır.
Çatışma Beyanı:	Yazarlar, kendileri ve üçüncü taraflar açısından herhangi bir çıkar çatışmasının olmadığını beyan etmişlerdir.
Etik Kurul Raporu Gerekliliği Beyanı:	Yazarlar, çalışma için Pamukkale Üniversitesi Etik Komisyonu tarafından 05/11/2021 tarihli ve 93803232-622.02-125996 sayılı numaralı Etik Kurul Raporu alındığını beyan etmiştir.
Sorumlu Editörler:	Prof. Dr. Hüseyin Özgür, Anadolu Üniversitesi Dr. Öğr. Üyesi İbrahim Yılmaz, Samsun Üniversitesi Arş. Gör. Atahan Demirkol, Afyon Kocatepe Üniversitesi

Kaynakça / References

- Acungil, Y. (2012). *Kentleşme sürecinde Tokat'ta kentlilik bilinci*, (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Gaziosmanpaşa Üniversitesi.
- Altun, A., & Mazman, İ. (2020). Sosyal, siyasi ve sivil katılımın gelişiminde kentlilik bilincinin rolü. *Ekonomi İşletme Siyaset ve Uluslararası İlişkiler Dergisi (JEBPIR)*, 6(2), 232-248.
- Bayhan, M. (2022). Kentleşme sürecinde sosyo-ekonomik faktörler ile kentlilik bilinci arasındaki ilişki: Diyarbakır örneği. *Sosyal Bilimler Akademi Dergisi*, 5(1), 39-69.
- Beyazlı, D. (2005). *Kent planlamada birey, kent, kentlilik ve kentlilik bilinci*, (Yayımlanmamış doktora tezi). Karadeniz Teknik Üniversitesi.
- Bhaduri, S., & Arathy, G. (2017). Urban consciousness for sustainable development. *Conscious Cities Journal*, 4, 1-9.
- Bimay, M. (2021). Yerel katılım açısından kent ve kentli kimliği, kentsel aidiyet ve kentsel farkındalık düzeyi: Batman örneği. *The Journal of Social Science (TJSS)*, 5(9), 88-108.
- Biröl, G. (2008). Kentlilik bilinci ve Balıkesir'den yarım asırlık bir örnek: Yeni Çarşı deneyimi. *Ege Mimarlık Dergisi*, 2(65), 28-31.
- Brown, B., Douglas, D. P., & Graham B. (2003). Place attachment in a revitalizing neighborhood: Individual and block levels of analysis. *Journal of Environmental Psychology*, 23(3), 259-271.
- Candan, H., & Kazak, G. (2018). Kentlilik bilinci ölçeğinin geçerlilik ve güvenilirlik çalışması. *Journal of Social and Humanities Sciences Research*, 5(22), 986-994.
- Casakin, H., Ruiz, C., & Hernandez, B. (2021). Place attachment and the neighborhood: A case study of Israel. *Springer*, 155(1), 315-333.
- Cooper, T., L., Breyer, T., & Meek, J. W. (2006). Citizen-centered collaborative public management. *Public Administration Review*, 66(s1), 76-88.
- Çukurçayır, A., Eroğlu, H. T., & Eşki Uğuz, H. (2010). *Yönetişim: Kuram boyutlar uygulama*. Ankara: Çizgi Kitabevi.
- Demir, Ö. ve Acar, M (2005). *Sosyal bilimler sözlüğü*. Ankara: Adres Yayınları.
- Dirlik Ünver, Ö. (2022). Denizli örneğinde kentlilik bilinci. (Yayımlanmamış doktora tezi). Pamukkale Üniversitesi.
- Ercöşkun, Ö. Y., Öcalır-Akunal, E. V., Yenigül, S. B., & Alkan, L. (2016). Kentlilik bilincini oluşturan göstergeler ve kentlilik bilincini geliştirme yolları. *PARADOKS Ekonomi, Sosyoloji ve Politika Dergisi*, 11, 4-23.
- Erkul, H., Kanten, P., & Seçtim, H. (2019). Kentlilik bilincinin oluşmasında kent konseylerinin rolleri üzerine nitel bir araştırma. *Management and Political Sciences Review*, 2(2), 53-73.
- European Urban Charter. <https://rm.coe.int/168071923d> (11.04.2023).
- Geyik, S. (2010). *Kırdan kente göç sonrası kentlilik bilinci (Mevlana mahallesi örneği)*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Sakarya Üniversitesi.
- Gökburun, İ. (2019). Ekonomik gelişmişliğin göçler üzerindeki etkisi: Denizli örneği. *Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi*, 2(3), 564-582.
- Göregenli, M. (2005). *Çevre psikolojisinde temel konular*. İzmir: Ege Üniversitesi Basımevi.
- Güçlü, S. (2002). *Kentleşme ve göç sürecinde Antalya'da kent kültürü ve kentlilik bilinci*. Ankara: T. C. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Hayta, Y. ve Nalbant, M. (2019). Kentlilik bilinci üzerine bir değerlendirme: Bitlis ili örneği. *International Journal of Business, Economics and Management Perspectives*, 3(2), 90-101.
- Hulchanski, J.D. (1997). Immigrants and access to housing: How welcome are newcomers to Canada. *Metropolis Year - II Conference*, Montreal.
- Karakaş, M. (2001). Tarihsel gelişim sürecinde kent kısıtlı tarihsellik anlayışı üzerine eleştirel bir yaklaşım. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(1), 121-132.

- Kaypak, Ş., Bimay, M., & Yılmaz, V. (2018). Belediyelerin sürdürülebilir kentleşme sürecinde çevrenin korunmasına yönelik faaliyetleri: Batman belediyesi örneği. *12. Uluslararası Kamu Yönetimi Sempozyumu (KAYSEM 12) 25-27 Ekim 2018 Bildiri e-Kitabı, Türkiye'de Toplum, Yerleşim ve Yönetim Tartışmaları*, Ed. H. Yaylı, 180-191, Kırıkkale Üniversitesi.
- Keçeli, A., Sarıusta F. (2013). Medya alışkanlıkları ve kent algısı üzerine bir deneme: Diyarbakır örneği. *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, VI(2), 328-346.
- Keleş, R. (2005). Kent ve kültür üzerine. *Mülkiye Dergisi*, 29(246), 9-18.
- Keleş, R. (2021). *Kentbilim terimleri sözlüğü*, Ankara: İmge Yayınları.
- KENTGES (2009, 10 Nisan). *Kentleşme şûrası sonuç bildirgesi*. <https://kentges.csb.gov.tr/kentlesme-surasi-2009-i-284>
- Knez, I. (2005). Attachment and identity as related to a place and its perceived climate. *Journal of Environmental Psychology*, 25, 207-218.
- Keskin, E. B., Sağocak, M., & Arslan Vural, T. (2015). Kentlilik bilinci çalışmaları için bir model önerisi: Bursa'da kentlilik bilinci araştırması. *Paradoks Ekonomi Sosyoloji ve Politika Dergisi*, 11(1), 21-43.
- Lewicka, M. (2008). Place attachment, place identity and place memory: restoring the forgotten city past. *Journal of Environmental Psychology*, 28(3), 209-231.
- Marcus, C. C. (1992). Environmental memories. In I. Altman and S. M. Low (Ed.), *Place attachment human behavior and environment* (87-112), Boston: Springer.
- Martinson, M., & Minkler, M. (2006). Civic engagement and older adults: A critical perspective. *The Gerontologist*, 46(3), 318-324.
- McDermott, J. J. (1974). Space, time and touch: Philosophical dimensions of urban consciousness. *Soundings: An Interdisciplinary Journal*, 57(3), 253-274.
- Mutlu, A., & Özaydın, Ö. (2011). *Metropol kent Samsun'da kentlilik bilinci*. Samsun: Fotokopi Dünyası.
- Ökesli, S. (2014). Göçmen kültürü ve kentlilik bilinci-Adana örneği. *The Journal of International Social Research*, 7(33), 595-607.
- Palabıyık, H. (2011). Gönüllük ve yerel hizmetlere gönüllü katılım üzerine açıklamalar. *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 9(1), 86-111.
- Parlak, B. (2011). *Kamu yönetimi sözlüğü*. Bursa: Marmara Kitap Merkezi.
- Riger, S., & Lavrakas, P. J. (1981). Community ties: patterns of attachment and social interaction in urban neighborhoods. *American Journal of Community Psychology*, 9(1), 55-66.
- Scannel, L., & Gifford, R. (2010). Defining place attachment: A tripartite organizing framework. *Journal of Environmental Psychology*, 30, 1-10.
- Şahin, K., & Altun, A. (2019). Kentli vatandaş katılım ölçeğinin geliştirilmesi üzerine. *Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi Dergisi*, 54(4), 1807-1826.
- Şahin, K. ve Anık, M. (2016). Göç, kentleşme ve kentlilik bilinci: Kırıkkale örneği. *ZfWT*, 8(3), 151-172.
- Talu, A. A. (2017). *Balıkesir'de kentlilik bilinci, kentsel farkındalık ve kentsel algı: bir ölçek geliştirme çalışması* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Balıkesir Üniversitesi.
- Taylor, R. B., Gottfredson, S. D., & Brower, S. (1985). Attachment to place: discriminant validity, and impacts of disorder and diversity. *American Journal of Community Psychology*, 13(5), 525-542.
- Tekeli, İ. (2016). *Dünya'da ve Türkiye'de kır- kent karşıtlığı yok olurken yerleşmeler için temsil sorunları ve strateji önerileri*. Ankara: İdeal Kent Yayınları.
- Torlak, S. E. ve Polat, F. (2006). Kentlileşme sürecinde kimlik farklılaşması açısından Denizli'de iki mahallenin karşılaştırmalı analizi. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 8(2), 167-186.
- TUİK (2023, 6 Şubat). *İllere göre il/ilçe merkezi, belde/köy nüfusu ve yıllık nüfus artış hızı, 2021, 2022*, <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/>
- Ujang, N. (2012). Place attachment and continuity of urban place identity. *Procedia- Social and Behavioral Sciences*, 49, 156-167.

- Usta, S., & Bilgiç, E. (2016). Katılım kültürünün gelişiminde kent konseylerinin rolü: Karaman kent konseyi örneği. *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 18(31), 36-45.
- Usta, S., & Bilgiç, E. (2017). Hemşehrilik bilinci ve kent konseyleri: Karaman ilinde bir araştırma. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 26, 223-252.
- Varol, Ç., & Eceral, T. (2013). Denizli tekstil sanayi: yerel kalkınmada bir başarı hikâyesi mi? *İdealkent: Kent Araştırmaları Dergisi*, 8, 180-199.
- Vatandaş, C. (2008). *Trabzon'da kentleşme-kentlileşme süreci ve problemleri*. Trabzon: Karadeniz Teknik Üniversitesi Matbaası.
- Yaylı, H., & Kaya, H. (2018). *Etimesgut'ta yaşayan gençlerin kentlilik bilinci ve gelecek planlamasında Etimesgut'un yeri*. Uluslararası Tarihte Etimesgut Sempozyumu, Ankara.
- Yeşil, M., & Yüksel, M. (2016). Ordu kenti örneğinde kentlilik bilinci. *Paradoks Ekonomi, Sosyoloji ve Politika Dergisi*, 11, 41-65.
- Yu, K. H. (2014). Organizing immigrants: meaning generation in the community. *Work, Employment and Society*, 28(3), 355-371.

Genç kadınlarda siber zorbalık ve siber mağduriyet düzeyinin incelenmesi*

Sorumlu Yazar/
Corresponding Author:

Ayça Balmumcu
Dr. Öğr. Üyesi
Aydın Adnan Menderes Üniversitesi
ayca.balmumcu@adu.edu.tr
 0000-0001-6811-8003

Hilal Yüceyılmaz
Dr. Öğr. Üyesi
Aydın Adnan Menderes Üniversitesi
hilalyuceyilmaz@hotmail.com
 0000-0003-3144-394X

Öz

Bu çalışmada Türkiye’de bir devlet üniversitenin İşletme Fakültesi ve Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulunda öğrenci olan genç kadınların siber zorbalık ve siber mağduriyet düzeylerinin incelenmesi amaçlanmaktadır. Tanımlayıcı tipte olan araştırmanın çalışma grubunu bir üniversitede 15 Ekim-1 Aralık 2022 tarihleri arasında öğrenim gören 450 kız öğrenci oluşturmuştur. Araştırma verilerinin toplanmasında “Tanımlayıcı Anket Formu” ve “Üniversite Öğrencileri için Yenilenmiş Siber Zorbalık Ölçeği” kullanılmıştır. Araştırma bulgularında öğrencilerin siber mağduriyet düzeyleri, siber zorbalık düzeylerinden yüksek olarak gözlenmiştir. Siber zorbalık ölçeği ve siber mağduriyet ölçeği arasındaki ilişki anlamlı bulunmuştur. Öğrencilerin internet kullanım amacı, sosyal ağ hesabı bulunması gibi değişkenlerin siber zorbalık düzeylerini anlamlı şekilde etkilediği saptanmıştır. Öğrencilerin baba eğitim düzeyi, internet kullanım amacı, sosyal ağ hesabı bulunması gibi değişkenlerin ise siber mağduriyet düzeylerini anlamlı ölçüde etkilediği ortaya çıkmıştır.

Anahtar Kelimeler:

Siber Zorbalık,
Siber
Mağduriyet,
Kadın, Şiddet

JEL Kodları:
H75, I100, I120.

Investigation of cyberbullying and cyber victimization level of young women

Abstract

This study aims to examine the cyberbullying and cyber victimization levels of young women who are students at a Turkish state university. The study group of the descriptive study consists of 450 female students studying at a university between October 15 and December 1, 2022. “Descriptive questionnaire form” and “Revised Cyberbullying Scale for University Students” were utilised to collect research data. In the research findings, students’ cyber victimization levels were higher than their cyberbullying levels. The relationship between the cyberbullying scale and the cyber victimization scale was found to be significant. It was explored that variables such as the student's purpose of internet use and having a social network account significantly affected cyberbullying levels. It was observed that variables such as the student's father's level of education, the purpose of internet use, and having a social network account significantly affect the level of cyber victimization.

Keywords:

Cyberbullying,
Cyber
Victimization,
Woman,
Violence

JEL Codes:
H75, I100, I120.

* Bu çalışma, 2022 yılında düzenlenen 7. Uluslararası Farklı Şiddet Boyutları ve Toplumsal Algı Kongresi’nde sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

Extended Summary

The increase in internet usage and the fact that virtual communication has become preferable to face-to-face communication seem to have caused a series of problems. Cyberbullying, one of the related problems, is described as the digitized form of bullying and is defined as the use of communication and information technologies by a person or group by applying intentional and repetitive aggressive behaviors to harm another. This situation disrupts the psychology of the victim, disturbs, humiliates, and negatively affects his/her work and private life. Although often no physical contact is involved between the victim and the bully, this bullying is often repetitive and, therefore, of a more destructive nature. Considering these results, it makes sense to prevent cyberbullying, focus on the possible causes of bullying, and examine and compare the situations specific to cyber victimization with other data in the literature. In this context, this study is aimed to examine the cyberbullying and cyber victimization levels of female students studying at a Turkish state university and to reveal the relationship between these two concepts and some variables. The descriptive model, one of the quantitative research methods, was used in the research. At the same time, the relational screening model was also applied since the relationship between cyberbullying and cyber victimization levels with some variables was examined. The study group consisted of 450 female students studying at a university between October 15 and December 1, 2022. "Descriptive questionnaire form" and "Revised Cyber Bullying Inventory for University Students" were used to collect data. In this study, cyberbullying and cyber victimization levels of female students studying at university and the relationship with some variables were examined. As a result of this research, students' cyberbullying levels (12.65 ± 3.61) and cyber victimization levels (15.4 ± 5.38) were found to be low. It was found that there is a statistically significant, positive, and moderate relationship between cyberbullying and cyber victimization scales. This study observed that the levels of cyber victimization were higher than the levels of cyberbullying. The literature findings and the findings of our study are similar. Since cyberbullying is a type of bad behavior that is not accepted in society, it can be stated that individuals are reluctant to report it, or they are more aware of the wrongness of the behavior towards them. In this study, when we examined the relationship between cyberbullying and cyber victimization and parents' education level, there was no significant relationship between cyberbullying and parent education. Still, a significant relationship was found between cyber victimization and parents' educational level. It was found that the people whose fathers are high school graduates have significantly scored higher compared to those who are primary and secondary school graduates.

In this study, students' cyberbullying and cyber victimization levels differed according to their internet usage purposes. The level of cyber victimization of those who use the internet for communication and music purposes was found to be significantly higher than those who use the internet for film and video purposes. The level of cyberbullying was observed to be higher in students who use the internet for communication and social networking purposes compared to students who use the Internet for research and education purposes. The finding that the risk of cyberbullying and cyber victimization is increasing in the utilization of the internet for communication and social networks is in line with other studies in the literature. When the change in cyberbullying scale total scores was examined by the networks where the students have personal accounts, a statistically significant difference was observed in those who used Pinterest, Twitter, and Snapchat.

Considering all these findings and considering that cyberbullying and cyber victimization are mostly inflicted through social networks, it is recommended that university students be informed about the correct and safe use of social networks, learn the concepts of cyberbullying and cyber victimization and that they receive training on what to do in case of any contact in order to raise awareness among the students.

On the other hand, bullying in general, cyberbullying or cyber victimization in particular, is not a phenomenon that only concerns educational institutions or can be addressed by them. The social dimension of this issue should not be ignored. In this sense, it is important to draw the attention of lawmakers and decision-makers to the topic.

In addition, it is considered that directing university students to activities such as social activities and university clubs that will enable them to socialize in real life instead of social networks for communication can mitigate the risk of cyberbullying and cyber victimization by reducing the time they will spend on the internet.

Giriş

Günümüzün en popüler iletişim araçlarından birisi sosyal ağlardır. Ortak duygu ve düşünce paylaşımı olarak tanımlanan iletişim günümüzde çoğunlukla sosyal medya üzerinden gerçekleşmektedir (Tutgun Ünal & Deniz, 2016, s. 157). İletişim, bilgi, eğlence ve yaratıcılık gibi birçok alanda yeni imkânlar sunan mobil cihazlar günlük hayatın çevrimiçi hal almasını sağlamış ve özellikle gençler için büyük bir ihtiyaca dönüşmüştür (Kayapalı Yıldırım & Ekinci, 2019, s. 298). İnternet kullanımının artması ve sanal iletişimin yüz yüze iletişime tercih edilir hale gelmesi bir dizi probleme yol açmış görünmektedir. İnternet bağımlılığı, siber zorbalık (SZ), siber mağduriyet (SM) gibi kavramlar internet kullanımının artışıyla doğru orantılı olarak ilgi çekmekte ve tartışılmaktadır.

Geleneksel zorbalığa benzeyen siber zorbalıkla geleneksel zorbalığın arasındaki temel fark internet veya cep telefonu gibi araçların ve iletişim teknolojilerinin zorbalık aracı olarak kullanılmasıdır (Baker & Kavşut, 2007, s. 33) Siber zorbalıktaki güç dengesizliği, zorbanın kimliğini saklayabilmesi ve mağduru kimliğiyle ilgili ya da diğer konularda yanlış yönlendirebilmesinin yanı sıra internet ortamında yayılan bilginin çok geniş kitlelere ulaşabilmesi ve durdurulabilir olmaması (Erdur-Baker, 2013, s. 281) siber zorbalığı geleneksel zorbalıktan ayıran bir diğer özelliktir. Çevrim içi olunan müddette zorbalığın tekrarlanabilir olması da zorbalığın etkisini katlamaktadır. Dolayısıyla siber zorbalık ve buna bağlı olarak siber mağduriyet kavramlarının bilinmesi, üzerinde durulması ve engellenmesi gereken bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bu bağlamda bu çalışmada bir üniversitede öğrenim gören kız öğrencilerin siber zorbalık ve siber mağduriyet düzeyleri ve bu düzeyleri etkileyen etmenler, sosyo-demografik değişkenler, maruziyet düzeyleri, internet kullanım amaçları, hangi platformları kullandıkları gibi değişkenler üzerinden irdelenmektedir. Her ne kadar ilgili kavramlar yeni tartışılmaya başlansa da korku, kaygı, sosyalleşmede problemler, akademik problemler, depresyon gibi yıkıcı ve yaygın etkileri dolayısıyla üzerinde çalışılmaya değerdir. Çalışmanın bu kısmında sanal zorbalık ve sanal mağduriyet kavramları konunun bütününe anlama açısından kısaca açıklanmakta, daha sonra ise çalışmanın alan araştırması ve bulgular kısmına geçilmektedir.

1. Kavramsal Çerçeve

İletişim ve bilgi teknolojilerinin bir kişi veya grup tarafından diğerine zarar vermek amacıyla kasıtlı ve tekrar eden saldırgan davranışlar sergileyerek kullanılması olarak tanımlanan SZ (Kurutaş, 2017, s. 2), zorbalığın dijitalleştirilmiş hali olarak karşımıza çıkmaktadır (Kaygısız, 2019, s. 161).

En sık kullanılan SZ biçimleri web sitelerinde veya kamuya açık platformlar üzerinden hakaretlerde bulunmak, taciz ve tehdit etmek, şantaj yapmak, kişisel sınırları açığa çıkarmak, iftira atmak, kişi hakkında söylentiler yaymak, utanç verici veya mahrem fotoğraf ve videoları yayınlamak, başkasının şifresini çalmak ve bunlar üzerinden o kişiyi olumsuz etkileyecek mesajlar yaymak, başkası adına sahte profil oluşturmak, kişi hakkında aşağılayıcı yayımlar yapmak, kişiyi topluluklardan, forumlardan dışlamak, sosyal medya hesaplarında birilerini araştırmak, gözetlemek, paylaşımlarını incelemek, özel bilgilerini paylaşarak kişiyi ifşa etmek ve onun adına alım-satım yapmak gibi hareketlerdir (Kayapalı Yıldırım & Ekinci, 2019, s. 296). Bu davranışların sahibi “siber zorba” (Betts, 2015, s. 6728) olarak tanımlanırken siber zorbalığın muhatabı olan ve bu davranışlardan dolayı zarar gören kişilere ise “siber mağdur/kurban” denilmektedir (İğdeli, 2018, s. 10).

Diğer zorbalık türlerinde olduğu gibi SZ da mağduru psikolojisini bozmakta, rahatsız etmekte, küçük düşürmekte, iş ve özel yaşamını olumsuz etkilemektedir. Ancak siber zorbalığın geleneksel zorbalıktan farkı bu rahatsız edici davranışların elektronik cihazlar üzerinden yapıyor oluşudur. Zorbalığa maruz kalanla (mağdur) ile zorbalığı yapan (zorba) arasında çoğu zaman fiziksel temas olmamasına karşın zorbalığın çoğu kez tekrarlanması daha yıkıcı olmasına sebep olmaktadır. Tekrarlanabilirlik, zaman ve yer sınır olmaksızın günün 24 saati gerçekleştirilebilme, bir kere yayınlanan içerik tekrar izlenebildiği için kurbanın tekrar saldırıya uğradığı hissine kapılması, mağdur ile fail aynı ortamda bulunmadığı için şeffakatten ve pişmanlıktan yoksunluk, failerin kimliklerinin genelde gizli kalabilmesi siber zorbalığı geleneksel zorbalıktan farklılaştıran özelliklerdir (Demirtaş & Karaca, 2018, s. 27). Diğer taraftan internet üzerinden yaptıkları zorbalığın tespit edilemeyeceği düşüncesi ya da tespit edilse dahi cezasız kalacağı algısıyla siber zorbalıklar geleneksel zorbalara göre daha fazla zorbalık yapmaktadırlar (Yazgılı & Baykara, 2021, s. 24).

Siber zorbalığın kurbanlar üzerindeki etkileri genellikle oldukça olumsuzdur. Alanda yapılan bir çalışmaya göre siber zorbalığa maruz kalan öğrencilerin yaşadıkları hisler tedirginlik, korku, sinir, üzüntü ve intikam gibi duygular deneyimledikleri paylaşılmıştır (Kestel ve Akbıyık, 2016, s. 851). Zihinsel stres, ruh hali değişiklikleri, kaygı, çekilme gibi şikayetler, okul çocukları ve ergenler için sosyal izolasyon, hatta kişinin maruziyetinin boyutuna ya da bunu karşılama şekline göre intihar eylemine dahi dönüşebilir (Demirtaş & Karaca, 2018, s. 30). Ancak çalışmaların boyutları SZ ile zihinsel sağlık sorunları arasındaki nedensellik ilişkisini kanıtlayacak derecede sistematik ve kuşatıcı değildir. Bununla birlikte mağdurlardaki depresyon, yalnızlık ve öfke hissi, kaygı, kırılabilirlik ve öfke hissiyle zorbalığın sıklığı ve bundan kaynaklanan psikolojik sorunlarla bağlantı kurmak zor değildir. Bu anlamda mağdurların öz güvenlerini ve öz saygılarını yıpratıcı, akademik ya da iş performanslarını olumsuz etkileyen,

kendilerini sosyal ortamlardan soyutlamalarına hatta intihar düşüncelerine sebep olan siber zorbalığın etkileri, büyük oranda geleneksel zorbalığın etkileriyle benzerdir (Kayapalı Yıldırım & Ekinci, 2019, s. 314). Dolayısıyla her haliyle SZ ve bunun yarattığı mağduriyet yıkıcı, kalıcı ve zorlayıcı sonuçlara sebep olabilmektedir. Tüm bu yıkıcı sonuçlar göz önüne alındığında ve internet kullanımının yaygınlığı (Türkiye’de internet kullanım oranı TÜİK Hane Halkı Bilişim Teknolojileri Kullanım Araştırmasına göre 2022’de %85’e ulaşmıştır) SZ ve SM konuları üzerinde araştırma yapmaya değer görünmektedir.

Konuya ilişkin öncü çalışmalar mevcuttur. Baker ve Kavşut’un (2007, s. 39) yaptığı öncü çalışmalardan birine göre Türkiye’de lise öğrencilerinin hem siber zorba olma hem de siber zorbalık mağduru olma durumu mevcuttur. Çalışmada yayın tarihi itibarıyla internet kullanımının yeni olmasına karşın cep telefonu kullanımının oldukça yaygın olduğuna dikkat çekilmiştir ve buna ilişkin potansiyel sorun alanları belirtilmiştir. Bir başka çalışmaya göre (Yaman vd., 2013, s. 30) siber zorba olma ya da buna maruz kalma durumları ile cinsiyet ve farklı sosyo-ekonomik düzeyler açısından herhangi bir farklılık bulunmamaktadır.

Aslan ve Önay Doğan (2017, s. 95) Potinss uygulaması üzerinden -ki bu uygulama lise öğrencileri arasında bilinmekte ve paylaşımlar anonim olarak yapılmaktadır- akran grupları arasında siber zorbalığın gerçekleşme şekilleri, daha çok kimlere hangi oranlarda yöneldiğini tespit etmeye çalışmıştır. Duman ve Bridge (2019, s. 1156) İstanbul’un Kadıköy ilçesinde öğrenim gören 1752 ortaokul ve lise öğrencisiyle yapılan çalışmada teknoloji kullanımı ile öğrencilerin sosyo-demografik durumları ile SM ilişkisini incelemiştir. Bahsi geçen çalışmalar daha önce de belirtildiği üzere ortaöğretim öğrencileriyle gerçekleştirilmiştir ve bu alanda akademik ilgi ve araştırma sayısı artmaktadır.

Üniversite öğrencileriyle yapılan araştırmalar sınırlı sayıda olmasına karşın bu gruptaki çalışmalar, siber zorbalığın bu kesimde de yaygın olarak görüldüğünü ortaya koymaktadır (Kurutaş, 2017, s. 20). Üniversite öğrencileriyle yapılan bir başka çalışmaya göre, öğrencilerin %22,5’i en az bir kez zorbalık yaptıklarını; %55,3 ü ise hayatları boyunca en az bir kez siber mağdur olduklarını belirtmişlerdir (Dilmaç, 2009, s. 1314). Gençler arasında her ne kadar SZ uygulayıcısı ya da kurbanı olma durumu yaygın olsa da bu kavram gençler tarafından çok bilinmemektedir. Mobbing ve siber mobbing seviyelerini ortaya koymak amacıyla Erzurum’da yurttan kalan kadın öğrencilerle yapılan bir araştırma sonucuna göre (Ekinci & Kayapalı Yıldırım, 2020, s. 771) mobbing kavramı öğrencilerin %62,9’u tarafından bilinirken, %37,1’i tarafından bilinmemektedir; bununla birlikte siber mobbingin bilinirliği %55,6 ile daha düşüktür. Bayram ve Sayılı’nın (2011, s. 147) araştırmasına göre erkek öğrenciler (%61) kız öğrencilere (%51) göre daha fazla SZ yapmaktadır. Yüksek lisans tezinde çocukluk çağı travmaları ve internet bağımlılığıyla SZ ve SM ilişkisini inceleyen Kurutaş (2017, s. 20) 18-24 yaş aralığındaki 315 üniversite öğrencisine ulaşmıştır. Bu çalışmada SZ ve mağduriyetin cinsiyet ve yaş, aile gelir düzeyi, anne-baba eğitim durumu, akademik başarı, okul türü, göç ve suçluluk gibi değişkenlerle ilişkisi incelenmiştir. Bir başka çalışmada (Demircan vd., 2022, s. 596) sosyal medya bağımlılığı ve SZ arasındaki ilişki demografik özellikler bağlamında incelenmiştir.

Rodop ve arkadaşları (2022, ss. 102-111) siber zorbalığın yine üniversite öğrencileri örnekleminde değer yönelimi ve başa çıkma bağlantıları üzerine çalışmışlardır, 859 öğrenciye ulaştıkları bu çalışmaya göre öğrencilerin yüksek düzeyde hem SZ davranışında buldukları hem de siber zorbalığa maruz kaldıkları ortaya çıkmıştır. Ekinci ve Kayapalı Yıldırım’ın (2020, s. 749) Erzurum’da öğrenim gören kadın üniversite öğrencilerinin konakladıkları devlet yurtlarında yaptıkları çalışmanın amacı kadın öğrencilerin ilgili kavramları ne kadar bildikleri ve mobbing ve siber mobbing maruziyet düzeylerini ortaya koymaktır. Gönültaş (2022, s. 299) üniversite öğrencilerinde “Siber Zorbalık ve Mağduriyet” isimli çalışmasını 863 üniversite öğrencisiyle yapmıştır ve çalışmada cinsiyet, gelir düzeyi gibi değişkenlerle SZ ve mağduriyet ilişkisi incelenmiştir. Küçükkaya vd. (2019, s. 31) hemşirelik fakültesinde öğrenim görmekte olan 509 öğrenciyle SZ, SM düzeylerini incelemiş ve her iki kavramın sosyal ağ kullanımı ile ilişkisini irdelemişlerdir.

Alanda yapılan çalışmalar çocukluktan yetişkinliğe kadar herkesin siber zorba, siber mağdur veya siber zorba-mağdur olma olasılığı bulunduğunu göstermektedir (İğdeli, 2018, s. 5). SZ ve mağduriyet konularıyla ilgili araştırma alanının yeni olmasına karşın daha önce de belirtildiği üzere bu konular ilgi çekmektedir. Bu durum son yıllarda bu alanda yapılan çalışmaların sıklığından da anlaşılabilir. SZ durumunun yıkıcı sonuçları göz önüne alındığında siber zorbalığın engellenmesi, zorbalığın muhtemel sebepleri üzerinde durulması ve siber mağduriyete uğrayanlara özgü durumların literatürde yer alan diğer verilerle incelenmesi ve kıyaslanması gerekmektedir. Diğer taraftan öğrencilerde konu hakkında farkındalık yaratılması ve yapılacak diğer çalışmalar için zemin oluşturması açısından çalışma elzem görünmektedir.

2. Gereç ve Yöntem

2.1. Araştırma Modeli

Üniversitede öğrenim gören kız öğrencilerin siber zorbalık ve siber mağduriyet düzeylerinin incelenmesinin amaçlandığı bu çalışmada nicel araştırma yöntemlerinden tanımlayıcı model kullanılmıştır. Aynı zamanda siber zorbalık ve siber mağduriyet düzeylerinin bazı değişkenlerle ilişkisi incelendiği için ilişkisel tarama modeli de uygulanmıştır.

2.2. Araştırmanın Evreni ve Örneklemi

Bir devlet üniversitesinin işletme fakültesi ve sağlık hizmetleri meslek yüksekokulunda öğrenci olan 1165 kız öğrenci araştırmanın evrenini oluşturmuştur. Örneklem sayısı, evrendeki birey sayısı bilinen örneklem hesaplama formülüne göre 450 kız öğrenci olarak saptanmıştır. Dolayısıyla araştırmanın çalışma grubu 450 kız üniversite öğrencisidir.

2.3. Veri Toplama Araçları

Araştırmada veri toplama aracı olarak araştırmacılar tarafından geliştirilen Tanımlayıcı Anket Formu ve Üniversite Öğrencileri için Yenilenmiş Siber Zorbalık Ölçeği kullanılmıştır. Tanımlayıcı Anket Formu araştırmacılar tarafından literatüre dayalı olarak hazırlanmıştır. Formdaki ilk 5 soru öğrencilerin sosyo-demografik özelliklerine, sonraki 7 soru ise internet kullanım özelliklerine yönelik hazırlanmıştır. Tanımlayıcı anket formu 12 sorudan oluşmaktadır (İğdeli, 2018, s. 93; Küçükaya vd., 2019, s. 37; Demircan vd., 2022, s. 599).

Üniversite Öğrencileri için Yenilenmiş Siber Zorbalık Ölçeği (Tanrıkulu & Erdur Baker, 2021, s. 498), üniversite öğrencilerinin siber zorbalık deneyimlerini iki paralel bölüm aracılığıyla ölçmektedir. İlk bölümde siber zorbalık yapma değerlendirilirken, ikinci bölümde siber zorbalığa uğrama yani mağduriyet irdelenmektedir. Ölçekteki her iki bölümde aynı 11 maddeyi içermektedir. Ölçek 4'lü Likert tipinde bir ölçektir. Ölçeğin siber zorbalık yapma davranışlarını içeren bölümündeki yanıtlar "ben yaptım", siber mağduriyet bölümündeki sorulara verilen yanıtlar ise " bana yapıldı" ifadesiyle tanımlanmıştır. Katılımcılardan son altı ay içinde siber zorbalık veya siber mağdur olarak siber zorbalık deneyimlerinin sıklığını 1 = hiçbir zaman, 2 = bir kez, 3 = iki veya üç kez, 4 = üçten fazla olarak derecelendirmesi istenmektedir. Ölçekten alınabilecek puan aralığı 11-44 arasında olarak belirtilmektedir. Ölçekte her bölümden alınan yüksek puanlar, siber zorbalık yapma veya siber mağduriyetin daha sık görüldüğünü göstermektedir. Ölçeğin siber zorbalık bölümü için iç tutarlılık katsayısı 0,81 olarak belirtilirken siber mağduriyet bölümü için bu katsayı 0,78'dir (Tanrıkulu & Erdur Baker, 2021, s. 501). Bu çalışmada ise ölçeğin siber zorbalık bölümü için iç tutarlılık kat sayısı 0,82 bulunurken siber mağduriyet bölümü için 0,83 olarak bulunmuştur.

2.4. Araştırmanın Etik Yönü

Araştırma öncesinde araştırmanın yapılacağı Adnan Menderes Üniversitesi'nin Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Etik Kurulu'ndan onay alınmıştır (Sayı: 31906847/050.04.04-08-176, Tarih:10.10.2022). Verilerin toplandığı kurumun dekan ve müdürlüğünden araştırmanın amaç ve kapsamı hakkında bilgi verilerek yazılı izin alınmıştır. Veri toplamada kullanılan Üniversite Öğrencileri için Yenilenmiş Siber Zorbalık Ölçeğini kullanmak için gerekli izin sorumlu yazardan alınmıştır. Araştırmaya katılan kız öğrencilerin sözlü onamları alınmıştır.

2.5. Verilerin Toplanması

Araştırmanın örneklemi oluşturan öğrencilere araştırmanın amacı, faydaları ve araştırmadaki rolleri hakkında bilgi verilmiştir. Araştırma verileri Ekim-Kasım 2022 tarihleri arasında toplanmıştır. Verilerin toplanmasında hedeflenen örneklem sayısına (450 kişi) ulaşılmıştır. Veriler yüz yüze gönüllülük esasına göre öğrencilere anket formunun araştırmacılar tarafından dağıtılması ve toplanmasıyla elde edilmiştir. Araştırmaya katılan kız öğrencilerin veri toplama araçlarını doldurması ortalama 10-15 dk. sürmüştür.

2.6. Verilerin Analizi

Verilerin analizinde Statistical Package for Social Sciences (SPSS) 25.0 programı kullanılmıştır. Veriler değerlendirilmeden önce kayıp veri analizi yapılmış ve kayıp veriye rastlanmamıştır. Verilerde normal dağılıma uygunluk durumu Kolmogorov Smirnov ve Shapiro-Wilk testleriyle bakılmıştır. Araştırmada tanımlayıcı istatistikler ortalama \pm standart sapma, sayı, yüzdelikler, en küçük - en büyük değerler olarak sunulmuştur. Bağımsız grup incelemelerinde Kruskal Wallis Varyans Analizi (post hoc: Bonferroni düzeltilmeli Mann Whitney U testi) ve Mann Whitney U testi kullanılmıştır. Sayısal veriler arasındaki ilişkilerin incelenmesinde Spearman korelasyon analizi kullanılmıştır. Analizlerin tümünde $p < 0,05$ istatistiksel olarak anlamlı kabul edilmiştir.

3. Bulgular

Araştırmaya katılan kız öğrencilerin yaş ortalamasının 20.37 ± 1.79 , %51,8'inin 1. sınıf, %48,9'nun gelir gidere denk, %34,4'ünün anne eğitim durumunun ilkökul mezunu, %31,3'ünün baba eğitim durumunun ise lise mezunu olduğu saptanmıştır.

Kız öğrencilerin internet kullanım özellikleri incelendiğinde, %43,6'sının günlük 5-6 saat internet kullandıkları, %76,9'nun internet kullanım amacının sosyal ağlar olduğu, %97,8'nin bir sosyal medya hesabı olduğu tespit edilmiştir. Kız öğrencilerin %95,6'sının Instagram'da, %76,2'sinin Youtube'da, %65,3'nün Snapchat'te, %59,6'sının Twitter'ta kişisel hesabının bulunduğu görülmüştür.

Tablo 1. Araştırmaya Katılan Öğrencilerin Sosyal Ağları Kullanma Amaçları (n=450)

Sosyal ağ kullanım amacı		n	%
Arkadaş edinme	Evet	91	20,2
	Hayır	359	79,8
Sosyal ilişkileri sürdürme	Evet	238	52,9
	Hayır	212	47,1
Araştırma-eğitim	Evet	251	55,8
	Hayır	199	44,2
Oyun oynama	Evet	113	25,1
	Hayır	337	74,9
Başkalarının neler yaptığını izleme	Evet	163	36,2
	Hayır	287	63,8
Başkaları tarafından tanınma	Evet	53	11,8
	Hayır	397	88,2
İletişim kurma	Evet	308	68,4
	Hayır	142	31,6
İçerik, video, fotoğraf vb. paylaşma	Evet	254	56,4
	Hayır	196	43,6
Zaman geçirme	Evet	371	82,4
	Hayır	79	17,6
İlgimi çeken gruplara katılma	Evet	88	19,6
	Hayır	362	80,4

Araştırmaya katılan öğrencilerin sosyal ağları %68,4'nün iletişim kurmak, %82,4'nün ise zaman geçirmek için kullandığı tespit edilmiştir. Araştırmaya katılanların %55,8'i sosyal medyayı araştırma-eğitim amacıyla, %25,1'i oyun oynama, %36,1'i başkalarının neler yaptığını izleme, %11,8'i başkaları tarafından tanınma, %56,4'ü içerik paylaşma, %19,6'sı ilgilerini çeken gruplara katılma amacıyla kullandıklarını belirtmiştir (Tablo 1).

Tablo 2. Araştırmaya Katılan Öğrencilerin Siber Zorbalık ve Siber Mağduriyet Ölçek Toplam Puan Ortalamaları ve Bu Puanların Bazı Değişkenlerle İlişkisi

	Ort. \pm S.S.	Med (IQR)	min - maks
Siber zorbalık ölçeği toplam puan	12,65 \pm 3,61	11 (11 - 13)	11 - 44
Siber mağduriyet ölçeği toplam puan	15,40 \pm 5,38	13 (11 - 18)	11 - 39
Değişkenler	Siber zorbalık ölçeği toplam puan	Siber mağduriyet ölçeği toplam puan	
Siber zorbalık ölçeği toplam puan	r	1,000	0,485*
	p		0,000
Siber mağduriyet ölçeği toplam puan	r	0,485*	1,000
	p	0,000	
Sınıf	r	-0,088	-0,038
	p	0,061	0,418
Gelir	r	-0,013	0,046
	p	0,786	0,335
Anne eğitim düzeyi	r	0,087	0,136*
	p	0,066	0,004
Baba eğitim düzeyi	r	0,092	0,120*
	p	0,051	0,011

Tablo 2. Devam.

	r	0,017	0,004
Günlük internet kullanım süresi	p	0,722	0,935

*p<0.05 istatistiksel olarak anlamlı farklılık; Ort.: Aritmetik ortalama; S.S: standart sapma; Yüzdeler); min – maks: En küçük – en büyük değerler; kw: Kruskal Wallis Varyans Analiz

Kız öğrencilerin siber zorbalık ölçek toplam puan ortalaması 12,65 ± 3,61 olarak bulunurken, siber mağduriyet ölçek toplam puan ortalaması ise 15,40 ± 5,38 olarak bulunmuştur. Siber zorbalık ve siber mağduriyet ölçekleri arasında istatistiksel olarak anlamlı, pozitif yönde ve orta düzeyde bir ilişki olduğu ortaya çıkmıştır. Siber zorbalık ölçeği ile herhangi bir değişken arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki mevcut değildir. Siber mağduriyet ölçeği ile anne eğitim ve baba eğitim düzeyleri arasında istatistiksel olarak anlamlı, pozitif yönde ve çok zayıf düzeyde ilişki olduğu görülmüştür (Tablo 2).

Tablo 3. Siber Zorbalık ve Siber Mağduriyet Ölçek Toplam Puanlarının Bazı Değişkenler Yönünden Karşılaştırılması

Değişkenler	Siber zorbalık ölçeği toplam puan		Siber mağduriyet ölçeği toplam puan		
	Ort. ± S.S.	min - maks	Ort.± S.S.	min - maks	
Sınıf	1. sınıf	13,06 ± 4,33	11 - 44	15,58 ± 5,34	11 - 39
	2. sınıf	12,19 ± 2,63	11 - 33	14,85 ± 4,92	11 - 30
	3. sınıf	11,97 ± 2,06	11 - 23	15,19 ± 5,7	11 - 38
	4. sınıf	13,53 ± 3,78	11 - 23	18,53 ± 7,29	11 - 30
	Gruplar arası p	0,059 (kw=7,459)		0,257 (kw=4,046)	
Gelir	Gelir giderden fazla	13,33 ± 3,45	11 - 25	15,64 ± 5,53	11 - 32
	Gelir gidere denk	12,25 ± 2,62	11 - 29	14,99 ± 5,08	11 - 39
	Gelir giderden az	12,96 ± 4,51	11 - 44	15,83 ± 5,67	11 - 39
	Gruplar arası p	0,109 (kw=4,429)		0,400 (kw=1,835)	
Anne eğitim düzeyi	Okuma yazma bilmiyor	13,81 ± 7,28	11 - 44	14,95 ± 5,54	11 - 30
	Okuma yazma biliyor	11,74 ± 1,05	11 - 14	14,47 ± 6,74	11 - 39
	İlkokul	12,24 ± 2,95	11 - 31	14,82 ± 5,1	11 - 32
	Ortaokul	12,70 ± 3,33	11 - 33	15,85 ± 5,34	11 - 30
	Lise	12,82 ± 3,31	11 - 28	15,8 ± 5,09	11 - 39
	Üniversite + Yüksek lisans	13,96 ± 5,86	11 - 38	16,25 ± 7,1	11 - 38
	Gruplar arası p	0,171 (kw=7,739)		0,08 (kw=9,832)	
Baba eğitim düzeyi	Okuma yazma bilmiyor	11,50 ± 0,58	11 - 12	14,25 ± 5,85	11 - 23
	Okuma yazma biliyor	12,40 ± 1,67	11 - 15	21,40 ± 10,53	11 - 39
	İlkokul	11,88 ± 1,80	11 - 24	14,78 ± 4,96	11 - 31
	Ortaokul	13,01 ± 4,62	11 - 44	14,98 ± 5,49	11 - 39
	Lise	12,84 ± 3,19	11 - 31	15,86 ± 5,26	11 - 38
	Üniversite + Yüksek lisans	13,12 ± 4,83	11 - 38	16,16 ± 5,38	11 - 31
	Gruplar arası p	0,319 (kw=5,87)		0,033* (kw=12,125) (3-5, 4-5)	
Günlük internet kullanım süresi	1-2 saat	12,29 ± 2,54	11 - 23	16,68 ± 6,78	11 - 39
	3-4 saat	12,36 ± 2,38	11 - 27	14,89 ± 4,89	11 - 32
	5-6 saat	12,53 ± 3,27	11 - 33	15,72 ± 5,36	11 - 39
	7 saat ve üzeri	13,97 ± 6,43	11 - 44	14,81 ± 5,43	11 - 38
	Gruplar arası p	0,607 (kw=1,837)		0,205 (kw=4,58)	
İnternet kullanım amacı	Araştırma/Eğitim	11,63 ± 1,96	11 - 20	15,00 ± 4,55	11 - 30
	Sosyal Ağlar	12,79 ± 3,93	11 - 44	15,29 ± 5,36	11 - 39
	İletişim	12,52 ± 1,98	11 - 17	16,68 ± 6,13	11 - 39
	Oyun	11,00 ± 0,00	11 - 11	21,00 ± 14,14	11 - 31
	Müzik	12,85 ± 3,05	11 - 21	16,92 ± 4,23	11 - 25
	Film, video	11,80 ± 2,34	11 - 20	12,87 ± 3,60	11 - 24
	Gruplar arası p	0,031* (kw=12,258) (1-2, 1-3)		0,049* (kw=11,145) (5-6, 3-6)	

*p<0.05 istatistiksel olarak anlamlı farklılık; Ort.: Aritmetik ortalama; S.S: standart sapma; Yüzdeler); min – maks: En küçük – en büyük değerler; kw: Kruskal Wallis Varyans Analizi

Siber mağduriyet ölçek toplam puanının baba eğitim düzeylerine ve internet kullanım amaçlarına göre istatistiksel olarak anlamlı farklılık gösterdiği; babası lise mezunu olan kişilerin puanlarının ilkökul ve ortaokul mezunu olan kişilere göre anlamlı şekilde yüksek puan aldığı tespit edilmiştir. İnterneti iletişim ve müzik amaçlı kullanan kişilerin puanlarının film, video amaçlı kullanan kişilere göre anlamlı düzeyde yüksek puan aldığı görülmüştür.

Siber zorbalık ölçek toplam puanının ise internet kullanım amacına göre istatistiksel olarak anlamlı farklılık gösterdiği; iletişim ve sosyal ağlar amaçlı kullanan kişilerin puanlarının, araştırma eğitim amaçlı kullanan kişilere göre anlamlı şekilde yüksek puan aldığı bulunmuştur (Tablo 3).

Tablo 4. Siber Zorbalık ve Siber Mağduriyet Ölçek Toplam Puanlarının Sosyal Ağa Sahip Olma ve Sosyal Ağ Türü Yönünden Karşılaştırılması

		Evet		Hayır		p
		Ort. ± S.S.	min - maks	Ort. ± S.S.	min - maks	
Sosyal ağ hesabı	S.Z.	12,59 ± 3,32	11 - 38	15,40 ± 10,19	11 - 44	0,42 (z=-0,806)
	S.M.	15,40 ± 5,41	11 - 39	15,40 ± 3,92	11 - 21	0,677 (z=-0,416)
Facebook	S.Z.	12,85 ± 3,26	11 - 31	12,56 ± 3,74	11 - 44	0,062 (z=-1,869)
	S.M.	16,24 ± 5,38	11 - 30	15,06 ± 5,35	11 - 39	0,028* (z=-2,193)
Youtube	S.Z.	12,78 ± 3,65	11 - 44	12,24 ± 3,44	11 - 38	0,063 (z=-1,857)
	S.M.	15,82 ± 5,50	11 - 39	14,07 ± 4,74	11 - 32	0,001* (z=-3,183)
Swarm	S.Z.	13,60 ± 2,07	11 - 16	12,64 ± 3,62	11 - 44	0,063 (z=-1,861)
	S.M.	18,60 ± 7,70	11 - 30	15,37 ± 5,35	11 - 39	0,296 (z=-1,045)
Pinterest	S.Z.	13,34 ± 4,09	11 - 33	12,29 ± 3,28	11 - 44	0,019* (z=-2,341)
	S.M.	16,60 ± 6,00	11 - 39	14,78 ± 4,92	11 - 39	0,001* (z=-3,241)
Twitter	S.Z.	12,94 ± 3,72	11 - 44	12,21 ± 3,40	11 - 38	0,002* (z=-3,143)
	S.M.	16,51 ± 5,85	11 - 39	13,76 ± 4,09	11 - 30	0,0001* (z=-5,608)
Snapchat	S.Z.	12,89 ± 3,80	11 - 44	12,19 ± 3,18	11 - 38	0,050* (z=-1,948)
	S.M.	15,98 ± 5,61	11 - 39	14,31 ± 4,72	11 - 39	0,001* (z=-3,426)
Blog	S.Z.	12,17 ± 1,83	11 - 15	12,66 ± 3,63	11 - 44	0,867 (z=-0,168)
	S.M.	17,00 ± 4,98	12 - 25	15,38 ± 5,38	11 - 39	0,193 (z=-1,302)
İnstagram	S.Z.	12,69 ± 3,68	11 - 44	11,75 ± 1,12	11 - 14	0,642 (z=-0,465)
	S.M.	15,48 ± 5,44	11 - 39	13,75 ± 3,37	11 - 21	0,212 (z=-1,247)
Google plus	S.Z.	11,75 ± 1,41	11 - 16	12,69 ± 3,67	11 - 44	0,402 (z=-0,838)
	S.M.	15,55 ± 4,50	11 - 26	15,40 ± 5,42	11 - 39	0,485 (z=-0,698)
Linkedin	S.Z.	13,04 ± 3,32	11 - 23	12,60 ± 3,64	11 - 44	0,493 (z=-0,686)
	S.M.	17,08 ± 7,01	11 - 39	15,20 ± 5,11	11 - 39	0,128 (z=-1,523)

*p<0.05 istatistiksel olarak anlamlı farklılık; Ort.: Aritmetik ortalama; S.S: standart sapma; min – maks: En küçük – en büyük değerler; z: Mann Whitney U testi; S.Z: Siber zorbalık; S.M: Siber Mağduriyet

Siber zorbalık ölçek toplam puanlarının kişisel hesaplarının bulunduğu ağlara göre değişimi incelendiğinde, Pinterest, Twitter ve Snapchat kullananlarda istatistiksel olarak anlamlı farklılık görülmüştür. Bu ağlarda kişisel hesabı olanların siber zorbalık ölçek toplam puanlarının anlamlı şekilde yüksek olduğu tespit edilmiştir. Aynı değişkenin siber mağduriyet ölçek toplam puanlarının üzerindeki etkisine bakıldığında, Facebook, Youtube, Pinterest, Twitter ve Snapchat kullananlarda istatistiksel olarak anlamlı farklılık olduğu ve ölçek toplam puanlarının kullanmayanlara göre daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılmaktadır (Tablo 4).

Tablo 5. Siber Zorbalık ve Siber Mağduriyet Ölçek Toplam Puanlarının Sosyal Medyayı Kullanım Amacı Yönünden Karşılaştırılması

		Evet		Hayır		p
		Ort. ± S.S.	min - maks	Ort. ± S.S.	min - maks	
Arkadaş edinme	S.Z.	13,74 ± 4,67	11 - 38	12,37 ± 3,24	11 - 44	0,001* (z=-3,192)
	S.M.	17,1 ± 5,5	11 - 30	14,97 ± 5,26	11 - 39	0,0001* (z=-3,773)
Sosyal ilişkileri sürdürme	S,Z.	12,97 ± 4,21	11 - 44	12,28 ± 2,75	11 - 33	0,129 (z=-1,517)
	S.M.	15,87 ± 5,16	11 - 38	14,88 ± 5,58	11 - 39	0,001* (z=-3,420)
Araştırma eğitim	S.Z.	12,71 ± 3,49	11 - 38	12,57 ± 3,75	11 - 44	0,533 (z=-0,623)
	S.M.	15,75 ± 5,61	11 - 39	14,96 ± 5,05	11 - 39	0,280 (z=-1,080)
Oyun oynama	S.Z.	13,8 ± 5,48	11 - 44	12,26 ± 2,61	11 - 31	0,008* (z=-2,642)
	S.M.	16,6 ± 5,54	11 - 31	15 ± 5,27	11 - 39	0,002* (z=-3,132)
Başkalarının neler yaptığını izleme	S.Z.	13,7 ± 5,02	11 - 44	12,05 ± 2,27	11 - 28	0,0001* (z=-4,265)
	S.M.	16,08 ± 6,03	11 - 39	15,02 ± 4,93	11 - 39	0,095 (z=-1,668)

Tablo 5. Devam.

Tablo 5. Devam.

Başkaları tarafından tanınma	S.Z.	14,4 ± 5,81	11 - 38	12,42 ± 3,14	11 - 44	0,001* (z=-3,209)
	S.M.	16,79 ± 5,28	11 - 29	15,22 ± 5,37	11 - 39	0,010* (z=-2,582)
İletişim kurma	S.Z.	12,7 ± 3,33	11 - 38	12,53 ± 4,16	11 - 44	0,119 (z=-1,559)
	S.M.	16,03 ± 5,53	11 - 39	14,04 ± 4,77	11 - 39	0,0001* (z=-4,373)
İçerik, video, fotoğraf vb. paylaşma	S.Z.	12,8 ± 3,52	11 - 38	12,46 ± 3,72	11 - 44	0,035* (z=-2,111)
	S.M.	16,11 ± 5,73	11 - 39	14,48 ± 4,74	11 - 39	0,002* (z=-3,149)
Zaman geçirme	S.Z.	12,79 ± 3,81	11 - 44	11,97 ± 2,34	11 - 27	0,063 (z=-1,863)
	S.M.	15,51 ± 5,44	11 - 39	14,91 ± 5,07	11 - 32	0,254 (z=-1,142)
İlgimi çeken gruplara katılma	S.Z.	13,27 ± 4,64	11 - 38	12,5 ± 3,3	11 - 44	0,116 (z=-1,570)
	S.M.	15,99 ± 5,09	11 - 29	15,26 ± 5,44	11 - 39	0,087 (z=-1,713)

*p<0.05 istatistiksel olarak anlamlı farklılık; Ort.: Aritmetik ortalama; S.S: standart sapma; min – maks: En küçük – en büyük değerler; z: Mann Whitney U testi; S.Z: Siber zorbalık; S.M: Siber Mağduriyet

Öğrencilerin sosyal ağları kullanma amaçları ile siber zorbalık ve siber mağduriyet ölçek toplam puanlarını incelediğimizde, siber zorbalık ölçek toplam puanları arkadaş edinme, oyun oynama, başkalarının neler yaptığını izleme, başkaları tarafından tanınma, içerik, video fotoğraf vb. paylaşma durumlarında istatistiksel olarak anlamlı farklılık görülmüş ve öğrencilerin puanlarının anlamlı şekilde yüksek olduğu saptanmıştır. Siber mağduriyet ölçek toplam puanlarında ise arkadaş edinme, sosyal ilişkileri sürdürme, oyun oynama, başkaları tarafından tanınma, iletişim kurma, içerik video fotoğraf vb. paylaşma durumlarına evet diyen öğrencilerin puanları anlamlı düzeyde yüksek bulunmuştur (Tablo 5).

Sonuç

Üniversitede öğrenim gören kız öğrencilerin SZ ve SM düzeylerinin ve bunların bazı değişkenlerle ilişkisinin incelendiği bu araştırma sonucunda öğrencilerin SZ düzeyleri (12,65 ± 3,61) ve SM düzeyleri (15,4 ± 5,38) düşük olarak saptanmıştır. Bu araştırma sonucu üniversite öğrencilerinde aynı kavramların düzeylerinin incelendiği bir başka çalışma (Küçükkaya vd., 2019, s. 42) ile örtüşmektedir. Nitekim bahsi geçen çalışmada da SZ ölçek puan ortalaması 11,44±3,22, SM ölçek puan ortalaması ise 12,77±4,25 olarak saptanmıştır, öğrencilerin SZ ve SM düzeyleri düşük olarak belirtilmiştir. İğdeli'nin (2018, s. 59) çalışmasında da SZ ortalama puanı 14.76+ 4.44, SM ortalama puanı ise 15,87+4,71 olarak saptanmıştır. Dalmaz'ın (2014, s. 65-66) çalışmasında ise üniversite öğrencilerinin SZ ölçeği ortalama puanları düşük olarak bulunmuştur.

Araştırmanın başka bir sonucu SM düzeylerinin SZ düzeylerinden daha yüksek olmasıdır. Benzer olarak Kurutaş (2017, s. 49) ve İğdeli'nin (2018, s. 59) çalışmalarında da üniversite öğrencilerinin SM düzeyleri SZ düzeylerinden yüksek bulunmuştur. Literatür bulguları ve bu çalışmanın bulguları benzerlik göstermektedir. SZ davranışları toplumda kabul görmeyen kötü bir davranış türü olması nedeniyle bireylerin bunu bildirmesinde çekinik davrandıkları ya da kendilerine yapılan davranışın yanlışlığının daha çok bilincinde oldukları ifade edilebilir.

Bu araştırmanın bir diğer sonucu SZ ile SM arasında anlamlı bir ilişkinin gözlenmesidir. Literatürde benzer şekilde SZ ve SM arasında anlamlı ilişkinin görüldüğü çalışmalar (Souza vd., 2018, s. 2078; Küçükkaya vd., 2019, s. 31; Akgül & Artar, 2020, s. 31; Alrajeh vd., 2021, s. 6; Akarsu, 2022, s. 10; Rodop vd., 2022, s. 106) bulunmaktadır. SZ ile SM arasındaki nedensellik ilişkisini inceleyen bir çalışmada siber mağdur olmanın siber zorbalıkla ilişkisi olduğu gösterilmiş, siber mağduriyetin siber zorbalığın habercisi olduğu ve siber mağdurların zamanla siber zorbaya dönüştüğü (Akgül & Artar, 2020, s. 33) belirtilmiştir. SZ, SM ve depresyon semptomları arasındaki ilişkinin incelendiği bir çalışmada öğrencilerin sadece %6,8'i siber zorba olduğunu bildirirken %35,8'i hem siber zorba hem de siber mağdur olduğunu bildirmiştir (Alrajeh vd., 2021, s. 1). Siber zorbalığa maruz kalan kişilerin karşılık vermek ve intikam almak için SZ yapabileceği (Sun vd., 2020, s. 10-15; Rodop vd., 2022, s. 101) belirtilmektedir. Bu bağlamda SM ve SZ birbirini etkileyen ve aralarında çift yönlü nedensellik ilişkisi olan olgular olarak anlaşılmaktadır.

Bu çalışmada SZ ve SM ile anne baba eğitim düzeyi arasındaki ilişki incelendiğinde siber zorbalıkla anne baba eğitimi arasında anlamlı bir ilişki bulunmazken, SM ile anne baba eğitimi arasında anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Kurutaş (2017, s. 51) da çalışmasında bu araştırma sonuçlarına benzer şekilde SZ ve anne baba eğitim düzeyi arasında anlamlı bir ilişki saptanmazken, SM ile anne eğitim düzeyi arasında anlamlı bir ilişki tespit etmiştir. İğdeli'nin (2018, s. 69) çalışmasındaysa SZ ve SM düzeyleri anne baba eğitim düzeyine göre anlamlı bir farklılık göstermemiştir. SZ ve siber mağduriyetin demografik değişkenlere göre incelendiği bir çalışmada anne baba eğitim düzeyi ile SZ ve SM arasında bir ilişki saptanmamıştır (Erbiçer, 2020, s. 214). Diğer bazı çalışmalara göre anne eğitim düzeyinin düştükçe bireylerin SZ ve siber mağduriyetinin arttığı (Eroğlu & Güler, 2015, s. 119-120; Demircan vd., 2022, s. 596) belirtilmektedir. Bununla birlikte anne eğitim düzeyi arttıkça SZ ve siber mağduriyet düzeylerinin arttığını gösteren çalışmalar da (Laftman vd., 2013, s. 116; Çiftçi, 2018, s. 894) mevcuttur. Türkiye'de yapılan bir meta-analizde ebeveynleri lisans mezunu olan öğrencilerin, ebeveynleri ilköğretim mezunu olan

öğrencilere göre daha fazla SZ davranışında buldukları ve daha fazla siber mağdur oldukları (Sarier, 2022, s. 286) tespit edilmiştir. Bunun sebebi ebeveynleri lisans mezunu olan öğrencilerin internete erişim konusunda daha çok şansının bulunması olarak yorumlanabilir. Ebeveyn eğitim düzeyinin, ebeveynin internet bilgisine ilişkin algısının ve ebeveyn denetiminin SZ üzerindeki yordayıcı değişkenler olduğu belirtilmektedir (Akbaba & Eroğlu, 2013, s. 105). Bu bağlamda literatürdeki bu farklılığın SZ ve SM düzeylerinin ebeveynle ilgili başka değişkenlerden de etkilenmesinden kaynaklandığı düşünülmektedir.

Bu araştırmada öğrencilerin internet kullanım amaçlarına göre SZ ve SM düzeyleri farklılaşmıştır. İnterneti iletişim ve müzik amaçlı kullananların SM düzeyi, film, video amaçlı kullanan öğrencilere göre anlamlı düzeyde yüksek bulunmuştur. SZ düzeyi ise interneti iletişim ve sosyal ağlar amaçlı kullanan öğrencilerde araştırma, eğitim amaçlı kullanan öğrencilere göre daha yüksek olarak gözlenmiştir. SZ, SM ve internet bağımlılığının incelendiği bir başka çalışmada (Kurutaş, 2017, ss. 53-54) da, interneti sosyal ağlara girmek, eğlenmek ve oyun oynamak için kullanan bireylerin bu amaçlarla kullanmayan bireylere göre daha çok SZ davranışı gösterdiği bulunmuştur. Aynı çalışmada internet kullanım amacı sosyal ağlara girmek olan bireylerin daha çok SM yaşadığı belirtilmektedir. SZ davranışında bulunma ve SM yaşama durumlarının daha çok sosyal ağlarda iletişimden kaynaklandığı (Canoğulları vd., 2022, ss. 45-46) belirtilmektedir. Bu bağlamda interneti iletişim ve sosyal ağlara girmek amaçlı kullanımda SZ ve SM açısından risk olup bu çalışmanın bulgusu da bu durumu desteklemektedir.

Gençlerin iletişim için interneti ve sosyal ağları kullanmaları birbirleriyle etkileşim biçimini değiştirmiştir. İletişim daha hızlı ve daha kolay ulaşılabilir bir hale gelmiş, yüz yüze iletişimde geçerli olan bazı kurallara uyma ve kontrol mekanizması azalmıştır. Bu durumda sosyal ağ hesaplarının işlevsel olarak yönetimi de zorlaşmıştır. Sahip olunan sosyal ağ hesaplarının sayısı arttıkça hem internette geçirilen zaman hem de çevrim içi oluşturulan çevre artmaktadır. Bunun sonucunda SZ ve SM için uygun bir ortam oluşmaktadır (İğdeli, 2018, s. 72). Bu araştırmada sosyal ağları arkadaş edinme, oyun oynama, başkalarının neler yaptığını izleme, başkaları tarafından tanınma, içerik, video fotoğraf vb. paylaşmak, iletişim kurmak için kullanan öğrencilerde SZ ve SM düzeyleri daha yüksek bulunmuştur. Öğrencilerin sosyal ağ sitelerini kullanım amaçlarının yer aldığı bir diğer çalışmada (Küçükaya vd., 2019, ss. 46-47), sosyal ağ siteleri kullanım amacı ölçeğinin “sosyal etkileşim ve iletişim”, “tanınma tanınma” ve “eğitim” amaçlı alt boyutlarında anlamlı bir ilişki saptanmıştır. Aynı çalışmada öğrencilerin sosyal ağları günlük yaşamlarında etkileşim ve iletişim için sıklıkla kullandıkları ve bu durumun SZ ve siber mağduriyeti arttırdığı belirtilmektedir. Gençlerin sosyal ağ kullanımlarının risklerinin incelendiği bir araştırmada sosyal ağ kullanımı ile SZ ve SM deneyimi yaşama arasında bir ilişki olduğu ve sosyal ağ kullanımı arttıkça SZ ve siber mağduriyetin arttığı (Sampasa vd., 2015, s. 706) tespit edilmiştir. Benzer bir çalışmada siber mağdur olan öğrencilerin sosyal medya kullanım ortalamaları siber zorbalığa maruz kalmayan öğrencilere göre daha yüksek bulunmuştur (Canoğulları vd., 2022, s. 46). Sosyal medyada SZ ve sosyal dışlanmanın etkilerinin incelendiği bir meta-analizde teknolojinin sosyal ilişkiler üzerinde etkisinin SZ ve SM için bir risk faktörü olduğu belirtilmektedir. Aynı çalışmada gençlerin sosyal medyada olumsuz yorumlar, istenmeyen cinsel öneriler veya görüntüler, akranlarından aşağılayıcı gönderiler, sosyal medya hesaplarının saldırıya uğraması gibi davranışlara maruz kaldıkları tespit edilmiştir (Ademiluyi vd., 2022, s. 4).

SZ ve siber mağduriyetin daha çok sosyal ağlar üzerinden yapıldığı dikkate alındığında üniversite öğrencilerinin sosyal ağları doğru ve güvenli kullanımları konusunda bilgilendirilmeleri, SZ ve SM kavramları ve bu iki kavramın birbirine etkisi, böyle bir durum yaşadıklarında ne yapmaları gerektiği hakkında eğitimler verilerek öğrencilerin farkındalığının artırılması önerilmektedir. Nitekim Ekinci ve Yıldırım'ın (2020, s. 772) yaptığı bir araştırma sonucuna göre öğrencilerin de bu konuda tedbir alınması noktasındaki beklentileri oldukça yüksek çıkmıştır.

Konu ve sorun hakkında yapılan bir başka öneriye göre okullarda zorbalık ve SZ konuları için temas noktaları, eğitim, bilgilendirme gibi önleyici tedbirler alınmalı ve mevzuatta konu hakkında caydırıcı hükümler bulunmalıdır (Ekinci & Yıldırım, 2020, s. 772).

SM konusu tıpkı koruyucu sağlık hizmetleri gibi ele alınması gereken bir konudur. Nasıl tedavi edici sağlık hizmetlerinden önce koruyucu sağlık hizmetlerinin kalitesi ve ulaşılabilirliği artırılması gerekiyorsa SZ, SM konularında da bu durum kişide rahatsızlık hissi ya da ciddi problemler yaratmadan tedbirler alınmalıdır. Bunun için önce öğrencilerin bilgilendirilmesi gerekmektedir. Yapılabilecek bir başka öneri bu bilgilendirmenin lisans öncesi hatta ilköğretimden itibaren yapıyor olmasıdır.

Diğer taraftan genelde zorbalık özelde SZ ya da SM sadece eğitim kurumlarını ilgilendiren ya da onların çözebileceği bir problem değildir, bu konunun toplumsal, siyasal, sosyo-psikolojik boyutları da göz ardı edilmemelidir. Bu anlamda kanun yapıcılar ve karar verici aktörlerin konuya ilgisini çekmek oldukça önemlidir.

Ayrıca üniversite öğrencilerinin iletişim için sosyal ağlar yerine gerçek hayatta sosyalleşmelerini sağlayacak sosyal aktiviteler, üniversite kulüpleri gibi etkinliklere yönlendirilmesinin internette geçirecekleri zamanı azaltması ile SZ ve SM riskini azaltabileceği düşünülmektedir.

Araştırmacıların Katkı Oranı Beyanı:	Yazarlar, araştırmaya katkı oranlarının eşit olduğunu beyan etmişlerdir.
Destek ve Teşekkür Beyanı:	Yazarlar, teşekkür beyanında bulunmamışlardır.
Çatışma Beyanı:	Yazarlar, kendileri ve üçüncü taraflar açısından herhangi bir çıkar çatışmasının olmadığını beyan etmişlerdir.
Etik Kurul Raporu Gerekliliği Beyanı:	Yazarlar, alışma için Aydın Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Etik Kurulu'ndan 10/10/2022 tarih ve 31906847/050.04.04-08-176 sayılı Etik Kurul Raporu alındığını beyan etmiştir.
Sorumlu Editörler:	Prof. Dr. Hüseyin Özgür, Anadolu Üniversitesi Dr. Öğr. Üyesi İbrahim Yılmaz, Samsun Üniversitesi Arş. Gör. Atahan Demirkol, Afyon Kocatepe Üniversitesi

Kaynakça/References

- Ademiluyi, A., Li, C., & Park, A. (2022). Implications and preventions of cyberbullying and social exclusion in social media: systematic review, 6(1), e30286. <http://dx.doi.org/10.2196/30286>
- Akarsu, O. (2022). Üniversite öğrencilerinde siber zorbalık duyarlılıkları ile siber zorbalık ve mağduriyet arasındaki ilişki. *Gevher Nesibe Journal of Medical & Health Sciences*, 7(19), 10-22. <http://dx.doi.org/10.5281/zenodo.6973990>
- Akbaba, S., & Eroğlu, Y. (2013). İlköğretim öğrencilerinde siber zorbalık ve mağduriyetin yordayıcıları. *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 26(1), 105-122.
- Akgül, G., & Artar, M. (2020). Cyberbullying: relationship with developmental variables and cyber victimization. *Scandinavian journal of child and adolescent psychiatry and psychology*, 18(8), 25-37. doi: 10.21307/sjcapp-2020-004.
- Alrajeh, S. M., Hassan, H. M., Al-Ahmed, A. S., & Alsayed Hassan, D. (2021). An investigation of the relationship between cyberbullying, cybervictimization and depression symptoms: A cross sectional study among university students in Qatar. *PLoS one*, 16(12), 1-15. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0260263>
- Aslan, A., & Önay Doğan, B. (2017). Çevrimiçi şiddet: bir siber zorbalık alanı olarak "Potins" örneği, *Marmara İletişim Dergisi / Marmara Journal of Communication* (27), 95-119, <https://doi.org/10.17829/midr.20172729524>
- Baker, Ö., & Kavşut, F. (2007). Akran zorbalığının yeni yüzü: Siber zorbalık. *Eurasian Journal of Educational Research*, (27), 31-42.
- Bayram N., & Saylı, M. (2013). Üniversite öğrencileri arasında siber zorbalık davranışı *İÜHFİM*, 71(1), 107-116.
- Bayram, M., & Saylı, N. (2011). Üniversite öğrencileri arasında siber zorbalık davranışı. *Suç Önleme Sempozyumu Bildiri Kitapçığı*, 143-152.
- Betts, L. R. (2015). Cyber bullying behaviours. *Encyclopedia of Information Science and Technology* içinde (ss. 6727-6735). doi:10.4018/978-1-4666-5888-2.ch661
- Canogulları, Ö., Yılmaz, Y., & Önder, F. C. (2022). Üniversite öğrencilerinde siber zorbalık açısından internet bağımlılığı ve sosyal medya kullanımının incelenmesi. *Mustafa Kemal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 6(9), 38-53.
- Çiftçi, H. (2018). Siber zorbalık davranışları ve siber mağduriyet düzeylerinin karşılaştırılması. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(6), 887-897, <http://dx.doi.org/10.18506/anemon.414560>
- Dalmaz, E. (2014). *Üniversite öğrencilerinde siber zorbalık/mağduriyet, depresyon ve anksiyete arasındaki ilişkinin incelenmesi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Haliç Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Demircan, Ü., Işık, M. & Gürhan, N. (2022). Üniversite öğrencilerinde sosyal medya bağımlılığı ve siber zorbalık. *Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 11(2), 596-609. <https://doi.org/10.37989/gumussagbil.889889>
- Demirtas, Ö., & Karaca, M. (2018). Siber mobbing: Kavramsal çerçeve, öncülleri ve sonuçları, *International Journal Entrepreneurship and Management Inquiries (Journal EMI) Dergisi*, 2(2), 19-34.
- Dilmaç, B. (2009). Psychological needs as a predictor of cyber bullying: A preliminary report on college students. *Educational Sciences: Theory and Practice*, 9(3), 1307-1325.
- Duman, N., & Bridge E., N., (2019). Siber Mağduriyet, *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 10(17), 1156-1178. DOI: 10.26466/opus.528679
- Eberhard, G. F., & Stock, C. (2012). *Konfliktmanagement: Von Streit bis Mobbing*. Haufe-Lexware.
- Ekinci, O., & Kayapalı Yıldırım, S. (2020). Kadınlarda siber mobbing düzeyinin incelenmesi: Erzurum Örneği. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 24(2), 749-777.
- Erbıçer, E.S. (2020). Siber zorbalık ve siber mağduriyetin sosyal uyuma ve bazı demografik değişkenlere göre incelenmesi. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* (49), 190-222. doi: 10.9779/paufd.559831
- Erdur-Baker, Ö. (2013). Görünümleri ve ilgili değişkenleriyle siber zorba ve siber kurbanlar. *1. Türkiye Çocuk ve Medya Kongresi Bildiriler Kitabı*, 277-290, Çocuk Vakfı Yayınları, İstanbul.

- Eroğlu, Y., & Güler, N. (2015). Koşullu öz-değer, riskli internet davranışları ve siber zorbalık/mağduriyet arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Sakarya University Journal of Education*, 5(3), 118-129. DOI: <http://dx.doi.org/10.19126/suje.56594>
- Gabler, H. (2013). Cyber-Mobbing in sozialen Netzwerken. *Philotec*. 1-23. <http://philotec.de/data/gabler-cyber-mobbing.pdf>
- Gönültaş, M. (2022). Cyber bullying and victimization among university students, *International Journal of Psychology and Educational Studies*, 9(2), 297-307, <https://dx.doi.org/10.52380/ijpes.2022.9.2.441>
- İğdeli, F. (2018). *Üniversite öğrencilerinin siber zorbalık, siber mağduriyet ve siber zorbalık duyarlılıklarının çeşitli değişkenler bağlamında incelenmesi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Eskişehir Anadolu Üniversitesi.
- Kayapalı Yıldırım, S., & Ekinci, O.(2019). Siber mobbing ölçeği geçerlilik ve güvenilirlik çalışması, *Mavi Atlas*, 7(2) 294-320. <https://doi.org/10.18795/gumusmaviatlas.627092>
- Kaygısız, E. G. (2019). Şiddetin e-hali: Siber zorbalık, *TİHEK Academic Journal*, *Şiddetin Önlenmesi Özel Sayısı*, (4-5), 161-174.
- Kestel, M., & Akbıyık, C. (2016). Siber zorbalığın öğrencilerin akademik sosyal ve duygusal durumları üzerindeki etkisinin incelenmesi. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 12(3), 844-859. <http://dx.doi.org/10.17860/mersinefd.282384>
- Kurutaş, M. (2017). *Siber zorbalık ve siber mağduriyet ile internet bağımlılığı ve çocukluk çağı travmaları arasındaki ilişki* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi.
- Küçükkaya, B., Süt, H. K., & Aslan, F. (2019). Hemşirelik öğrencilerinde siber zorbalık ve mağduriyet ile sosyal ağ kullanım amaçları arasındaki ilişki. *Online Journal of Technology Addiction and Cyberbullying*, 6(1), 31-53.
- Laftman, S.B, Modin, B., & Östberg, V. (2013). Cyberbullying and subjective health: a large-scale study of students in Stockholm, Sweeden. *Children and Youth Services Review*, 35(1), 112-119. <https://doi.org/10.1016/j.chilyouth.2012.10.020>
- Rodop, Ş., Yıldırım, S., Dikmen Yıldız P., & Gürtunca Hanif A. (2022). Üniversite öğrencilerinde siber zorbalık: başa çıkma stratejileri, değer yönelimleri ve akademik başarılarıyla ilişkileri. *Gençlik Araştırmaları Dergisi*, 10(26),97-111. <https://doi.org/10.52528/genclikarastirmalari.899396>
- Sampasa-Kanyinga, H., & Hamilton H. A. (2015). Use of Social Networking Sites and Risk of Cyberbullying Victimization: A Population-Level Study of Adolescents. *Cyberpsychol Behav Soc Netv*. 18(12) 704-710. <https://doi.org/10.1089/cyber.2015.0145>.
- Sarıer, Y. (2022). Türkiye’de öğrencilerin siber zorbalık ve siber mağduriyetinin demografik değişkenler açısından meta-analiz yöntemiyle incelenmesi. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 30(2), 283-296. doi: 10.24106/kefdergi.754228
- Souza, S. B., Veiga Simão, A. M., Ferreira, A. I., & Costa Ferreira, P. (2018). University students’ perceptions of campus climate, cyberbullying and cultural issues: implications for theory and practice. *Studies in Higher Education*, 43(11), 2072-2087, <https://doi.org/10.1080/03075079.2017.1307818>
- Sun, X., Chen, L., Wang, Y., & Li, Y. (2020). The link between childhood psychological maltreatment and cyberbullying perpetration attitudes among undergraduates: Testing the risk and protective factors. *PLoS One*, 15(9)e0236792., <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0236792>
- Tanrikulu, I., & Erdur-Baker, Ö. (2021). Psychometric properties of a Cyberbullying Inventory for university students. *British Journal of Guidance & Counselling*, 49(3), 494-507. <https://doi.org/10.1080/03069885.2020.1775174>
- Tutgun Ünal, A., & Deniz, L. (2016). ‘‘Üniversite öğrencilerinin sosyal medya bağımlılığının incelenmesi’’. *Route Educational and Social Science Journal*, 3(2), 155-181. Doi: 10.17121/ressjournal.488.106987747
- TÜİK (2022). Hane halkı bilişim teknolojileri kullanım araştırması, <https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=bilgi-teknolojileri-ve-bilgi-toplumu-102&dil=1>, erişim 4.10.2022
- Yaman E., Karakülah D.& Dilmaç B. (2013). İlköğretim ikinci kademe öğrencilerinin değerlerini yordayan iki önemli değişken: Siber zorbalık eğilimleri ve okul kültürü arasındaki ilişki, *Değerler Eğitimi Dergisi*, 11(26), 323-337.

Yazgılı, E., & Baykara, M. (2021). Siber zorbalık tespit yöntemleri potansiyel uygulama alanları ve zorluklar, *DÜMF Mühendislik Dergisi*, 12(1), 23-35, <https://doi.org/10.24012/dumf.859651>

Niğde ilinde kamu sektöründe görev yapan öğretmenlerin performans değerlendirme ölçütlerine ilişkin algıları *

Sorumlu Yazar/
Corresponding Author:

Burhan Biçer
Öğretmen
Niğde/Bor Onur Ekemen İlkokulu
b_bicer51@windowslive.com
0000-0002-3728-8293

Hava Tahtaloğlu
Dr. Öğr. Üyesi
Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi
htahtalioglu@gmail.com
0000-0003-4698-4650

Öz

Eğitim ve öğretim devlet gözetiminde sunulması gereken önemli kamu hizmetlerindedir. Bu hizmetin etkinliğini ve verimliliğini belirleyen beşerî unsurlardan biri öğretmenlerdir. Türkiye’de Millî Eğitim Bakanlığı (MEB) bünyesinde, öğretmenlerin performansını ölçebilmek için çeşitli kriterler geliştirilmiş ve zaman zaman pilot çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışma, bireysel performans değerlendirme kriterlerinin etkinliğine ilişkin öğretmen algılarını ölçmeyi amaçlamaktadır. Çalışmada MEB Teftiş Kurulu tarafından hazırlanan “Öğretmen Performans Değerlendirme Form”larından derlenerek oluşturulan anketler kullanılmıştır. Niğde’deki devlet okullarında görev yapan öğretmenlerden toplanan 361 anket formundan elde edilen veriler, betimsel istatistikler ve non-parametrik testlerle analiz edilmiştir. Elde edilen bulgular doğrultusunda performans değerlendirmesi, öğretmenler tarafından gerekli görülmüş ve çoklu değerlendirme sürecinde öz değerlendirmenin ve kurum içi değerlendirmenin (zümre öğretmenleri hariç) daha etkin olduğu kanaati ortaya çıkmıştır. Ayrıca performans değerlendirme kriterlerinin etkin performans ölçümü için yeterli olduğu algısı hâkimdir. Hipotez testleri sonucunda yaşa ve kurumda üstlenilen görevlere göre algı düzeylerine ilişkin farklılıklar dikkat çekmektedir.

Anahtar Kelimeler:
Performans Değerlendirme, Millî Eğitim Kurumlarında Performans Değerlendirme, Öğretmenlerin Performans Değerlendirme Kriterleri

JEL Kodları:
H11, H83, I28.

The perceptions of teachers working in the public sector in Niğde on performance evaluation criteria

Abstract

Education and training are among the important public services that should be provided under the supervision of the state. Teachers are a human factor determining this service's effectiveness and efficiency. Various criteria have been developed, and plot studies have been carried out to measure the performance of teachers working in the Ministry of National Education. This study aims to measure teacher perceptions regarding the effectiveness of individual performance evaluation criteria. In order to measure perceptions in the study, questionnaires compiled from the "Teacher Performance Evaluation Form" prepared by the Ministry Inspection Board were used. The data obtained from 361 questionnaires collected from teachers working in public schools in Niğde were analyzed with descriptive statistics and non-parametric tests. As a result, the teachers deemed performance evaluation necessary, and it was concluded that self-evaluation and in-house evaluation (except for group teachers) are more effective in the multiple evaluation process. In addition, there is a perception that performance evaluation criteria are sufficient for effective performance measurement. As a result of hypothesis tests, differences in perception levels according to age and duties are undertaken.

Keywords:
Performance Evaluation, Performance Evaluation in National Education Institutions, Teachers Performance Evaluation Criteria

JEL Codes:
H11, H83, I28.

* Bu çalışma, Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Anabilim Dalı’nda sorumlu yazar tarafından Dr. Öğr. Üyesi Hava Tahtaloğlu danışmanlığında tamamlanan “Millî Eğitim Bakanlığı Okullarından Performans Değerlendirme: Niğde İli Örneği” başlıklı yüksek lisans tezinden türetilmiştir.

Extended Summary

In parallel with the changes experienced in the administrative sense, the measurement and evaluation of the performance of the teachers employed in the Ministry of National Education in Turkey have come to the fore. Teachers have an important contribution to the superior quality of generations to come in a country. In addition to this situation in Turkey, the high share of teachers in public employment also increases the share in the quality of public service. Considering both situations, the performance evaluation of teachers is important.

Performance evaluation in Turkey's education sector came to the fore in the 1990s. The "Teacher Performance Evaluation Form" prepared by the Ministry of National Education Inspection Board draws attention to performance evaluation criteria, process, and evaluators, which are different from the classical audit system. Although these forms were applied in a narrow scope and for a short time, they could not be included in the system due to the negative reactions received. Although various regulations have been made on the subject in the following years, the desired result has not been reached yet. By removing the registry system used in evaluating public personnel and introducing an evaluation system, a different structure was desired to prevail. In the success evaluation system, the institutions are preferred to determine the success criteria. However, as in the other service areas of the public, success has not been achieved in the field of education and training. In addition to many factors to be listed in ensuring success in the subject, it is also necessary to examine how teachers look at performance evaluation processes and practices. Therefore, this study aims to measure the need for individual performance evaluation and to reveal the teachers' perceptions about the extent to which the criteria used are sufficient to maintain effective performance evaluation.

The study used questionnaires compiled from the "Teacher Performance Evaluation Form" prepared by the Ministry of National Education Inspection Board in 2005. Data were collected from teachers working in the public sector in Niğde. In the analysis of the data obtained from the questionnaire forms, descriptive statistics and non-parametric tests, Mann Whitney U test, and Kruskal Wallis H test were used. According to the findings, performance evaluation is considered necessary by the teachers. In addition, it was concluded that self-evaluation and in-house evaluation (except for branch teachers) are more effective in the multiple evaluation process. Moreover, there is a perception that performance evaluation criteria are sufficient for effective performance measurement. As a result of the hypothesis tests, differences in perception levels according to age and the duties undertaken in the institution attracted attention. The significant difference according to the variable of duty undertaken in the institution was caused by the high level of perception of the teachers who were not on the administrative staff. In both results, it can be shown that the public personnel system is not designed in accordance with the performance evaluation process. As a result, teachers' positive perceptions about the performance evaluation process create a positive impression about the re-applicability of the performance evaluation process in the Turkish National Education system. Limitations of the study; the limited power of representation of the universe due to being made in only one province due to the Covid-19 pandemic process. In line with the findings obtained in the study, it is recommended that teachers participate in the policy-making process (the most important factor) regarding performance evaluation in education and that arrangements are made to enable evaluator managers to believe in the necessity of performance evaluation. Expanding the scope in future studies to allow comparisons will provide more consistent results about the universe.

Giriş

Performans, amaçlı ve planlanmış bir etkinliğin sonucunda nicel ve/veya nitel olarak hedefe ulaşma seviyesidir. Performans yönetimi ise “yönetimin planlama ve denetim faaliyetlerinin daha geniş sınırlarda ve performans kavramındaki gelişmeler ışığında uygulanmasına yönelik bir yönetim anlayışıdır”. Performans yönetimi anlayışına göre kurumsal, birimsel ve “özellikle çalışanlar için bir performans ölçüm ve denetim sistemi oluşturup uygulamak” yönetimin üç temel görevi arasında yer almaktadır (DPT, 2000a, ss. 74-76).

Performans yönetimi anlayışının aşamalarından biri olan değerlendirme, “planlaması yapılan ve uygulanan performans değer ve ölçütlerine göre iş ve görevlerin gerçekleştirilip, gerçekleştirilmediğine bakılması”, ya da “söz konusu kaynakların performans anlayışı ve ilkelerine göre kullanılıp kullanılmadığının belirlenmesini sağlayan” bir süreçtir (Bilgin, 2007, s. 67). Başka bir ifadeyle performans değerlendirme kurumsal ve bireysel etkinliğin, verimliliğin ve tutumluluğun arttığı veya azaldığını göstermeye yarayan bir süreçtir (Özer, 1997, s. 68; Ekici, 2002, s. 141; Tunçer, 2013, s. 90; Engin, 2015, s. 79). Bireysel değerlendirmede başarının değerlendirilmesi olarak ifade edilen süreç “çalışanların belirli bir dönemde fiili başarı durumlarını ve geleceğe ilişkin gelişme potansiyellerini belirlemeye yönelik çalışmaları” kapsamaktadır (Tortop, vd. 2013, s. 280). Performans değerlendirme sürecinde; kriterlerin, standartların, değerlendirme periyotlarının, değerlendiricilerin kimler olacağına belirlenmesi, değerlendiricilerin eğitimi ile yönetici ve iş görenlere bilgi verilmesi aşamalarının titizlikle dizayn edilmesi (Ekici, 2002, s. 141; Tortop, vd. 2013, s. 284; Engin, 2015, s. 79), geri bildirim sisteminin iyi kurulması oldukça önemlidir (Bilgin, 2007, ss. 68-69). Çalışan personel ne kadar yetkin olursa olsun onlar için motive edici, adil ve hakkaniyetli bir performans değerlendirme sistemine ihtiyaç vardır (Tunçer, 2013, s. 88).

Tarihsel olarak 1980’lerde adından daha fazla söz edilse de, performans değerlendirmenin en yalın haline Taylor’un bilimsel yönetim yaklaşımında rastlanmaktadır (Özkal-Sayan ve Güneşer-Demirci, 2018, s. 670). 1950-1980’li yıllar arasında performans ölçüm araçlarının iyileştirilmesinin gerekliliği, 1980’li yılların başları itibariyle astların performansına ilişkin değerlendiricilerin izlenimlerinin ve yargılarının nasıl oluştuğu konuları gündeme gelmiştir (Arvey ve Murphy, 1998, p. 143). Kamu hizmetinin saygın bir meslek olduğu toplumlarda bile yaşanan her sorunun nedeninin bürokrasi olarak görülmesi, kamu personelinin bireysel başarılarının ölçülmesini gerekli kılmıştır (Ömürgönülşen, 2002, s. 101). Çağdaş yönetim yaklaşımıyla kamuda çalışanların performans izlenimlerinde iş başarımları kriteri, geleneksel anlayıştaki değerlendirmede etkin olan diğer kriterlerin önüne geçmiştir (Bilgin, 2007, s. 60). Özellikle 1990’lı yıllarda kamu yönetiminde devletin ne yaptığından ziyade neleri nasıl yaptığının önem kazanması, denetim anlayışının sorgulanmasına neden olmuştur. Böylece kamuda verimlilik, etkililik ve tutarlılık kavramları öne çıkmıştır. Kurum ve personel başarısının ölçülmesinde performansın değerlendirilmesine yönelik yönetsel teknikler gündeme gelmiştir (Övgün, Özkal-Sayan ve Zengin, 2018, s. 75). Kamuda performans kriterlerinin (ekonomiklik, verimlilik ve etkililik) test edilmesi “politik bir talep” olarak görülse de performans değerlendirmenin kamuda uygulanamayacağı anlamını taşımamaktadır; kamusal alanda da çeşitli uygulamalar ve örneklerle kabul görmeye başlamıştır (Ömürgönülşen, 2002, s. 122). Türkiye’de 1989 yılındaki programlarda başta performans yönetiminin getirilmesi çabaları akabinde ise geçmişteki değerlendirme sistemleri gözden geçirilerek, personelin performansının ölçülmesinde nesnel ve açık standartların geliştirilmesi önem kazanmıştır. Konuya ilişkin 2003 yılında çeşitli yasal ve idari düzenlemeler yapılmaya başlansa da büyük bir çoğunluğunun taslak halinde kalmasından dolayı sınırlı hizmet alanlarında uygulama örneklerine rastlanmaktadır. 2011 yılında sicil sisteminin kaldırılmasıyla kurumlarda personelin başarı ve verimliliğinin ölçülebilmesini hedefleyen yeni düzenlemelere ihtiyaç duyulmaktadır (Tortop, vd. 2013, s. 286; Özkal-Sayan ve Güneşer-Demirci, 2018, s. 682-683). Çünkü Türkiye’deki kamu sektöründe işletmeciler mantığıyla kurgulanan performans değerlendirme sisteminin kurulması ve uygulanması oldukça zordur (Özkal-Sayan ve Güneşer-Demirci, 2018, s. 696). Özellikle personel sisteminde performans değerlendirmeyi olanaklı kılabacak ve değerlendirme sonucunda nasıl bir yol çizileceğini ana hatlarıyla ifade edecek bir dizi normatif düzenlemeye ihtiyaç duyulmaktadır (Tahtalıoğlu, 2022).

Türkiye’de performans yönetimi ve değerlendirmesi anlayışının etkilediği hizmet alanlarından biri eğitim sektörüdür. Özellikle 2000’li yıllarda eğitimde merkezi örgüt tarafından gerçekleştirilen teftiş ve denetim sistemi sorgulanmaya başlanmış ve performans değerlendirme sistemine ilişkin çeşitli düzenlemeler gündeme gelmiştir. Bu düzenlemeler ışığında eğitim sektöründe örnek/pilot uygulamalara rastlansa da performans değerlendirme sürecinin sürekliliği hâlâ sağlan(a)mamıştır. Öğretmenler eğitim sektöründe uygulanacak politikaların başarıya ulaşmasında yadsınamaz aktörler arasındadır. Bundan dolayı öğretmenlerin performans değerlendirme süreci ve uygulamaları hakkındaki görüşleri oldukça önemlidir. Çalışmada da bu gerekçeden yola çıkılarak performans kriterlerinin değerlendirme sürecindeki etkinliği hakkında Niğde ilinde devlet okullarında görevli olan öğretmenlerin algılarının ölçülmesi hedeflenmektedir. Öncelikle Türkiye’de MEB bünyesindeki teftiş ve denetim sisteminden performans değerlendirme sürecine geçiş aşaması hakkında kısaca bilgi verilmektedir. Akabinde konuyu ele alan literatürden çeşitli örnekler bakılmaktadır. Yöntem kısmında ise araştırmanın amacı, önemi, sınırlılığı, kapsamı, veri toplama aracı ve süreci hakkında bilgiler sunulmaktadır. Araştırmada kullanılan ölçek doğrultusunda elde edilen veriler tablolar eşliğinde yorumlanmaktadır. Çalışmanın sonunda MEB’deki performans

değerlendirme süreci, literatürdeki diğer çalışmalar ve alan araştırmasıyla elde edilen bilgiler harmanlanmakta ve çeşitli öneriler sunulmaktadır.

1. Millî Eğitim Bakanlığı'nda Denetimden Performans Değerlendirme Sürecine Geçiş

Eğitim sistemleri kamunun önemli düzeyde hizmet sunduğu alanlardan birisidir. Devletler eğitim sistemine yaptıkları yatırımın olumlu şekilde geri dönmesini ister. Eğitim faaliyetlerinin amaca uygun biçimde yapılması denetim ve değerlendirme sisteminin düzenli işlemesine bağlıdır (Boxley, 2003, p. 69). Sistemin düzenli işlemesinde; amaç ve hedeflerin personel tarafından iyice anlaşılması ve kavranmasıyla tüm paydaşların uyum içinde ulaşacakları hedeflere odaklanması ve sistemin değişen şartlara adapte olması önemlidir (Keskinkılıç, 2011, ss. 111-119).

Türkiye'de eğitim sektöründe uzun yıllar boyunca Osmanlıdan miras kalan klasik denetim (kontrol ve teftiş) sistemi uygulanmıştır¹. Eğitimde denetimin yeri ve önemi; 1911 MEB Örgüt Yönetmeliği, 1913 Geçici İlköğretim Yasası ve 1914 İlköğretim Müfettişlerinin Görevlerine İlişkin Yönetmelik gibi çeşitli düzenlemelerle korunmuştur (Aydın, 2014, s. 236). 1924 yılı ve 430 sayılı Tevhid-i Tedrisat Kanunu'yla Türkiye'deki tüm eğitim kurumları Maarif Vekaleti'ne (MEB) bağlanmıştır. Türkiye'de eğitimin temel kanunu kabul edilen, kendinden sonra çıkan yasalara esas teşkil eden 430 sayılı Kanunla denetim tamamen devletin kontrolüne alınmıştır (Taymaz, 2005, s. 19). Uzun aradan sonra 14.06.1973 tarih ve 1739 sayılı Millî Eğitim Temel Kanunu'na göre de, eğitim ve öğretim hizmetinin devlet adına yürütülmesinden, gözetim ve denetiminden MEB sorumlu tutulmuştur. Eğitim sistemindeki denetim faaliyeti; merkez teşkilat yapılanmasındaki MEB Teftiş Kurulunda bulunan ve direk bakana bağlı görev yapan "bakanlık müfettişleri" ile taşrada valiliklere bağlı ve İl Millî Eğitim Müdürlüğü emrinde bulunan "maarif müfettişleri" tarafından yerine getirilmiştir (Gökçe, 1994, s. 74).

20. yüzyılın son çeyreğinde kamu sektöründe adından sıklıkla bahsedilen performans ölçütleriyle verimliliğin, etkililiğin ve tutumluluğun ölçülmesi anlayışı, Türkiye'de 2003 yılında sağlık sektöründen (Övgün, Özkal-Sayan ve Zengin, 2018, s. 82) sonra eğitim sektöründe de gündeme taşınmıştır (Öner, 2019, s. 29). Eğitim-öğretimde performans denetiminin kullanılması yönetim sürecinin sistemli ve düzenli şekilde işlemesini sağlar. Bu süreçte denetlenen ve denetim yapan başta olmak üzere pek çok paydaş performans değerlendirmede rol alır (Aydın, 2008, s. 162). Eğitim alanındaki performans denetimi ve değerlendirmesi sürecinin hissedilmesi aslında 1990'lı yıllara denk düşmektedir. 1990 yılındaki MEB İlköğretim Müfettişleri Kurulu Yönetmeliği müfettişlerin statülerine yönelik değişiklikler getirirken, çalışma alanı ve görevlerine dair yeniliklere de odaklanmaktadır (Aydın, 2014, s. 230). MEB'de performans denetimi konusunda dikkat çeken bir diğer düzenleme 1993 yılında yayımlanan Teftiş Kurulu Yönetmeliğidir (Öner, 2019, s. 29).

Türk eğitim sisteminde performans değerlendirmenin gerekliliğine ve uygulanmasına ilişkin planlı döneme bakıldığında ilk olarak Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda² (2001-2005) "eğitim kurumlarının başarı denetimi için toplam kalite yönetimini de dikkate alan, performans ölçümüne dayalı bir modelin geliştirileceği ve bölgeler arası dengesizliklerin giderileceği" ifadesine rastlanmaktadır. MEB bünyesinde ise kalkınma planlarıyla ivme kazanan performans denetimi ve değerlendirmesinde; MEB Eğitimi Araştırma ve Geliştirme Dairesi Başkanlığı (MEB EARGED, 2001) tarafından yapılan Öğretmenlerin Performans Denetim Modeli ve Sicil Raporları adlı bir çalışma dikkat çekmektedir. Bilimsel ölçüt ve yöntemlerle geliştirilen çalışmayla ilköğretim okullarında görev yapan öğretmenlerin performanslarının değerlendirilmesini sağlayacak bir model geliştirilmeye çalışılmıştır. Raporların sonrasında "Okulda Performans Yönetimi Modeli" taslağı yayınlanmış, MEB tarafından performans denetimi için çoklu veri kaynağına dayalı "Okulda Performans Denetim Modeli" geliştirilmiştir (Altun ve Memişoğlu, 2008, s. 13). Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda bahsedilen ve hedeflenen performans denetim sistemi hakkında MEB'de yapılan çeşitli çalışmalar sonunda, MEB Teftiş Kurulu tarafından 2005 yılında hazırlanan "İlköğretimde Denetim ve Performans Değerlendirme Esasları" kapsamında "Öğretmen Performans Değerlendirme Formları"nda performans değerlendirmek için on temel kriter belirlenmiştir.

Dokuzuncu Kalkınma Planı'nda³ (2007-2013) Eğitim Sisteminin Geliştirilmesi başlığında "kaliteli eğitim imkânlarının yaygınlaştırılması amacıyla eğitim kurumlarında kalite güvence sisteminin kurulacağı, kalite standartları belirlenerek yaygınlaştırılacağı, eğitim kurumlarının yetkileri ve kurumsal kapasitelerinin artırılacağı, performans ölçümüne dayalı bir model geliştirileceği" konuları üzerinde durulmuştur. Onuncu Kalkınma Planı'nda⁴ (2014-2018) Planın Hedefleri ve Politikaları başlığında performansa odaklanan iki madde dikkat

¹ Bkz. Kodaman, 1991; Taymaz, 2005; Bozan, 2017.

² DPT (2000b). Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005). https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2022/07/Uzun_Vadeli_Strateji_ve_Sekizinci_Bes_Yillik_Kalkinma_Plani-2001-2005.pdf.

³ DPT (2006). Dokuzuncu Kalkınma Planı (2007-2013). https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2022/07/Dokuzuncu_Kalkinma_Plani-2007-2013.pdf.

⁴ T.C. Kalkınma Bakanlığı (2013) Onuncu Kalkınma Planı (2014-2018). https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2022/08/Onuncu_Kalkinma_Plani-2014-2018.pdf.

çekmektedir. Bunlardan ilki; “eğitim sisteminin performansının değerlendirilmesine imkân tanıyacak şekilde öğrenci kazanımlarının izlenebilmesini teminen, sınıf temelli başarı düzeylerinin, yeterliliklerinin ve standartlarının belirleneceği, ulusal düzeyde çoklu denetim ve denetleme mekanizmasının geliştirileceği”, ikincisi; öğretmenlik mesleğinin daha cazip hale getirileceği; öğretmen yetiştiren fakültelerle okullar arasındaki etkileşimin güçlendirileceği; öğretmen yetiştirme ve geliştirme sisteminin, öğretmen ve öğrenci yeterliliklerini esas alan, kişisel ve mesleki gelişimi sürekli teşvik eden, kariyer gelişiminin ve performansa dayanan bir yapının düzenleneceği şeklindedir. MEB bu Plan döneminde denetim kriterleri ve denetimi yapacak kişileri yeniden belirlemiş ve pilot uygulamalara başlamıştır. 17.04.2015 tarih ve 29329 sayılı Resmî Gazete’de yayımlanan formda, on tema (ölçüt) ve her temaya ait beş alt madde, toplam elli alt maddeden oluşturulan ölçütlere yer verilmiştir. 2016 yılında ilgili mevzuata dayanarak iki yazı yayımlayan MEB, 30.06.2016 tarihine kadar MEB Bilişim Sistemleri (MEBBİS) modülü üzerinden öğretmenlerin okul müdürü tarafından değerlendirilmesi gerektiğini belirtmiştir (Bozan ve Ekinçi, 2019). Oluşturulan ölçek branş, kademe, okul türü gibi değişken farkı gözetilmeden tüm öğretmenlere uygulanmıştır. Okul müdürlerince gerçekleştirilen değerlendirmelerin sonuçları öğretmenlere MEBBİS sistemi üzerinden açıklanmış, ancak denetim sonuçları herhangi bir amaç (ödül, ceza, vb.) için kullanılmamıştır (Bozan, 2017, s. 43). 2017-2018 eğitim-öğretim yılı itibarıyla okul müdürünün öğretmenleri denetlemesinden de vazgeçilmiş, öğretmenlerin performanslarının 360 derece denetleme yöntemiyle yapılacağı MEB tarafından açıklanmıştır. Fakat sivil toplum kuruluşları ve diğer paydaşlardan gelen tepkilerle uygulama takvimi ileri bir tarihe ötelenmiştir (Öner, 2019, s. 29).

Mevcut sistemlerle istenilen verimliliğin alınmaması sonucunda; Ulusal Öğretmen Strateji Çalıştayında görüşülen konular kapsamında 2017 yılında MEB Öğretmen Yetiştirme ve Geliştirme Genel Müdürlüğü tarafından öğretmen yetiştirme ve geliştirme sürecine esas teşkil eden ve 2017 – 2023 yılları arasında gerçekleştirilecek faaliyetleri içeren “Öğretmen Strateji Belgesi” yayımlanmıştır. Bu Belge çok geniş katılımcı çevrenin görüşü ve önerileri doğrultusunda ortaya çıkmıştır. Belgede; (1) yüksek nitelikli, iyi yetişmiş ve mesleğe uygun bireylerin öğretmen olarak istihdamını sağlamak, (2) öğretmenlerin kişisel ve mesleki gelişimini sürekli kılmak, (3) öğretmenlik mesleğine yönelik algıyı iyileştirmek ve mesleğin statüsünü güçlendirmek olmak üzere üç amaca ve bu amaçların altında çeşitli hedeflere yer verilmektedir. Özellikle ikinci amacı yerine getirmek adına “öğretmenlerin gelişim ihtiyacını tespit için periyodik olarak performans değerlendirme sistemini hayata geçirmek ve adaylık sürecinden itibaren öğretmenlerin kişisel ve mesleki gelişim faaliyetlerinin niteliğini arttırmak” hedeflenmektedir. Belgede öğretmenlerin mesleki gelişimine sürekli dinamizm katarak, öğretmen rolü algısında köklü değişimler yaşanması, kuşkusuz çoklu veri kaynağına dayanan performans değerlendirme sisteminin hayata geçirilmesiyle mümkün olacağı ifade edilmektedir. 2017 – 2023 Öğretmen Strateji Belgesi’nde bahsi geçen çoklu veri kaynağı olarak öz değerlendirimin yanı sıra okul müdürü, meslektaş, öğrenci ve veli gibi öğretmene en doğru ve objektif geri bildirim sağlayabilecek kimselerin değerlendirmeye katılmasından bahsedilmektedir.

Son olarak On Birinci Kalkınma Planı’nda⁶ (2019 – 2023) eğitimin amaçlarının dile getirildiği ilgili maddelerde performans ifadesi aleni şekilde kullanılmamıştır. Ancak “öğretmenlerin ve okul yöneticilerinin motivasyonları ve mesleki gelişimleri artırılacak ve öğretmenlik mesleğinin toplumsal statüsü güçlendirilecek”, “tüm paydaşların eğitim süreçlerine aktif katılımının sağlandığı okul gelişim modeli oluşturulacağı” ifadelerine yer verilmektedir. Kalkınma Planlarıyla eğitim unsurlarında kalitenin ve etkinliğin artırılması, yerel farklılıkların sıfırlanması, etkili bir denetim sisteminin oluşturulması amaçlanmıştır. Öğretmen yetiştiren kurumlar ile eğitim kurumları arasında diyalogu sağlamlaştırmak, eğitim paydaşlarının yetiştirilmesine öncelik vermek gibi amaçlar da her zaman gündemde olmuştur (Bozan ve Ekinçi, 2019, s. 144). Eğitim sisteminde daha önceden adından söz edilen ve 11.04.2023 tarihinde güncellenerek yayımlanan MEB Teftiş Kurulu Yönetmeliği⁷ müfettiş ve müfettiş yardımcılığı kadrolarının faaliyetleri ve raporlama başlığı altında denetim ve değerlendirme sistemleri hakkında bilgiler tekrar yinelenmiştir.

2. Literatür Taraması

Eğitim camiasında performans değerlendirme sürecinin etkin şekilde işleyebilmesinde beşerî aktörlerin değerlendirme sürecini ve kriterlerini özümsemesi oldukça önemlidir. Bu gerekçeyle literatürde Türkiye’deki eğitim camiasında performans değerlendirmeye ilişkin görüşleri nicel ve nitel yöntemler kullanarak ele alan birçok eser dikkat çekmektedir. Bu eserlerden bazıları aşağıdaki Tablo 1’de derlenmiştir.

⁵ MEB Öğretmen Strateji Belgesi (2017-2023).

https://oygm.meb.gov.tr/meb_ays_dosyalar/2017_07/26174415_Strateji_Belgesi_RG-Ylan_26.07.2017.pdf.

⁶ T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı (2019). On Birinci Kalkınma Planı (2019-2023).

https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2022/07/On_Birinci_Kalkinma_Planı-2019-2023.pdf.

⁷ MEB Teftiş Kurulu Yönetmeliği (2023). 11.04.2023 tarih ve 31765 sayılı Resmî Gazete,

<https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2023/04/20230411-1.htm>.

Tablo 1. MEB’de Performans Değerlendirme Sürecine İlişin Görüşleri Ele Alan Literatürdeki Çalışmalardan Örnekler

Yazar ve Yazarlar	Katılımcıların Algılarına Yönelik Bulgular
Akşit (2006)	Öğretmenler, performans değerlendirmenin amacı ve uygulanması konusunda endişelidir. Değerlendirme sürecine güvenmemekle birlikte dönem itibarıyla müfettişler tarafından yapılan değerlendirmenin objektifliğine de güvenmemektedirler. Ayrıca değerlendirme sonucunda başarı ya da başarısızlığın belli olmaması sorunlarına da dikkat çekmişlerdir.
Tonbul (2009)	Öğretmen, okul yöneticisi ve müfettişlerin yarısı, performans değerlendirme sürecine olumlu yaklaşmakta önemli bir çoğunluk ise konu hakkında bilgisinin olmadığını beyan etmektedir. Yine performans değerlendirmenin öğretmeni mesleki yönden geliştireceği ancak kurumsal iklimi olumsuz yönde etkileyeceği görüşü hâkimdir. MEB tarafından geliştirilen “Performans Değerlendirme Modeli”nin uygulanması konusunda ise öğretmenler, yönetici ve deneticilere göre daha olumsuz görüş bildirmiştir. Ayrıca değerlendiricilerin kimlerden oluşması gerektiğine ilişkin katılımcılar ortak yargıya varamamıştır.
Gündüz ve Tangut (2014)	Öğretmenler performans kriterlerinden haberdar olmakla birlikte, değerlendirme sisteminin teftiş esasına göre yapılmasının sürecin farkındalığına sahip olmayan veli ve öğrenciler tarafından yapılmasından daha faydalı olacağı görüşündedir. Ayrıca özdeğerlendirmeye fırsat verilmesinin gerekliliği ile bireyin performansını etkileyen sistem sorunlarının tespit edilmesi gerektiği sonucuna ulaşılmıştır.
Dilbaz-Sayın ve Arslan (2017)	Öğretmenin performansını değerlendirme sürecinde yer alması gereken çoklu veri kaynaklarına ilişkin öğretmen ve yönetici görüşlerinin tespit edilmeye çalışıldığı eserde “Öğretmen Performans Değerlendirme Ölçeği” geliştirilmiştir. Elde edilen bulgular doğrultusunda öğretmenlerin değerlendirilmesinde çoklu veri oluşturulması yönünde ilk sırada “öz değerlendirme+öğrenci+okul idaresi” üçlüsü yer almıştır.
Çelikten ve Özkan (2018)	Nitel olarak tasarlanan bu çalışmada öğretmenler, performans değerlendirme sistemlerine karşı olumsuz görüş beyan etmekte, veliler ve öğrencilerin bu süreçte objektiflikten uzak ve değerlendirme için gereken yeterlilikten yoksun olacağı kanısındadır.
Koçak ve Arslan (2018)	Nitel olarak tasarlanan bu çalışmada öğretmenler, okul müdürlerince yapılan performans değerlendirmenin amacına ulaşamadığı görüşündedir. Ayrıca değerlendirme süresinin sınırlılığı, kriterlerin somut olmaması, değerlendirme sonrası geribildirim mekanizmasının işletilememesi, değerlendirmenin ikili ilişkilerden dolayı objektiflikten uzak olması, adil olmaması ile tek bir kişiye bırakılmasına yönelik sorunlardan bahsetmişlerdir.
Konan ve Yılmaz (2018)	Karma yöntem kullanılan çalışmada; nicel veriler ışığında öğretmenler, performanslarının değerlendirilmesinde okul müdürleri tarafından kullanılan ölçütleri yeterli bulmaktadır. Nitel verilere bakıldığında ise öğretmenler performans değerlendirmeye olumlu bakmamaktadır. Ayrıca öğretmenler arasında okul müdürlerinin değerlendirmelerde objektif davranmadığı ve bu konuda denetlenmedikleri görüşü hâkimdir.
Çimen, Bektaş ve Yücel (2019)	Okul müdürleri, kurum dışı değerlendirmelere nazaran kurum içi yapılan değerlendirmelerin olumlu sonuçlar doğuracağı kanaatindedir. Okul müdürleri sistemin geliştirilmeye ihtiyacı olduğunu kabul etmekle birlikte kendileri tarafından yapılan değerlendirmelerin sürece yayılacağından dolayı sonuca odaklanan dış değerlendirmelere oranla daha olumlu sonuçlanacağı kanaatindedir.
Boydak-Özan ve Karagözoğlu (2020)	Öğretmenler, MEB Öğretmen Performans Değerlendirme ve Aday Öğretmenlik İş ve İşlemleri Yönetmeliği Taslağında dile getirilen performans sisteminin uygulanması durumunda adaletsizliklerin oluşabileceği, ayrıca sistemin baskı ve istismar aracı olarak kullanılabilirliği konularında endişe duymaktadır. Performans değerlendirmenin gerekliliğini savunan (yarıdan az) katılımcılar ise gelişimin sağlanacağı, gizli yeteneklerin keşfedileceği ve kişinin kendi performansını izleyebileceği bir sistemle değerlendirilmenin yapılması taraftarıdır.
Karabatak ve Şengür (2020)	Öğretmenler, MEB Öğretmen Performans Değerlendirme ve Aday Öğretmenlik İş ve İşlemleri Yönetmeliği Taslağında dile getirilen performans sisteminin uygulanması durumunda, öğretmen ve öğrenci arasındaki ilişkinin zedeleneceği, öğretmenlerin mesleki prestijini kaybedecekleri, uygulamada aksaklık ve haksızlıkların olacağı kanaatindedir.
Çetin ve Duman (2022)	Öğretmenler, performans değerlendirme konusunda önemli gelişmeler sağlandığı, ancak henüz amacına ulaşmadığı, çeşitli sorunların da varlık göstermeye devam ettiği görüşündedir. Ayrıca süreç odaklı değerlendirilmenin bulunmaması, değerlendirmede somut kriterlerin olmaması ve geri bildirim mekanizmasının zayıflığı konularında rahatsızlık duymaktadır.

3. Yöntem

Çalışmada nicel veri toplama yöntemlerinden anket tekniği kullanılmıştır. Niğde ilinde MEB bünyesinde görev yapan öğretmenlerin performans değerlendirme kriterlerinin etkinliğine ilişkin algı düzeyleri SPSS 22.0 (Statistical Package for the Social Sciences) programı kullanılarak analiz edilmiş ve çalışma için geliştirilen hipotezler sınanmıştır.

3.1. Araştırmanın Amacı, Önemi ve Sınırlılıkları

Kamunun hizmet sunduğu alanlardan birisi olan eğitimde belirlenen amaçların yerine getirilmesi, bu amaçlar doğrultusunda girdilerin ve çıktılarının değerlendirilmesi kaçınılmazdır. Eğitim alanında kamu hizmetinin üretim merkezi okul ve paydaşlardır (Kılıç, 2006, s. 190). Okul fiziki imkânlarıyla ön plana çıkarken paydaşlar beşerî değerlerden oluşmaktadır. Bu beşerî değerlerden biri öğretmenlerdir. Altun'un (2014, s. 7) da ifade ettiği üzere öğretmene yapılan yatırım geleceğe yapılan yatırımdır. Öğretmene hangi alanda yatırım yapılacağı ise onların ihtiyaçlarının ve eksikliklerinin değerlendirilmesiyle ilişkilidir. Bu yüzden çalışmada; MEB kurumlarında bireysel performans değerlendirme kriterlerinin etkinliğine ilişkin öğretmen algılarının ölçülmesi amaçlanmıştır. Ayrıca çalışmada performans değerlendirmenin gerekliliği ile değerlendiricilerin kimlerden oluşması gerektiği üzerinde durulmuştur. Böylece öğretmenlerin bu konular hakkındaki görüşlerini/algılarını ölçeceğinden, eğitim camiasında performans değerlendirmeye ilişkin kamu politikalarına ve literatürdeki önceki çalışmalarda olduğu gibi kendinden sonraki diğer çalışmalara yol gösterici olması açısından önemlidir.

Türkiye'de eğitim-öğretim hizmeti geniş teşkilat yapısıyla kapsamlı şekilde kamusal alanda varlık göstermektedir. MEB bünyesinde devlet okullarında istihdam edilen öğretmen sayısı Haziran 2022 verilerine göre 1.112.305'tir⁸. Araştırmada birkaç ili içine alan bölgesel bir çalışma yapılması öngörülmüştür. Ancak hem maddi imkânsızlıklar hem de dünya gündemini derinden sarsan ve etkileyen Covid-19 pandemisi sürecine denk gelmesinden dolayı tek bir ilin (Niğde'nin) seçilmesine karar verilmiştir. Bu yüzden çalışma sonuçlarının MEB bünyesinde istihdam edilen öğretmenlerin genelini temsil etme gücü zayıflamıştır.

3.2. Evren ve Örneklem

Çalışmada evren 2020 – 2021 Eğitim-Öğretim yılında Niğde ilinde MEB'e bağlı resmi ilkököl, ortaokul, lise ve diğer eğitim kurumlarında görev yapan 5225 öğretmenden oluşmaktadır. Evrenin tamamına gönderilen anketlerden çalışmada kullanılabilir nitelikte alınan geri dönüş 361'dir. Evrenin tam sayısı bilindiğinden %5 hata payı ile %95 güven aralığında hesaplanan asgari örneklem sayısı 358 olmasından dolayı elde edilen anket sayısı (361) evreni temsil açısından yeterlidir.

3.3. Veri Toplama Aracı

Araştırmanın veri toplama aracı literatür taraması sonucunda iki bölüm olarak tasarlanmıştır. İlk bölümde katılımcıların demografik özelliklerini tespit etmeye yönelik yedi ifadeyle performans değerlendirmesine ilişkin (5'li Likert kapsamında değerlendirilemeyeceği ön görülen) dört ifade⁹ yer almaktadır.

Nicel veri setinin ikinci bölümünde ise MEB Teftiş Kurulu tarafından hazırlanan "İlköğretimde Denetim ve Performans Değerlendirme Esasları" kapsamında "Öğretmen Performans Değerlendirme Form"larından yola çıkılarak derlenen yeni performans değerlendirme kriterleri yer almaktadır. Çoklu değerlendirmeyi tercih eden bu form setlerinde, özellikle ortak olan ifadeler çalışmanın anket formu oluşturulurken dikkate alınmıştır. Bu ifadelerin ölçeklendirilmesi adına yazım ve dilbilgisi kurallarına uygunluğu bakımından alanda uzman kişilerin görüşüne başvurulmuş ve yapılan öneriler doğrultusunda maddeler üzerinde gerekli düzeltmeler yapılmıştır. Bir sonraki aşamada ise taslak ölçek formu, kapsam geçerliği için konuyla ilgili görüş ve önerilerini almak üzere alandaki üç uzmanın incelemesine sunulmuştur. Uzmanlardan alınan olumlu görüşler doğrultusunda 38 maddeden oluşan ölçek tasarlanmıştır. Çalışmada kullanılması öngörülen bu ölçek için gerekli etik kurul kararı ve örneklem olarak seçilen eğitim birimlerinde çalışmanın yürütülebilmesi için MEB'den gerekli izinler alınmıştır.

3.4. Verilerinin Analizi

Nicel ölçme aracı anketleriyle elde edilen veriler, bilgisayar ortamında SPSS 22.0 paket programıyla analiz edilmiştir. Verilerin analizi yapılırken betimsel istatistiklerden frekans (f), yüzde (%), aritmetik ortalama (X), standart sapma (SS), güvenilirlik analizi, normallik testi sonuçlarına bakılmıştır. Elde edilen veriler 5'li Likert¹⁰ ölçeğine göre aritmetik ortalamaları alınarak yorumlanmıştır. Hipotezlerin sınanması adına çalışmada non-parametrik testlerden Mann Whitney U testi ve Kruskal Wallis H testi¹¹ kullanılmıştır.

⁸ Öğretmenlerin toplam istihdamdaki oranı anlayabilmek için ek bilgi: 2022 Haziran verileri doğrultusunda kamuda 4.989.413 (kadrolu 3.028.432, sözleşmeli 568.368, sürekli işçi 1.225.051, geçici işçi 59.672 ve diğer 107.890) personel istihdam edilmektedir. SBB (2022). Kamu Sektörü İstihdam Sayıları. <https://www.sbb.gov.tr/kamu-istihdami/>

⁹ Sizce mesleki performansınızın denetlenmesi gerekli midir?

Sizce mesleki performansınızın denetlenmesi hangi sıklıkla olmalıdır?

Sizce mesleki performansınızın denetlenmesi, kurumunuzun başarısında etkili midir?

Sizce mesleki performansınızın denetlenmesi kim tarafından yapılmalıdır?

¹⁰ Dereceleme maddeleri, (1) Kesinlikle Katılmıyorum, (2) Katılmıyorum, (3) Kararsızım, (4) Katılıyorum, (5) Kesinlikle Katılıyorum seçeneklerinden oluşturulmuştur.

¹¹ Bu metotların tercihinde normal dağılım, homojenlik, bağımsızlık, eklenebilirlik gibi ön şartları yerine getirme zorunluluğu yoktur (Genç ve Soysal, 2018).

4. Bulgular

Araştırmanın veri toplama aracının çeşitli bölümlerden oluşması dolayısıyla bu başlık altında öncelikle demografik bulgular ve 5'li Likert'le ölçülmesi uygun görülmeyen performans değerlendirmeye ilişkin betimsel ifadeler, akabinde 38 maddeden oluşan ölçeğin analiz edilmesi sonucunda elde edilen veriler tablolaştırılarak yorumlanmıştır.

4.1. Demografik Bulgular

Tablo 2'ye göre katılımcıların; %41'i kadın, %59'u erkektir. Yaş grubuna göre dağılımları; 25 yaş ve altı %3,3, 26-35 yaş arası %31,6, 36-45 yaş arası %37,4, 46-55 yaş arası %22,2, 56 yaş ve üzeri %5,5 şeklindedir. Eğitim durumuna göre; %77,3'ünün lisans, %20,5'inin yüksek lisans, %0,8'inin doktora, %1,4'ünün diğer derecelerden¹² mezun şeklinde dağılmıştır. Mesleki kıdem yılı dağılımların %12,5'inin 1-5 yıl, %20,2'sinin 6-10 yıl, %21,1'inin 11-15 yıl, %18,6'sının 16-20 yıl, %27,7'sinin 21 yıl ve üzeri olduğu görülmektedir. Katılımcıların çalışmakta olduğu kurumdaki mesleki kıdemleri; %53,7'sinin 1-5 yıl, %24,4'ünün 6-10 yıl, %11,9'unun 11-15 yıl, %3,3'ünün 16-20 yıl, %6,6'sının 21 yıl ve üzeridir.

Tablo 2. Araştırmanın Demografik Bulguları

	Değişkenler	Frekans	Yüzde
Cinsiyet	Kadın	148	41,0
	Erkek	213	59,0
Yaş	25 yaş ve altı	12	3,3
	26-35 yaş arası	114	31,6
	36-45 yaş arası	135	37,4
	46-55 yaş arası	80	22,2
	56 yaş ve üzeri	20	5,5
Eğitim Durumu	Lisans	279	77,3
	Yüksek lisans	74	20,5
	Doktora	3	,8
	Diğer	5	1,4
Mesleki Kıdem	1-5 yıl	45	12,5
	6-10 yıl	73	20,2
	11-15 yıl	76	21,1
	16-20 yıl	67	18,6
	21 yıl ve üzeri	100	27,7
Çalışmakta Olduğunuz Kurumdaki Mesleki Kıdeminiz	1-5 yıl	194	53,7
	6-10 yıl	88	24,4
	11-15 yıl	43	11,9
	16-20 yıl	12	3,3
Görev Yaptığınız Okul Türü	21 yıl ve üzeri	24	6,6
	Anaokulu	23	6,4
	İlköğretim	239	66,2
	Ortaöğretim	82	22,7
Kurumdaki Göreviniz	Diğer	17	4,7
	Öğretmen	205	56,8
	Müdür yardımcısı	52	14,4
	Müdür	104	28,8

Katılımcıların %6,4'ü anaokullarında, %66,2'sinin ilköğretimde, %22,7'sinin ortaöğretimde, %4,7'sinin diğer kurumlarda¹³ görev yapmaktadır. Katılımcılar; %56,8'i öğretmen, %14,4'ü müdür yardımcısı ve %28,8'i ise okul müdürü şeklinde dağılmıştır. Katılımcılara kurumdaki görevlerinin ne olduğuna ilişkin yöneltilen ifadeyle idari görevde olup olmadıkları tespit edilmeye çalışılmıştır. Tabloda elde edilen bulgular doğrultusunda katılımcıların çoğunlukla; erkek, 36-45 yaş aralığında, lisans mezunu, mesleki kıdemlerinin 6-20 yıl arasında ve 1-5 yıl aynı kurumda çalışanlardan olduğu, ilköğretim okullarında görev yaptıkları, yarıdan fazlasının idari görevlerinin olmadığı görülür.

4.2. Eğitimde Performans Değerlendirmeye İlişkilendirilen Bulgular

Tablo 3'te katılımcıların %71,7'si mesleki performanslarının değerlendirilmesi konusunda olumlu fikir beyan ederken, %28,3'lük kesim ise böyle bir değerlendirmenin yapılmaması gerektiği kanaatindedir. Kurumlarda performans değerlendirme süreci, çalışanların değerlendirilmesi açısından oldukça önemlidir. Performans değerlendirme sürecinin çok sık olması hem yöneticiye zaman kaybettirir hem de çalışanı sürekli olarak kaygı içine düşürür. Diğer taraftan performans değerlendirmenin çok az ya da hiç yapılmaması çalışanın kontrol edilmemesinden dolayı işi önemsememesine ve kurumun hedeflerine ulaşamamasına neden olacaktır. Bu nedenle

¹² 2 yıllık eğitim enstitüsü mezunu öğretmenler

¹³ Halk Eğitim Merkezi, Bilim Sanat Merkezi gibi

değerlendirme periyotlarının yeteri kadar uzun olması varılacak yargıların da verimli olması açısından daha elverişlidir (Sabuncuoğlu, 2009). Performans değerlendirme sıklığıyla ilgili olarak Tutum (1976) ise zaman aralıklı değil de belli başlı durumların ortaya çıkmasıyla ya da önemli ölçüde başarı ya da başarısızlık baş gösterdiğinde veya görev ve yönetici değişikliği olduğunda yapılması görüşündedir. Bu durumda örgütler büyük bir emek ve zaman kaybindan kurtulmuş olurlar.

Çalışmada eğitim kurumları açısından mesleki performansın yapılması önerilen değerlendirilme sıklığına dair katılımcılara yöneltilen ifadeye ilişkin görüşler; %40,7 oranında her yıl, %25,2 oranında hiçbir zaman, %24,4 oranında 3 yılda bir, %9,7 oranında her dönem şeklinde dağılmıştır.

Tablo 3. Eğitimde Performans Değerlendirmeye İlişkin Çeşitli Bulgular

Değişkenler	Frekans	Yüzde	
Mesleki Performansın Değerlendirilmesinin Gereksinimi	Evet	259	71,7
	Hayır	102	28,3
Mesleki Performans Değerlendirme Sıklığı	Her Dönem	35	9,7
	Her Yıl	147	40,7
	3 Yılda	88	24,4
	Hiçbir Zaman	91	25,2
Mesleki Performansın Değerlendirilmesi Kurum Başarısında Etkili mi?	Evet	261	72,3
	Hayır	100	27,7
Mesleki Performans Değerlendirmesi Yapacak Kişi	Öz değerlendirme	121	33,5
	Öğrenci	14	3,9
	Veli	4	1,1
	Zümre Öğretmenleri	12	3,3
	Okul Yönetimi	111	30,7
	Müfettiş	99	27,4

Katılımcıların %72,3'ü mesleki performansının değerlendirilmesinin kurum başarısını etkilediği kanaatinde iken %27,7'lik oranı ise tam aksini düşünmektedir. Performans değerlendiricilerinin kimler olması gerektiğine dair görüşlerinin sorulduğu ifadeye katılımcılar; %33,5'i öz değerlendirme, %30,7'si okul yönetimi, %27,4'ü müfettiş, %3,9'u öğrenci, %3,3'ü zümre öğretmenleri ve %1,1'i veli olması gerektiği yönünde kanaatte bulunmuşlardır. Performans değerlendirilmesinde oransal olarak üst sırada yer alan öz değerlendirmenin¹⁴ amacı örgüt çalışanlarının kendi performansına yönelik çıkarımlarda bulunmasını sağlamasıdır. Tonbul (2009), Gündüz ve Tangut (2014), Dilbaz-Sayın ve Arslan (2017) tarafından gerçekleştirilen çalışmalarda da öz değerlendirme ilk sırada yer almıştır. Kişi kendi performans değerlendirme sonucunda eksikliklerini görerek giderme çabasında bulunur (Göksel, 2013, s. 47). İlgili çalışmada; “performans değerlendirme süreçlerinde öz değerlendirme, tek başına kullanılmamakta, farklı değerlendiricilerle beraber personelin performanslarının değerlendirmesinde söz sahibi olmaktadır” (Uyargil, 2013, s. 33) görüşüne paralel sonuç elde edilmiştir. İkinci sırada yer alan okul yönetimi tarafından değerlendirilmenin kabul görmesi literatürde en çok karşılaşılan, iş görenin çalıştığı kurumdaki üstü tarafından değerlendirilmesi (Barutçuğil, 2004, s. 430) anlayışının yitirilmediğinin kanıtıdır. Koçak ve Aslan'ın (2018) çalışmasında ise öğretmenler okul müdürleri tarafından yapılan değerlendirmeyi amacına uygun bulmamaktadır. Aksine Çimen, Bektaş ve Yücel'in (2019) çalışmasında okul müdürleri kendileri tarafından yapılan değerlendirmenin sürece yayılacağı dolayısıyla etkin olacağı kanaatindedirler. Çalışmada üçüncü sırada yer alan müfettiş değerlendirmesine karşı olumlu görüş beyanları da merkez teşkilatın taşıyıcı denetlemesi olarak bilinen bir üst denetim çeşididir (Fındıkçı, 2009, s. 307). Ancak müfettiş denetiminin yapıldığı döneme tekabül eden Koçak (2006) ve Akşit'in (2006) çalışmalarında öğretmenlerin müfettişlerin değerlendirmesine güvenmediği ve pek sıcak bakmadığı görülmüştür.

Üstler, astlarının görevleri konusundaki durumu takip etme ve onların başarılarını takdir edebilme imkânına sahiptir (Fındıkçı, 2009, s. 307). Astlarla yakından iletişim kuran ve onları görevleri esnasında gözlemleyen üstler, çalışanlara anında geri bildirimde bulunarak onların başarılarını olumlu yönde destekleyebilir (Güney, 2015, s. 199). Üstlerin başarısı, personelin mevcut performans durumuna bağlı olduğundan etkin bir değerlendirici olabileceği görüşü hâkimdir (İlsev, 2016, s. 183). Ayrıca üst değerlendiriciler astlarının görev tanımlarını bildiğinden ve iş yaparken yakın çevrelerinde olduklarından dolayı etkin değerlendirme yapabileceklerdir (Uyargil, 2013, s. 31). Fakat Jacob ve Lefgren (2008, p. 103) tarafından gerçekleştirilen çalışmada okul müdürlerinin genellikle en büyük ve en küçük standart başarı kazanımlarını üreten öğretmenleri belirleyebildiği ve bu dağılımın ortasında yer alan öğretmenleri ayırt etmede gerekli yeteneğe sahip olmadıkları sonucu dikkat çekmektedir. Konan ve Yılmaz (2018) da çalışmasında okul müdürlerinin denetim sürecinde adil ve objektif

¹⁴ Özdenetim kişilerin kendilerini içinde buldukları örgütlerin amaç ve hedeflerine göre kendi yetkinlikleri ve değer yargılarıyla yaptıkları icraatları değerlendirmeleridir. Böylece yöneticiler ekstra bir çalışma yapmadan yani onların denetimine gerek kalmadan, çalışanlar işlerine adapte olup ve güdülenip vazifelerini en iyi şekilde yapmaya çalışırlar (Altun, 2014, ss. 72-73).

olamadıkları sonucuna ulaşılmışlardır. Üstler tarafından değerlendirmenin farklı olumsuz tarafları da vardır. Örneğin; üstler değerlendirme yaparken personelin yıllık performansına odaklanmak yerine, en son davranışlarının etkisinde kalabilirler. Ayrıca personelin zayıf ya da güçlü birkaç özelliğini baz alarak denetime yön verebilirler. Bu da sistemin nesnellğine gölge düşürür (Tutum, 1976, s. 172; Barutçugil, 2004, s. 430).

Katılımcıların performans değerlendirmesi yapabilecek kişilere yönelik sıralamasında dördüncü %3,9'la öğrenciler, beşinci %3,3'le zümre öğretmenleri, altıncı ise %1,1'le velilerdir. Tonbul'un (2009) çalışmasında değerlendiricilerin kimler olacağı yönündeki öğretmen algılarında öğrenci ve veliler oransal olarak aşağılarda kalmıştır. Gündüz ve Tangut'un (2014) çalışmasındaki katılımcılar, velilerle birlikte öğrencilerin de sürece ilişkin farkındalıklarının yeterli olmadığı, Çelikten ve Özkan'ın (2018) çalışmasındaki katılımcılar da özellikle öğrencilerin objektif olamayacağı gerekçesiyle performans değerlendirmeyi etkin şekilde yapamayacakları düşüncesindedirler. Boydak-Özan ve Karagözoğlu'nun (2020) çalışmasında da veli ve öğrencilerin değerlendirici olmamaları gerektiği beyan edilmiştir. Karabatak ve Şengür'ün (2020) çalışmasında da değerlendirici olmayacak bu iki grup arasına meslektaşlar eklenmiştir. Oysaki önceki yıllarda yapılan çalışmalardan Koçak'ın (2006) yaptığı araştırmada öğretmenlerin performans değerlendirmesinde ilk sırada %69 oranıyla öğrenciler, ikinci sırada %31,8 oranıyla zümre (brans) öğretmenleri, beşinci sırada %20,9 gibi yüksek bir oranla veliler yer almıştır. Benzer şekilde Çelik-Uyanıktürk'ün (2009) yaptığı çalışmada öğretmenlerin büyük bir çoğunluğu, performans değerlendirmesinde veli, öğrenci ve meslektaşların yer almasının herhangi bir sakınca doğurmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Dilbaz-Sayın ve Arslan'ın (2017) çalışmasında öğrenciler ilk üçe girerken sadece velilerin oransal değeri düşük çıkmıştır.

Tablo 3'teki mesleki performans değerlendirmesinin kimler tarafından yapılacağı sorusuna verilen yanıtlardan anlaşılacağı üzere katılımcıların %91,6 gibi büyük bir çoğunluğu kurum ve sektörün içinden (zümre öğretmenleri haricinde) paydaşların performanslarını değerlendirmesini uygun görmektedir. Öğrenciler, zümre öğretmenleri ve velilerin performans değerlendirme sürecinde değerlendirici olarak kabul edilmesi ise %8,4'lük bir orana tekabül etmektedir. Ayrıca velilerin değerlendirici grup içindeki yerinin çok düşük olduğu gözlemlenmiştir. Tablo 3 genel olarak değerlendirildiğinde katılımcıların çoğunluğu; mesleki açıdan performans değerlendirmesinin gerektiği ve değerlendirmenin kurum başarısını etkileyeceği, değerlendirme sıklığının yılda bir kez olması gerektiği ve öz değerlendirmenin diğerlerinden daha iyi olacağı kanaatinde olduğu görülmektedir.

4.3. Öğretmenlerin Performans Değerlendirme Kriterlerinin Etkinliği Algılarına Yönelik Bulgular

Niğde İli MEB'e bağlı resmi okullarda istihdam edilen öğretmenlerin performans değerlendirme kriterlerinin etkinliğine ilişkin algılarını ölçmeyi hedefleyen anket formundaki ifadelerle ilişkin frekans analizi sonuçları Tablo 4'te derlenmiştir. Bu tabloya göre ölçek maddelerinin frekans analizi sonuçlarında %85 ve üzeri bir oranla "Katılıyorum" ve "Kesinlikle Katılıyorum" seçenekleri tercih edilmiştir.

Tablo 4. Performans Değerlendirme Kriterlerinin Etkinliğine İlişkin Frekans Analizi Bulguları

No	Değişkenler		1	2	3	4	5	T
1	Alanı ile ilgili kavram, ilke ve genellemeleri bilir, gelişmeleri izler	f	10	9	17	197	128	361
		%	2,8	2,5	4,7	54,6	35,5	100
2	Alanı ile ilgili konularla günlük hayatı ilişkilendirir	f	4	14	12	183	148	361
		%	1,1	3,9	3,3	50,7	41,0	100
3	Zümrede alınan kararlara katkı sağlar	f	8	12	21	210	110	361
		%	2,2	3,3	5,8	58,2	30,5	100
4	Zümrede alınan kararları uygular	f	6	12	20	205	118	361
		%	1,7	3,3	5,5	56,8	32,7	100
5	Alanı ve diğer alanlardaki öğretmenlerle işbirliği yapar	f	6	13	15	186	141	361
		%	1,7	3,6	4,2	51,5	39,1	100
6	Öğrencileri dersin amaç ve hedefleri hakkında bilgilendirir	f	6	11	9	190	145	361
		%	1,7	3,0	2,5	52,6	40,2	100
7	Dersin süresini verimli kullanır	f	6	4	11	180	160	361
		%	1,7	1,1	3,0	49,9	44,3	100
8	Konunun özelliğine uygun öğretim yöntem ve tekniklerini kullanır	f	5	5	14	199	138	361
		%	1,4	1,4	3,9	55,1	38,2	100
9	Öğrencilerin bireysel farklılıklarını dikkate alır	f	5	9	20	179	148	361
		%	1,4	2,5	5,5	49,6	41,0	100
10	Dersin konusuna uygun kaynak, araç ve gereçten faydalanır	f	8	3	14	183	153	361
		%	2,2	,8	3,9	50,7	42,4	100
11	Öğrencilerin işlenecek konu ile ilgili önceden hazırlık yapmasını sağlar	f	10	10	17	207	117	361
		%	2,8	2,8	4,7	57,3	32,4	100
12	Sınav sorularını işlenen konularla, öğrencilere kazandırılacak bilgi ve davranışları ölçebilecek nitelik ve nicelikte hazırlar	f	9	8	17	180	147	361
		%	2,5	2,2	4,7	49,9	40,7	100
13	Cevap anahtarını sınavdan önce hazırlar ve ayrıntılı puanlamayı üzerinde gösterir	f	11	5	11	188	146	361
		%	3,0	1,4	3,0	52,1	40,4	100

Tablo 4. Devam.

14	Değerlendirme ve not takdirinde objektif davranır	f	7	4	12	168	170	361
		%	1,9	1,1	3,3	46,5	47,1	100
15	Sınavların değerlendirme sonuçlarını dikkate alarak, başarısızlık sebeplerini belirler ve sorunun çözümüne yönelik önlemler alır	f	5	10	14	199	133	361
		%	1,4	2,8	3,9	55,1	36,8	100
16	Öğrencilerle iyi ilişkiler kurarak onlara rol model olur	f	7	6	10	155	183	361
		%	1,9	1,7	2,8	42,9	50,7	100
17	Öğrencileri tanımaya yönelik gerekli çabayı harcar	f	6	4	11	193	147	361
		%	1,7	1,1	3,0	53,5	40,7	100
18	Öğrencilerin eğitimle ilgili sorunlarının çözümünde yardımcı olur	f	6	3	17	178	157	361
		%	1,7	,8	4,7	49,3	43,5	100
19	Öğrenci ve velilerle ilgili özel bilgileri gizli tutmaya özen gösterir	f	6	4	12	184	155	361
		%	1,7	1,1	3,3	51,0	42,9	100
20	Öğrenci ve yakın çevresi ile işbirliği yapar	f	5	9	19	190	138	361
		%	1,4	2,5	5,3	52,6	38,2	100
21	Öğrencilerin okul içi ve okul dışı etkinliklere katılmasını destekler	f	7	9	14	193	138	361
		%	1,9	2,5	3,9	53,5	38,2	100
22	Okuldaki sosyal, kültürel ve sportif etkinliklerin hazırlanmasında rol alır	f	6	10	21	185	139	361
		%	1,7	2,8	5,8	51,2	38,5	100
23	Okulun işleyişine ilişkin kuralların uygulanmasında yönetimle işbirliği yapar	f	6	9	14	207	125	361
		%	1,7	2,5	3,9	57,3	34,6	100
24	Okul disiplininin sağlanması için üzerine düşen görevi yapar	f	5	8	16	189	143	361
		%	1,4	2,2	4,4	52,4	39,6	100
25	Görev aldığı kurul ve komisyonlardaki sorumluluğunu yerine getirir.	f	6	7	14	201	133	361
		%	1,7	1,9	3,9	55,7	36,8	100
26	Kılık-kıyafet yönetmeliğine uygun giyinir	f	20	27	42	166	106	361
		%	5,5	7,5	11,6	46,0	29,4	100
27	Sabırlı ve hoşgörülüdür	f	4	7	14	201	135	361
		%	1,1	1,9	3,9	55,7	37,4	100
28	Öğrenciler üzerinde sevgi ve saygıya dayalı disiplini sağlar	f	4	6	13	186	152	361
		%	1,1	1,7	3,6	51,5	42,1	100
29	İşlerini düzenli ve zamanında yapar	f	4	7	15	200	135	361
		%	1,1	1,9	4,2	55,4	37,4	100
30	Kendine güven duyar	f	5	4	12	173	167	361
		%	1,4	1,1	3,3	47,9	46,3	100
31	İnsan haklarına saygılıdır	f	5	5	9	175	167	361
		%	1,4	1,4	2,5	48,5	46,3	100
32	Mesleğini severek ve isteyerek yapar	f	4	7	12	158	180	361
		%	1,1	1,9	3,3	43,8	49,9	100
33	Öğrencilerle sağlıklı bir iletişim kurar	f	3	4	8	190	156	361
		%	,8	1,1	2,2	52,6	43,2	100
34	Dersin özelliğine göre öğretim ortamı ile ilgili güvenlik önlemlerini alır	f	4	8	13	186	150	361
		%	1,1	2,2	3,6	51,5	41,6	100
35	Bireysel ve grup etkinlikleriyle öğrencilere sorumluluk bilinci kazandırır	f	5	7	7	199	143	361
		%	1,4	1,9	1,9	55,1	39,6	100
36	Öğretim hızını öğrencilerin bilgi seviyesine göre ayarlar	f	3	8	17	184	149	361
		%	,8	2,2	4,7	51,0	41,3	100
37	Türk Millî Eğitiminin amaç ve ilkelerini planlarına yansıtır	f	5	6	17	194	139	361
		%	1,4	1,7	4,7	53,7	38,5	100
38	Millî birlik ve bütünlüğün temel unsurlarından biri olan Türk Dili'nin özellikleri bozulmadan ve aşırılığa kaçılmadan öğretilmesine özen gösterir	f	10	5	13	173	160	361
		%	2,8	1,4	3,6	47,9	44,3	100

Ölçek güvenilirliğinin test edilmesi için Cronbach's Alpha güvenilirlik katsayısına bakılması gerekmektedir. Cronbach's Alpha katsayısı 0 ile 1 arasında değerler alır. Değer aralığının 0,70 ve üzerinde olması ölçek maddelerinin güvenilirliği için yeterlidir (Büyüköztürk, 2020, s. 183). Özdamar'a (2004) göre ise; 0,00 ile 0,40 arasında güvenilir değil, 0,40 ile 0,60 arasında düşük güvenilirlikte, 0,60 ile 0,80 arasında oldukça güvenilir, 0,80 ile 1,00 arasında olması ise yüksek derecede güvenilirdir.

Öğretmenlerin performans değerlendirme kriterlerinin etkinliğine ilişkin algısını ölçmeyi amaçlayan 38 maddelik bu ölçeğin güvenilirlik analizi sonucu (Cronbach's Alpha değeri) 0,983'tür. Dolayısıyla çalışmada kullanılan ölçek yüksek derecede güvenilirdir.

Çalışmada ölçek ifadelerinin yinelenmemesi adına tablo şeklinde gösterilmese de ifadelerin ortalama ve standart sapma değerlerine bakılmıştır. Bu kapsamda 32. maddede yer alan "mesleğini severek ve isteyerek yapar" değişkeninin ortalaması 4,3934'le en yüksek; 26. maddede yer alan "kılık kıyafet yönetmeliğine uygun giyinir" değişkeninin ortalaması ise 3,8615'le en düşük ortalamaya sahiptir. Diğer ölçek maddelerinin puan ortalaması genel olarak 4,1136 ve üzerinde değerlerden oluşmuştur. Özetle çalışmaya geri dönüş yapan katılımcı tercihleri genellikle "Katılıyorum ve Kesinlikle Katılıyorum" arası derecelere denk gelmektedir. Gürbüz ve Şahin'e (2018,

s. 210) göre eğer birçok veri ortalamaya yakın ise standart sapma değeri küçüktür; veri ortalamadan uzakta yayılmışsa standart sapma değeri büyük olur. Dolayısıyla ölçek maddelerinin ortalamaya yakın olduğu ve standart sapma değerlerinin ne çok büyük ne de çok küçük olduğu görülmektedir.

Verilerin normal dağılıp dağılmadığını tespit etmek adına çarpıklık ve basıklık değerlerine bakılır. Bu değerlerin ± 1 değeri aralığında yer alması, verilerin parametrik testlerle analiz edilebileceğinin göstergesidir. Normallik dağılımı için çarpıklık ve basıklık değerlerinin yanında ortalama ve medyan değerlerine bakılmalıdır. Bu değerlerin birbirine yakın olması dağılımın normalden aşırı sapmadığını gösterebilir. Fakat diğer değerlerle birlikte yorumlanması daha sağlıklı sonuçlar verir (Büyükoztürk, 2020, s. 40). Böylece Tablo 5'te ölçeğin çarpıklık, basıklık, ortalama ve medyan değerlerine bakılarak normallik dağılımı incelenmektedir. Çarpıklık ve basıklık değerlerinin (Çarpıklık=-2,156, Basıklık=8,076) ± 1 değerleri arasında olmaması, verilerin normal dağılım sergilemediğinin göstergesidir.

Tablo 5. Ölçeğinin Ortalama, Medyan, Çarpıklık ve Basıklık Değerleri

Değişken	Ortalama	Medyan	Çarpıklık	Basıklık
Performans Değerlendirme Kriterleri Ortalaması	4,2632	4,2895	-2,156	8,076

Normallik dağılımı için çarpıklık ve basıklık değerlerinin yanında ayrıca Kolmogorov-Smirnov ve Shapiro-Wilk değerlerine de bakılmıştır. Çünkü dağılımın normalliği üç farklı yolla test edilebilir. Bunlarda birisi de Kolmogorov-Smirnov ve Shapiro-Wilk testidir. Kolmogorov-Smirnov ve Shapiro-Wilk test sonuçlarındaki anlamlılık düzeylerinin yani *p (Sig.) değerinin 0,05'ten küçük olması durumunda, ölçek maddeleri arasında anlamlı bir farklılık vardır ve veriler normal dağılmamaktadır (Gürbüz ve Şahin, 2018, s. 214).

Tablo 6. Normallik Testlerine Dair Kolmogorov-Smirnov ve Shapiro-Wilk Değerleri

Değişken	Sayı	Kolmogorov-Smirnov		Shapiro-Wilk
		Z	p	p
Performans Değerlendirme Kriterleri Ortalaması	361	0,164	0,000	0,000

Araştırmanın Kolmogorov-Smirnov ve Shapiro-Wilk değerlerine ait bulgular Tablo 6'da gösterilmektedir. Elde edilen sonuca göre *p değerinin 0,05'ten küçük olması verilerin normal dağılım göstermediğinin diğer bir kanıtıdır.

4.4. Hipotez Testleri

Çalışma için toplanan verilerin normal dağılım göstermemesinden dolayı hipotezlerinin sınanmasına non-parametrik testlerle devam edilmiştir. Non-parametrik testlerden iki bağımsız değişkenin "Performans Değerlendirme Kriterlerinin Değerlendirme Sürecindeki Etkinliğine İlişkin Algının" anlamlılık düzeylerini belirlemek adına Mann-Whitney U testi, ikiden fazla bağımsız değişkenin anlamlılık düzeylerini belirlemek adına ise Kruskal Wallis H testi kullanılmıştır. Tablo 7'de de görüldüğü üzere "Yaş ile performans değerlendirme kriterlerinin etkinliğine ilişkin algılar arasında anlamlı bir farklılık vardır" ile "Kurumda üstlenilen görev ile performans değerlendirme kriterlerinin etkinliğine ilişkin algılar arasında anlamlı bir farklılık vardır" hipotezleri kabul edilmiş diğerleri reddedilmiştir.

Tablo 7. Araştırmanın Hipotezlerine İlişkin Kabul ve Red Durumları

No	Hipotez	Kabul ve Red
1	Cinsiyet ile performans değerlendirme kriterlerinin etkinliğine ilişkin algılar arasında anlamlı bir farklılık vardır.	Reddedildi
2	Yaş ile performans değerlendirme kriterlerinin etkinliğine ilişkin algılar arasında anlamlı bir farklılık vardır.	Kabul Edildi
3	Eğitim durumu ile performans değerlendirme kriterlerinin etkinliğine ilişkin algılar arasında anlamlı bir farklılık vardır.	Reddedildi
4	Mesleki kıdem ile performans değerlendirme kriterlerinin etkinliğine ilişkin algılar arasında anlamlı bir farklılık vardır.	Reddedildi
5	Çalışmakta olduğu kurumdaki mesleki kıdemleri ile performans değerlendirme kriterlerinin etkinliğine ilişkin algılar arasında anlamlı bir farklılık vardır.	Reddedildi
6	Görev yapılan okul türü ile performans değerlendirme kriterlerinin etkinliğine ilişkin algılar arasında anlamlı bir farklılık vardır.	Reddedildi
7	Kurumda üstlenilen görev ile performans değerlendirme kriterlerinin etkinliğine ilişkin algılar arasında anlamlı bir farklılık vardır.	Kabul Edildi

Çalışmada ilerleyen paragraf ve tablolarda kabul edilen hipotezlerdeki anlamlı farkın hangi gruplardan kaynaklandığına ilişkin çıkarımlar verilerek devam edilmektedir. Gruplar arası anlamlı farklılık ilk olarak yaş değişkeninde ortaya çıkmıştır. Tablo 8'deki Kruskal Wallis H Testi analizi sonuçlarına göre *p değeri 0,05'ten ($X^2=18,534$, *p=0,001<0,05) küçüktür. Böylece öğretmenlerin yaşları ile performans değerlendirme kriterlerinin etkinliğine ilişkin algıları arasında anlamlı bir farklılık olduğu ve H2 hipotezinin kabul edildiği görülür.

Tablo 8. Yaş ile Performans Değerlendirme Kriterlerinin Etkinliğine İlişkin Algılar Arasındaki Farklılığın Ölçüldüğü Kruskal Wallis H Testi Sonuçları

Yaş	Sayı	Sıralama Ortalaması	X ²	df	p
25 ve altı	12	192,38			
26-35	114	210,66			
36-45	135	174,68	18,534	4	0,001
46-55	80	161,97			
56 ve üzeri	20	123,90			

Yaş değişkeninde hangi gruplar arasında farklılık olduğunu tespit etmek için ikili gruplar arasında Mann-Whitney U Testi uygulanmalıdır; ancak gruplar arası karşılaştırma yapıldığından yeni anlamlılık düzeyinde de değişiklik olması gerekir. Gruplar arası karşılaştırma yapıldığında yeni anlamlılık düzeyinin belirlenmesi için p değerinin karşılaştırma sayısına (10'a) bölünmesi gerekir. Bu işlem sonucunda elde edilen yeni anlamlılık düzeyi $**p=0,005$ 'tir. Çalışmada bütünlüğü bozmamak adına değişken içinde anlamlı farklılık çıkan yaş gruplarına ilişkin sonuçlar ilerleyen tablolarda verilmektedir.

Tablo 9. 26-35 ile 46-55 Yaş Arası Grupların Mann-Whitney U Testi Sonuçları

Yaş	Sayı	Sıralama Ortalaması	p
26-35 yaş arası	114	108,25	0,001
46-55 yaş arası	80	82,18	

Tablo 9'da yer alan Mann-Whitney U testi sonuçlarına göre; 26-35 yaş arası ile 46-55 yaş arası gruplar arasında ($**p<0,005$) anlamlı bir farklılık vardır. Grupların ortalamasına göre; 26-35 yaş arası öğretmenlerin (108,25), 46-55 yaş arası öğretmenlere (82,18) göre performans değerlendirme kriterlerinin etkinliğine ilişkin algıları daha olumludur.

Tablo 10'da Mann-Whitney U testi sonuçlarına göre; 26-35 yaş arası ile 56 yaş ve üzeri gruplar arasında ($**p<0,005$) anlamlı bir farklılık vardır. Yaş değişkenindeki farklılığa neden olan 26-35 yaş arası genç öğretmenlerin (72,28), 56 ve üstü öğretmenlere (40,25) göre performans değerlendirme kriterlerinin etkinliğine ilişkin algıları daha olumludur.

Tablo 10. 26-35 Yaş Arası ile 56 Yaş ve Üzeri Grupların Mann-Whitney U Testi Sonuçları

Yaş	Sayı	Sıralama Ortalaması	p
26-35 yaş arası	114	72,28	0,001
56 yaş ve üzeri	20	40,25	

Tablo 11'de Kruskal Wallis H Testi sonucunda kurumda üstlenilen görev ile performans değerlendirme kriterlerinin etkinliğine ilişkin algılar arasında anlamlı bir farklılık olduğu görülmüştür. Yapılan analizde; $*p<0,05$ olduğundan H7 hipotezi kabul edilmiştir.

Tablo 11. Kurumdaki Görev ile Performans Değerlendirme Kriterlerinin Etkinliğine İlişkin Algılar Arasındaki Farklılığın Ölçüldüğü Kruskal Wallis H Testi Sonuçları

Kurumdaki Göreviniz	Sayı	Sıralama Ortalaması	X ²	df	p
Öğretmen	205	192,18			
Müdür Yardımcısı	52	177,14	6,296	2	0,043
Müdür	104	160,89			

Kurumda üstlenilen görevler arasında hangi grupta farklılık olduğunu tespit etmek için ikili gruplar arasında Mann-Whitney U Testi uygulanması gerekir. Gruplar arası karşılaştırma yapıldığında yeni anlamlılık düzeyinin belirlenmesi için p değerinin karşılaştırma sayısına (3'e) bölünmesi gerekir. Bu işlem sonucunda elde edilen yeni anlamlılık düzeyi $***p=0,016$ 'dır.

Tablo 12. Öğretmen ve Müdür Grupları Arasındaki Mann-Whitney U Testi Sonuçları

Kurumdaki Görevi	Sayı	Sıralama Ortalaması	p
Öğretmen	205	163,89	0,014
Müdür	104	137,48	

Tablo 12'de Mann-Whitney U testi sonuçlarına göre; öğretmen ve müdür algılarında ($***p<0,016$) anlamlı bir farklılık vardır. Gruplar arası farklılık, öğretmenlerin (163,89), müdürlere (137,48) oranla performans değerlendirme kriterlerinin etkinliğine ilişkin algılarının daha olumlu olmasından kaynaklıdır. Bu sonucun çıkmasına; yöneticilerin performans değerlendirme kriterlerinin etkinliğine henüz inanmamaları, angarya iş yükü olarak görmeleri ve hali hazırda uygulanan sistemlerde değerlendirici olmaları gibi nedenler sıralanabilir.

Sonuç

Türkiye’de Cumhuriyet öncesi ve sonrası dönemlerde eğitim sisteminde klasik denetim olarak adlandırılabilir mekanizmasının işlediği ve merkezi örgütsel yapı tarafından denetim ve değerlendirme girişimlerinin olduğu görülmektedir. 20. yüzyılın son çeyreğinde gündeme gelen çağdaş yönetim anlayışları kapsamında kamunun hizmet sunduğu diğer alanlarda olduğu gibi MEB bünyesindeki eğitim alanında da denetimin performans değerlendirmesi ve ölçümleriyle yapılması gerekliliği gündeme gelmiştir.

Türkiye’de (MEB bünyesindeki) eğitim sektöründe performans yönetimi kapsamında gündeme gelen performans değerlendirme 1990’lı yıllara tekabül etmektedir. 2000’li yıllarda kamu hizmetine yönelik değerlendirmelerin yapıldığı, amaç ve hedeflerin belirlendiği Kalkınma Plan’larında da eğitim sektöründe performans sözcüğü sıklıkla dile getirilmektedir. 2005 yılında MEB Teftiş Kurulu tarafından hazırlanan “İlköğretimde Denetim ve Performans Değerlendirme Esasları” kapsamında “Öğretmen Performans Değerlendirme Form”larında; değerlendirme kriterlerine, sürecine, değerlendiricilere dikkat çekilmiştir. Bu formlar dar bir kapsamda ve kısa bir süreliğine uygulansa da, alınan olumsuz tepkiler dolayısıyla sisteme dâhil edilememiştir. Klasik anlamda denetim mekanizmalarına geri dönüş yaşanmış, 2014 yılında Maarif Müfettişleri okul yönetimini denetlemekle sorumlu tutulmuş, okul müdürleri ise öğretmenlerin değerlendirilmesinde söz sahibi olmuştur. 2015 yılında yayımlanan bir yönetmelikte de özellikle aday öğretmenlerin performans değerlendirme kriterleri ve değerlendiricileri belirlenirken diğer öğretmenlerin değerlendirmesi okul müdürlerine bırakılmıştır. 2017-2018 eğitim-öğretim döneminde ise okul müdürlerinin öğretmen performansını değerlendirme uygulamasından da vazgeçilmiştir. 2017-2023 Öğretmen Strateji Belgesinde ise performans değerlendirmede çoklu değerlendirme uygulamaları ve daha önceki sistemle örtüşen kriterler tekrar gündeme taşınmıştır.

Konuya ilişkin bir çaba sarf edilse de, Türkiye’nin Millî Eğitim sisteminde öğretmenlerin performans denetimi ve değerlendirmesine ilişkin somut ve süreklilik arz eden normatif kurallara rastlanmamaktadır. Konuya ilişkin yapılan düzenlemelerde genel anlamda birbirinin benzeri yol, yöntem ve kriterler tercih edilmektedir. Aslında performans değerlendirme sürecinin özümsemesi için değerlendirilecek personelin ilgili kuralların ve kriterlerin belirlenmesindeki aşamalara dâhil edilmesi gerekir. Eğitim hizmetinin yürütücüsü olan öğretmenlerin performans değerlendirme kriterlerinin etkinliğini kabul edip etmedikleri önemlidir. Bu olguya işaret etmek adına tasarlanan araştırmada elde edilen verilerden de anlaşılacağı üzere, öğretmenlerin büyük çoğunluğu ölçekteki performans değerlendirme kriterlerinin etkinliğine ilişkin olumlu görüş beyan etmiştir. Performans değerlendirme sürecinin bir bütün olması dolayısıyla öğretmenlere değerlendirmeyi gerekli görüp görmedikleri, değerlendirme sıklığı ile değerlendiricilerin kimlerden oluşması gerektiği yönünde sorular yöneltilmiştir. Bu kapsamda da öğretmenlerin büyük çoğunluğu performans değerlendirmesinin; mesleki açıdan faydalı olacağı, yılda bir kez yapılması gerektiği, kurumsal performansı da etkileyeceği görüşündedir. Öğretmenlerin performanslarını değerlendirenlerin kimlerden oluşması gerektiği konusundaki fikirleri ise oransal olarak öz değerlendirme+okul yönetimi+müfettiş değerlendirmesi şeklindedir. Öğrencinin öğretmenini değerlendirmesinde diğer çalışmalarda (Çelikten ve Özkan, 2018; Karabatak ve Şengör, 2020) olduğu gibi olumlu bakış açısı gözlemlenmemiştir.

Hipotez testlerine bakıldığında ise yaş ve kurumda üstlenilen görevlerin performans kriterlerine ilişkin algıda farklılığa neden olduğu tespit edilmiştir. Yaş değişkeninde genç öğretmenlerin performans değerlendirme kriterlerinin kendilerini değerlendirebileceği yönünde olumlu görüşleri dikkat çekmektedir. Kurumda üstlenilen görev değişkenine göre anlamlı farklılığa ise yönetici kadrosunda olmayan öğretmenlerin algı düzeylerindeki yükseklik neden olmuştur. Her iki sonucun da temelinde kamu personel sisteminin performans değerlendirme sürecine uygun olarak tasarlanmadığı gösterilebilir. Öğretmenlerin performans değerlendirme sürecine ilişkin olumlu algılarının bulunması Türk Millî Eğitim sisteminde (kamuda istihdam oranı yüksek olduğundan) performans ölçütleri kullanılarak sunulan kamu hizmetinin etkinliğini ve verimliliğini artırabileceği düşünülmektedir. Çalışmanın sınırlılığı, Niğde ilindeki öğretmenlerin görüşlerini yansıtır olmasından dolayı genel hakkında bir çıkarım yapılamayacağıdır.

Çalışmada elde edilen bulgular ve sonuç doğrultusunda;

- Niğde ili örneğinde yapılan bu çalışmanın bölgesel ve ulusal düzeylerde de yapılması,
- Performans değerlendirme kriterlerinin etkinliği katılımcıların büyük çoğunluğu tarafından kabul edilse de karşı görüşlerin nedenlerini tespit etmek için gözlem ve görüşme yöntemleri kullanılan nitel araştırmalarla desteklenmesi,
- Performans değerlendirme kriterlerinin etkinliğine genç eğitimciler kadar pozitif bakamayan kesimin örneklem olarak kabul edildiği yeni çalışmalarla nedenlerin araştırılması,
- Performans değerlendirme kriterlerinin etkinliğine yöneticilerin daha az katılımının nedenlerinin açığa kavuşturulması adına yeni çalışmalar yapılması önerilmektedir.

Araştırmacıların Katkı Oranı Beyanı:	Yazarlar, araştırmaya katkı oranlarının eşit olduğunu beyan etmişlerdir.
Destek ve Teşekkür Beyanı:	Yazarlar, teşekkür beyanında bulunmamışlardır.
Çatışma Beyanı:	Yazarlar, kendileri ve üçüncü taraflar açısından herhangi bir çıkar çatışmasının olmadığını beyan etmişlerdir.
Etik Kurul Raporu Gerekliliği Beyanı:	Yazarlar, çalışma için Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi'nde 24/02/2021 tarih ve 04 sayılı Etik Kurul Raporu alındığını beyan etmiştir.
Sorumlu Editörler:	Prof. Dr. Hüseyin Özgür, Anadolu Üniversitesi Dr. Öğr. Üyesi İbrahim Yılmaz, Samsun Üniversitesi Arş. Gör. Atahan Demirkol, Afyon Kocatepe Üniversitesi

Kaynakça/References

- Akşit, F. (2006). Performans Değerlendirmeye İlişkin Öğretmen Görüşleri (Bigadiç İlköğretim Öğretmenleri Örneği). *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 1(2), 76-101. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/gopsbad/issue/48542/616260>
- Altun, B. (2014). *Denetime eleştirel yaklaşım: Öğretmen denetimi nasıl olmalı?* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Adnan Menderes Üniversitesi.
- Altun, S. A. & Memişoğlu, S. P. (2008). Performans denetimine ilişkin öğretmen, yönetici ve müfettiş görüşleri. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 53, 7-24. <https://dergipark.org.tr/en/pub/kuey/issue/10344/126712>
- Arvey, R. D., & Murphy, K. R. (1998). Performance evaluation in work settings. *Annual Review of Psychology*, 49(1), 141-168. <https://doi.org/10.1146/annurev.psych.49.1.141>
- Aydın, İ. (2008). *Öğretimde denetim: Durum saptama, denetim ve geliştirme*. Pegem Akademi.
- Aydın, M. (2014). *Çağdaş eğitim denetimi*. Gazi Kitabevi.
- Barutçugil, İ. (2004). *Stratejik insan kaynakları yönetimi*. Kariyer Yayıncılık.
- Bilgin, K. U. (2007). Kamuda ölçülebilir denetime hazırlık 'performans yönetimi'. *Sayıştay Dergisi*, 65(özel), 53-87. <https://dergipark.org.tr/en/pub/sayistay/issue/61522/918912>
- Boxley, S. (2003). Performativity and capital in schools. *JCEPS*, 1(1), 66-95. <http://www.jceps.com/wp-content/uploads/PDFs/01-1-03.pdf>
- Boydak-Özan, M. & Karagözoğlu, A. A. (2020). Öğretmen performans değerlendirme taslağı: görüşler, yansımalar, değerlendirmeler. *Journal of Anatolian Education Research*, 4, 21-45. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/jaer/issue/59121/730604>
- Bozan, S. (2017). *Okul müdürlerinin öğretmen performans değerlendirme yeterliliklerinin okul müdürleri ve öğretmen görüşlerine göre değerlendirilmesi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Mardin Artuklu Üniversitesi.
- Bozan, S. & Ekinci, A. (2018). Öğretmen performans değerlendirme sürecine ilişkin okul müdürü ve öğretmen görüşlerinin değerlendirilmesi: Nitel bir çalışma. *Mukaddime*, 9(2), 213-239. <http://dx.doi.org/10.19059/mukaddime.415812>
- Bozan, S. & Ekinci, A. (2019). Okul müdürlerinin öğretmen performans değerlendirme yeterliliklerinin okul müdürleri ve öğretmen görüşlerine göre incelenmesi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi* 18(69), 142-161. <http://dx.doi.org/10.17755/esosder.412344>
- Büyüköztürk, Ş. (2020). *Sosyal bilimler için veri analizi el kitabı: İstatistik, araştırma deseni, SPSS uygulamaları ve yorum* (28. bs.). Pegem Akademi.
- Çelik-Uyanıktürk, B. B. (2009). *İlköğretim okullarında performans değerlendirme sisteminin uygulanabilirliği: Öğretmen ve yönetici görüşleri* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi.
- Çelikten, M. & Özkan, H. H. (2018). Öğretmen performans değerlendirme sistemi. *OPUS International Journal of Society Researches*, 8(15), 806-824. <http://dx.doi.org/10.26466/opus.418565>
- Çetin, M. & Duman, S. (2022). Öğretmenlerin yüksek performans algısı ve performans değerlendirme uygulamalarına ilişkin görüşlerinin incelenmesi. *Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*. 56, 233-252. <http://dx.doi.org/10.15285/maruaebd.1127794>
- Çimen, İ., Bektaş, F. & Yücel, C. (2019). Okul müdürlerinin öğretmenlerle ilgili değerlendirmelerinin öğretimsel liderlik bağlamında incelenmesi. *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 20(1), 254-272. <http://dx.doi.org/10.17679/inuefd.435812>
- Dilbaz-Sayın, S. & Arslan, H. (2017). Öğretmen ve okul yöneticilerinin öğretmen performans değerlendirme sürecindeki çoklu veri kaynakları ile ilgili görüşleri ve öz değerlendirmeleri. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim (TEKE) Dergisi*, 6(2), 1222-1241. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/teke/issue/30306/327533>
- DPT (2000a). Kamu Yönetiminin İyileştirilmesi ve Yeniden Yapılandırılması Özel İhtisas Komisyonu Raporu. <https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2022/08/Kamu-Yonetiminin-Iyilestirilmesi-ve-Yeniden-Yapilandirilmesi-OIK-Raporu.pdf>, Erişim Tarihi: 20.05.2023.

- DPT (2000b). Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005). https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2022/07/Uzun_Vadeli_Strateji_ve_Sekizinci_Bes_Yillik_Kalkinma_Plani-2001-2005.pdf, Erişim Tarihi: 20.10.2022.
- DPT (2006). Dokuzuncu Kalkınma Planı (2007-2013). https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2022/07/Dokuzuncu_Kalkinma_Plani-2007-2013.pdf, Erişim Tarihi: 20.10.2022.
- Ekici, B. (2002). Performans denetimi ve il yönetiminde uygulanabilirliği. *Türk İdare Dergisi*, 436, 135-157.
- Engin, R. (2015). *Belediyelerde performans denetimi ve Türkiye'deki durumun değerlendirilmesi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Uludağ Üniversitesi.
- Fındıkçı, İ. (2009). *İnsan kaynakları yönetimi* (7. bs). Alfa Yayıncılık.
- Genç, S. & Soysal, M. İ. (2018). Parametrik ve parametrik olmayan çoklu karşılaştırma testleri. *Black Sea Journal of Engineering and Science*, 1(1), 18-27. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/bsengineering/issue/38497/448288>
- Gökçe, F. (1994). Eğitimde denetimin amaç ve ilkeleri. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 10, 73-78. <http://www.efdergi.hacettepe.edu.tr/yonetim/icerik/makaleler/1236-published.pdf>
- Göksel, A. (2013). *İşletmelerde performans denetim yöntemi: Teori, uygulama, model* (2.bs). Nobel Akademik Yayıncılık.
- Gündüz, H. & Tangut, E. (2014). Performans değerlendirme ilişkin öğretmen ve yönetici görüşleri. *Sakarya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 9, 1-21. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/sakaefd/issue/11228/134050>
- Güney, S. (2015). *İnsan kaynakları yönetimi* (2. bs.). Nobel Akademik Yayıncılık.
- Gürbüz, S. & Şahin, F. (2018). *Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri: Felsefe-yöntem-analiz* (5. bs.). Seçkin Yayıncılık.
- İlsev, A. (2016). İnsan kaynakları yönetiminde performans yönetimi ve denetimi. İçinde A. Ergeneli (Ed.), *İnsan Kaynakları Yönetimi* (2. bs.) (177-205), Nobel Akademik Yayıncılık.
- Jacob, B. A., & Lefgren, L. (2008). Can principals identify effective teachers? Evidence on subjective performance evaluation in education. *Journal of Labor Economics*, 26(1), 101-136. <https://doi.org/10.1086/522974>
- Karabatak, S. & Şengür, D. (2020). Öğretmen performans değerlendirmesine ilişkin görüşlerin incelenmesi. *SDU International Journal of Educational Studies*, 7(1), 99-113. <https://doi.org/10.33710/sduijes.639961>
- Keskinkılıç, K. (2011). *Türk eğitim sistemi ve okul yönetimi*. Pegem Akademi Yayınları.
- Kılıç, G. (2006). *Eğitim kurumlarında liderlik tarzları ve örgüt kültürünün performans üzerindeki etkisi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Erciyes Üniversitesi.
- Koçak, R. (2006). Öğretmen performans değerlendirme envanteri geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 6(3), 779-808. <https://hdl.handle.net/20.500.12881/10236>
- Koçak, S. & Arslan, S. Y. (2018). Ortaöğretim kurumlarında görev yapan öğretmenlerin performans değerlendirme uygulamalarına ilişkin görüş ve önerileri. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 19(1), 602-620. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/kefad/issue/59094/850532>.
- Kodaman, B. (1991). *Abdülhamid devri eğitim sistemi*. TTK Yayınları.
- Konan, N. & Yılmaz, S. (2018). Öğretmen performans değerlendirmeye ilişkin öğretmen görüşleri: bir karma yöntem araştırması. *Milli Eğitim Dergisi*, 47(219), 137-160. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/milliegitim/issue/39923/473428>
- MEB Teftiş Kurulu Yönetmeliği (2023). 11.04.2023 tarih ve 31765 sayılı Resmî Gazete, <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2023/04/20230411-1.htm>. Erişim Tarihi: 22.05.2023.
- MEB Öğretmen Strateji Belgesi (2017-2023). https://oygm.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2017_07/26174415_Strateji_Belgesi_RG-Ylan_26.07.2017.pdf, Erişim Tarihi: 12.10.2022.
- Öner, Ö. (2019). *Türkiye'de eğitim denetimi alanındaki lisansüstü eğitim tezlerinin incelenmesi (1990-2017)* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Afyon Kocatepe Üniversitesi.
- Ömürgönülşen, U. (2002): Performance measurement in the public sector: Rising concern, problems in practice and prospects. *H.Ü. İİBF. Dergisi*, 20(1), 94-134. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/310550>

- Övgün, B. Özkal-Sayan, İ., & Zengin, O. (2018). Türk kamu yönetiminde performans değerlendirmesi ve denetimi mümkün mü?. *Sosyal Bilimler Metinleri*, 2, 74-92. <https://dergipark.org.tr/en/pub/sbm/issue/39965/423526>
- Özdamar, K. (2004). *Paket programlar ile istatistiksel veri analizi*. Kaan Kitabevi.
- Özer, H. (1997). *Kamu kesiminde performans denetimi ve Türkiye açısından değerlendirilmesi*. T.C. Sayıştay 135. Kuruluş Yıldönümü Yayınları.
- Özkal-Sayan, İ. & Güneşer-Demirci, A. (2018). Kamu personelinin değerlendirilmesinde performans sistemine geçiş sürecinin analizi. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 73(2), 667-700.
- Sabuncuoğlu, Z. (2009). *İnsan kaynakları yönetimi uygulama örnekleriyle* (4. bs.). Ezgi Kitabevi.
- SBB (2022). *Kamu sektörü istihdam sayıları*. <https://www.sbb.gov.tr/kamu-istihdami/>Erişim Tarihi: 16.10.2022.
- T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı (2019). On Birinci Kalkınma Planı (2019-2023). https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2022/07/On_Birinci_Kalkinma_Plani-2019-2023.pdf. Erişim Tarihi: 20.10.2022.
- T.C. Kalkınma Bakanlığı (2013). Onuncu Kalkınma Planı (2014-2018). https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2022/08/Onuncu_Kalkinma_Plani-2014-2018.pdf. Erişim Tarihi: 20.10.2022.
- Tahtaloğlu, H. (2022). Kamuda kariyer sistemiyle istihdam edilen personelin performans değerlendirme sorunsalı. İçinde Ş. Karabulut (Ed.), *Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Konularında Bilimsel Değerlendirmeler* (43-56). Ekin Yayınevi.
- Taymaz, A. H. (2005). *Eğitim sisteminde teftiş: Kavramlar, ilkeler, yöntemler* (6. bs.). Pegem Akademi Yayınları.
- Tonbul, Y. (2009). İlköğretim okulu öğretmenlerine yönelik performans değerlendirme modelinin bazı değişkenler açısından incelenmesi. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 9(2), 173-188. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/aibuefd/issue/1497/18116>
- Tortop, N., Aykaç, B., Yayman, H. & Özer, M. A. (2013). *İnsan kaynakları yönetimi* (6. bs.). Nobel Akademik Yayıncılık.
- Tunçer, P. (2013). Örgütlerde performans değerlendirme ve motivasyon. *Sayıştay Dergisi*, 88, 87-108. <https://dergipark.org.tr/en/pub/sayistay/issue/61543/919093>
- Tutum, C. (1976). *Personel yönetimi*. Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü Yayınları No. 149.
- Uyargil, C. (2013). *Performans yönetimi, bireysel performansın planlanması değerlendirilmesi ve geliştirilmesi* (3.bs). Beta Yayıncılık.

Afyon Kocatepe Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

Ahmet Necdet Sezer Kampüsü. Gazlıgöl Yolu. Eğitim 3 Binası. Afyonkarahisar/Merkez - 03200

+90272 218 20 00
www.dergipark.org.tr/akuiibfd | akuiibf@aku.edu.tr